ACADEMIA
DE ŞTIINŢE
SOCIALE
ŞI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

DESPRE COMPROMIS, CONCILIERE ŞI RECONCILIERE ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN
GH. I. IONIŢĂ şi N. NICOLAESCU

ROMÂNIA ÎN FAŢA EXPANSIUNII GERMANIEI NAZISTE ŞI A ATACURILOR REVIZIONISTE (1938–1939)
IOAN TALPEŞ

COSTACHE NEGRI. ALTE CONTRIBUŢII BIOGRAFICE (100 DE ANI DE LA MOARTE)
PAUL PĂLTĂNEA

MOMENTE DIN CREAREA ŞI ACTIVITATEA BRIGĂZILOR INTERNAŢIONALE DIN SPANIA (1936–1939)
NICOLAE DASCĂLU

DEZBATERI

FUNCŢIA POLITICĂ ŞI EDUCATIVĂ A ISTORIEI. LOCUL ACESTEI DISCIPLINE ÎN PLANURILE ŞI PROGRAMELE DE ÎNVĂŢĂMÎNT

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

RECENZII

ÎNSEMNĂRI

9

TOMUL 29 1976

SEPTEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI", Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM serviciul export-import presă — Calea Griviţei nr. 64 — 66. P.O.B. 2001 telex 011226 Bucureşti.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacţiei
B-dul Aviatorilor, nr. 1
Bucureşti [illegible]

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 9,
septembrie 1976

SUMAR

GH. I. IONIŢĂ, N. NICOLAESCU, Despre compromis, conciliere şi reconciliere în istoria poporului român 1279

IOAN TALPEŞ, România în fața expansiunii Germaniei naziste şi a atacurilor revizioniste (30 septembrie 1938—13 aprilie1939) 1297

PAUL PĂLTĂNEA, Costache Negri Alte contribuţii biografice (100 de ani de la moarte) 1325

DUMITRU VELCIU, O veche controversă: paternitatea redacţiei în şapte capitole a scrierii *De Neamul moldovenilor* 1345

NICOLAE DASCĂLU, Momente din crearea şi activitatea brigăzilor internaţionale din Spania (1936—1939) 1369

DEZBATERI

Funcţia politică şi educativă a istoriei. Locul acestei discipline în planurile şi programele de învăţămînt 1389

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Sesiunea ştiinţifică organizată cu prilejul bicentenarului independenţei Statelor Unite ale Americii (*M. Stroia*); Cronica 1409

RECENZII

* * * *Urbariile Ţării Făgăraşului*, vol. I, *1601—1650* ed. de acad. D. Prodan cu Liviu Ursuţiu şi Maria Ursuţiu, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1970, 968 p. + 1

hartă ; *Urbariile Ţării Făgăraşului*, vol. II, *1651—1680*, ed. de acad. D. Prodan, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 1019 p. (*S. Goldenberg*) 1413
VASILE VESA, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 196 p. (*Constantin Iordan-Sima*) 1416
SERGIU VERONA, *Cursa înarmărilor nucleare. Implicaţii politice internaţionale*, Bucureşti, Edit. militară, 1976, 255 p. (*Florin Roşu*) 1422
NGUYEN KHAC VIEN, *Histoire du Vietnam*, Paris, Editions sociales, 1974, 286 p. (*Claudiu Cristescu*) 1427

ÎNSEMNĂRI

Istoria României, * * * *Bibliografia militară românească*. Sub egida Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naţionale, vol. I—III, Bucureşti, 1975, 232 + 376 + 184 p. (*Constantin Căzănişteanu*) ; ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, *Mişcarea democratică şi revoluţionară a femeilor din România*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1975, 260 p. (*Venera Teodorescu*) ; N. DUNĂRE (sub redacţia) *Ţara Bîrsei*, vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 413 p. + 114 fig. alb-negru+111 planşe (*Maria Constantin*) ; **Istoria universală**, IGNACIO HIDALGO DE CISNEROS, *Ejercito y pueblo* (par) ... Bucureşti, 1973, 120 p. (*Ioan I. Neacşu*) ; ROMAS BATURA, *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą Nuo Batu antpludžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenų*, Leidykla „Mintis", Vilnius 1975, 382 p. (*Ján Sýkora*) ; TONCIO JECEV, *Bălgarskiiat Velikden ili strastite bălgarski*, Sofia, Ed. Narodna mladej, 1975, 483 p. (*Constantin N. Velichi*) 1431

AUREL DECEI (1905—1976) (*Vasile Netea*) 1443

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 9,
septembre 1976

SOMMAIRE

GH. I. IONIȚĂ, N. NICOLAESCU, Le compromis, la conciliation et la reconciliation dans l'histoire du peuple roumain 1279

IOAN TALPEȘ, La Roumanie face à l'expansion de l'Allemagne nazie et aux attaques revisionnistes (30 septembre 1938–13 avril 1939) 1297

PAUL PĂLTĂNEA, Costake Negri. D'autres contributions biographiques (Le centenaire de sa mort) 1325

DUMITRU VELCIU, Une vieille controverse : la paternité de la rédaction en sept chapitres de l'ouvrage „De Neamul moldovenilor" 1345

NICOLAE DASCĂLU, Moments de la création et de l'activité des brigades internationales d'Espagne (1936–1939) 1369

DEBATS

La fonction politique et éducative de l'histoire. La place de cette discipline dans les plans et programmes d'enseignement 1389

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique organisée lors du bi-centenaire de l'Indépendance des Etats-Unis d'Amérique (*M. Stroia*) ; Chronique 1409

COMPTES RENDUS

* * * *Urbariile Țării Făgărașului* (Les décisions du Pays de Făgăraș), vol. I, *1601–1650*, édition parue par les soins de l'académicien D. Prodan en collaboration

avec Liviu Ursuţiu et Maria Ursuţiu, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1970, 968 p. + 1 carte ; *Urbariile Ţării Făgăraşului* (Les décisions du Pays de Făgăraş), vol. II, *1651—1680*, édition parue par les soins de l'académicien D. Prodan, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1976, 1019 p. (*S. Goldenberg*) 1413

VASILE VESA, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică* (La Roumanie et la France au début du XXe siècle (1900—1916). Pages d'histoire diplomatique), Cluj-Napoca, Editions Dacia, 1975, 196 p. (*Constantin Iordan-Sima*) 1416

SERGIU VERONA, *Cursa înarmărilor nucleare. Implicaţii politice internaţionale* (La course aux armements nucléaires. Implications politiques internationales), Bucarest, Editions militaires, 1976, 255 p. (*Florin Roşu*) 1422

NGUYEN KHAC VIEN, *Histoire du Vietnam*, Paris, Editions sociales, 1974, 286 p. (*Claudiu Cristescu*) 1427

NOTES

Histoire de la Roumanie, * * * *Bibliografia militară românească* (La bibliographie militaire roumaine), sous l'égide de la Bibliothèque Centrale du ministère de la Défense Nationale, vol. I—III, Bucarest, 1975, 232 + 376 + 184 p. (*Constantin Căzănişteanu*) : ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, *Mişcarea democratică şi revoluţionară a femeilor din România* (Le mouvement démocratique et révolutionnaire des femmes de Roumanie), Craiova, Editions Scrisul Românesc, 1975, 260 p. (*Venera Teodorescu*) ; N. DUNĂRE (coordonnateur), *Ţara Bârsei* (Le Pays de Bîrsa), vol. II, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974, 415 p. + 114 fig. en blanc-noir + 111 planches (*Maria Constantin*) ; **Histoire Universelle**, IGNACIO HIDALGO DE CISNEROS, *Ejercito y pueblo* (L'armée et le peuple), Bucarest, 1973, 120 p. (*Ioan I. Neacşu*) ; ROMAS BATURA, *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Orda Nuo Batu antpludžio iki musio prie Melymųjų, Vandenų* (La Lituanie dans la lutte des peuples contre la Horde d'Or. De l'invasion des hordes de Batu jusqu'à la lutte de Sinie Vody (Les Eaux Bleues), Leidykla „Mintis", Vilnius 1975, 382 p. (*Ján Sýkora*) ; TONCIO JECEV, *Bălgarskiiat Velikden ili strastite bălgarski* (Les Paques des Bulgares ou la semaine sainte des Bulgares), Sofia, Ed. Narodna mladej, 1975, 483 p. (*Constantin N. Velichi*) 1431

AUREL DECEI (1905—1976) (*Vasile Netea*) 1443

DESPRE COMPROMIS, CONCILIERE ŞI RECONCILIERE ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

DE

GH. I. IONIŢĂ şi N. NICOLAESCU

Alături de celelalte noi contribuţii pe care le-a adus la dezvoltarea creatoare a marxism-leninismului, cel de-al XI-lea Congres al partidului nostru — mai ales în cuprinsul istoricului Program de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism — a făcut ample aprecieri asupra necesităţii întăririi în lumea de azi şi de mîine a unităţii forţelor care militează pentru dezvoltarea progresistă a societăţii, asupra necesităţii consolidării colaborării partidelor comuniste cu alte organizaţii politice.

În acest context — problema reconcilierii între comunişti, socialişti şi social-democraţi a fost avută în atenţie în prim plan. „Colaborarea strînsă între comunişti, socialişti şi social-democraţi, între toate organizaţiile muncitoreşti este o cerinţă obiectivă a creşterii rolului clasei muncitoare, al forţelor progresiste din fiecare ţară, a desfăşurării cu succes a luptei de transformare revoluţionară a societăţii" [1] — se apreciază în Programul P.C.R. „În vederea realizării acestui ţel — se arată în continuare — este necesar să se pornească de la ceea ce uneşte, de la experienţa pozitivă de pînă acum şi să se acţioneze din ambele părţi pentru depăşirea oricăror greutăţi, spre a se ajunge la o adevărată reconciliere istorică între partidele comuniste şi socialiste, la întărirea colaborării lor" [2].

În expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Congresul consiliilor populare judeţene şi al preşedinţilor consiliilor populare municipale, orăşeneşti şi comunale dezvoltîndu-se aceste remarcabile idei se sublinia că: „Evenimentele, viaţa demonstrează că numai colaborarea activă între comunişti, socialişti, social-democraţi şi alte forţe democratice poate asigura soluţionarea problemelor complexe ale dezvoltării economico-sociale în epoca noastră, ale instaurării păcii în lume. Din păcate, sublinia secretarul general al partidului, se pare că unii uită prea repede lecţiile şi învăţămintele istoriei, faptul că lipsa colaborării între comunişti şi socialişti a fost unul din factorii care au dus la instaurarea fas-

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 211.

[2] *Ibidem*, p. 212.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 9, p. 1279–1295, 1976

cismului în Germania și în alte țări, urmată de declanșarea celui de-al doilea război mondial, pe care omenirea l-a plătit atît de scump" [3].

Se află în aceste consistente aprecieri adevăruri probate cu forța de convingere a unor realități specifice dezvoltării mișcării noastre muncitorești interbelice și — de ce să nu o spunem—specifice altor multor țări în care lipsa de unitate a forțelor social-politice democratice, antifasciste a avut să-și spună într-un anumit moment cuvîntul în agravarea situației și în asfaltarea căii de afirmare a reacțiunii și fascismului. Problema își are dealtfel și valențe ce corespund unor situații cărora noi înșine le sîntem contemporani [4]. Să ne gîndim — spre pildă — la o serie de țări în care, în pofida unor insistente eforturi, asemenea probleme nu au fost încă pe deplin rezolvate.

Importanța majoră pe care partidul nostru și secretarul său general o acordă reconcilierii istorice izvorăște, așadar, din condițiile noi în care activează forțele politice muncitorești și progresiste contemporane, epocii de criză care se manifestă în lumea capitalistă, necesității instaurării unei noi ordini economice și politice capabilă să depășească criza, să instaureze un climat propice dezvoltării omenirii pe calea unei vieți mai bune și mai drepte.

Partidul nostru concepe necesitatea reconcilierii istorice atît prin analizarea unor momente din activitatea sa proprie desfășurată încă din 1893 de către P.S.D.M.R. și din 1921 de P.C.R., ca și prin analizarea unor pagini remarcabile din istoria multimilenară a poporului român; nu mai puțin importantă este cunoașterea istoriei mai vechi și mai noi a raporturilor partidelor comuniste cu partidele socialiste, social-democrate și progresiste din alte țări. O ilustrare grăitoare a justeței concluziilor pe care le-a desprins P.C.R. din această cunoaștere ne-a fost dată de însuși Congresul al XI-lea al P.C.R. la care au participat, ca oaspeți, 139 de delegați și reprezentanți ai partidelor comuniste și muncitorești, socialiste și social-democrate, partide de guvernămînt și alte partide democratice din țările în curs de dezvoltare, din țări prietene, mișcări de eliberare și alte organizații antiimperialiste. Ne-am aflat atunci în fața încă unei dovezi de recunoaștere a pozițiilor principiale ale P.C.R., poziții marxist-leniniste în esențialitatea lor.

Este cunoscut că o serie de partide comuniste din țările capitaliste, între care Partidul Comunist Francez și Partidul Comunist Italian, sînt puternic confruntate în ultimii ani cu asemenea probleme care au format chiar una dintre cele mai discutate teme la ultimele congrese ale acestor partide. Astfel, Enrico Berlinguer, secretarul general al Partidului Comunist Italian, în raportul prezentat la Congresul al XIV-lea al P.C.I. din 18—23 martie 1975, considera problema „compromisului istoric" drept tema centrală a luptei politice și una dintre problemele care suscită interesul celui mai mare număr de cetățeni. Enrico Berlinguer preciza că nu este vorba de una dintre numeroasele mode trecătoare în politică și

---

[3] Nicolae Ceaușescu, *„Expunere la Congresul consiliilor populare județene și al președinților consiliilor populare municipale, orășenești și comunale"* („Scînteia" nr. 10406 din 5 februarie 1976).

[4] Gheorghe Prodea în articolul *P.C.R. și imperativul actual al reconcilierii istorice dintre comuniști și socialiști* („Anale de istorie" nr. 4/1975, p. 42—52) s-a referit pe larg la această problematică.

că interesul manifestat pentru această problemă constă în faptul că „Ideea « compromisului istoric » a exprimat, pe de o parte, aspiraţia tot mai largă spre o schimbare generală a orînduirii politice, sociale şi morale, iar pe de altă parte, s-a prezentat (şi a fost corect înţeleasă) ca singura propunere nouă în comparaţie cu toate formulele politice experimentate de mai bine de 25 de ani"[5]. În concepţia comuniştilor italieni „compromisul istoric" nu este *numai* propunerea unei noi alianţe politice şi a unei formule de guvern în care să intre şi partidul comunist, ci este o *strategie nouă*, izvorîtă din experienţa istorică a societăţii şi a partidelor democratice care se adresează tuturor cetăţenilor animaţi de sentimente democratice, întregii ţări. Este, cu alte cuvinte, o strategie nu numai a comuniştilor, ci a întregii ţări, menită să scoată societatea din criza actuală, să reînnoiască, să salveze şi să dezvolte democraţia. „Compromisul istoric" constituie deci o strategie generală care are ca ax unitatea politică a clasei muncitoare.

Asemenea probleme s-au pus în Italia cu acuitate, nu demult, cu prilejul convocării corpului electoral pentru alegerile parlamentare din mai a.c. „Ne aflăm în punctul în care nu există astăzi cetăţean care să nu simtă că lucrurile nu pot să fie lăsate aşa cum stau şi că întreaga situaţie este susceptibilă să se precipite în rău, dacă nu va interveni, în timp, o schimbare efectivă" — a spus secretarul general al P.C.I. Enrico Berlinguer la marele miting de inaugurare a campaniei electorale. Pornind tocmai de la faptul că italienii se întreabă ce se va întîmpla cu Italia dacă va continua să fie condusă „cu vechile metode şi cu vechii oameni", comuniştii propun „un guvern diferit de cele care s-au succedat în ultimii aproape 30 de ani; un guvern unitar de alianţă şi de solidaritate între toate forţele democratice şi populare şi care, pentru a fi cu adevărat unitar şi inovator, nu poate să nu cuprindă şi P.C.I". Raţiunea care îi determină pe comunişti să propună participarea lor la un guvern unitar o constituie îngrijorarea faţă de faptul că interesele vitale ale ţării şi ale tuturor oamenilor muncii sînt continuu lezate. Secretarul general al P.C.I. a subliniat, totodată, că „această propunere nu contrazice opţiunea strategică a compromisului istoric, ci dimpotrivă se află în logica unitară care a condus şi va conduce întotdeauna politica P.C.I. Dar, în timp ce strategia „compromisului istoric" se configurează în mod esenţial ca o întîlnire între marile forţe populare—comuniste, socialiste şi catolice — pentru un proiect comun transformator, de largă respiraţie, propunerea actuală, adică aceea a unui guvern de amplă colaborare şi solidaritate populară, vrea să răspundă unei exigenţe imperioase a momentului şi nimic mai mult"[6].

În lumina unor asemenea preocupări majore manifestate, după cum se ştie, atît în partidul nostru cît şi într-o serie de alte partide comuniste şi muncitoreşti frăţeşti pe linia definirii şi, mai ales, a realizării reconcilierii istorice, istoricii din ţara noastră sînt tot mai preocupaţi în studierea acestui fenomen, în elucidarea aspectelor sale caracteris-

---

[5] *Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Italian*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 60.

[6] „Scînteia" din 18 mai 1976.

tice, în abordarea lui pornind de la realitățile istoriei patriei noastre și ale mișcării muncitorești de la noi.

În considerentele care urmează noi încercăm să contribuim la punerea în valoare a cîtorva aspecte legate de problema în discuție și să exemplificăm aceste adevăruri, prin diferite momente fundamentale din trecutul istoric al poporului român și al mișcării muncitorești revoluționare și democratice din patria noastră.

Indiferent de termenul prin care acest fenomen este denumit în alte țări, indiferent, de pildă, că în Franța se vorbește de „reconciliere istorică", iar în Italia a fost adoptată expresia de „compromis istoric", noi pornim în explicarea acestui concept de la materialul faptic al istoriei noastre și îl explicăm prin terminologia proprie.

O primă problemă care se cere neapărat explicitată atunci cînd ne referim la aceste concepte este delimitarea clară a ceea ce se înțelege prin compromis, conciliere și reconciliere în istorie.

Compromisul se referă, de obicei, la momentele majore limită, din istoria unui popor, în care toate sau aproape toate forțele sale sociale se unesc, realizează așadar compromisul, în vederea luptei cu forțe unite împotriva unei primejdii interne sau externe care amenință existența poporului. În astfel de momente, de regulă, contradicțiile interne, chiar antagonice, sînt lăsate la o parte pentru a face față, cu toată ființa, pericolului ce amenință din exterior poporul sau pentru înlăturarea unei stări de lucruri interne, imposibil de perpetuat.

Compromisul istoric se realizează între clasele sociale ale poporului, uneori chiar între clase cu interese economice și sociale diferite, unite prin existența unui pericol comun, pericol care odată înlăturat, repune fiecare dintre aceste clase pe pozițiile anterioare de luptă. Nu este vorba deci, nu poate fi vorba de o ștergere a deosebirilor de clasă ci de o situare temporară a acestora în afara intereselor politice de moment ale acelor forțe care consimt la încheierea compromisului.

Concilierea se realizează, de obicei, între două sau mai multe grupări sau forțe politice din cadrul uneia și aceleiași clase sociale, de pildă între partidele politice ale clasei muncitoare, sau din cadrul unor clase cu interese asemănătoare pentru realizarea unei acțiuni comune contra claselor asupritoare sau a ordinii existente devenită anacronică. Uneori concilierea este baza realizării unui compromis istoric așa cum, de pildă, concilierea obținută prin făurirea frontului unic muncitoresc a stat la baza alcătuirii marii coaliții de forțe ale națiunii care a înlăturat dictatura fascistă-antonesciană. Concilierea se realizează pas cu pas, prin dese conciliabule și presupune renunțarea la atacurile, injuriile, calomniile și la întregul arsenal de invective la adresa forțelor care compun termenii concilierii, suspendarea, suprimarea acestora făcîndu-se în interesul major al realizării unității de luptă și acțiune.

Reconcilierea se realizează la un anumit timp după ce a avut loc compromisul sau concilierea (ea înglobează, așadar, atît primul cît și cel de-al doilea termen) și constă în unirea pe un plan superior a forțelor participante care s-au convins în practică de utilitatea și necesitatea continuării colaborării. Crearea la congresul din februarie 1948, a partidului unic al clasei muncitoare din țara noastră, de pildă, — rezul-

tat al unei reconcilieri binevenite—a dus la crearea premiselor pentru făurirea unității întregului popor în jurul partidului.

Concilierea și reconcilierea istorică nu au nimic comun cu oportunismul întrucît ele nu promovează ideea renunțării la mijloacele luptei revoluționare, nu cer abandonarea luptei pentru transformarea revoluționară a societății și la trecerea de la capitalism la socialism. Reconcilierea istorică nu escamotează contradicțiile și tarele orînduirii capitaliste și, prin acțiunea sa, nu demobilizează proletariatul revoluționar. Concilierii istorice îi sînt străine practicile politicii „de împăcare" cu burghezia, subordonarea intereselor clasei muncitoare față de interesele burgheziei. Oportunismul presupune renunțarea neprincipială la luptă pe cînd reconcilierea istorică presupune coalizarea tuturor forțelor în luptă, cu păstrarea neștirbită a crezului politic general al fiecăruia.

Reconcilierea istorică, evident, nu are nimic comun nici cu reformismul — curent politic antimarxist — care respinge lupta de clasă, revoluția socialistă, dictatura proletariatului, reducînd lupta clasei muncitoare la lupta pentru reforme. Reconcilierea istorică nu urmărește împăcarea între clase, înfăptuirea unor reforme sociale limitate, care nu afectează baza orînduirii capitaliste, proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. Reformismul contemporan, care propagă ideea posibilității „transformării" treptate a capitalismului și integrarea sa în socialism, nu poate avea nimic comun cu reconcilierea istorică.

De asemenea, reconcilierea istorică este opusă dogmatismului, tendințelor și acțiunilor de revizuire a tezelor fundamentale ale marxismului. Reconcilierea nu presupune o atitudine închistată, nereceptivă la mutațiile care au loc în societate, ea nu poate fi prizoniera unor formule de acțiune depășite, anacronice. Dogmatismul este un corolar al ruperii subiectiviste a teoriei de practică și, ca atare, incompatibil cu esența marxismului care este, prin excelență, critic, deschis noului, devenirii. Dogmatismul nu poate asimila în teorie rezultatele și experiența luptelor sociale, ale politicii social-istorice. Nesocotind caracterul concret al adevărului, și apreciindu-l în mod metafizic, dat odată pentru totdeauna, dogmatismul este departe de conceptul de compromis istoric în politică și în lupta revoluționară. Reconcilierea nu poate duce nici la sectarism, la ruperea sau slăbirea legăturilor partidului cu masele. Dimpotrivă, ea dă posibilitatea elaborării unei strategii și a unei tactici realiste, în concordanță cu progresul istoric, cu țelurile pe care și le propune clasa muncitoare contemporană.

Reconcilierea este străină și de acțiunile de revizuire a tezelor fundamentale ale marxismului specifice revizionismului. Aplicarea creatoare a principiilor generale ale marxismului așa cum este concepută în cadrul reconcilierii istorice, dezvoltarea de către partidul comunist prin elucidarea conceptului de reconciliere istorică, dezvoltarea, prin aceasta, a teoriei revoluționare care generalizează fenomenele nou apărute în procesul social-istoric, se contrapune oricăror tendințe de revizuire a fundamentelor marxismului, militează, în fapt, pentru apărarea purității ideologice, revoluționare, a teoriei marxiste.

Partidul Comunist Român a luptat și luptă cu fermitate împotriva oportunismului, militînd neabătut pentru o politică marxistă creatoare, aplicată la condițiile concret-istorice ale țării noastre, a dat și dă dovadă

permanent de stăpînirea tuturor formelor și mijloacelor de luptă revoluționară pentru transformarea socialistă a societății.

În sfîrșit, reconcilierea istorică, așa cum este concepută și realizată de către partidul nostru, nu are și nici nu poate avea nimic cu stîngismul — concepție și tactică sectară, care nu ține seama de etapa revoluționară în care se găsește, la un moment dat, mișcarea muncitorească și nici de nivelul real, în acel moment, al conștiinței politice a maselor. Ca și dogmatismul ori anarhismul, stîngismul duce, în ultimă instanță, la ruperea de mase, la aventurism politic. El împiedică orice fel de unire a forțelor democratice și revoluționare, de dragul „intransigenței" în păstrarea unor principii discutabile, pe cînd reconcilierea istorică presupune contopirea, unirea în jurul unor principii unanim acceptate, în vederea realizării unui scop comun, și lăsarea în suspensie, pentru a fi rezolvate de-a lungul timpului, a problemelor controversate.

Un aspect major care se cere elucidat atunci cînd ne referim la conceptul de reconciliere istorică îl constituie analiza factorilor obiectivi și subiectivi care o determină. Vom observa că, de cele mai multe ori, acești factori sînt determinanți în realizarea unei reconcilieri istorice, o condiționează, pe cînd personalitățile istorice care aplică reconcilierea sau forțele care și-o însușesc, nu fac decît să acționeze în spiritul cerințelor momentului istoric respectiv.

Analiza atentă a proceselor sociale care au loc în preajma realizării unei reconcilieri istorice ne îndrituiesc să afirmăm că necesitatea apariției acesteia se face simțită în perioadele de acută criză socială și politică, în epocile limită pentru destinele întregului nu numai ale părților.

Istoria dovedește prin nenumărate exemple că atît compromisul cît și concilierea și reconcilierea istorică nu presupun ștergerea deosebirilor de clasă, renunțarea la propriile puncte de vedere ale uneia sau alteia dintre grupările sociale sau organismele politice copărtașe la acestea, nici chiar renunțarea, la un moment dat, la inițierea unor acțiuni separate dacă ele converg spre atingerea țelului comun urmărit.

Istoria patriei noastre, a mișcării muncitorești revoluționare și democratice oferă nenumărate exemple de momente care au făcut necesară și posibilă apariția compromisului, a concilierii sau reconcilierii istorice.

În cele ce urmează ne vom opri doar la cîteva momente care atestă, fără putință de tăgadă, rolul imens avut în momente cruciale ale istoriei patriei, de fenomenele la care ne referim.

Astfel, dacă este să ne referim numai la necesitatea realizării compromisului istoric, determinat de condițiile interne de dezvoltare a societății geto-dacice și de pericolul extern, pe atunci existent putem să ne gîndim, de pildă, că uniunea de triburi care s-a constituit în jurul lui Burebista, în urmă cu 2050 de ani, dînd naștere acelei puternice formațiuni statale, a fost posibilă tocmai prin compromis istoric sau la faptul că tot împrejurările interne și pericolul roman care a constituit mobilul acestui prim compromis au permis strîngerea dacilor în jurul marei personalități a lui Decebal care a izbutit să anihileze toate tendințele centrifuge și să coalizeze forțele dacice în lupta pe viață și pe moarte contra celui mai înaintat imperiu al acelei epoci care beneficia și de conducerea unuia dintre geniile sale militare, Traian.

Desigur, punînd astfel problema şi avînd privirile aţintite în mod justificat spre primejdiile externe, noi nu neglijăm întru nimic faptul că determinantă atît în momentul de unire a geto-dacilor acum 2050 de ani sub Burebista cît şi, mai tîrziu, sub Decebal a fost starea dezvoltării forţelor de producţie pe cuprinsul Daciei străbune, înfăţişarea generală a societăţii dacice care, pe temeiuri interne, îşi reclama propria-i consolidare, fireşte şi pentru a se putea apăra mai bine de primejdiile străine. În timpul migraţiei popoarelor, compromisul istoric a îmbrăcat haine mult mai complexe, poporul român, plămădit în primele secole ale erei noastre, ştiind să atragă pînă şi forţele invadatoare cu care a izbutit să conlucreze şi să convieţuiască şi, în cele din urmă, să le anihileze acţiunea distructivă. Nu ne putem explica altfel faptul că, de pildă, popoarele migratoare slave au izbutit ca jur împrejurul nostru să-şi impună personalitatea şi să creeze ulterior state în esenţă slave pe cînd în spaţiul carpato-dunărean au fost asimilaţi de poporul român, decît dacă admitem că înţelepciunea acestui tînăr dar viguros popor a ştiut să găsească cele mai potrivite căi pentru înglobarea şi asimilarea acestor mase migratoare care, sub aspect social şi politic, se aflau sub nivelul de dezvoltare al obştilor cnezatelor, voievodatelor şi „ţărilor" din această zonă, să realizeze, cu alte cuvinte un larg compromis istoric, cu rezonanţe seculare, izbutind prin acesta să-şi păstreze nealterată fiinţa de neam.

Un alt moment cînd apariţia compromisului istoric s-a impus cu necesitate îl constituie glorioasa epocă a lui Mihai Viteazul. Se ştie că Mihai a devenit domn într-o vreme în care eforturile materiale impuse de Imperiul otoman şi de reprezentanţii săi ajunseră să primejduiască întreaga economie a ţărilor române iar încălcările tot mai dese şi mai grave ale autonomiei acestor ţări dădeau posibilitatea să se întrevadă dorinţa Porţii de a instaura o nouă formă de dominaţie, mai directă, asupra ţărilor române. Devenise evident pentru mulţi că în faţa unei asemenea alternative singura ieşire era lupta deschisă. Este, de asemenea, cunoscut că acestei soluţii i s-au raliat, pentru o bună bucată de vreme şi cu rare excepţii, toate păturile societăţii din ţările române. Mihai a izbutit să realizeze în cei opt ani de domnie un compromis istoric care, în acele condiţii, s-a dovedit salutar nu numai pentru destinele Munteniei ci şi pentru dezvoltarea ulterioară a celorlalte ţări surori, Transilvania şi Moldova. Chiar mult incriminatul „legămînt" al lui Mihai trebuie restudiat sub acest aspect, după părerea noastră, întrucît documentele contemporane nu atestă o neînţelegere din partea ţăranilor faţă de această măsură la care a fost silit să recurgă domnul decît mult mai tîrziu cînd dispăruse mobilul care a dat naştere compromisului istoric.

Unirea ţărilor române sub sceptrul marelui voievod nu a fost rezultatul unui concurs de împrejurări, sau al politicii de cuceriri dusă de cele două imperii otoman şi austriac şi nici fapta unui om dornic ca, prin sabie, să-şi facă un imperiu cum insinuează unii pretinşi istorici de peste hotare; unirea a fost rezultatul unei dorinţe de veacuri a ţărilor române care se vroiau nu numai unite, ci şi libere şi independente. Dincolo de cauzele şi împrejurările din vremea lui Mihai, această unire era deci rezultatul unei solidarităţi istorice create între ţările surori de-a lungul veacurilor ceea ce explică şi faptul că încercarea lui Mihai n-a fost singulară în evul mediu românesc, gînduri privind reconstituirea vechii Dacii

preocupînd mințile unor conducători atît înainte cît și, mai ales, după unirea de la 1600.

La peste două secole de la coalizarea tuturor forțelor poporului român izbutită de Mihai, o altă figură luminoasă a istoriei noastre naționale — Tudor Vladimirescu — va realiza din nou, în timpul revoluției sale de eliberarea națională și socială, solidarizarea tuturor claselor societății românești (marii boieri refugiați în rădvanele lor peste munți de teama Domnului Tudor fiind în număr foarte redus), ceea ce explică importanța covîrșitoare a revoluției, noua epocă pe care ea a deschis-o în istoria patriei noastre.

Într-adevăr, dacă analizăm, fie și succint, criza în care se afla regimul turco-fanariot și feudal din primele decenii ale veacului trecut, vom constata cu ușurință că toate categoriile sociale erau afectate de acesta și toate, într-un fel sau altul, căutau o ieșire din criză. Astfel, producătorii și negustorii erau nemulțumiți de faptul că vămile, taxele interne și licențele de export vîndute de domni absorbeau în întregime cîștigul lor; țăranii dependenți cunoșteau în acea vreme o agravare a sarcinilor feudale datorită monopolurilor boierești și mănăstirești și stoarcerilor fiscale agravate de creșterea numărului scutelnicilor și al negustorilor căftăniți și, deci, de reducerea corespunzătoare a numărului birnicilor. La rîndul lor, moșnenii și răzeșii erau nemulțumiți de piedicile puse de stăpînire la exportul diferitelor lor produse prin taxele exorbitante. Pandurii, recrutați cu precădere dintre moșneni, beneficiau pentru serviciile lor militare de unele scutiri de dări suprimate însă de vodă Caragea. Nemulțumirea lor, datorată acestor nedreptăți, explică de ce propaganda lui Tudor i-a găsit foarte receptivi și i-a putut transforma în cadrele de bază ale revoluției. Nemulțumiri adînci se manifestau și printre negustori și meseriași, întrucît regimul capitulațiilor îi punea la o concurență inechitabilă cu străinii scutiți de dări și taxe. Chiar și marii boieri deveniseră partizani ai libertăților comerciale, dîndu-și seama că, în urma reglementării furniturilor către Poartă, ei își puteau spori veniturile moșiilor lor, unii dorind chiar să înființeze fabrici și să deschidă mine.

Este incontestabil însă că unirea diferitelor categorii sociale din țările române în lupta pentru emanciparea de sub dominațiile străine nu era posibilă decît ca urmare a formării conștiinței naționale. Pregătită de Școala ardeleană — expresie a luptei poporului român din Transilvania pentru recunoașterea sa ca națiune —, conștiința națională a cunoscut un drum mereu ascendent, ideile școlii ardelene fiind receptate în principate și devenind arme de luptă pentru unirea și independența națională.

Un moment de cea mai mare însemnătate pentru destinele țărilor române rezolvat printr-un larg compromis istoric îl reprezintă, fără îndoială, cel din anii premergători unirii Moldovei cu Muntenia. Rolul și rostul compromisului istoric ne apare cu deosebită claritate dacă vom analiza adunările ad-hoc din 1857. Se știe că, în preajma deschiderii adunărilor ad-hoc, în ciuda persecuțiilor, mișcarea unionistă devenise deosebit de puternică. Întreg poporul lupta deschis pentru Unire, entuziasmul maselor fiind așa de mare încît consulul Austriei își exprima chiar temerea izbucnirii unei răscoale. În Moldova, mii de proteste erau adre-

sate autorităţilor care puneau diferite piedici înscrierii pe listele de alegători a locuitorilor. Un locuitor din Vaslui se adresa astfel ocîrmuirii: „Protestez dar în contra netrecerei mele în listă ca ţinutaş, protestez în contra alegerilor ce s-ar face pe baza listelor publicati, protestez în contra urmărilor ce ar proveni din asemeni alegeri şi diclar, totodată, că nu voi înceta a protesta ..." [7].

Este ştiut că în cele două Adunări au fost aleşi, în cele din urmă, numai unionişti. Deşi unionistă, compoziţia socială a Adunărilor ad-hoc nu reprezenta proporţional diferitele clase ale societăţii române din acea perioadă. Atît Adunarea moldoveană cît şi cea munteană, deşi au luat în dezbatere într-o formă sau alta problemele interne, ele nu s-au cramponat de acestea care, totuşi ne amintim, erau de o acuitate stringentă. Deputaţii ţărani din Adunarea Munteniei cît şi din a Moldovei nu s-au sfiit să arate deschis problemele care îi frămîntau cel mai mult. Sînt cunoscute în acest sens intervenţiile deputaţilor ţărani Ion Roată în Moldova şi Constantin Tănase în Muntenia. Dar ei au votat mai întîi pentru unire şi pentru celelalte revendicări generale şi naţionale cum ar fi respectarea autonomiei, unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România, neutralitate, Adunare obştească în care să fie reprezentate toate categoriile şi păturile societăţii, dîndu-şi seama că numai în acest cadru se va putea relua cu sorţi de izbîndă problema agrară.

Compromisul istoric realizat în perioada Adunărilor ad-hoc avea să-şi dea pe deplin roadele în ianuarie 1859 cînd, prin voinţa unanimă a poporului a fost ales ca domn în ambele principate Alexandru Ioan Cuza, săvîrşindu-se astfel unirea ţărilor surori şi creîndu-se acel cadru propice pentru trecerea la rezolvarea marilor probleme interne inclusiv la rezolvarea problemei ţărăneşti.

Evenimentele din Bucureşti din zilele de 22—24 ianuarie 1859, unanimitatea cu care deputaţii au ales pe Cuza, marea explozie de entuziasm a zecilor de mii de oameni adunaţi pe dealul mitropoliei şi în împrejurimi la aflarea veştii reprezintă însăşi reconcilierea istorică la care ajunseră toate forţele sociale din ţară şi care au permis realizarea primului mare pas în închegarea procesului constituirii statului naţional român.

Un alt moment de excepţională importanţă pentru destinele patriei noastre, care a dus la definitivarea procesului de unificare naţională, şi care a fost rezolvat tot prin compromis istoric îl reprezintă intrarea României în primul război mondial.

Se ştie că după ce s-a realizat unirea Moldovei cu Muntenia între anii 1859—1862 şi după ce în anii 1877—1878 noul stat român şi-a cucerit independenţa absolută, iar în deceniile următoare a fost consolidată structura statului prin dctarea cu instituţii moderne, devenise tot mai necesară desăvîrşirea formării statului naţional unitar român.

Condiţiile care au concurat la declanşarea acestui proces final au fost cele cunoscute din timpul primului război mondial. Cînd a izbucnit războiul, România trebuia să-şi fixeze neapărat poziţia. Simţămintele întregului popor care dorea întregirea neamului şi-au găsit expresia în

---

[7] *Documente privind Unirea Principatelor, vol. I, Documente interne (1854—1857)*, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, doc. nr. 116.

toate acțiunile care s-au desfășurat în țară în anii neutralității. Evoluția situației pe fronturi, înfrîngerile armatelor austro-ungare în Galiția și a celor germane la Marna n-au făcut decît să deschidă și mai clar posibilitatea eliberării teritoriilor românești aflate sub dominație străină. Propaganda pentru intrarea în război alături de Antantă care promitea ca, în cazul victoriei, să satisfacă în cea mai mare parte deziderateul de veacuri al poporului român — desăvîrșirea unității statale — căpătase în anii neutralității forme dintre cele mai concrete. Astfel, sub conducerea lui Take Ionescu și Nicolae Filipescu a fost creată organizația *Acțiunea Națională* iar vechea *Ligă pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, de sub conducerea lui N. Iorga se reorganizează și-și schimbă denumirea în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. În noul comitet al ligii figurau transilvăneanul Vasile Lucaciu, președinte, N. Filipescu, Take Ionescu, N. Iorga, dr. C. I. Istrati, Barbu Delavrancea, Simion Mîndreanu și Octavian Goga. Acestor organizații li se vor alătura în 1915 *Federația Unionistă* a lui N. Filipescu și *Acțiunea Patriotică* în frunte cu dr. C. I. Istrati. Este uimitor pentru cercetătorul de astăzi ce puternice acțiuni de stradă, ce ecou aveau aceste manifestații care antrenau masele populare la lupta de eliberare a fraților din teritoriile istorice românești cotropite. Dorința maselor populare pentru înfăptuirea unității statale depline era așa de mare încît ne explicăm de ce atunci cînd consiliul de coroană de la Cotroceni din 14/27 august 1916 a hotărît intrarea în război alături din Antanta, poporul român din toate părțile a primit vestea cu entuziasm de nedescris. În consiliul de coroană pînă și bătrînul și îndărătnicul Petre C. Carp care dusese o frenetică campanie filogermană a hotărît să-și închidă ziarul în care făcea propagandă și să trimită în război pe cei trei fii ai săi. Consiliul s-a terminat și cînd s-a aflat rezultatul un mare entuziasm a cuprins întreaga suflare românească. Constantin Kirițescu, fidel cronicar al acelor vremuri, notează că: „Marea mulțime care așteaptă pe străzi rezultatul, a primit cu bucurie și cu urale vestea cea bună” [8]. Într-adevăr, tot românul era convins de măreția momentului și a primit mesajul către popor adresat de conducătorii țării ca pe cel mai de preț îndemn la luptă. În mesaj se arăta: „După vremi îndelungate de nenorociri și grele încercări, înaintașii noștri au reușit să întemeieze statul român prin Unirea Principatelor, prin războiul Independenței, prin munca neobosită pentru renașterea națională. Astăzi, ne este dat nouă să întregim opera lor, închegînd pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă; Unirea românilor de pe cele două părți ale Carpaților. De noi atîrnă astăzi să scăpăm de sub stăpînirea străină pe frații noștri de peste munți și de pe plaiurile Bucovinei, unde Ștefan cel Mare doarme somnul de veci” [9].

Într-adevăr, participarea României la război alături de coaliția anglo-franco-rusă a ridicat pe noi culmi lupta maselor populare pentru realizarea statului național unitar. În numele acestui ideal sfînt, poporul nostru a dat în timpul războiului grele și mari jertfe umane și materiale. Țara noastră participa la acest război fără a avea aceleași țeluri cu marile

---

[8] Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, vol. I, București, Editura Casei școalelor f.a., p. 182.
[9] După Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 183.

puteri imperialiste. Poporul nostru nu avea intenţii de cotropire şi de anexiuni, ci dorea înfăptuirea unităţii sale naţionale, unitate pentru a cărei realizare a dus lupte necurmate veacuri de-a rîndul.

În ce priveşte situaţia din ţara noastră, în anii marilor şi grelelor încercări din preajma celui de-al doilea război mondial, ne aducem aminte de felul în care, organizînd în forme variate şi cu participarea celor mai largi pături şi categorii sociale lupta pentru răsturnarea regimului militar-fascist şi instaurarea unui guvern democratic, pentru scoaterea ţării din războiul hitlerist, pentru eliberarea părţii de nord-vest a Transilvaniei, pentru alăturarea României la coaliţia forţelor antihitleriste, P.C.R. a militat pentru făurirea unităţii de acţiune a clasei muncitoare în jurul căreia să se închege Frontul Naţional Antihitlerist al poporului român, cu participarea tuturor partidelor, grupărilor şi cercurilor politice antihitleriste, care să adopte măsurile practice pentru transpunerea în viaţă a obiectivelor de însemnătate istorică în acele împrejurări.

În istoriografia noastră s-au înfăţişat de mult şi pe larg împrejurările în care Frontul Naţional Antihitlerist, cuprinzînd toate forţele politice nefasciste din ţară, a fost făurit sub forma mai multor alianţe politice : *Frontul Patriotic Antihitlerist* (Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Partidul Socialist-Ţărănesc, Madosz şi, temporar, Partidul Social-Democrat), constituit în toamna anului 1943; *Frontul Unic Muncitoresc* (P.C.R. şi P.S.D.), făurit la jumătatea lunii aprilie 1944; *Coaliţia Naţional-Democratică* (P.C.R., P.S.D., Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Madosz, Partidul Socialist-Ţărănesc, Partidul Naţional-Democrat şi Gruparea liberală tătărăsciană), în mai 1944; *Blocul Naţional Democratic* (P.C.R., P.S.D., P.N.Ţ., şi P.N.L.) realizat în iunie 1944 şi *Înţelegerea cu Palatul regal*, cu care se stabiliseră contacte încă din vara anului 1943. S-a înfăţişat de asemenea în toată amploarea importanţa deosebită acordată de P.C.R. legăturilor cu numeroşi generali şi ofiţeri superiori, pentru atragerea armatei alături de forţele patriotice, antihitleriste.

Axul central al acestor alianţe — determinant pentru triumful forţelor insurecţionale în August 1944 — l-a constituit realizarea Frontului Unic Muncitoresc, în aprilie 1944, moment de însemnătate covîrşitoare, asupra semnificaţiilor căruia istoriografia noastră s-a referit de asemenea în ultimul timp cu detalii [10].

Alianţele politice create în anii 1943—1944, rod al insistenţei cu care comuniştii au militat pentru realizarea lor au fost dezvoltate şi folosite în chip fericit în interesul procesului revoluţionar neîntrerupt din România după victoria insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din August 1944 [11], eveniment cardinal al istoriei noastre despre care tovarăşul Nicolae Ceauşescu spunea că „... nu a venit din cer, ci a fost rezultatul îndelungatelor lupte ale poporului român, al faptului că partidul comunist, în alianţă cu partidul socialist, cu celelalte

---

[10] Vezi în acest sens, în primul rînd : Gh. Ţuţui, A. Petric, *Frontul Unic Muncitoresc, in România*, Bucureşti, Edit. politică, 1971 ; A. Petric, Gh. Tuţui, *Unificarea mişcării muncitoreşti din România*, Bucureşti, Edit. Academiei R. S. România, 1968.

[11] Vezi detalii în acest sens în lucrarea : *România în anii revoluţiei democrat-populare (1944—1947)*, Bucureşti, Edit. politică, 1971.

forțe revoluționare și patriotice s-a aflat tot timpul în fruntea luptei de apărare a intereselor vitale ale întregii națiuni"[12].

Este firesc să se afle încorporat în această exprimare sintetică a unor realități istorice românești și adevărul potrivit căruia nici alianțele făurite de P.C.R. în anii 1943—1944 *n-au venit din cer*, ci au fost rezultatul necesar și legic al atîtor și atîtor eforturi pînă atunci făcute în vederea creării unui bloc opoziționist de stînga alcătuit din toate forțele interesate — dintr-un motiv sau altul — în lupta împotriva reacțiunii, fascismului, împotriva adversarilor potențiali ai intereselor maselor largi populare.

Exemplele istoriei ni se înfățișează, pe acest tărîm, într-o diversitate care, în momentele nodale, s-au regăsit în realizarea unității de care forțele patriotice ale țării au avut atîta nevoie și pe baza căreia au și izbutit în acțiune, oricîte sacrificii au trebuit să facă. Este adevărat că în momentele în care, mai mult decît oricînd pînă atunci, unitatea tuturor forțelor patriotice din România era absolut necesară, în anii premergători celui de-al doilea război mondial, în anii celui de-al patrulea deceniu al secolului, lipsa de unitate a clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice, cît și împrejurările internaționale nu au făcut posibilă împiedicarea instaurării dictaturii militaro-fasciste în țara noastră și subjugarea ei Germaniei hitleriste. A fost vorba de o grea încercare pe care au resimțit-o în maniere diferite și alte țări în anii premergători celui de-al doilea război mondial. Este însă certamente constatat că, la noi, ca și în alte țări, existaseră pînă atunci multiple evenimente și fapte care dovediseră cu puterea lor de convingere largile posibilități de unire a forțelor patriotice, democratice, pe una și aceeași platformă.

Am aniversat, nu de mult, patru decenii de la memorabilele alianțe politice realizate, sub conducerea P.C.R. cu prilejul alegerilor parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara. Tot în acest an se împlinesc cinci decenii de la succesele electorale ale forțelor democratice în alegerile comunale din 1926 și trei decenii de la victoria Blocului Partidelor Democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946. Iată tot atîtea prilejuri de a evoca o serie de luminoase pagini din istoria partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România. Desigur nici unele dintre aceste succese nu au fost obținute întîmplător, ci constituiau efectul unor valoroase acumulări înregistrate în anii anteriori de forțele democratice din țara noastră. Nu am dori, în acest sens, decît să ne referim la participarea Blocului Muncitoresc-Țărănesc, organizație de masă creată și îndrumată de P.C.R., la alegerile comunale din februarie 1926 — acum cinci decenii — în cadrul a ceea ce s-a numit atunci *opoziția unită*, înglobînd pe o platformă comună și alte forțe politice ale timpului, inclusiv cu caracter burghez, cum era partidul național, partidul averescan ș.a.

Deși orientările partidului comunist au fost conforme sensului major al progresului istoric, Internaționala Comunistă, printr-o rezoluție a sa, a luat poziție critică în următorii termeni : „Partidul (comunist —n.n.) a făcut foarte bine cînd a salutat formarea Blocului Democrației Muncitorești-Țărănești, însă a făcut o greșeală cînd și-a extins tactica frontului

[12] Nicolae Ceaușescu ; *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Edit. politică, 1974, p. 183.

unic la toate partidele care stăteau în opoziţie faţă de guvernul liberal, pierzîndu-se din vedere caracterul lor pur burghez (ca de exemplu, la Partidul Naţional). Participarea Blocului Democraţiei Muncitoreşti-Ţărăneşti în coaliţia comună cu Blocul opoziţionist burghez (în care intră şi partidul averescan) în ultimele alegeri comunale a fost cea mai gravă greşeală politică, căreia i se cuvine cea mai severă condamnare" [13].

Eludînd asemenea aprecieri şi indicaţii, convins de justeţea orientărilor sale tactice, P.C.R. a încercat şi ulterior asemenea contacte cu celelalte forţe politice ale timpului, exprimîndu-şi părerea, într-o serie de documente ale vremii, că doar pe calea unor asemenea colaborări puteau deveni posibile unele succese în lupta împotriva guvernamentalilor şi altor grupări politice reacţionare. Astfel, într-unul dintre articolele publicate de pe poziţii clarvăzătoare, problema era tratată în următorii termeni : „Fără îndoială că linia justă în acest moment pentru muncitorimea conştientă este de a căuta să se ridice cît mai mult activitatea politică a maselor largi muncitoreşti, ţărăneşti şi minoritare şi să le îndrumeze pentru a lovi împreună şi paralel cu partidele burgheze în oligarhie, pentru înfăptuirea cerinţelor imediate ale maselor" [14]. După cum se vede, în lupta împotriva oligarhiei, P.C.R. considera utilă şi posibilă o luptă dusă *împreună şi paralel* cu partidele burgheze. Acesta era un punct de vedere care a avut o largă circulaţie în partidul comunist şi a rămas constant între preocupările sale teoretice şi practice.

Ceea ce s-a petrecut acum patru decenii — în vîltoarea pregătirii şi desfăşurării alegerilor din Mehedinţi şi Hunedoara, la 18 februarie 1936 — nu constituie decît o nouă mărturie a justeţei gîndirii politice şi acţiunii practice a partidului comunist, menite a duce — într-o încordată confruntare electorală — la victoria tacticii de Front popular antifascist în România.

Alegerile parlamentare parţiale din februarie 1936, în judeţele Hunedoara şi Mehedinţi, au prilejuit o înfruntare a principalelor forţe sociale de pe arena vieţii politice a României din acea vreme. Ele au verificat eficacitatea luptei unite a forţelor democratice, care au acţionat în comun şi, în pofida tuturor persecuţiilor, a falsurilor şi fraudelor electorale, au obţinut victoria în alegeri.

Era vremea în care înfruntînd regimul de urmărire şi represiune exercitat de reacţiunea burgheză, depăşind dificultăţile şi slăbiciunile apărute în propriile rînduri, mai ales în condiţia aspră a ilegalităţii adînci şi eludînd directivele Internaţionalei Comuniste care încercau să limiteze şi chiar să împiedice colaborarea P.C.R. cu alte partide şi grupări politice, comuniştii din ţara noastră ajungeau tot mai deschis la ideea necesităţii realizării Frontului popular antifascist, înţeles în esenţialitatea rosturilor sale ca o coaliţie largă a tuturor forţelor antifasciste, vremea în care neuitatul muncitor comunist Ilie Pintilie, fruntaş al partidului scria, de pe aceste poziţii lucide, într-un ziar al vremii : „Am convingerea că strîngerea muncitorilor într-un Front unic de luptă contra fascismului, a stării de asediu, cenzurii, ilegalităţilor, samavolniciilor, ar însemna primul pas într-un Front popular al tuturor păturilor asuprite". El acuza

[13] „Lupta de clasă", nr. 1 din iunie 1926.
[14] „Cultura proletară", nr. 1 din 15 ianuarie 1927.

grav pe toți cei care „în loc să caute ce ne poate uni, vorbesc mereu despre ce ne desparte".

Frontul popular — afirma el — „... nu trebuie să fie un nou partid, ci o alianță vremelnică sau de mai lungă durată — a partidelor și organizațiilor democratice, antifasciste, indiferent de programele, tactica și mijloacele lor de luptă. În Frontul popular trebuie să-și găsească loc dușmanii dușmanilor poporului".

Era vremea în care, pe baza experienței de fiecare zi, același Ilie Pintilie atrăgea atenția : „Așadar, să nu căutăm ce ne desparte, ci ceea ce ne apropie. În momentul de față punctele comune sînt cele mai importante, și nu deosebirile.

Comuniști, social-democrați, național-țărănești, țărăniști-radicali sau oricare ar fi denumirea organizațiunilor sînt deopotrivă amenințate, amenințat este poporul în întregime.

În momentul de față avem un singur dușman : fascismul. El este cel mai apropiat. Împotriva lui trebuie să ne unim.

Așa stau lucrurile. Oricine le vede altfel, dacă este sincer, dă dovadă că nu pricepe nimic" [15].

Într-o asemenea ambianță de căutări ideologice și de lupte concret-istorice, rezultatele alegerilor din 18 februarie 1936 au fost primite cu satisfacție de masele largi populare, de întreaga opinie politică democratică din țara noastră. Referindu-se la aceste rezultate, ziarul burghez „Adevărul" din 23 februarie 1936 scria : „Hunedoara și Mehedinți sînt afirmarea materială, sensibilă, decisivă a revirimentului în opinia publică, întoarsă sistemului de brutalizare și înfeudare a țării în sfera fascisto-hitleristă. Am înregistrat cea mai frumoasă izbîndă a democrației române din ultima vreme".

Victoria obținută de forțele democratice în alegerile parlamentare parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți a demonstrat că în țara noastră existau în acea perioadă mari posibilități de unire a tuturor forțelor democratice, de închegare a unui front popular antifascist.

Succesul repurtat în aceste alegeri de forțele democratice raliate într-un front comun antifascist a îmbogățit experiența de luptă a partidului comunist, a contribuit la creșterea influenței sale în mase, a dus la apropierea de partid a unor largi cercuri democratice.

Întreaga această experiență, legăturile noi, întinse, pe care și le-a creat în această perioadă cu diferite grupări și oameni politici au fost deosebit de utile partidului în anii ce au urmat, în lupta împotriva dictaturii antonesciene în timpul celui de-al doilea război mondial, în eforturile pentru realizarea Frontului unic muncitoresc, pentru unirea tuturor forțelor patriotice, populare, pentru apărarea indepedenței și suveranității naționale și organizarea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944 care a deschis o nouă eră în istoria țării noastre.

În noile condiții create după victoria insurecției s-au impus activitatea desfășurată de forțele politice și profesionale muncitorești pe linia înfăptuirii mai întîi a unității clasei muncitoare manifestată în reconcilierea ei profesională din 1945 — prin crearea Confederației Gene-

[15] „Frontul Muncii", an. I, nr. 6, din 7 octombrie 1935.

rale a Muncii — şi, apoi, prin adevărata reconciliere care a avut loc în februarie 1948 cînd s-a desfăşurat Congresul de unificare a P.C.R. şi P.S.D. şi s-a creat partidul unic al clasei muncitoare, experienţă românească deosebit de preţioasă pentru patrimoniul mişcării muncitoreşti internaţionale.

În concluzie la toate cele de mai sus putem afirma că unele dintre cele mai mari momente din istoria patriei şi a mişcării noastre muncitoreşti — între care, în mod deosebit amintim, unirea din 1859, desăvîrşirea formării statului naţional unitar român în 1918 şi victoria forţelor populare la 23 August 1944 — s-au realizat prin compromis istoric, prin reconcilierea tuturor forţelor naţiunii în vederea depăşirii momentelor de criză acută care ameninţa de fiecare dată însăşi existenţa fiinţei noastre naţionale.

Rememorarea acestor momente din istoria patriei şi a mişcării muncitoreşti din ţara noastră ne face să înţelegem şi mai bine caracterul militant al politicii actuale a partidului nostru, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu pe linia înfăptuirii unei largi coaliţii a forţelor progresiste pe plan mondial, în special pentru închegarea unei alianţe de nezdruncinat între forţele politice ale clasei muncitoare internaţionale, pentru depăşirea momentelor de criză care caracterizează astăzi societatea capitalistă, pentru crearea unui climat de pace şi colaborare, de înţelegere şi respect reciproc, de luptă împotriva diferitelor teorii şi ,,doctrine'' privind împărţirea lumii în sfere de influenţă, integrare ,,organică'' etc.

Experienţa României şi a Partidului Comunist Român în problema reconcilierii istorice se adaugă la teuzaurul experienţei marxiste privind dezvoltarea socială şi progresul istoric în condiţiile generate de societatea omenească contemporană.

P.C.R. dă o înaltă apreciere tradiţiilor de luptă ale poporului român, cinsteşte momentele care au marcat pagini luminoase în istoria noastră naţională şi, în acest cadru, evocăm şi cinstim cum se cuvine şi experienţa remarcabilă dobîndită în domeniul luptei pentru făurirea unor alianţe social-politice largi.

Amintirea unor asemenea luminoase momente ale istoriei partidului şi poporului nostru ne mobilizează astăzi şi mai activ în munca pentru înfăptuirea însufleţitoarelor obiective stabilite de Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român în vederea făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a înaintării ţării noastre spre comunism.

Totodată evocarea unor asemenea pagini luminoase din trecutul luptei unite a maselor populare din România pentru drepturi şi libertăţi democratice, împotriva fascismului, poate oferi un exemplu mobilizator celor care astăzi şi mîine, pe diferite meridiane ale globului, au de soluţionat, în interesul mişcărilor lor revoluţionare şi de eliberare naţională, probleme similare celor cu care au fost confruntaţi comuniştii din România în anii dintre cele două războaie mondiale. Stabilirea unei judicioase tactici şi strategii revoluţionare, depunerea unor eforturi susţinute pentru realizarea unor coaliţii largi de forţe social-politice, democratice, progresiste poate conduce oriunde în lume la victorii de care popoarele au atîta

nevoie. Acesta este de fapt sensul major al vremurilor pe care le trăim, acesta este spiritul istoriei contemporaneității noastre.

Învățămintele istoriei, elocvente în esențialitatea lor, ne îndeamnă, trebuie să îndemne pe oricine la meditație și acțiune hotărîtă în spiritul lor. Este ceea ce sugera tovarășul Nicolae Ceaușescu în următoarele pilduitoare cuvinte rostite la Congresul Consiliilor populare: „Apreciind rolul tot mai important pe care partidele comuniste și muncitorești îl au în transformarea înnoitoare a societății, precum și în viața internațională, în lupta pentru o politică nouă de pace și cooperare, partidul nostru este ferm hotărît să întărească colaborarea și solidaritatea cu toate aceste partide. Totodată, vom intensifica relațiile cu partidele socialiste și social-democrate, cu mișcările de eliberare națională, cu partidele naționale de guvernămînt din țările în curs de dezvoltare, cu alte partide și organizații revoluționare, progresiste și democratice, în vederea întăririi unității în lupta pentru progres social și pace, pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte.

De la tribuna acestui congres — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — doresc să reafirm hotărîrea partidului nostru, a României socialiste de a acționa neabătut și în continuare pentru soluționarea problemelor majore ale vieții politice internaționale, de a-și aduce contribuția la lupta pentru instaurarea unor relații noi în lume, care să asigure tuturor națiunilor posibilități de progres și conlucrare pașnică, inaintarea întregii omeniri pe calea civilizației, destinderii și păcii" [16].

RELATIVEMENT AU COMPROMIS, À LA CONCILIATION ET À LA RECONCILIATION DANS L'HISTOIRE DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Partant de fondements théoriques, directement liés aux hypostases actuelles dans lesquelles se développe le mouvement communiste et ouvrier international, les deux auteurs abordent — à la lumière de l'histoire de vieille et de récente date — différents moments et événemens qui, au cours de notre évolution en tant que pays et peuple, ont imposé de manière objective et nécessaire l'union sur la même plate-forme des forces socio-politiques progressistes, vitalement intéressées à la promotion du progrès.

L'idée fondamentale de cet article résulte des appréciations émises par les auteurs en ce qui concerne le fait que ce n'est pas aujourd'hui seulement, mais depuis toujours, que dans l'histoire de notre pays, de notre peuple ainsi que dans celle des autres pays et peuples, les problèmes touchant la nécessité du compromis historique, de la conciliation et de la reconciliation des forces socio-politiques se sont posés avec acuité. Les auteurs soulignet à juste titre que dans la réalisation du compromis, de la conciliation et de la reconciliation des forces il ne saurait être ques-

[16] Nicolae Ceaușescu: *Expunerea la Congresul consiliilor populare județene și al președinților consiliilor populare municipale, orășenești și comunale* („Scînteia", nr. 10406 din 5 februarie 1976).

tion de quelque renonciation par certaine force socio-politique adhérente aux principes de classe et de partis. Il ne s'agit pas là d'un effacement des différences de classe et politiques, mais de la réalisation d'accords temporaires, de plus longue durée ou même définitifs visant des buts bien définies et d'un large intérêt pour l'accomplissement de modifications qualitatives dans l'intérêt des peuples, des larges masses populaires.

L'auteur aborde des expériences sur ce plan enregistrées dans l'histoire de peuple roumain, mais sa respiration est de beaucoup plus large, les similitudes entre l'histoire d'autres peuples et celle du peuple roumain étant facilement saisies.

On examine, il est vrai, les positions clairvoyantes du Parti Communiste Roumain dans cette problématique, mais les assertions actuelles des communistes de Roumanie ont de puissants retentissements dans la vie mouvement communiste et ouvrier international, constituant en fait des conclusions des plus précieuses de l'histoire, de ce mouvement des dernières décennies. „Malheureusement — soulignait le secrétaire général du Parti Communiste Roumain, Nicolae Ceauşescu — il paraît qu'il existe certains qui oublient rapidement les leçons et les enseignements de l'histoire'', notamment „le fait que le manque de collaboration entre communistes et socialistes a constitué l'un des facteurs qui ont conduit à l'instauration du fascisme en Allemagne et en d'autres pays, suivi du déclenchement de la deuxième guerre mondiale que l'humanité a si chèrement payé''.

Le présent article invite à la méditation, à de nouvelles réflexions, pouvant être dévelloppé par d'autres précieuses contributions de chercheurs qui partagent ces convictions et respectent les enseignements de l'histoire roumaine et universelle de plus vieille ou de plus récente date.

ROMÂNIA ÎN FAȚA EXPANSIUNII GERMANIEI NAZISTE ȘI A ATACURILOR REVIZIONISTE (30 SEPTEMBRIE 1938 — 13 APRILIE 1939)

DE

IOAN TALPEȘ

Istoria omenirii nu este lipsită de paradoxuri ; cel pe care îl înregistra însă la 30 septembrie 1938, cînd sute de mii de francezi și englezi au invadat străzile Parisului și Londrei pentru a-i ovaționa pe Daladier și Chamberlain în chip de „salvatori ai păcii", are privilegiul de a rămîne unic în analele secolului XX : doi înfrînți beneficiau de onoruri pe care popoarele le rezervă învingătorilor.

Dincolo de consemnarea firească a faptelor, istoricii de pretutindeni, indiferent de pozițiile pe care se situează vis-à-vis de motivația actului în sine, încearcă să elucideze implicațiile politicii müncheneze asupra căilor utilizate de subiecții confruntărilor politice, economice și militare ce s-au circumscris antecedentelor celui de-al doilea război mondial. Dacă retrospectiva evenimentelor oferă specialistului de astăzi largi posibilități în aprecierea mutațiilor produse în raportul de forțe pe plan european, a consecințelor dictatului de la München asupra evoluției vieții politice, a cursului imprimat evenimentelor, analiza multidimensională a contextului istoric, a modalităților și formelor în care au fost percepute faptele de către opinia publică și la nivelul factorilor de decizie dintr-o țară sau alta explică căile și mijloacele ce au fost utilizate de acestea în rezolvarea problemelor de confruntare.

Referindu-se la implicațiile politicii conciliatoriste, care a împiedicat organizarea unei riposte ferme, hotărîte a tuturor statelor amenințate de expansiunea țărilor fasciste și revizioniste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, arăta : „Viața a demonstrat că acordurile de la München, toate tratatele și acordurile încheiate cu Germania hitleristă nu numai că nu au frînat politica de agresiune a nazismului ci, dimpotrivă, au constituit o încurajare în realizarea țelurilor acestuia de cotropire și dominație a altor popoare. Popoarele europene și de pe alte continente au plătit foarte scump politica de concesii, miopia și trădarea unor cercuri conducătoare din acel timp" [1]. Desigur, au existat în Franța și Anglia oameni și cercuri politice care n-au

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului și a 98 de ani de la cucerirea independenței de stat a României. 9 mai 1975*, București, Edit. politică, 1975.

împărtăşit opiniile şi convingerile semnatarilor acordului de la München[2]. Ceea ce la Paris şi Londra se cantona însă în limitele unei confruntări de opinii privind poziţia ce s-ar fi impus a fi adoptată în probleme a căror rezolvare într-un sens sau altul nu leza direct interesele celor două mari puteri apusene, în ţările din centrul şi răsăritul Europei amenințate de expansiunea celui de-al III-lea Reich şi de planurile acoliţilor săi revizionişti maniera în care a fost rezolvată criza cehoslovacă era privită şi apreciată dintr-un unghi cu totul diferit. Prin actul încheiat la München, Hitler a obţinut nu numai regiunea sudetă şi posibilitatea de a hotărî asupra viitorului Cehoslovaciei, ci şi, fapt deosebit de important, făcîndu-şi-i părtaşi pe Daladier şi Chamberlain, a reuşit să creeze impresia, la unii chiar certitudinea, că Anglia şi Franţa, interesate în menţinerea statu-quo-ului în vest, erau gata să consimtă şi la alte schimbări teritoriale în favoarea Germaniei în estul continentului.

Pentru România, ţară care îşi întemeia întreaga politică externă pe colaborarea cu Anglia, Franţa, ţările membre ale Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice, poziţia adoptată de reprezentanţii celor două mari puteri apusene la München a constituit o grea lovitură. Societăţii Naţiunilor i se substituise un directorat al celor patru mari puteri care se angajau să se consulte şi să hotărască în comun asupra problemelor de confruntare ce s-ar fi ivit pe arena politică europeană. În plus, semnarea declaraţiei de neagresiune germano-engleză la 30 septembrie 1938 şi deschiderea tratativelor între Franţa şi cel de-al III-lea Reich în vederea încheierii unui act similar au fost apreciate la Bucureşti drept dovezi elocvente în sprijinul concluziei că guvernele celor două mari puteri occidentale, odată cu sacrificarea Cehoslovaciei, erau dispuse să se dezangajeze de obligaţiile pe care şi le asumaseră faţă de ţările din centrul şi răsăritul Europei [3].

---

[2] Duff Cooper, în Anglia, Paul Reynaud şi Georges Mandel, în Franţa au demisionat din funcţiile de miniştri pe care le deţineau, exprimîndu-şi astfel protestul faţă de poziţiile adoptate de guvernele respective faţă de criza cehoslovacă. Ilustrativ, asupra reacţiilor ostile semnării „acordului de la München", exprimate de unele cercuri politice din Anglia, ni se pare raportul trimis de ataşatul militar român de la Londra la 6 octombrie 1938. „La postul de radio B.B.C., dl. Harold Nicolson, parlamentar şi comentatorul politic al postului de radio spune: nu am reuşit să facem pace pentru durata unei generaţii. Am făcut-o numai pentru 6 luni. Dl. Chamberlain avea una din marile ocazii care s-a prezentat vreodată unui om de stat britanic şi a pierdut-o. Dacă ar fi avut o atitudine fermă la München ar fi stabilit odată pentru totodeauna superioritatea regimului democratic asupra totalitarismului. Primul ministru n-a înţeles psihologia Germaniei şi Italiei şi a capitulat". Rezumînd opinii exprimate în unele cercuri politice britanice, ataşatul militar român continua: „Acordul semnat este o dezonoare pentru Anglia care a permis să se impună unei naţiuni mici condiţiuni ce ar fi fost aplicabile numai unui adversar zdrobit ruşinos în timp de război" (Vezi Arhiva Ministerului Apărării Naţionale — în continuare sursa va fi citată prin sigla Arh. MAN, fond Ministerul Aerului şi Marinei — inventar vechi, dosar 94/1939, f. 541, 542). Privitor la „curentul anti-münchenez" din Franţa şi Anglia, vezi: J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1957, p. 257—258; Martin Gilbert, Richard Gott, *Conciliatorii*, Editura politică, Bucureşti, p. 241—257; Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, Editura politică, Bucureşti, 1965, p. 386—388.

[3] Léon Noël, ambasador al Franţei la Varşovia, susţine că Bonnet „i-a comunicat intenţia sa de a denunţa pur şi simplu, fără întîrziere, acordurile încheiate (cu ţările din răsăritul Europei—I.T.) de Franţa" (Léon Noël, *L'agression allemande contre la Pologne*, Paris, Flammarion, 1946, p. 259). Referindu-se la poziţia pe care trebuia să o adopte România în contextul politico-diplomatic european ce a urmat semnării „acordului" de la München, Constantin Vişoianu scria: „Politica de la München cuprinde două idei care trebuiesc diso-

Dacă pentru Anglia şi Franţa politica müncheneză părea să constituie „o asigurare", pentru România, aşa cum se exprima Nicolae Iorga într-un articol publicat la 8 octombrie 1938, era „numai o aşteptare. Una îngrijorată şi cît se poate mai mult pregătită" [4]. În acele momente de grea cumpănă, cînd desfăşurarea ultimelor evenimente internaţionale demonstra cu prisosinţă faptul că marile puteri imperialiste încercau să rezolve propriile contradicţii prin sacrificarea intereselor statelor mici, întregul popor român, majoritatea forţelor şi grupărilor politice interne se pronunţau în favoarea întăririi capacităţii de apărare a ţării, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale. „Nori grei — arăta „Scînteia" din 25 noiembrie 1938 — se strîng deasupra ţării noastre. Existenţa ei liberă este ameninţată. Partidul nostru nu va cruţa nici o sforţare, nici o jertfă pentru a strînge laolaltă muncitorimea şi a porni în fruntea ei la unirea tuturor forţelor dornice să apere pacea şi independenţa României" [5]. În scopul salvgardării intereselor naţionale, Partidul Comunist Român a desfăşurat o vastă activitate pentru a realiza un front larg al tuturor forţelor democratice şi antifasciste. „În cadrul breslelor — se arată în Programul Partidului Comunist Român — unitatea de acţiune a comuniştilor şi a social-democraţilor capătă un caracter mai organizat. Se amplifică conlucrarea partidului cu alte forţe democratice, cu o parte a burgheziei, inclusiv cu unii miniştri ai guvernelor de dictatură regală care se pronunţă împotriva politicii de aservire a ţării Germaniei naziste" [6].

În această atmosferă, ce caracteriza viaţa politică internă şi externă a ţării, Marele stat major întocmea la 27 octombrie 1938 referatul nr. 1 293 în care, analizînd coordonatele politicii externe româneşti pînă la semnarea „acordului" de la München şi consecinţele acestuia asupra situaţiei politico-militare a ţării, arăta: „Din punct de vedere politic şi din punct de vedere militar, România se sprijinea pe aliaţii ei apropiaţi şi pe cele două mari puteri din Apus: Anglia şi Franţa. Evenimentele

---

ciate: a) dorinţa marilor puteri occidentale de a discuta între ele chestiuni ce le privesc în scopul de a ajunge la o colaborare pacifică. România nu poate decît să aplaude cu sinceritate o astfel de hotărîre şi să-i ureze izbîndă. Ea vede în asemenea colaborare cea dintîi garanţie a păcii în Europa; b) dreptul pe care şi l-ar aroga aceste mari puteri să dispună de interesele altor state sau să plătească discordia dintre ele cu concesiuni pe seama altora. România nu poate decît să dezaprobe şi să combată o asemenea idee. Cel mai elementar simţ de prevedere îi recomandă o atare atitudine ca şi dorinţa sa de a practica o politică de neatîrnare. (Constantin Vişoianu, *Acordul de la München şi spiritul de neatîrnare*, în „Lumea românească", an. III, nr. 573 din 4 ianuarie 1939).

[4] Nicolae Iorga, *În aşteptare*, în „Neamul românesc", an XXXIII, nr. 222 din 8 octombrie 1938. Analizînd factorii ce au dus la München şi evoluţia lor ulterioară, ataşatul militar român de la Berlin comunică într-un raport întocmit la 6 octombrie 1938: „Socotesc că ar fi iluzoriu, judecînd după faptele din ultimii ani, să se creadă că ar urma o perioadă de linişte. Cel mult va putea fi o linişte aparentă. Dinamismul conducerii germane nu se potriveşte cu această dorită linişte. Se va putea schimba metoda, dar acţiunea pentru a cuceri alte obiective se continuă. Efortul se va menţine către est şi sud-est fiindcă în această parte marile puteri (Anglia şi Franţa — I.T.) cedează mai uşor, aşa cum s-a văzut cu Cehoslovacia, fiindcă statele sînt mai mici mai uşor de manevrat după duşmăniile lor, fiindcă populaţia este mai rară şi fiindcă în această parte se găseşte ceea ce lipseşte Germaniei, îndeosebi hrană şi carburanţi" (Arh. MAN, fond 333—P, dosar 197, f. 542—543).

[5] „Scînteia", an. VIII, nr. 14 din din 25 noiembrie 1938.

[6] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 43.

din ultimul timp au zdruncinat mult valoarea acestor alianţe. Germania a manifestat hotărîrea sa fermă de a realiza integral şi neîntîrziat planul expansiunii în Europa centrală, chiar cu riscul unui conflict armat. Franţa şi Anglia nu s-au putut opune, iar Mica Înţelegere a avut o atitudine pasivă. Mica Înţelegere, deşi formal nedislocată, este de fapt astăzi inexistentă prin amputarea Cehoslovaciei. Înţelegerea Balcanică poate eventual suferi influenţa pe care Italia şi Germania o vor exercita asupra unora din statele componente" [7]. Constatînd că ultimele evenimente demonstrau că „valoarea alianţelor şi angajamentelor politico-militare din timp de pace sînt foarte relative", Marele stat major român insista ca toate acţiunile întreprinse în cadrul planului de înzestrare materială a trupelor şi de pregătire defensivă a teritoriului să aibă „în vedere în primul rînd situaţia şi nevoile proprii de apărare şi numai în al doilea rînd pe acelea rezultate din alianţele în vigoare. Din acest punct de vedere — se continua în referat —, dacă problema fronturilor de est şi sud rămîne aproape neschimbată, cea a frontului de vest capătă un nou aspect. Un război cu Ungaria singură devine puţin probabil. Este din contră de aşteptat că, în cazul unui conflict pe frontul de vest, vom avea ca adversar şi pe Germania" [8]. Deci, la sfîrşitul lunii octombrie, reflex direct al conjuncturii politico-militare europene create după München, factorii de decizie politică militară din România apreciau că în apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale tot mai ameninţate de pericolul fascist şi revizionist extern, ţara noastră risca să se afle izolată. După amputarea Cehoslovaciei, masele largi populare, toate forţele politice patriotice, conducerea politico-militară a ţării considerau că următorul obiectiv al agresiunii celui de-al III-lea Reich şi al Ungariei horthyste va fi România [9].

Din analiza poziţiei adoptate de forţele politice interne se impune concluzia că, exceptînd Garda de fier — care practic în acea perioadă nici nu avea posibilitatea de a influenţa organele de decizie, fiind supusă unor masive represalii — şi alte grupări fasciste, toate forţele politice, indiferent de natura lor socială, s-au pronunţat în favoarea rezistenţei, împotriva pericolului extern, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale [10]. De asemenea, numeroasele propuneri şi planuri întoc-

[7] Arh. MAN, fond 948, dosar 493, f. 113—114.

[8] Ibidem. Documentul conţine următoarea adnotare: *10 noiembrie 1938.* Într-un consiliu la palat sub preşedinţia m.s. regele (participanţi subsecretarul Ministerului Aerului şi Marinei, ministrul înzestrării armatei, şeful Marelui stat major) s-au aprobat propunerile din acest referat, urmînd ca Marele stat major să treacă la realizare. Ministru, Gl. div. Ciupercă".

[9] În susţinerea acestei opinii, ataşatul militar român de la Berlin enunţa următoarele argumente: „în tendinţa ei către sud-estul Europei pentru triumful unei ideologii, susţinerea şi ridicarea elementului german sau pentru o schimbare politică, sau pentru mari avantagii economice ne poate ameninţa cu sprijinul revizionismului; o acţiune concentrică de la vest şi sud organizată ca în Cehoslovacia se desemnează" (Arh. MAN, fond 333, dosar 197, f. 547).

[10] Vezi colonel dr. Ilie Ceauşescu, *Probleme privind corelaţia dintre politica externă şi cea militară a României în concepţia partidelor politice burgheze în anii 1938—1940*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 2, Bucureşti, Edit. militară, 1974, p. 82—110; Viorica Moisuc şi Gheorghe Matei, *Concepţia Partidului Comunist Român în problemele politicii externe a României (1938— septembrie 1939)* şi Al. Gh. Savu, *Activitatea Partidului Comunist Român în vederea coalizării forţelor naţionale, antifasciste şi antihitleriste în preajma celui de-al doilea război mondial*, în *P.C.R. în viaţa social-politică a României 1921—1944*, Bucureşti, Edit. militară, 1971, p. 228—262 şi 282—327.

mite de Marele stat major şi alte organe superioare de comandă au vizat după München, precumpănitor sau exclusiv, întărirea graniţei de vest [11].

Dar, în confruntarea de care toţi oamenii politici lucizi erau conştienţi că va avea loc, România nu dispunea de mijloacele militare care să-i permită a rezista cu succes. Între România şi duşmanii săi potenţiali exista o disproporţie flagrantă de forţe şi mijloace, disproporţie accentuată şi de noua conjunctură politico-militară a Europei. În faţa unui inamic lipsit de scrupule, care îşi declara brutal intenţiile, guvernul român a acordat o deosebită importanţă asigurării sprijinului politic, economic şi militar anglo-francez, lărgirii şi întăririi legăturilor cu ţările vecine ameninţate de planurile expansioniste ale celui de-al III-lea Reich.

Perioada de timp cuprinsă între 29 septembrie 1938 şi 23 martie 1939, cînd a fost semnat tratatul economic româno-german, este una dintre cele mai dramatice perioade din istoria contemporană a României. Este perioada în care poporul român a simţit îndreptate asupra sa privirile însetate de pradă ale fascismului şi revizionismului agresiv, a fost supus unor presiuni politice, economice şi militare, neprimind decît indicii nesemnificative asupra unui eventual sprijin extern.

Provocînd ample reacţii în epocă, acordul economic semnat la 23 martie 1939 a trezit un mare interes în istoriografia românească şi străină, fiind larg dezbătute cauzele ce l-au determinat şi dimensiunile implicaţiilor sale asupra poziţiei României în contextul confruntărilor ce au precedat declanşarea celui de-al doilea război mondial.

Condiţiile în care s-au desfăşurat tratativele româno-germane, mijloacele ce au fost utilizate de cel de-al III-lea Reich pentru a impune acceptarea pretenţiilor sale, rezistenţa guvernului român anulează orice pretenţie de seriozitate celor care susţin că actul încheiat la 23 martie ar fi fost determinat de intenţia unor cercuri guvernante de a împinge România la remorca Germaniei, de a o înfeuda intereselor imperialismului nazist. Dacă analiza de minuţie nu indică, pentru perioada la care ne referim în studiul de faţă, nici un grup sau personalitate politică cu posibilităţi de decizie sau de influenţare a deciziei care să-şi fi propus înfeudarea României Germaniei naziste, desfăşurarea evenimentelor din primele luni ale anului 1939 a demonstrat odată în plus incapacitatea regimului patronat de Carol al II-lea de a organiza rezistenţa întregului popor pentru a se opune cu succes la presiunile ce se exercitau asupra României.

Din studierea pieselor aflate în complexul dosar al confruntărilor germano-române se pot evidenţia două etape distincte prin maniera şi mijloacele utilizate de cei doi subiecţi ai confruntării.

Prima, cantonată între acordul de la München şi ocuparea de către trupele naziste a Boemiei şi Moraviei, o etapă relativ calmă în care guvernanţii de la Berlin au încercat, exploatînd cvasipreponderenţa dobîndită asupra ţărilor din centrul şi sud-estul european şi utilizînd metoda presiunilor directe şi indirecte (prin sprijinirea pretenţiilor revizioniste) să determine

[11] Vezi Arh. MAN, fond 948, dosar 493, f. 113—115; dosar 455, f. 103—106; fond. 948/RSS3, dosar 1 626, f. 4—8; fond M.I.A.P.R. — secretariat general, dosar 150, f. 1—6.

România să consimtă la acordarea unor avantaje de natură economică. La rîndul său, guvernul de la Bucureşti, pentru a reuşi să facă faţă presiunilor la care era supus, fiind conştient de întreaga gravitate a pericolului ce plana asupra ţării, a iniţiat ample măsuri politice, diplomatice şi militare pentru a contracara planurile germane, urmărind în special cointeresarea Franţei şi Angliei în sprijinirea rezistenţei româneşti, întărirea legăturilor cu ţările membre ale Înţelegerii Balcanice şi cu Polonia, sprijinirea statului cehoslovac chiar şi în cadrele impuse odată cu aplicarea „arbitrajului" de la Viena; pe plan intern şi-a îndreptat eforturile spre întărirea capacităţii de apărare, folosind toate mijloacele de care dispunea pentru consolidarea laturii de vest a sistemului defensiv naţional [12].

A doua etapă, de la 15 la 23 martie 1939, în care criza raporturilor româno-germane a atins faze critice, presiunilor politice, diplomatice şi economice exercitate de cel de-al III-lea Reich alăturîndu-li-se şi cele militare directe şi indirecte (mobilizările efectuate de Ungaria şi Bulgaria).

În această fază rezistenţa opusă de România a îmbrăcat forme dramatice, guvernul de la Bucureşti, decretînd mobilizarea parţială a trupelor, a ordonat dislocarea majorităţii forţelor de care dispunea la graniţa de vest şi nord-vest; concomitent au fost făcute apeluri insistente la Londra şi Paris pentru a determina cele două mari puteri să se pronunţe deschis şi fără echivoc în sensul că orice încălcare a statu-quo-ului teritorial va avea drept rezultat declanşarea unui război în care vor interveni de partea victimei.

Considerăm că pentru înţelegerea atitudinii adoptate de România în timpul crizei şi a motivelor ce au determinat în cele din urmă guvernul să semneze acordul economic cu Germania este absolut necesară evidenţierea poziţiei statelor la care a căutat sprijin politic, economic şi militar, în special a Franţei şi Angliei.

În conjunctura politico-diplomatică europeană post-müncheneză situaţia României era deosebit de dificilă: Polonia poseda un tratat de neagresiune cu Germania, şi colaborarea dintre cele două ţări părea mai înfloritoare decît oricînd; Iugoslavia, la rîndul ei, deţinea un tratat de prietenie şi neutralitate cu Italia şi întreţinea largi schimburi economice cu Germania; politica adoptată de Anglia şi Franţa la München şi mai ales semnarea declaraţiei de neagresiune anglo-germane la 30 septembrie 1938 consemna preponderenţa cercurilor politice favorabile acordării de concesii noi Germaniei naziste.

[12] Privitor la politica ce se impunea a fi adoptată de România după München, ni se par semnificative propunerile colonelului Titus Gîrbea, ataşatul militar român de la Berlin: „Trebuie să ne făurim argumente contrarii şi de rezistenţă, cari s-au dovedit eficace în criza abia începută: o unitate perfectă şi o bună propagandă cu care să facă faţă acţiunilor şi amestecului oculat; o armată cît mai bine pregătită să facă faţă oricărei încercări şi încă nu-i de ajuns. Armata şi fortificaţiile aşa de tari cehoslovace n-au folosit; ea a trebuit să capituleze cu sabia în teacă din cauza politicii. Trebuie şi o politică care, ţinînd seama de asmuţiţi să considere mai ales pe asmuţitori. (...) Ne trebuie un sprijin politic pe care să putem conta. Ne trebuie o armată puternică, care să impună respect tuturor şi temere celor ce vor să ne ştirbească. (...) Evenimentele din ultimele şase luni petrecute în Europa centrală ne arată că un pericol se apropie de noi" (Arh. MAN, fond 333—P, dosar 197, f. 547, 549.)

Impasibilitatea manifestată de Anglia şi Franţa la repetatele cereri ale României de a se găsi căile necesare lărgirii schimburilor economice limitau posibilităţile de rezistenţă ale ţării în faţa tendinţelor de dominaţie ale Germaniei [13]. Desigur, la Bucureşti majoritatea oamenilor politici erau conştienţi de faptul că creşterea dependenţei economice a ţării faţă de cel de-al III-lea Reich îi sporea acestuia posibilităţile de imixtiune în viaţa politică a României. Refuzul guvernelor de la Paris şi Londra de a sprijini economic România o obliga însă să se îndrepte spre piaţa de desfacere germană, singura dispusă să absoarbă produsele de export româneşti. Pe lîngă faptul că se arăta gata să achiziţioneze produsele de export româneşti, Germania mai deţinea, faţă de guvernul de la Bucureşti, un atu pe care acesta nu putea să nu-l ia în considerare: prin ocuparea regiunii sudete avea posibilitatea de a împiedica livrarea de către uzinele de armament cehoslovace, aflate pe acest teritoriu, a comenzilor încheiate cu statul român. În această situaţie, ameninţată cu pierderea celei mai importante surse de aprovizionare cu armament, România era obligată, în ipoteza că Anglia şi Franţa nu se arătau dispuse să-i livreze armamentul absolut indispensabil funcţionalizării armatei, să consimtă la o serie de concesii economice în favoarea Germaniei naziste.

Întreprinsă pe mai multe canale, încercarea României de a lărgi schimburile comerciale cu Anglia şi Franţa pentru a împiedica penetraţia germană şi pentru a-şi asigura mijloacele financiare necesare încheierii unor noi contracte de armament culminează cu turneul întreprins de Carol al II-lea la mijlocul lunii noiembrie la Londra şi Paris, subiectul central al discuţiilor constituindu-l problema creditelor economice şi îndeosebi obţinerea sprijinului englez şi francez la înarmarea României [14]. În pofida argumentelor utilizate de Carol al II-lea şi deşi o parte a cercurilor politice şi financiare engleze şi franceze înţelegeau importanţa sprijinirii rezistenţei României, pronunţîndu-se ca atare [15], guvernele celor două ţări nu s-au arătat dispuse să întreprindă paşi serioşi în întîmpinarea

---

[13] Sesizînd importanţa pe care o prezenta pentru planurile germane întărirea legăturilor economice cu România, Wilhelm Fabricius, ministrul german la Bucureşti, comunica la 30 septembrie 1938 ministrului său de externe: „A sosit momentul să ajutăm România să găsească o piaţă pentru desfacerea produselor sale agricole punînd în aplicare proiectul Agenţiei de cereale a Reichului (Reichsgetreidestelle), care prevede cumpărarea de 400 — 500 000 tone de grîu. Deoarece negocierile anglo-române privind livrarea grîului românesc nu au fost reluate — acordul în chestiune a rămas literă moartă—, în felul acesta am acorda economiei române un sprijin considerabil şi i-am face, ca să zic, un serviciu prietenesc (...) Germania ar face din nou România debitorul său, ceea ce ar îndemna-o să ne dea comenzi (...) Pe scurt, există o sumedenie de posibilităţi favorabile. Eu aş vrea să propun ca totul să fie pus în mişcare, pentru a face, în sfîrşit, un pas înainte în direcţia apropierii celor două ţări" (*Les Arhives secretes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre 1, doc. nr. 209).

[14] Referitor la rezultatele turneului întreprins de Carol al II-lea, vezi Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 — mai 1940*, Bucureşti, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, p. 76—95; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Bucureşti, Edit. politică, 1970, p. 218—220.

[15] Atitudinea cercurilor favorabile sprijinirii efective a României rezida în înţelegerea faptului că o Germanie stăpînă asupra statelor din centrul şi sud-estul Europei ar fi dobîndit baza materială indispensabilă unei confruntări militare cu Anglia şi Franţa. De altfel, acest punct de vedere va determina — aşa cum vom arăta în cadrul acestui articol —, reconsiderarea poziţiei Angliei şi Franţei faţă de România după evenimentele din martie 1939. În toamna anului 1938 însă, cei care se aflau la cîrma politicii engleze şi franceze nu sesizau efectul de bumerang al concesiilor făcute lui Hitler.

cererilor româneşti. Notele lui Constantin Argetoianu sînt ilustrative pentru lipsa de înţelegere de care s-a izbit Carol al II-lea în acţiunea întreprinsă la Londra şi Paris. „Cu toată simpatia — nota Argetoianu — pe care a cîştigat-o la Londra, e foarte sceptic asupra unor viitoare încheieri de ordin economic şi financiar. La Paris, a simţit şi el, sub culorile celei mai calde amiciţii, aceeaşi indiferenţă pe care am simţit-o şi eu. Vorbind de armament cu Daladier, l-a găsit nu numai foarte puţin dispus să ne aprobe comenzi noi, dar încă plin de reticenţe pentru lichidarea celor în curs. Regele i-a spus că, dată fiind situaţia, va trebui să ne adresăm aiurea ... Daladier a ripostat: « Luaţi de unde voiţi, dar armaţi-vă ! ». « Dar vom fi nevoiţi să ne adresăm Germaniei ... » « De ce nu? Şi în 1916 aţi avut armament german, ceea ce nu v-a împiedicat să vă bateţi alături de noi ... »[16].

România trebuia să constate, odată în plus, că făuritorii actului de la München nu puteau şi nu erau dispuşi să înţeleagă, deşi elementele probatorii abundau, că sprijinirea luptei duse de statele mici şi mijlocii pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale era singura posibilitate de a se bara drumul celui de-al III-lea Reich spre instaurarea dominaţiei sale asupra contientului european.

Eşuarea demersurilor făcute la Londra şi Paris l-a obligat pe Carol al II-lea să încerce o alternativă ce i se sugerase chiar de oficialităţile britanice şi franceze. Astfel, în conjunctura politică europeană, cînd mărfurilor de export româneşti li se refuzau pieţele franceze şi engleze, Carol al II-lea şi-a fixat drept obiectiv al vizitei neoficiale întreprinse în Germania obţinerea „angajamentului Germaniei de a garanta sau recunoaşte statu-quo-ul teritorial al României în schimbul măririi avantajelor sale în cadrul relaţiilor economice cu România".[17] Dar Hitler a sesizat situaţia dificilă în care se afla România şi a acţionat în consecinţă cerînd lui Carol al II-lea să renunţe la vechile alianţe şi să angajeze deschis România de partea Germaniei. Carol al II-lea a respins această propunere care nu intra nici în calculele sale şi era în flagrantă contradicţie cu interesele şi opţiunile majorităţii cercurilor politice româneşti.[18] Încercînd să cîştige timp şi pentru a evita o concentrare a efortului ger-

---

[16] Apud Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Bucureşti, Edit. politică, 1970, p. 219. La Londra, Chamberlain îi declarase lui Carol al II-lea „că este firesc ca Germania să ocupe o poziţie preponderentă în domeniul economic în sud-estul Europei. Pe acest temei, Chamberlain a respins repetatele rugăminţi ale lui Carol cu privire la tranzacţii britanice mai masive în România. Şi problema unui împrumut britanic acordat României în valoarea achiziţionării de material de război britanic pentru armata română a rămas nedecisă" (Vezi Andreas Hillgruber. *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944.* Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1965, p. 25—26). Al. Gh. Savu apreciază astfel consecinţele determinate de eşecul turneului întreprins de Carol al II-lea la Londra şi la Paris. „Dacă vizitele lui Carol al II-lea la Londra şi Paris nu s-au soldat cu rezultate satisfăcătoare în privinţa cerinţelor României de ordin politic, diplomatic, militar şi economic, ele au avut o mare importanţă pentru guvernul român, deoarece au permis cunoaşterea mai profundă a sensului şi consecinţelor politicii müncheneze. Pentru un timp mai mult sau mai puţin îndelungat, România nu putea conta pe sprijinul cercurilor anglo-franceze, fiind pusă în situaţia să reziste în bună măsură prin forţe şi mijloace proprii, presiunilor Germaniei hitleriste" Al. Gh. Savu, *Dictatura* ..., p. 220)

[17] Viorica Moisuc, *Diplomaţia* ..., p. 118.

[18] Privitor la condiţiile dramatice în care s-a desfăşurat vizita lui Carol al II-lea în Germania, vezi Al. Gh. Savu, *Dictatura* ..., p. 222 — 225.

man spre România, regele a avansat o serie de propuneri prin care se asigurau unele avantaje economice Germaniei în schimbul garantării aprovizionării cu armament din Cehoslovacia şi încheierii unor contracte cu industria de război germană.[19]

Reîntors în ţară, Carol al II-lea, hotărît să lichideze singura grupare politică ce se pronunţa în favoarea încheierii unei alianţe cu Germania, ordonă suprimarea lui Corneliu Zelea-Codreanu şi a altor fruntaşi legionari. La represiunile ordonate de Carol, Berlinul reacţionează violent ameninţînd chiar cu ruperea relaţiilor cu România. [20] În aceste condiţii, guvernul român acceptă semnarea, la 10 decembrie 1938, a unor acorduri economice cu Germania, soluţie impusă şi de necesitatea reglementării situaţiei contractelor încheiate cu uzinele intrate sub control german odată cu ocuparea regiunii sudete. Desigur, poziţia pe care o va adopta guvernul român în raporturile sale cu Germania va fi şi în continuare strîns legată de evoluţia relaţiilor anglo-franco-germane.

Semnarea la 6 decembrie a declaraţiei de neagresiune franco-germane (acordul Ribbentrop — Bonnet) a fost interpretată în România, şi Germania a căutat prin toate mijloacele să întărească această optică, ca o nouă dovadă a intenţiilor cercurilor guvernante franceze de a consimţi la instaurarea preponderenţei germane în centrul şi sud-estul Europei. Referindu-se la documentul semnat la Paris la 6 decembrie [21], ataşatul militar aero şi naval de la Paris raporta Marelui stat major

---

[19] Într-o serie de lucrări (vezi, spre exemplu, Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu* ... p. 31—32) se apreciază că, începînd cu toamna anului 1938, politica externă românească, „era de a-şi păstra toate uşile deschise şi de a nu se lega unilateral de un singur grup de puteri". Argumentaţia unei atari aprecieri, sau a celor care taxează politica externă românească drept „duplicitară" se fondează pe documente, le-am numi noi de factură diplomatică, în care unele personalităţi politice, în anumite împrejurări, se arătau favorabile apropierii României de Germania. Ar fi de altfel ilogic să se creadă că guvernul român intenţiona în iarna anilor 1938—1939 să angajeze România la remorca imperialismului german, obiectiv pentru atingerea căruia toate măsurile întreprinse pe plan militar vizau întărirea capacităţii de rezistenţă a ţării în faţa unui atac germano-ungar.

[20] Vezi Viorica Moisuc, *Diplomatia* ..., p. 125; Al. Gh. Savu, *Dictatura* ..., p. 276.

[21] Vezi *Le livre jaune français, Documents diplomatiques 1938—1939*, Paris, Imprimerie nationale, MDCCCC XXXIX, doc. nr. 28 (Declaration franco-allemand). La 15 decembrie Coulondre, ambasadorul Franţei la Berlin comunica lui Georges Bonnet următoarele constatari asupra modului în care interpretau guvernanţii nazişti colaborarea dintre cele patru mari puteri şi semnificaţiile actelor diplomatice pe care se eşafoda : „Cît despre « partid » este clar că acesta a dorit în primul rînd înţelegerea cu Franţa pentru a se asigura în vest în vederea unor acţiuni în alte direcţii. 2. Dorinţa de expansiune în est îmi pare într-adevăr la fel de certă la cel de-al III-lea Reich ca şi renunţarea sa, cel puţin în prezent la vreo cucerire în vest, aceasta fiind corolarul ei. Prima parte a programului domnului Hitler — integrarea tuturor germanilor în Reich — s-a executat în ansamblu ; în momentul de faţă a venit vremea pentru Lebensraum. Insistenţa cu care mi s-a precizat că în ceea ce priveşte Franţa, Germania nu ar revendica nimic ar fi fost de ajuns ca să mă lămurească. În schimb lucrurile sînt mai clare şi toţi interlocutorii mei, cu excepţia domului Hitler, mi-au vorbit sub diferite forme, păstrînd de altfel întotdeauna o lipsă de precizare voită, despre necesităţile de expansiune ale Germaniei în Europa orientală. Pentru domnul Ribbentrop, aceasta înseamnă căutarea unor zone de influenţă în est şi sud-est, pentru mareşalul Göring o pătrundere, în special economică, în sud-est" (Ibidem, doc. nr. 33).

român : „Acesta reprezintă un succes al politicii d-lor Daladier — Bonnet, adică o parte din socialişti, majoritatea radicalilor, şi centru şi dreapta, care apreciază că este logic să se ajungă la o înţelegere cu Germania dîndu-i mînă liberă în ceea ce priveşte expansiunea economică în centrul şi estul Europei şi mai multor chiar, ajutînd financiar refacerea situaţiei economice a Germaniei. În acest fel — continua ataşatul militar român — se speră că pînă la urmă, axa Berlin — Roma va fi dezagregată, iar efortul de expansiune al Germaniei în centrul şi estul Europei va putea garanta Occidentului o eră de linişte necesară restabilirii prosperităţii prin îndreptarea situaţiei economico-financiare" [22].

Desigur, nu era exclusă posibilitatea unei reconsiderări a atitudinii Franţei, la sfîrşitul anului 1938, însă forţele favorabile rezistenţei ferme în faţa expansiunii germane spre răsărit nu deţineau un rol decisiv în viaţa politică franceză. „Opoziţia constituită — continua ataşatul militar român de la Paris — dintr-o minoritate radicală, socialistă şi extremă stîngă combate cu înverşunare noua orientare politică, susţinînd că numai o politică bazată pe prestigiul forţei poate impune Germaniei o atitudine acceptabilă şi, în sensul ideii, cere să se răspundă negativ la avansurile germane şi să i se bareze orice posibilitate de expansiune către est prin constituirea unui cordon de rezistenţă format din Polonia, Soviete şi România. Acest fel de a vedea, care este în divergenţă cu actuala politică engleză, îşi are pe zi ce trece mai puţin adepţi atît în rîndurile armatei, cît şi ai opiniei publice" [23].

După München, şi odată cu consumarea actelor de conciliatorism, ce i-au urmat, pentru România trecuse perioada, am numi-o romantică, cînd asigurărilor verbale ale Parisului şi Londrei li se conferea valoarea unor angajamente.

Pentru a putea rezista în faţa presiunilor germane, România avea nevoie de angajamente concrete din partea Angliei şi Franţei. La 9 ianuarie 1939, Grigore Gafencu, noul ministru de externe al României, îi declara lui Thierry, ministrul Franţei la Bucureşti : „Dacă Germania va încerca o expansiune prin forţă, căutînd să pună stăpînire pe izvoarele de petrol şi cereale pentru a putea organiza campanii ofensive de lungă durată fie spre est, fie spre vest, ţinem să atragem de mai înainte atenţia Franţei că o asemenea eventualitate loveşte în interesele comune pe care le avem cu puterile occidentale şi ar cere la caz de nevoie o atitudine comună" [24]. Cu acelaşi prilej, Gafencu solicita lui Thierry, în numele guvernului român, ca Franţa să facă demersurile necesare la Londra în vederea stabilirii unui plan comun de acţiune. Dacă în privinţa planului comun de acţiune solicitat ştirile se lăsau aşteptate, nu lipseau informaţii, furnizate chiar de francezi, din care rezulta, după cum comunica ambasadorul român de la Paris, Gh. Tătărescu, că România se afla „în ajunul unei

---

[22] Arh. MAN, fond Ministerul Aerului şi Marinei, dosar 78/1838. f. 236—237.

[23] *Ibidem*, f. 237

[24] *Apud Viorica Moisuc, Diplomaţia ...*, p. 127.

acțiuni de mare anvergură a Germaniei pentru a o înfeuda", utilizînd ca instrument de presiune și amenințare Ungaria.[25]

În absența sprijinului concret anglo-francez, tot mai multe elemente veneau să întărească convingerea forurilor politice și militare de la București că România era pe cale de a deveni obiectul unor acțiuni revizioniste imediate. Astfel, la 27 ianuarie 1939, Marele stat major înainta ministrului apărării naționale referatul nr. 34596 în care, pe baza studiului „Expansiunea germană către estul și sud-estul Europei", întocmit de Serviciul special de informații, avansa următoarele aprecieri: „În acest an Germania va începe acțiunea sa de penetrație spre gurile Dunării. Această expansiune se va realiza prin război; războiul va fi provocat sub pretextul revendicărilor ungare; așadar, obiectivul principal și imediat al Germaniei în 1939 este România".[26] Constatînd gravitatea situației rezultate din analiza poziției internaționale a României, șeful Marelui stat major cerea ministrului apărării naționale să aprobe ca „această chestiune să fie supusă aprecierii forurilor noastre competente pentru a decide".[27]

În contextul politic internațional existent la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, amenințările proferate în presa germană, atacurile revizoniste la adresa României au determinat cercurile guvernante de la București să adopte o politică mai prudentă față de cel de-al III-lea Reich, întreprinzînd o serie de acțiuni menite să canalizeze criza raporturilor româno-germane spre o soluție pașnică. Se avea în vedere, în primul rînd, ca pe baza unor concesii economice să se obțină din partea guvernanților naziști garantarea granițelor țării. Astfel, la 13 februarie 1939, a sosit la București o delegație economică germană condusă de Wohlthat.[28] Reluarea tratativelor economice româno-germane s-a făcut în condiții de recrudescență nemaiîntîlnită a revizionismului, România fiind ținta predilectă a atacurilor. În buletinul de informații externe întocmit de secția a II-a din Marele stat major la 17 februarie se consemna: „Ultimele evenimente externe au determinat Ungaria să

---

[25] Ibidem. La 26 ianuarie 1939, atașatul militar român de la Belgrad raporta „că într-o convorbire ce a avut loc între atașatul militar francez de la Belgrad și șeful Marelui stat major iugoslav, Simovici, acesta din urmă s-a arătat îngrijorat de amenințarea pe care Germania o pregătește României. Atașatul militar francez a răspuns că în acest caz Ungaria va fi printre agresori și Iugoslavia trebuie să sprijine România". (Arh. MAN, fond 333, dosar 212, f. 1).

[26] Arh. MAN, fond 948, dosar 149, f. 1.

[27] Ibidem. Pe marginea documentului, ministrul apărării naționale, general de divizie Ciupercă Nicolae a făcut următoarea adnotare „*30.I.1939.* Am prezentat chestiunea m. sale regele astăzi, 30 ianuarie, cu care ocazie am raportat și rezultatul convorbirii ce am avut-o cu dl. ministru /de/ externe. M. sa cunoaște acest studiu și concluziile lui. Este probabil că va convoca un consiliu de miniștri pentru a fixa linia de conduită a noastră (directiva). M.sa a binevoit să anticipeze că are ferma credință că o astfel de acțiune din partea Germaniei nu se va produce pe calea armelor, ci pe cale politică și diplomatică".

[28] Încă din prima fază a tratativelor deschise la București, locțiitorul șefului secției politico-economice din Ministerul de Externe german, ministrul plenipotențiar dr. Clodius, analizînd propunerile avansate de partea română își consemna astfel impresiile: „Consider just ca să se dea curs propunerilor românilor de a se încheia o convenție privitoare la o largă colaborare economică cu Germania, chiar dacă nu trebuie să ne facem iluzii, ci să fim conștienți că la unele puncte din această convenție va fi vorba mai degrabă de vorbe frumoase decît de succese efective". (Apud Andreas Hillgruber, *op. cit.* p. 46).

intre din ce în ce mai complet în sfera de influenţă a axei Roma-Berlin. Politica dusă de actualul ministru de externe Csáki pare că a adîncit şi mai mult ca predecesorul său apropierea în special faţă de Germania. Un alt aspect politic demn de remarcat îl constituie acţiunea revizionistă, care se manifestă în ultimul timp din ce în ce mai puternic. Această revizuire se referă *numai* la Ardeal. O nouă serie de articole, o nouă serie de hărţi şi tot felul de manifeste şi reclame revizioniste privind România abundă aproape întreaga presă maghiară".[29] În acelaşi buletin de informaţii se menţiona: „Sub influenţa « acordului de la München » acţiunea de revizuire bulgară a început în ultimul timp să se manifeste".[30] Înregistrînd intensificarea atacurilor revizioniste la adresa României, acţiune escaladată concomitent cu creşterea exigenţelor delegaţiei economice germane aflată la Bucureşti, forurile politice responsabile româneşti constatau că în atitudinea Angliei şi Franţei nu se evidenţiau schimbări notabile, luările de poziţie ale oficialităţilor de la Londra şi Paris menţinîndu-se în cadrele politicii müncheneze. Astfel, comentînd informaţiile primite de la Londra, organele informative militare româneşti avansau concluzia că „Marea Britanie, pentru a împiedica războiul, este gata să aibă noi consultaţii sau să încheie noi tratate"[31]. Ştirile şi informaţiile provenite din Franţa indicau o atitudine similară, concluzia Marelui stat major român fiind că „în dorinţa sa de pace (Franţa — I.T.) nu exclude totuşi posibilitatea unor conferinţe a marilor puteri în vederea găsirii unor formule acceptabile pentru satisfacerea unora din dezideratele exprimate de italo-germani".[32] În aceste condiţii, aderarea Ungariei la pactul anticomintern a fost apreciată la Bucureşti drept o dovadă elocventă în sprijinul concluziei că Germania şi Ungaria erau hotărîte să-şi concentreze eforturile împotriva României. Analizînd situaţia politică-militară a României, şeful Marelui stat major, general de divizie Florea Tenescu aprecia: „În perioada actuală de tensiune politică — pentru a nu fi surprinşi de evenimente — va trebui să menţinem sub drapel un număr cît mai mare de oameni instruiţi, astfel că unităţile să poată fi trimise imediat acolo unde nevoia o cere".[33] Pentru înfăptuirea acestui deziderat, în raport de factorii externi de presiune, şeful Marelui stat major propunea sporirea efectivelor marilor unităţi ce intrau în acoperirea fronturilor de vest şi sud.

Odată cu aplicarea măsurilor propuse se sconta obţinerea următoarelor avantaje de ordin operativ: „*la vest*, posibilitatea de a concentra din primul moment majoritatea marilor unităţi parte activă destinate a opera pe acest front (11 divizii de infanterie, 3 brigăzi mixte de munte, 1 divizie de cavalerie, în loc de 6 divizii de infanterie, 3 brigăzi mixte

[29] Arh. MAN, fond Ministerul Aerului şi Marinei — inventar vechi dosar 30/1939, f. 133.

[30] Ibidem, f. 135.

[31] Ibidem, f. 136. La Bucureşti se acorda o atenţie deosebită evoluţiei contactelor politice şi tratativelor economice anglo-germane în scopul stabilirii unei linii proprii de conduită în raporturile cu Germania nazistă.

[32] Ibidem, f. 116. Această atitudine era de natură să îngrijoreze cu atît mai mult cercurile conducătoare româneşti, cu cît informaţiile primite indicau că „opinia publică din metropolă şi din întreg imperiul este pregătită pentru formula: nici o concesiune din patrimoniul Franţei metropolitane şi coloniale, la orice tentativă Franţa pare că este hotărîtă să răspundă prin război".

[33] Ibidem, fond 948/RSS3 dosar 1626, f. 4.

de munte, 1 divizie de cavalerie, cum se prezintă situaţia în prezent), vom avea deci *un puternic grup de forţe* şi vom scurta la jumătate durata concentrării forţelor : ... *la sud*, vom putea grupa, din primele momente, 3 divizii de infanterie şi 1 brigadă de cavalerie pentru acoperirea Dobrogei şi Dunării (la est de Olt)".[34]

Propunerea şefului Marelui stat major român rezulta din convingerea, tot mai prezentă în rîndurile organelor superioare de comandă că în situaţia politică internaţională existentă era posibilă declanşarea unei noi crize în care România să constituie obiectul unei agresiuni conjugate germano-ungare-bulgare.

Înlocuirea guvernului condus de Stojadinovici cu unul format de Drag Cvetković la 5 februarie 1939 a creat condiţii propice întăririi legăturilor româno-iugoslave. Dacă înainte de 5 februarie 1939 guvernul român considera că Iugoslavia nu va interveni în sprijinul României în ipoteza declanşării unei agresiuni germano-ungare, semnarea la 23 februarie a protocolului confidenţial de prelungire a convenţiei de alianţă defensivă româno-iugoslavă încheiată la 7 iunie 1921 reprezenta un act diplomatic nu lipsit de importanţă pentru România. [35] El îndepărta, cel puţin teoretic, spectrul izolării totale a României în faţa unei agresiuni.

În aria eforturilor întreprinse de România pentru a-şi lărgi mijloacele de rezistenţă la presiunile la care era supusă s-a înscris şi vizita lui Grigore Gafencu la Varşovia (3 — 6 martie 1939). Principalul obiectiv al ministrului de externe român a fost de a convinge guvernul polonez să accepte extinderea *erga omnes* a prevederilor alianţei defensive româno-polone.[36] Dar, la începutul lunii martie, deşi relaţiile germano-poloneze nu mai erau la fel de amicale, răcirea intervenită nu lăsa să se întrevadă încă criza ireconciliabilă spre care se îndreptau, pretenţiile Germaniei asupra Coridorului şi Gdanskului nedepăşind limitele confruntării diplomatice. În orice caz, diriguitorii politicii externe poloneze, apreciind poziţia României mult mai deteriorată în raporturile cu Germania, au evitat să dea curs propunerii lui Grigore Gafencu.

Între timp, după o întrerupere determinată de plecarea lui Wohlthat la Berlin, la 9 martie au fost reluate tratativele economice româno-germane.[37] Cu toată situaţia politico-diplomatică foarte dificilă a ţării, partea română a refuzat să accepte propunerile germane, la declanşarea agresiunii împotriva Cehoslovaciei tratativele aflîndu-se în impas.

Eveniment extern cu implicaţii politice, economice, diplomatice şi militare deosebite asupra situaţiei internaţionale a României, desfiinţarea Cehoslovaciei şi ocuparea Boemiei şi Moraviei de către trupele naziste

---

[34] Ibidem, f. 8 În total, şeful Marelui stat major propunea sporirea efectivelor a 15 divizii de infanterie, 3 brigăzi mixte de munte.

[35] Ibidem, dosar 1703, f. 16.

[36] Vezi Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică*, Bucureşti, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1972, p. 275; Viorica Moisuc, *Diplomaţia* ... p. 96—97.

[37] La sfîrşitul lunii februarie Wohlthat a părăsit Bucureştiul pentru a discuta la Berlin asupra propunerilor prezentate de partea română. Privitor la desfăşurarea tratativelor, a punctelor de divergenţă vezi: Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 45—46; A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor* (*Tratatul economic româno-german din martie 1939*), Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1965, p. 184—188; Viorica Moisuc. *Diplomaţia* ... p. 142—144.

au avut repercusiuni majore asupra evoluţiei tratativelor economice româno-germane. Înainte de a trece la analiza atitudinii României între 15 şi 23 martie, cînd criza raporturilor româno-germane a atins faza maximă, vom prezenta un aspect abordat doar tangenţial în istoriografia noastră, deşi a jucat un rol important între factorii ce au determinat forurile politice responsabile româneşti să semneze acordul economic: situaţia contractelor de armament încheiate de statul român cu uzinele cehoslovace. Din datele centralizate de Marele stat major la 1 martie 1939, Cehoslovacia, conform contractelor încheiate cu statul român mai trebuia să-i livreze: 299 980 puşti Mauser Z. B. şi 3482 mitraliere calibru 7,92 mm; 56 obuziere calibru 150 mm; 30 tancuri de 10,5 t; alte categorii de armament şi importante cantităţi de muniţie.[38] În afara acestor contracte, uzinele Skoda, Tatra şi CKD aveau în diverse faze de execuţie o comandă de 2844 autovehicule în valoarea de aproximativ 2,5 miliarde lei.[39] Din întreaga comandă, pînă la 1 martie 1939, uzinele cehoslovace au livrat doar 73 camioane de 4 tone.[40] În condiţiile în care Franţa şi Anglia refuzau să încheie noi contracte de armament sistarea livrării materialului de către uzinele din Cehoslovacia ar fi prejudiciat grav acţiunea de înarmare a României. De altfel, după intrarea trupelor naziste în Boemia şi Moravia, autorităţile noi instalate au anulat permisele de export armamentului confecţionat pentru statul român.[41] Chiar dacă în desfăşurarea ulterioară a evenimentelor interesul României de a intra în posesia armamentului comandat în Cehoslovacia nu a constituit factorul decisiv în semnarea acordului economic româno-german, cel de-al III-lea Reich l-a utilizat ca pe un important mijloc de şantaj de care guvernul de la Bucureşti a trebuit să ţină seama.

Ocuparea de către Ungaria a Ucrainei Subcarpatice la 14 martie şi invadarea Boemiei şi Moraviei de trupele naziste au fost acte ce au alarmat în mod cu totul deosebit guvernul şi întreaga opinie publică românească. La nici 6 luni de la semnarea solemnă a „acordului de la München", Germania săvîrşea o nouă agresiune, încălcînd angajamentele asumate. La 15 martie, primul ministru Armand Călinescu nota: *Am asistat la încă o etapă a mişcării de înaintare germană. Mijlocul — provocarea dezagregării interne pe care a început-o spre a izola Boemia şi a o înghiţi. Dacă lăsăm Germaniei iniţiativa de manevră, vom cădea sigur. Reacţiunea noastră militară nu este posibilă. Sprijin militar din Apus*

---

[38] Arh. MAN, fond 948/RSS3, dosar 1613, f. 170—174. Valoarea comenzilor de armament şi muniţie din Cehoslovacia depăşea totalul contractelor încheiate de România cu uzine din alte ţări.

[39] Ibidem, fond 333, dosar 601, f. 573.

[40] Ibidem, fond M.I.A.P.R. — secretariat general, dosar 150, f. 3. Cu autovehiculele comandate în Cehoslovacia Marele stat major român intenţiona să motorizeze artileria grea de corp de armată şi să organizeze o brigadă motorizată.

[41] Ibidem, fond Comisia militară de control Skoda, dosar 123, f. 42.

exclus. Conflagrație generală îndoielnică". (Sublinierea ns. — I.T.)[42]. Aceste succinte constatări făcute de prim ministrul român sînt în măsură să ofere o imagine destul de cuprinzătoare asupra situației dramatice în care forurile politice responsabile considerau că se găsea România. Pornind de la aprecierile lui Armand Călinescu, la o privire mai sumară s-ar părea că acțiunile politice, diplomatice și militare inițiate de guvernul român între 15 și 23 martie 1939 poartă pecetea contradictoriului. De ce guvernul român a ordonat mobilizarea parțială a armatei dacă chiar șeful acestuia era convins că România nu dispunea de capacitatea militară care să-i permită să reziste în fața unei agresiuni germano-ungare? Care au fost mobilurile insistentelor intervenții la Londra și Paris atunci cînd se aprecia că sprijinul militar anglo-francez era „exlus"? De ce nu a acceptat guvernul român încă la 15 martie, ca măsură de siguranță, să semneze acordul economic cu Germania nazistă? Care au fost, în ultimă instanță, mobilurile rezistenței României atunci cînd forța și dictatul, în forma lor cea mai brutală — agresiunea — caracterizau relațiile și raporturile dintre state, cînd țările mici și mijlocii din estul și sud-estul Europei, obiecte de dispută imperialistă, făceau eforturi disperate pentru a evita o confruntare directă cu Germania și statele revizioniste?

Răspunsul la aceste întrebări îl considerăm posibil numai dacă se pornește de la situația concretă în care se afla România în acele zile, cu evidențierea șanselor sale de a-și apăra independența și integritatea fruntariilor. Cotropirea și desființarea statului cehoslovac, întregul șir al agresiunilor la care s-au dedat statele fasciste și revizioniste pînă în primăvara anului 1939 au evidențiat o serie de metode și practici de care guvernul de la București nu putea să nu țină seama. Fiecare nouă încălcare a statu-quo-ului politic și teritorial, fiecare nouă agresiune erau precedate de o amplă pregătire politico-diplomatică ce viza dislocarea sistemelor de alianță, izolarea victimei prin asigurarea aliaților acesteia. De fiecare dată, ca de altfel și în martie 1939, obiectul agresiunii era prezentat ca un ultim obiectiv de a cărui înfăptuire depindea soarta păcii.

---

[42] Apud Viorica Moisuc, *Diplomația ...*, p. 100. Atașatul militar român de la Berlin, colonelul Titus Gîrbea, făcea, într-un raport special „asupra evenimentelor din martie 1939 și ocuparea Cehoslovaciei", expediat la 20 martie Marelui stat major român, o analiză semnificativă a metodelor și mijloacelor utilizate de cel de-al III-lea Reich: „După 5 martie începe campania de presă din ce în ce mai violentă contra cehilor și de preamărire a slovacilor. Incidentele și provocațiunile au atins punctul culminant la 12 martie, ziua eroilor germani, care a fost sărbătorită în Cehoslovacia de minoritatea germană ca și în Germania. Trupele au început să fie mișcate pe ascuns încă din toamnă. Ofițerii din M. St. M. german au explicat aceste mișcări ca pregătitoare pentru ziua erorilor sau pentru parada de la 20 aprilie (!!) la care urmau să participe 5 divizii. Aceste explicațiuni verbale au fost confirmate printr-o notă circulară (anexa A) (p. 15 — I.T.) În sfîrșit, cu mare reclamă s-a anunțat pentru 15 martie parada imensă la Viena și în Austria, ca să comemoreze Anschlussul. Repet, și prin toate mijloacele s-a căutat să se ascundă aceste mișcări pentru a se evita o intervenție străină și un eșec ca cel de la 27 mai 1938. Nu s-a pus mare preț în corpul diplomatic pe aceste explicațiuni dar nu s-a crezut că Germania va trece la o soluție atît de radicală călcîndu-și angajamentele solemne și acordurile scrise de la München și Viena. De la Ministerul de Externe german nu s-a putut afla nimic fiindcă, începînd de sîmbătă, cei în drept găseau mijloace să fie absenți sau să dispară, astfel că demersul legației cehoslovace nu putea fi adresat. Între timp, își face loc zvonul că puterile apusene nu sînt străine de intențiunile agresive ale Germaniei și sînt bucuroase că Germania se preocupă atît de mult de Europa centrală. Cred că această idee a fost lansată de propaganda germană pentru a zădărnici orice rezistență în Cehoslovacia." (Arh. MAN., fond 333, dosar 81, f. 56).

Pentru ca România să nu ajungă în ipostaza de „ultim obiectiv", şi presiunile la care era supusă dădeau impresia că Germania şi acoliţii săi revizionişti se pregăteau să-i stabilească acest rol, forurile politice şi militare responsabile româneşti au apreciat că unica soluţie posibilă era de a nu „lăsa Germaniei iniţiativa de manevră". Singura cale de a preîntîmpina agresiunea ce părea iminentă era disuadarea agresorilor potenţiali; mijlocul, atacarea României să implice declanşarea conflagraţiei mondiale. Acţiunile diplomatice şi militare întreprinse de guvernul român în perioada 15—23 martie 1939 nu au fost doar manevre concepute să asigure sprijinul anglo-francez. România a făcut tot posibilul pentru a evita să semneze acordul economic cu Germania. Cînd, în cele din urmă a acceptat, a făcut-o numai după ce s-a convins că Anglia şi Franţa nu erau dispuse să se angajeze pe poziţii ferme din care să rezulte că o agresiune îndreptată împotriva statului român va fi urmată de intervenţia lor imediată în conflict. Concesiile economice făcute prin acordul semnat la 23 martie au avut drept scop îndepărtarea pericolului unei agresiuni în care România s-ar fi aflat izolată.

Fără a intra în amănuntele amplu dezbătute în istoriografia română şi străină, vom prezenta în cele ce urmează aspectele considerate de noi esenţiale pentru înţelegerea atitudinii României şi a obiectivelor sale.

Într-un memoriu întocmit de secţia operaţii din Marele stat major la 30 martie 1939 asupra reacţiei militare a României la declanşarea crizei internaţionale se menţiona: „La 14 martie dimineaţa, Ungaria cheamă 4 contingente de rezervişti, iar trupele ungare ocupă cîteva sate din regiunea Munkács, urmînd a pătrunde în Ucraina carpatică şi a realiza frontiera ungaro-polonă. În faţa acestor realităţi, România, hotărîtă a-şi apăra frontierele, a decis completarea efectivelor părţilor active la unităţile de pe frontul de vest (Corpul 6 armată, Corpul 7 armată, brigăzile 1, 2, 3 munte şi Divizia 1 cavalerie) şi la 15 martie a constituit un grup de siguranţă spre Ucraina carpatică pînă la intrarea în dispozitiv a Grupului operativ Maramureş în curs de concentrare spre Ucraina carpatică"[43]. Deci, chiar din ziua de 14 martie factorii de decizie militară, urmărind măsurile declanşate de Ungaria, au trecut la constituirea unui grup de forţe la graniţa de vest a ţării. Odată cu invadarea Boemiei de către trupele naziste şi dirijarea acestora spre est, Marele stat major român a considerat că „o intervenţie a trupelor germane în sprijinul unei agresiuni ungare împotriva României apărea posibilă"[44]. În zilele de 17—20 martie, paralel cu concentrarea marilor unităţi la frontierea vestică, a fost ordonată şi mobilizarea marilor unităţi ce intrau în acoperirea frontului de sud, ca urmare a concentrărilor de forţe bulgare la graniţa cu România[45]. La 21 martie, reacţia militară a României în faţa presiunilor externe la care era supusă atinge cotele maxime, „guvernul ordonînd chemarea totală a oamenilor de la marile unităţi de pe frontul de nord-vest, vest şi sud, a 4 1/2 divizii de infanterie din interior (divi-

[43] Arh. MAN, fond 948/RSS3, dosar 24/1939, f. 385.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem, f. 366.

ziile 3, 13 şi de gardă pentru vest şi Divizia 10 infanterie şi Brigada mixtă de grăniceri pentru sud) şi a Diviziei 2 cavalerie de pe frontul de est"[46].

Trebuie subliniat, în acest context, faptul că raporturile de bună vecinătate existente între România şi U.R.S.S. şi atitudinea net ostilă actelor agresive ale Germaniei naziste adoptată de guvernul sovietic au jucat un rol important în acţiunile diplomatice şi măsurile militare întreprinse de guvernul de la Bucureşti. Raportul prezentat de I. V. Stalin la Congresul al XVIII-lea al P.C.U.S. la 10 martie 1939, a „provocat în România — după cum comunica la 15 martie I. V. Maiski, pe baza relatărilor lui V. V. Tilea —, o foarte puternică însufleţire, dacă nu chiar entuziasm. Românii sînt cît se poate de satisfăcuţi de declaraţiile tovarăşului Stalin în sensul că U.R.S.S. doreşte să întreţină relaţii de bună vecinătate cu limitrofii săi şi promite sprijn tuturor victimelor agresiunii, care luptă pentru independenţa lor"[47].

Pentru a putea însă rezista presiunilor la care era supusă ţara, forurile de decizie politică şi militară româneşti au apreciat indispensabilă obţinerea unei angajări concrete, din partea guvernelor englez şi francez, sub forma unei declaraţii oficiale din care să rezulte că o agresiune declanşată împotriva României va atrage intervenţia celor două mari puteri apusene în conflict. Urmărind aceste obiective, guvernul român, concomitent cu măsurile iniţiate pe plan militar, a întreprins un susţinut efort diplomatic la Londra şi Paris.

La 16 martie Grigore Gafencu indica lui V. V. Tilea, ministrul român la Londra, „să se prezinte de urgenţă la Foreign Office şi să atragă cu toată apăsarea atenţia guvernului britanic asupra uriaşelor consecinţe pe care le poate avea nu numai pentru Europa centrală, ci şi pentru întreaga Europă credinţa care se întăreşte tot mai mult şi pe care nici o declaraţie şi nici un fapt pornit din apus nu o îngrădeşte, că nu mai este decît un singur arbitru în Europa care hotărăşte de siguranţa, de neatîrnarea şi de pacea naţiunilor"[48].

Intervenţia reprezentatului diplomatic român la Londra, V. V. Tilea, prin reacţiile la care a dat naştere a atras şi continuă să polarizeze atenţia istoriografiei române şi străine dedicate evenimentelor internaţionale consumate în luna martie 1939.

Rapida dirijare a forţelor naziste ce au invadat Boemia spre est, concentrarea trupelor ungare şi apoi bulgare la graniţele României,

---

[46] Ibidem. f. 367. Privitor la măsurile militare luate de România începînd cu 14 martie 1938 vezi şi: Locotenent-colonel dr. Ilie Ceauşescu *Poziţia maselor populare din România faţă de mobilizarea parţială de trupe din primăvara anului 1938*, în *România şi tradiţiile luptei armate a întregului popor*, Bucureşti, Edit. militară, 1972, p. 143—151.

[47] *SSSR v borbe za mir nakanune vtoroi mirovoi voini sentiabri 1938 g-avgust 1939 g. Documenti i materiali*, Moskva, 1971, doc. nr. 151. În raportul de activitate al C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. se menţiona: „Noi sîntem pentru relaţii paşnice strînse şi de bună vecinătate cu toate ţările vecine care au graniţă comună cu U.R.S.S.; stăm şi vom sta pe această poziţie în măsura în care aceste ţări vor păstra aceleaşi relaţii cu Uniunea Sovietică, în măsura în care ele nu vor încerca să încalce, direct sau indirect, interesele integrităţii şi inviolabilităţii graniţelor statului sovietic. Noi sîntem pentru sprijinirea popoarelor care au devenit victime unei agresiuni şi care luptă pentru independenţa patriei lor (*Raportul de activitate al C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S., prezentat de I. Stalin la Congresul al XVIII-lea al partidului, 10 martie 1939*, Bucureşti, 1951, p. 40—41.

[48] Apud Viorica Moisuc, *Diplomaţia* ..., p. 137—138.

ameninţările proferate de presa germană şi maghiară, tonul ultimativ adoptat de reprezentanţii delegaţiei economice aflate la Bucureşti, indicau o atmosferă politică-militară internaţională caracteristică situaţiilor provocate de Germania nazistă înaintea declanşării unei noi acţiuni agresive. Guvernul român, ordonînd armatei ocuparea poziţiilor de rezistenţă la graniţele cu Ungaria şi Bulgaria, îşi exprima concret şi direct hotărîrea de a nu ceda în faţa presiunilor la care era supus. Dacă măsurile militare ordonate demonstrează că la orice încălcare a graniţelor ţării Bucureştiul era hotărît să răspundă cu armele, respingerea pretenţiilor economice germane era corelată atitudinii factorilor externi de contracarare a celui de-al III-lea Reich, a Franţei şi Angliei.

Pornind de la aceste elemente, indispensabile pentru înţelegerea situaţiei României, considerăm că episodul Tilea atît de larg dezbătut în istoriografia dedicată situaţiei politice internaţionale de după desfiinţarea statului cehoslovac nu comporta discuţii decît în ceea ce priveşte faptul dacă diplomatul român a fost autorizat de guvernul său să utilizeze termenii în care a făcut intervenţia pe lîngă guvernul britanic, nu şi asupra esenţei demersului, care, aşa cum rezultă dintr-o serie de alte documente, corespundea întru totul instrucţiunilor primite şi necesităţilor României. Într-o lucrare publicată recent, Sidney Aster, oprindu-se asupra întrevederii dintre Tilea şi Halifax din 17 martie, prezintă astfel intervenţia diplomatului român: „Zilele trecute, spuse el, misiunea germană la Bucureşti, care negocia un nou tratat comercial, a cerut guvernului român să acorde Berlinului monopolul exporturilor sale şi să reducă producţia sa industrială potrivit cu interesele germane. În schimb Germania ar garanta frontierele României. « În ochii guvernului român aceasta seamănă mult cu un ultimatum », spuse Tilea, care îşi cîntărea cuvintele cu grijă pentru a nu lăsa impresia că Germania prezentase în mod formal un ultimatum" [49].

Dintr-o telegramă expediată de Maiski la 17 martie 1939 Comisariatului Poporului pentru Afacerilor Externe al U.R.S.S. rezultă că Tilea l-a informat asupra demersurilor făcute la Foreign Office. În relatarea lui Maiski, ultimatumul apare astfel prezentat de către Tilea: „Cu o săptămînă în urmă, înainte de cotropirea Cehoslovaciei, guvernul german prin intermediul lui Wohlthat, aflat în momentul de faţă în România pentru tratative referitoare la concesionarea către germani a prospecţiunii petrolului a dat guvernului român un ultimatum. Wohlthat a declarat că dacă România va opri dezvoltarea industriei sale şi după un anumit termen, pus de acord cu germanii, va închide o parte a întreprinderilor industriale existente, dacă, pe deasupra, România se va declara de acord să-şi dirijeze exportul în proporţie de sută la sută spre Germania, aceasta din urmă este gata să garanteze graniţele româneşti. Ieri, însă, Wohlthat a prezentat din nou acelaşi ultimatum, într-o formă şi mai ameninţătoare" [50]. Din raportul lui Maiski rezultă că Tilea conferea pretenţiilor economice germane un caracter ultimativ. Nu cunoaştem vreun document din care să rezulte că Tilea ar fi susţinut că guvernului român i-ar fi fost

---

[49] Sidney Aster, *Les origines de la seconde guerre mondiale*, Hachette littérature, p. 68.

[50] *SSSR v borbe ...*, doc. nr. 155.

remis un „ultimatum oficial" de către Germania [51]. În practica relațiilor diplomatice, prin *ultimatum* se înțelege „un document diplomatic redactat de regulă în formă de notă sau memorandum, în care se pun condiții irevocabile, reprezentînd un ultim cuvînt înainte de ruperea negocierilor. Prin *ultimatum*, una din părți aduce la cunoștință celeilalte că dacă nu va primi un răspuns satisfăcător pînă la o anumită dată, la o oră determinată, se vor produce anumite consecințe" [52]. Începînd cu 17 martie 1939 tratativele economice de la București intraseră în impas deoarece delegația germană, după prezentarea ultimului proiect de acord nu a mai acceptat renegocierea clauzelor esențiale ale acestuia, deci guvernului român i s-au prezentat „condiții irevocabile". Andreas Hillgruber neagă existența unui ultimatum, dar, referindu-se la „dificultățile" generate de refuzul român de a accepta să semneze proiectul de acord german, arată: „cauza adevărată a împotrivirii României trebuie căutată în teama cercurilor conducătoare românești că concesii atît de larg acordate ar putea, în cele din urmă, să aibă consecințe în contradicție cu politica tradițională a României" [53].

Din desfășurarea tratativelor rezultă că delegația germană a refuzat să discute tocmai asupra acelor clauze, care afectau suveranitatea de stat a României.

Wohlthat, amenințînd la 23 martie cu ruperea negocierilor, împotrivirea pe care o întîmpina fiind generată, după părerea sa de faptul că „românii se temeau pentru suveranitatea lor", a intervenit violent, arătînd că un nou refuz român va avea consecințe grave [54]. Care erau consecințele, sau mai bine zis, ce putea aprecia guvernul român drept consecințe posibile, în conjunctura politică-militară externă existentă, nu este dificil de precizat. În confruntarea ce avea loc Germania dispunea de un mijloc de șantaj foarte puternic: pretențiile revizioniste ale guvernelor ungar. Guvernul român nu putea să nu facă legătura între concentrarea forțelor maghiare la frontiera de vest a țării și atitudinea sa față de pretențiile germane. Era practic imposibil și de conceput că Ungaria horthystă, după ce aderase la Axă și își exprimase adeziunea la pactul anti-comintern, amenința militar România fără a avea acordul și sprijinul german. Dispunînd de un asemenea mijloc de presiune, în conjunctura politică internațională existentă, Germania nazistă nu mai avea nevoie să înainteze un ultimatum oficial României pentru ca aceasta să înțeleagă consecințele refuzului de a accepta condițiile ce i se impuneau. Dacă demersul lui Tilea a putut crea confuzii, acestea au fost doar de natură formală deoarece precizările făcute de guvernul român odată cu dezmințirea oficială a știrilor apărute în presa străină privitoare la ultimatumul german erau explicite în ceea ce privește situația României și natura sprijinului de care avea nevoie din partea Angliei și Franței pentru a rezista. Astfel, la 21 martie cu prilejul unei convorbiri avute cu Litvinov, Seeds, ambasadorul Angliei la Moscova, îi comunica că a primit o telegramă de la ministrul britanic la București prin care era informat că

[51] Vezi în acest sens Viorica Moiusc, *Diplomația* ... p. 138.
[52] Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, Ediția II-a, București, Edit. didactică și pedagogică 1975, p. 485.
[53] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 46.
[54] Vezi Viorica Moisuc, *Diplomația* ..., p. 143.

„avînd în vedere cunoscutele confuzii provocate de demersul ministrului României la Londra, el, din însărcinarea Foreign Office-ului, s-a adresat personal regelui României pentru explicaţii. Acesta i-a confirmat că nu a existat *un ultimatum propriu-zis, dar că Germania a emis pretenţii absolut inacceptabile. Regele a spus că România se opune presiunii germane, dar că nu va fi în stare să o facă la nesfîrşit dacă nu capătă promisiuni de ajutor din afară*" [55] (sublinierea noastră — I.T.). În acelaşi sens a fost informat şi guvernul francez de Gheorghe Tătărescu, care, după ce a dezminţit existenţa ultimatumului, i-a subliniat lui Bonnet „că ameninţarea care planează asupra României este foarte serioasă şi a pus problema ajutorului francez" [56]. Pornind de la aceste precizări, se impune cu claritate concluzia că oficialităţile de la Bucureşti atribuiau pretenţiilor germane un caracter ultimativ, apreciind totodată că un refuz românesc nu ar fi provocat doar represalii de natură economică ci ar fi determinat cel de-al III-lea Reich să susţină şi să participe la o agresiune armată îndreptată împotriva României; în acelaşi timp, se constată fără dificultate că forurile politice responsabile româneşti condiţionau respingerea pretenţiilor germane de sprijinul Angliei şi Franţei sub forma unor obligaţii ferme. Toate demersurile făcute de România la Londra şi Paris, pînă la 23 martie, au urmărit să determine guvernele celor două mari puteri apusene să se pronunţe asupra formelor în care înţelegeau să sprijine rezistenţa acesteia. Cererile guvernului român erau concrete şi vizau precizări de poziţii, ceea ce guvernele englez şi francez au evitat, preferînd răspunsuri ce nu depăşeau sfera promisiunilor. Din comunicarea făcută de Halifax lui Maiski asupra demersului lui Tilea rezultă că şeful diplomaţiei britanice lega hotărîrea guvernului său de „poziţia U.R.S.S. în această problemă", fiind interesat să afle „dacă România poate conta pe ajutorul U.R.S.S. în cazul agresiunii germane şi în ce formă, în ce proporţii (adică numai pe livrări de armament şi muniţii etc.) sau pe un sprijin militar activ" [57]. În acelaşi sens s-a pronunţat şi Bonnet care l-a informat pe Tătărescu că „Franţa singură nu va putea acorda un astfel de ajutor şi că trebuie clarificată poziţia altor state interesate printre care şi U.R.S.S." [58]. La demersul britanic, Litvinov comunica la 18 martie reprezentanţilor Uniunii Sovietice din Anglia şi Franţa: „Am răspuns că guvernul meu poate şi el să resimtă necesitatea ca, înainte de a răspunde la întrebarea lui Seeds, să cunoască poziţia altor state, în special a Angliei, iar solicitarea lui Halifax nu cuprinde nici o indicaţie în acest sens" [59]. Pentru adoptarea unei poziţii comune a statelor interesate, Litvinov a propus convocarea imediată a unei consfătuiri între reprezentanţi ai U.R.S.S., Franţei, Poloniei şi României [60]. Halifax a răspuns că aprecia prematură convocarea unei conferinţe atît timp cît nu se avea siguranţa încheierii cu succes a lucrărilor

---

[55] *SSSR v borbe ...*, doc. nr. 176.
[56] *Ibidem*, doc. nr. 169.
[57] Ibidem, doc. nr. 160.
[58] Ibidem, doc. nr. 169.
[59] Ibidem, doc. nr. 161.
[60] Ibidem, doc. nr. 162. La 19 martie Litvinov a propus şi participarea obligatorie a Turciei (Ibidem, doc. nr. 163).

acesteia, propunînd adoptarea și publicarea unei declarații semnate de guvernele Uniunii Sovietice, Angliei, Franței și Poloniei „în sensul că puterile amintite sînt interesate în menținerea independenței statelor din estul și sud-esul Europei" [61]. Referindu-se la declarația pe care guvernul britanic o propunea spre a fi semnată pentru a se răspunde la apelurile de sprijin ale României, Seeds aprecia că „este redactată în termeni atît de neangajanți și într-un mod atît de laconic, încît este puțin probabil că vor fi obiecțiuni serioase" [62]. Nici această variantă, apreciată chiar de autorii ei drept neangajantă, nu a putut fi, din diverse motive, materializată [63].

În zilele de 21 și 22 martie au avut loc la Londra tratative între Daladier și Chamberlain. Corbin, ambasadorul Franței la Londra, îl informa pe Maiski că în cadrul tratativelor s-a discutat referitor la cotropirea Cehoslovaciei și a pericolului unei noi agresiuni naziste îndreptate împotriva Poloniei și României. Cu acest prilej, delegația franceză „a pus problema obligațiilor ferme ale Angliei față de Polonia și România, demonstrînd încă odată că fără această condiție, țările amenințate nu vor participa la vreun bloc antigerman [...]. Pe scurt — continua ambasadorul sovietic — din cele spuse de Corbin se putea deduce că Bonnet a sondat terenul în sensul dacă nu ar fi posibil de obținut pentru Polonia și România garanții militare din partea Angliei, cu scopul de a evita în general U.R.S.S. ca participantă la asigurarea securității țărilor din Europa răsăriteană. Halifax și Chamberlain s-au abținut și în această problemă de la orice promisiuni concrete, cu toate că Corbin a rămas cu impresia că în momentul de față englezii sînt mai deciși ca niciodată pînă acum să-și asume obligații concrete față de Europa răsăriteană" [64].

Pînă la 22 martie, cu toate că indicase natura sprijinului de care avea nevoie pentru a rezista în fața presiunilor la care era supusă — o

---

[61] Ibidem, doc. nr. 164.

[62] Ibidem, doc. nr. 176. Documentul nr. 176 conține textul declarației.

[63] Çaraçoglu, într-o discuție cu reprezentantul plenipotențiar al Uniunii Socvietice la Ankara, făcea următoarele aprecieri asupra situației și posibilităților de rezistență ale României și celorlalte țări din Europa răsăriteană amenințate de expansiunea celui de-al III-lea Reich: „La întrebarea mea privind atitudinea Turciei față de ultimele evenimente, Çaraçoglu a spus că cotropirea Cehoslovaciei este un act agresiv al Germaniei, care încearcă să reconstituie în vechile granițe întreaga moștenire a fostei Austro-Ungariei și că mîine ea poate să pună problema României, Iugoslaviei și Poloniei. Turcia se va putea situa pe o poziție activă numai în cazul în care Anglia, Franța și U.R.S.S. vor adopta o hotărîre. Anglia și Franța au dormit pînă azi, ele dorm și acum, dar vor ca țările mici să adopte o poziție determinată. Dacă Anglia ar ști că Polonia, România, Iugoslavia și Turcia sînt hotărîte să lupte împotriva Germaniei pentru independența lor, nici în acest caz ea n-ar mișca un deget. Numai Uniunea Sovietică și-a expus poziția într-un mod clar și energic, așa cum o face de obicei, fapt din care Anglia și Franța ar trebui să tragă învățăminte. A trecut aproape o săptămînă și marile puteri nu au ajuns la o înțelegere. Dacă Anglia, Franța, U.R.S.S. — continua Çaraçoglu — ar adopta toate trei o hotărîre, țările mici s-ar declara și ele de acord să participe la discutarea situației actuale, dar cum nu există nici o hotărîre a marilor puteri, țările mici nu vor merge la conferință. Vă puteți imagina, a spus Çaraçoglu, că dacă la conferință nu se ajunge la nici un rezultat toate ponoasele vor cădea pe capul țărilor mici, pe care Germania le va considera drept dușmanii săi, deoarece au fost de acord să participe la elaborarea unor măsuri antigermane (...) El a subliniat că Franța și-a pierdut prestigiul, care acum în România este egal cu zero și din care cauză românii s-au adresat Angliei. Çaraçoglu consideră că nici de astă dată Anglia și Franța nu vor întreprinde nimic concret" (Ibidem, doc. nr. 174).

[64] Ibidem, doc. nr. 190.

precizare din partea marilor puteri occidentale din care să rezulte că nu vor mai admite noi schimbări teritoriale în Europa „şi că sînt hotărîte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm graniţele" [65] — România nu obţinuse decît promisiuni de ajutor ce nu puteau împiedica agresiunea ce părea iminentă [66].

La 22 martie, Marele stat major expedia „Grupului Maramureş" ordinul special nr. 2 685 prin care dispunea: „Unităţile din apropierea frontierei vor lua măsuri de apărare împotriva atacurilor bruscate, în care scop vor constitui detaşamente pe direcţiile principale de invazie şi vor efectua lucrări de sapă necesare" [67]. Wohlthat prezenta astfel atmosfera ce se crease în România ca urmare a presiunilor militare de la frontierele de vest şi sud ale ţării: „Circulaţia era în parte blocată. La bănci se retrăgeau miliarde de lei. Populaţia asculta la radio ştirile de la Londra şi Paris. Cercurile conducătoare erau convinse că un atac asupra Transilvaniei şi asupra Dobrogei era iminent. (...) Exista convingerea că sau Germania trebuia să-i reţină pe unguri şi pe bulgari, sau Anglia şi Franţa să garanteze frontierele României" [68]. La 23 martie, în faţa refuzului lui Wohlthat de a relua negocierile şi a ameninţărilor acestuia, guvernul romîn acceptă să semneze acordul economic româno-german. Referindu-se la starea de spirit existentă în acele zile la Bucureşti, Wohlthat îi raporta secretarului de stat Weizsäcker: „Pe drept sau pe nedrept, românii aveau sentimentul că prin semnarea acordului pacea a fost asigurată. La plecarea mea, în gară, unde se aflau mii de ţărani veniţi la mobilizare, agenţi de poliţie în uniformă erau gata să însoţească vagonul de dormit pînă la frontieră pentru a împiedica ca acest vagon să fie luat cu asalt de către militari sau ţărani" [69]. Armand Călinescu consemna: „Ţin să spun că dacă am făcut acordul economic cu Germania, a fost pentru a cîştiga timp şi unele avantaje economice, nu pentru a ne apropia politiceşte de Germania" [70]. La rîndul său, Grigore Gafencu arăta: „acordul nostru economic reprezintă o înţelegere care pune capăt deocamdată presiunii germane exercitate asupra noastră" [71].

Analizînd caracterul şi consecinţele acordului economic impus României la 23 martie, Andreas Hillgruber arăta: „Dacă ar fi fost transpus în practică, încă de pe atunci economia României s-ar fi adaptat în întregime Germaniei. Dat fiind că era vorba numai de cadrul unui acord, ale cărui stipulaţii trebuiau specificate mai detaliat prin tratative

---

[65] Vezi Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică*, p. 282.

[66] În ceea ce priveşte armamentul solicitat pentru a-l înlocui pe cel comandat în Cehoslovacia, rezultatele repetatelor demersuri făcute la Londra şi Paris au fost descurajatoare, guvernele francez şi englez răspunzînd că nu pot încheia noi contracte de armament şi sînt în imposibilitate de a livra materialele solicitate. (Vezi Arh. MAN, fond. M.I.A.P.R. — secretariat general, dosar 94, f. 1—4).

[67] Arh. MAN, fond 948/RSS3, dosar 30/1934, f.

[68] *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik*, 1918—1945, serie D (1937—1945), Band VI, März bis August 1939 MCMLVI, Baden-Baden, Imprimerie Nationale, doc. nr. 31.

[69] Ibidem.

[70] Armand Călinescu, *Însemnări zilnice*, Arh. I.S.I.S.P., fond 2, dosar 11, f. 1.

[71] Vezi Viorica Moisuc, *Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 şi semnificaţia sa*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", an XIII, nr. 4/1974, p. 139.

separate «acordului Wohlthat» nu a putut — înainte de izbucnirea războiului — să-şi exercite influenţa scontată" [72].

Dacă, pînă la declanşarea celui de-al doilea război mondial, guvernanţii Germaniei naziste n-au reuşit să materializeze ingerinţele economice înscrise în actul semnat la 23 martie 1939, acordul economic româno-german, ocuparea oraşului Memel [73], dezlănţuirea crizei germano-polone au fost evenimente, care, succedîndu-se în mod vertiginos, au determinat o reconsiderare a poziţiilor Angliei şi Franţei faţă de ţările mici şi mijlocii din centrul şi răsăritul Europei. La 24 martie, Maiski comunica Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. : „Tot ieri, ceva mai tîrziu, la Parlament, Attle (lider al Partidului Laburist din Marea Britanie — I.T.) şi Greenwood (deputat laburist în Camera Comunelor — I.T.) au avut o discuţie cu premierul şi l-au întrebat de-a dreptul dacă guvernul englez este gata să-şi asume obligaţii privind apărarea militară împotriva agresiunii germane a statelor de pe continent, inclusiv a celor din Europa răsăriteană. Chamberlain a răspuns : „Da, este gata. Presa de azi — continua ambasadorul sovietic —, în special „Daily Telegraph" sub impresia capitulării românilor în problema tratatului economic cu Germania, cere cu insistenţă o rezolvare grabnică în acelaşi spirit din partea guvernului britanic. Capitularea lui Carol a provocat în cercurile parlamentare o puternică frămîntare; pe culoarele Camerei au reînceput discuţiile privind remanierea cabinetului. Se ştie că Simon (ministru de finanţe — I.T) şi Hoare (ministru de interne — I.T.) se pronunţă împotriva obligaţiilor militare faţă de Europa răsăriteană" [74].

La Londra şi Paris, mai ales după semnarea acordului economic româno-german, a început să se înţeleagă implicaţiile catastrofale ale politicii de „appeasement". Dacă îşi instaura dominaţia asupra ţărilor din centrul şi răsăritul Europei şi devenea stăpîn pe resursele lor naturale, cel de-al III-lea Reich dobîndea posibilitatea să se năpustească şi asupra Franţei şi Angliei. Tot mai mulţi oameni politici francezi şi englezi con-

---

[72] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 47.

[73] La 23 martie, ora 12, Marele stat major a primit următoarea comunicare de la Moscova ; „Ziarul Pravda, comentînd anexarea regiunii Klaipeda la Germania, scrie : Cu toate numeroasele avertismente pe care le-a dat presa internaţională, Anglia şi Franţa, care garantaseră suveranitatea Lituaniei şi Klaipedei, nu au întreprins nimic pentru a fi împiedicat ocuparea acestei regiuni de către Germania. Micile ţări abandonate în voia soartei sînt lăsate cu totul la discreţia agresorilor fascişti şi aceasta datorită conducătorilor marilor puteri democratice şi burgheze şi în primul rînd, Angliei şi Franţei. Toate convorbirile care s-au dus în timpul ultimelor zile între Londra şi Paris relativ la modificarea politicii externe a acestor ţări nu au rămas decît convorbiri, nici o traducere în fapt. Este cert că münchenezii au nevoie de o nouă învăţătură pentru a-şi da seama de miopia lor politică şi în curînd Parisul se va afla în faţa următoarei dileme : să satisfacă pretenţiile italiene în ceea ce priveşte Tunisul, Djibouti şi altele, sau să răspundă agresorului printr-un *NU* categoric, un *NU* spus, nu în cuvinte, ci, în mod practic. Viitorul apropiat ne va arăta dacă cercurile conducătoare ale Angliei şi Franţei vor asculta de înţeleptele avertismente ce li se dau, sau vor continua să urmeze faimoasa politică de neintervenţie, care în mod practic nu înseamnă decît încurajarea agresiunii şi declanşarea unui nou război". (Arh. MAN, fond 948/RSS3, dosar 1 637, f. 39).

[74] *SSSR v borbe ...*, doc. nr. 187. În continuarea documentului, ambasadorul sovietic mai făcea următoarea remarcă : „În pofida declaraţiei făcută ieri de premier liderilor laburişti, eu înclin să cred că, de fapt, el însuşi este împotriva unor astfel de obligaţii deoarece încă nu şi-a pierdut speranţa de a-l împinge pe Hitler spre răsărit, împotriva U.R.S.S.".

statau că sprijinirea ţărilor ameninţate de imperialismul fascist şi revizionism, în efortul lor de apărare a independenţei şi suveranităţii naţionale era în interesul Franţei şi Angliei.

Se prefigura eşecul lamentabil al unei politici izvorîtă din interese şi promovată cu mijloace şi metode imperialiste. Cercurile guvernante anglo-franceze au început să-şi dea seama că acceptînd instaurarea dominaţiei celui de-al III-lea Reich asupra Europei răsăritene nu obţineau şi atît de mult rîvnita linişte necesară perpetuării propriilor stăpîniri coloniale. Germania nazistă, prin subjugarea politică şi economică a ţărilor est-europene, dobîndea mijloacele necesare declanşării conflictului pentru cîştigarea supremaţiei continentale şi apoi mondiale. Uzinele de armament cehoslovace lucrau din plin pentru înzestrarea Wehrmachtului, bogăţiile naturale ale României ar fi putut să-i livreze materiile prime necesare, în special, petrolul indispensabil maşinii de război naziste. Dacă cu uzinele de armament cehoslovace socotelile erau încheiate, petrolul şi cerealele româneşti nu intraseră încă în mîna lui Hitler.

Înregistrînd reacţiile stîrnite în Anglia de semnarea acordului economic româno-german, ataşatul militar naval român de la Londra, comandorul Dumitrescu St. Gheorghe, raporta la 31 martie 1939 : „Semnarea convenţiei comerciale a fost pe larg, foarte pe larg comentată. Cercurile conducătoare au dat, pentru prima oară poate, o mai deosebită atenţie studiului acestei probleme. O primă consecinţă a situaţiei creată de această semnare a fost deciziunea pe care guvernul englez a luat-o de a trimite în curînd o comisiune comercială în România. A trebuit o situaţie de natura celei creată în această lună pentru ca guvernul englez să-şi dea seama de greşeala ce s-a făcut pînă acuma, de a se fi neglijat posibilităţile şi capacitatea productivă a României, au spus multe, foarte multe cercuri, deşi nu o dată s-a insistat în a li se arăta importanţa României în păstrarea echilibrului european. Însăşi cercurile oficiale au afirmat cu această ocazie că dacă Germania controlează şi poate dispune de produsele solului României, în special petrol şi grîne, atunci va putea să facă un război de lungă durată, posibilitate pe care actualmente nu o are" [75].

În Franţa s-au înregistrat reacţii similare celor din Anglia. Ataşatul militar aero român de la Paris comunica: „Teama mărturisită în toate cercurile este că odată ce România ar fi silită, într-un fel sau altul, să cedeze monopolul grîului şi petrolului Germaniei, aceasta ar realiza un atare potenţial de război încît ar putea ataca cu succes chiar pe franco-englezi şi duce un război de durată. De aici, iniţiativa luată de Anglia, de acord cu Franţa, pentru încheierea unor pacte cu Polonia şi România (la care vor putea adera şi alte state), care să bareze orice noi veleităţi germane de expansiune pe seama celorlalte ţări" [76].

A fost necesar acordul economic româno-german pentru ca guvernele franceze şi englez să înţeleagă importanţa sprijinirii eforturilor Româ-

---

[75] Arh. MAN, fond M.A.N. — inventar nou, dosar 18/1939, f. 349. Referindu-se la poziţia adoptată de presa britanică, comandorul Dumitrescu St. Gheorghe reproducea următoarea afirmaţie: „România — cu produsele ei petroliere şi agricole, formează cheia situaţiei în sud-estul Europei. Dacă puterile democratice nu se decid repede, România va fi dominată în curînd de Germania" (Ibidem).

[76] Ibidem, inventar vechi, dosar 121/1939, f. 326.

niei de a-și apăra independența și suveranitatea, integritatea hotarelor amenințate direct de ofensiva concertată a statelor fasciste și revizioniste.

Brusc, interesul Angliei și Franței față de petrolul și grîul românesc atinge cote maxime, după ce, între 30 septembrie și 23 martie, României i s-a indicat cu regularitate piața germană pentru desfacerea produselor sale de export. De la Paris și Londra se cere guvernului român să facă declarații oficiale din care să rezulte că România își va menține, și în continuare, linia politică externă; guvernul francez impune măsuri restrictive asupra armamentului comandat de România la uzinele franceze [77]. Nu au fost însă necesare presiuni pentru a determina guvernul român să consimtă la încheierea de acorduri economice cu Franța și Anglia. La 31 martie a fost semnat acordul economic româno-francez și la 11 mai româno-englez. Referindu-se la cele două noi acorduri economice semnate de România la scurt timp după cel cu Germania, Andreas Hillgruber apreciază că „au corespuns însă mai puțin cu « necesitățile relațiilor economice ale României ». Erau, în primul rînd, contracarări ale Franței și Marii Britanii efectuate în înțelegere cu guvernul român, deși Bujoiu, ministrul economiei naționale a României, a vorbit la 11 mai despre natura pur economică a convențiilor. La același nivel se situau și creditele acordate de Marea Britanie, ce urmau să fie folosite pentru cumpărarea de material de război pentru armata română" [78].

Paralel acțiunii de lărgire și consolidare a raporturilor economice cu Franța și Anglia, mijloc de contracarare a penetrației germane în economia țării, guvernul român și-a concentrat eforturile în direcția obținerii de garanții politice, care să-i consolideze poziția pe plan internațional. După desfășurarea unor complicate tratative diplomatice, Franța și Anglia a acordat la 13 aprilie 1939 garanții politice României [79].

Garanțiile anglo-franceze au fost primite cu deosebită satisfacție în România, unde în pofida caracterului lor limitat, au fost privite ca un important succes diplomatic.

Conștient de faptul că cel de-al III-lea Reich era hotărît să-și impună dominația sa politică și economică în Europa prin forța armelor, guvernul de la București sconta că o eventuală agresiune militară îndreptată împotriva României va atrage intervenția Angliei și Franței. Indiferent de mutațiile posibile, și multitudinea intereselor ce se confruntau în arena politică internațională lăsau deschisă calea celor mai neprevăzute combinații politico-diplomatice, România reușise să evite pentru moment izolarea.

La 14 aprilie 1939, Marele stat major român aprecia că în conjunctura politică-strategică europeană rezultată „din desfășurarea ultimelor evenimente", un conflict generalizat era posibil în trei ipoteze: „1. Con-

[77] La 29 martie 1939, guvernul francez a revenit asupra hotărîrii, anulînd măsurile restrictive (vezi Arh. MAN, fond M.I.A.R.P. — secretariat general, dosar 94, f. 6).

[78] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 48.

[79] Duff Cooper arăta: „dacă am garantat Polonia, Grecia, România, nu am făcut-o pentru că simțim pentru polonezi, români sau greci vreo particulară tandrețe, în comparație cu etiopienii sau albanezii, ci pentru că am înțeles că interesele noastre vitale sînt intim legate cu ei și că un act de agresiune contra unuia este un act împotriva tuturor" (*La deuxième guerre mondiale*, *Paris*, 1940, p. 160).

flictul generalizat ia naştere din atacul italo-german asupra României şi ţărilor balcanice în scopul de a adăuga la stăpînirea Europei centrale pe aceea a Peninsulei Balcanice pentru asigurarea resurselor necesare puterilor centrale şi pentru a face faţă blocus-ului anglo-franco-american. 2. Conflictul generalizat debutează prin atacul german asupra Poloniei (concomitent sau nu cu o acţiune italiană în Balcani). 3. Conflictul generalizat ia naştere din atacul italo-germano-spaniol în contra Franţei şi coloniilor franceze"[80]. Analiza intereselor şi legăturilor politico-diplomatice existente impunea strategilor români concluzia că în desfăşurarea ostilităţilor „coaliţiunea rezultată din alianţa franco-engleză sporită cu Polonia şi Înţelegerea Balcanică (chiar fără Iugoslavia) poate opune iniţial Axei germano-italiene şi sateliţilor ei (Ungaria, Bulgaria şi Spania), forţe sensibil egale, cu condiţiunea ca intrarea în acţiune să se facă de la început solidar şi simultan de toate puterile coaliţiunei. În desfăşurarea ulterioară a operaţiunilor timpul lucrează contra centralilor; în scurt timp coaliţiunea poate căpăta o superioritate zdrobitoare — militară şi materială — date fiind imensele resurse ale Americii, Sovietelor şi vastelor imperii coloniale engleze şi franceze (...). Pentru ca România — se continua în studiu — să poată rezista cu succes în locul ce-i revine în această coaliţiune şi pentru a fi în măsură să se poată folosi la timp de fructul victoriei comune, ea ar trebui să dispună de minimum 31 divizii de infanterie (complet organizate şi dotate) şi să-şi organizeze complet apărarea aeriană a teritoriului. Oricare ar fi dificultăţile prin care ar trece iniţial România, victorioasă alături de coaliţiune nu va avea nimic de temut atît în propăşirea ei internă cît şi în afirmarea ei ulterioară în concertul celorlalte state. În schimb, o Românie victorioasă alături de centrali ar fi un stat vasal din punct de vedere economic, politic şi cultural Germaniei"[81].

În aprilie 1939, factorii militari responsabili apreciau că apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale impunea României o singură alternativă de politică externă: alături de Anglia, Franţa şi U.R.S.S.

LA ROUMANIE FACE À L'EXPANSION DE L'ALLEMAGNE NAZIE ET AUX ATTAQUES RÉVISIONNISTES (30 SEPTEMBRE 1938 — 13 AVRIL 1939)

RÉSUMÉ

L'accord de Munich occupe une place de premier plan parmi les événements à implications majeures dans le déroulement de la vie poli-

[80] Arh. MAN, fond 948/RSS3, dosar 1706, f. 31—37. „Studiu asupra forţelor germano-italiene care ar putea interveni contra României în cazul unei conflagraţii generale". Documentul conţine următoarea adnotare făcută de şeful Marelui stat major, general de divizie Florea Ţenescu: „*Ptr. ipoteza 1.* Să avem asigurat sprijinul eficace şi din prima zi al Poloniei, Iugoslaviei, Greciei, Turciei, eventual URSS (cel puţin material)". Studiul a fost prezentat lui Carol al II-lea şi Armand Călinescu. (Vezi Ibidem, f. 63).

[81] Ibidem, f. 36—37.

tique internationale à la veille de la deuxième guerre mondiale. Consignant les mutations intervenues dans le rapport de forces sur le plan européen et, dans le contexte, la situation politique, économique et militaire de la Roumanie, l'auteur fait une analyse approfondie des actions entreprises par le gouvernement de Bucarest, des voies et moyens utilisés pour contrecarrer les pressions de l'Allemagne nazie et les attaques révisionnistes.

On souligne les efforts diplomatiques fournis par la Roumanie en vue d'affermir les rapports économiques, politiques et militaires avec l'Angleterre, la France et la Pologne, avec les pays membres de l'Entente Balkanique ainsi que les mesures visant à renforcer la capacité de défense du pays face à une possible agression germano-hongroise. La crainte de ne pas devenir objet d'agression de l'Allemagne nazie et des pays révisionnistes dans les conditions où la France et l'Angleterre ne se montraient pas disposées à lui accorder un appui efficient et inconditionnel, l'intérêt particulier manifesté par la Roumanie à l'armement commandé aux usines de Tchécoslovaquie, entrées sous la juridiction allemande en même temps avec l'invasion de la Bohème et de la Moravie par les troupes nazies en mars 1939, sont considérés par l'auteur comme les principaux facteurs qui ont déterminé le gouvernement de Bucarest à accepter la signature, le 23 mars 1939, de l'accord économique avec le III-e Reich.

Les documents analysés, pour la plupart inédits, renforcent la conviction déjà affirmée dans l'historiographie roumaine, à savoir que les autorités de décision politique de Bucarest ont accepté les ingérences économiques allemandes exclusivement pour éloigner les pressions politiques et militaires auxquelles était soumise la Roumanie, l'option demeurant plus avant favorable au camp des Etats adversaires de l'Allemagne nazie.

COSTACHE NEGRI.
ALTE CONTRIBUȚII BIOGRAFICE
(100 DE ANI DE LA MOARTE)

DE

PAUL PĂLTĂNEA

„Am fost întotdeauna împotriva sistemului cu privilegiați trîndavi, care trăiesc pe socoteala muncii altuia și care nu au altă grijă decît pe aceea de a găsi înșelătorii pentru a menține veșnic această stare de lucruri”.

C. Negri către V. Alecsandri
14 octombrie 1854

Costache Negri a fost părtaș la „toate actele mari săvîrșite în istoria modernă a românilor”, scria Mihai Eminescu, în 1876, la moartea aceluia ce-l socotea „unul din cei mai nobili bărbați ai românilor” [1]. Într-adevăr numele lui Negri este indisolubil legat de revoluția de la 1848, de marele act consfințit la 24 ianuarie 1859 și de anii rodnici ai domniei lui Cuza-Vodă, toate acestea constituind temeinicul fundament al României ca stat național-unitar modern. Tuturor acestor momente, de importanță crucială în istoria poporului român, Negri le-a închinat, cu un devotament rar întîlnit, toată puterea lui de muncă, talentul diplomatic, patriotismul său avîntat, fiind permanent convins că „țara noastră e menită a avea zile strălucite”, cum îi scria lui D. Bolintineanu la 19/31 ianuarie 1861 [2].

Atașamentul său total la lupta pentru libertate, independență și suveranitate națională a poporului român poate fi, oare, explicat și prin convingerile mărturisite lui Alecsandri, la 29 februarie 1872, [3] că strămoșii săi au slujit ideii de fraternizare a românilor, plătind cu capul această îndrăzneală? Nu este exclus. Numai că informațiile genealogice

---

[1] M. Eminescu, *Opere*. Ediție îngrijită de profesor Ion Crețu, București, 1939, p. 450.

[2] C. Negri, *Scrieri*, I, Text ales, ... de Emil Boldan, București, 1966, p. 250.

[3] Ibidem, I, p. 231—233. V. Alecsandri și-a însușit informațiile comunicate de Negri, pe care le și publică (*1497, Dumbrava roșie*, Iași, 1872, 44 p.). E. Boldan le folosește (C. Negri, *Scrieri*, I, p. IX), fără a preciza sursa informației (vezi și observația lui A. Pippidi, *Cu prilejul unei ediții recente a scrierilor lui C. Negri*, în „Revista pentru istorie și teorie literară”, 17, 1968, 1, p. 150). Pericle Martinescu admite, de asemenea, arborele genealogic comunicat de Negri lui Alecsandri. (*Costache Negri*, p. 10—12).

transmise lui Alecsandri sînt inexacte. Familia lui Costache Negri nu coboară din „Negri vornicul, sfetnic credincios şi prevăzător timp de 24 de ani în şir al lui Alexandru-Vodă cel Bun" şi nu are în ascendenţa sa nici pe Ioniţă Negri „descăpăţînat" de Ştefan cel Mare în 1471 [4]. Negri mai enumeră printre strămoşii săi pe un ginere al lui Petre Şchiopul. O nouă greşeală genealogică, căci ginerii domnitorului au fost Zotu Tzigara şi Polo Minio, soţii domniţei Maria. Despina, născută din căsătoria cu Irina roaba, a murit de tînără, iar pe Tudoriţa, fiica Elenei Cherepovich, n-a recunoscut-o [5]. Nici Negrea spătarul, „descăpăţînat ... de către Ieremia Movilă", nu este strămoşul lui C. Negri. Boierul amintit este, de fapt, munteanul Negrea, ucis de Simion Movilă, în mai 1601 [6].

Adevărul este însă cu totul altul şi l-a amintit pentru prima dată, nu fără erori, Octav George Lecca. Folosindu-se de o spiţă autentificată în 1833, emite ipoteza că familia lui Costache Negri descinde din „Mavrodin zis grecul" [7]. Părere admisă şi de alţi autori [8].

Precizăm că nu am regăsit încă spiţa amintită de Lecca, dar într-o altă spiţă din 22 septembrie 1832 există expresia „Mavrodin grecul, ci au fost porecla", [9] pe care nu o întîlnim nici în pomelnicul de la Blînzi a Saftei Negre, 12 martie 1836 [10] şi nici în spiţa din septembrie 1775 a banului Gheorghe Beldiman, unde se menţionează despre începătorul neamului Negre că este „un Apostol ţărigrădean, dar de felul lui sărbu, saigiu" [11]. Avem, aşadar rezerve faţă de ipoteza originii „greceşti" a familiei Negri, mai ales că într-o mărturisire inedită, din 28 decembrie 1718, a lui Nicolae Apostol, nepotul lui Apostol Mavrodi, se aminteşte „moşul nostru de pe Cerbul", [12] deci un înaintaş român, care însă ar putea fi şi din ramura maternă a lui Nicolae Apostol [13].

---

[4] Între „Negri vornicul", boierul lui Alexandru cel Bun şi Negrilă paharnicul executat la Vaslui în 1471 nu există nici o legătură de rudenie. Dovadă sînt documentele din 7 martie 1493 (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 14—15), 24 ianuarie 1495 (M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p. 189—190), 5 februarie 1495 (I. Bogdan, op. cit., II, p. 70—72), 1497 (M. Costăchescu, op. cit., p. 226—227), 8 august 1503 (I. Bogdan, op. cit., II, p. 220—221) 15 martie 1527 (Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, I, Iaşi, 1906, p. 119) pentru neamul lui Negrea vornicul şi documentul din 22 ianuarie 1495 (I. Bogdan, op. cit., II, p. 57—58), pentru neamul lui Negrilă paharnic.

[5] N. Iorga, *Ştiri nouă privitoare la familia lui Petru Şchiopul*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiei istorice", s. III, t. XII, 1932, p. 285.

[6] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV—XVII*, Bucureşti, 1971, p. 75.

[7] Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române*, Bucureşti, 1899, p. 359.

[8] I. Tanoviceanu, *Marele spătar Ilie Ţifescu şi omorirea lui Miron şi Velişco Costin*, în „Analele Acad. Rom. Mem. sec. ist.", s. II, t. XXXII, 1910, p. 812; Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe*, Bucureşti, 1927, p. 116; C. Gane, *Neamurile Mavrodineşti din Ţara Românească şi din Moldova şi monografia familiei Ioan Mavrodi vel hatman*, Bucureşti, 1942, p. 65; Mihail I. Kogălniceanu, *Cîteva acte ale familiei Negri şi ale lui L. Steege*, în „Arhiva românească", X, 1945—1946, p. 180—181; Paharnicul Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*. Postfaţă, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei, Bucureşti, 1973, p. 173.

[9] O copie fotografică ne-a fost pusă la dispoziţie de regretatul Gheorghe Ungureanu. A fost folosită de C. Gane.

[10] Parohia Adormirii Maicii Domnului, Blînzi, Judeţul Galaţi, nr. inv. 59.

[11] Arhivele statului Iaşi, *Documente*, Pac. 40/40. Se va cita ASI.

[12] Biblioteca Academiei R.S.R., XCIX/73. Se va cita BARSR.

[13] Mama acestuia a fost sora lui Costin Neniul (T. Bălan, *Documente bucovinene*, Cernăuţi, 1938, p. 248. Vezi şi Arhivele Statului Bucureşti, ms. 572, f. 158v. Se va cita ASB).

Apostol Mavrodi era în Moldova în mai 1650, cînd Vasile Lupu îi întărea stăpînirea asupra satelor Lăturişeni, Ciocîrliani şi Cucoraşi din ţinutul Tecuci şi Şerpeni în Covurlui, cumpărate împreună cu Nichita, la Constantinopol, de la Curt Celebi [14]. În cea de a doua domnie a lui Gheorghe Ştefan are rang boieresc. La 7 decembrie 1656, se întăreşte „boierului nostru Apostol Mavrodi uşăr" stăpînirea pe jumătate din satele amintite mai sus [15]. După informaţiile banului Gheorghe Beldiman, care se înrudea prin mamă cu Apostol Mavrodi, acesta s-a „însurat la Tutova, la Cîrlomăneşti". A avut doi fii: Mitre [16] şi Gheorghiţă Apostol.

Gheorghiţă Apostol, din care coboară neamul lui Costache Negri, are rang boieresc la începutul primei domnii a lui Dumitraşcu Cantacuzino, care-l face postelnic al doilea [17]. În domnia lui Constantin Cantemir semnează ca biv vel jitnicer (1690) [18]. Este serdar în divanul lui Constantin Duca, în prima domnie (1 februarie 1695) [19] şi mare vistier în cea de a doua domnie [20]. Cu acest rang sau cu cel de mare paharnic îl întîlnim şi în domniile următoare.

Gheorghiţă Apostol a avut trei copii: Negrea, Nicolae şi Aniţa, [21] primul dînd numele familiei Negrea. La 20 februarie 1714 era vel căpitan, [22] rang pe care-l păstrează pînă la 13 mai 1746 cînd este biv vel jitnicer [23]. Apostol Negrea a fost căsătorit, după pomelnicul de la Blînzi, cu o fată din neamul Crupenschi şi a avut trei copii: Costin, Ioniţă şi Anuţa.

Costin este bunicul lui Costache Negri. La 6 iunie 1765 era vtori paharnic, [24] iar peste zece ani, la 12 februarie 1775, era biv vel stolnic şi pîrcălab de Covurlui [25]. A mai fost şi ispravnic al ţinuturilor Tecuci şi Tutova. La 27 februarie 1794 avea rangul de ban [26].

Costin Negre s-a căsătorit la 1 februarie 1770 cu Maria, fiica stolnicului Toma Luca, nepoată de soră a cronicarului Ion Neculce [27]. Au avut cinci copii: Petrache — tatăl lui Costache Negri —, Mihalache, Costache, Safta căsătorită cu comisul Ştefan Catargi şi Catinca, soţia vornicului Ioan Costache Epureanu.

---

[14] BARSR, XLVI/35. Comunicat de I. Caproşu căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru amabilitate.

[15] BARSR, LXVIII/119.

[16] Pentru cariera lui, vezi N. Stoicescu, op. cit., p. 417.

[17] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*, ediţie îngrijită ... de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, p. 141.

[18] Gh. Ghibănescu, *Divanurile domneşti din Moldova şi Muntenia din secolul XVII*, în „Arhiva", 29, 1922, p. 485.

[19] C. I. Andreescu, *Documentele satului Măcişeni din ţinutul Covurlui*, în „Arhiva românească", X, 1945 1946, p. 248.

[20] I. Neculce, *Letopiseţul*, p. 219—220.

[21] BARSR, CCCVII/65; ASI, Doc. Pac. 40/40.

[22] ASB, ms. 1262, f. 29v.

[23] Idem, *Episcopia Roman*, IV/37, 38, 39, 40.

[24] Idem, *M-rea Adam*, II/103 rez. 18.

[25] BARSR, MCCVIII/140.

[26] C. Solomon, C. A. Stoide, *Documente tecucene*, I, Bîrlad, 1938, p. 82—83.

[27] ASI, Doc. Pac. 479/66; BARSR, MDXLII/186; I. Tanoviceanu, *Contribuţiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni*, în „Analele Acad. Rom., Mem. sec. ist"., s. III, t. XXVII, 1904—1905, p. 242—243.

Deocamdată, prima ştire despre tatăl lui Costache Negri este din anul 1797, cînd „cuconul" Petrache Negre cumpără, de la răzeşi, părţi din moşia Glăveni [28]. În 4 iulie 1803 avea rangul de medelnicer şi se judeca cu Mănăstirea Precista din Tîrgu Ocna pentru a patra parte din moşiile Ijdileni şi Huzumul, ţinutul Covurlui [29]. Îndeplineşte funcţia de ispravnic al ţinutului Tutova în intervalul 1808 — octombrie 1809 [30]. Între 19 ianuarie şi 15 martie 1815 primeşte rangul de ban [31].

În primele luni ale anului 1817 este ispravnic al ţinutului Tecuci. În intervalul 19 ianuarie — 3 februarie 1819 primeşte rangul de vel agă, fiind tot ispravnic al ţinutului Tecuci. La 20 mai 1820 era însă ispravnic al ţinutului Putna [32].

După ce îndeplineşte misiunile pe care i le dă „vremelniceasca căimăcămie" pe lîngă paşa de la Brăila, arătînd „nevinovăţiile şi nevoile ţării", [33] Petrache Negre trece peste Prut cu întreaga familie. În primele luni ale anului 1823 era grav bolnav. La 6 martie destoinicul agă murise şi Smaranda, soţia sa, împrumută 3 000 de lei de la vistiernicul Iordache Roset, pentru „îngropări" [34].

Petrache Negre a fost căsătorit cu Smaranda Donici, şi a avut cinci copii: Catinca, Costache, Elena, Eugenia şi Zulnia.

Costache Negri s-a născut, în martie 1812, la Iaşi, „în casele Luca" [35]. Primele îndrumări le-a primit, desigur, de la tatăl său bun „geometru" şi cu o cultură aleasă formată, în bună parte, sub influenţa prietenului „frate" Costache Conachi, pe care îl preţuia în măsură egală ca om şi ca poet. După moartea tatălui, avea atunci 11 ani, îşi va continua studiile cu dascălii de la curtea domnească, unde Smaranda, mult împovărată de datorii, trăieşte un timp sub supravegherea mătuşii sale, Ecaterina, soţia domnitorului Ioniţă Sandu Sturdza.

După căsătoria Smarandei cu Costache Conachi — 1827 — va fi şi sub îngrijirea devotată a poetului, care se preocupă de învăţătura tînărului Negri, angajîndu-i dascăli francezi. În vara lui 1828, pînă la 19 septembrie, învaţă cu „dascălul Muton" de fapt Etienne Marius Mouton, „om destul de învăţat pentru atunce", spune Kogălniceanu [36]. După 19 septembrie 1828, C. Negri a plecat la Odesa la pensionul „dască-

[28] BARSR, CLV/193.

[29] Idem, CCCCXXXIX/66; ASI, Anaforale 47, f. 9v.

[30] Aurel V. Sava, *Ispravnicii din Moldova şi Valahia sub ocupaţia rusă*, în „Arhivele Basarabiei", VI, 1, 1934, p. 108.

[31] ASI, *Anaforale*, 47, f. 11v—12.

[32] ASB, ms. 1262, f. 30v.

[33] Pentru această însărcinare vezi ASI.Doc.Pac. 143/103, 104; C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 102—104; 117; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, II, 1959, p. 74—76; *Documente privind istoria României. Colecţia E. Hurmuzaki*, (serie nouă), II, p. 669, nr. 637; 679, nr. 643; 684—685, nr. 646.

[34] ASI, Doc. Pac., 239/3.

[35] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 342. Al. Papadopol-Calimach identifică aceste case cu cele ale vornicului Ioan Luca (*Amintiri despre Costache Negri*, în „Revista Nouă", II, 1889 —1890, p. 445) văr cu tatăl lui Costache Negri. Afirmaţii greşite la P. Martinescu (*Costache Negri*, p. 8).

[36] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, I, Text stabilit ... de Dan Simonescu, Bucureşti, 1975, p. 116. N. Cartojan, *Pensionatele franceze din Moldova în prima jumătate a veacului al XIX-lea*, în *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, Bucureşti, 1929, p. 71.

lului Rapé", de fapt Louis Repey, [37] unde a rămas pînă la 31 octombrie 1831.

Costache Conachi rămîne tutorele tînărului Negri, după moartea Smarandei, 12 octombrie 1831, şi îşi exprimă imediat dorinţa de a-l înfia, [38] dar Negri refuză. Am arătat şi cu alt prilej că încă din iunie 1831 se hotărîse ca Negri să-şi continue studiile în marile capitale din Apusul Europei, dar „pătimind de o oareşicare ipohondrie şi de slăbiciunea peptului" încă de la Odesa, s-a hotărît, în august 1832, să fie trimis în Italia. A plecat la 27 septembrie spre Viena, unde a stat pînă în august 1833. La 21 august era la Paris de unde pleacă iarăşi, vizitînd marile centre europene. Către sfîrşitul anului 1835 era la Neapole, unde rămîne vreme de nouă luni, [39] răstimp în care, după ştirile lui Bolintineanu, participă la mai multe „conspiraţii" ale carbonarilor „pentru libertatea Italiei şi a patriei sale" [40]. În Moldova ajunge, probabil, spre sfîrşitul anului 1837. La 9 ianuarie 1838 semna, împreună cu Costache Conachi, izvodul de zestrea Elenei la căsătoria cu Alexandru Vîrnav [41].

Rămîne în ţară doar un an. În timpul carnavalului anului 1839, 7 ianuarie — 12 februarie, îl cunoaşte pe Alecsandri la Paris, [42] şi, probabil, că tot de atunci datează relaţiile de prietenie cu Ion Ghica, N. Kretzulescu, I. Em. Florescu, cu care se întreţinea „asupra nenorocitei situaţii a ţării, asupra viitorului la care aspirau" [43].

La sugestia lui Negri, prea mult îndrăgostit de Italia, „ţară împodobită", Alecsandri şi N. Docan se hotărăsc să se întoarcă în ţară prin Italia. Cei trei prieteni au părăsit Parisul după 10/22 aprilie 1839, cînd spătarul Alecsandri comunica fiului său că i-a „slobozit voia voejărăi". Amănuntele acestei călătorii le cunoaştem chiar de la Alecsandri, [44] şi de aceea stăruim doar asupra popasului de la Veneţia, unde la 11 august 1839 terminase „Întîia sară", din ciclul celor trei „Seri veneţiene", în care, anticipînd programul „Daciei literare", combate pe cei ce „se silesc cu feluri de jărtfiri de a introduce ... portul şi mai vîrtos limba a altor noroade".

---

[37] ASB A.N.CCIX/16. Vezi şi N. Iorga, *Lucien Répey şi cele dintîi „istorii universale" în româneşte*, în „Revista istorică", VI, 7—9, 1920, p. 125—131.

[38] „Albina românească", III, 15 octombrie 1831, p. 168.

[39] Paul Păltănea, *Noi contribuţii la biografia lui Costache Negri*, în „Danubius", II—III, 1969, p. 138—139; N. Iorga, *Contribuţii la istoria mai nouă a literaturii româneşti. Ceva despre Costachi Conachi*, în „Revista istorică", VII, 1921, p. 102—103. Afirmaţii inexacte la P. Martinescu (*Costache Negri*, p. 34, 37—39, 44) şi E. Boldan (*Scrieri*, I, p. XIII).

[40] Dimitrie Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1869, p. 9.

[41] P. Păltănea, *op. cit.*, p. 139.

[42] Este evident că data transmisă de Alecsandri — 1838 — şi publicată de Marie G. Bogdan (*Autrefois et aujourd'hui*, 1929, p. 75) este greşită. Carnavalul a fost în acest an între 7 ianuarie şi 27 februarie. Este greu de crezut că Negri a plecat din Iaşi după 16 ianuarie, cînd semnează un jurnal de familie, (Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, V. Isac, *Documente*, Bucureşti, 1973, p. 194—196) şi s-a întors pînă la 7 mai, cînd era la Iaşi.

[43] Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, Bucureşti, 1940, p. 55—56.

[44] Marie G. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui*, p. 76—77; Alexandru Marcu, *V. Alecsandri şi Italia*, în „Analele Academiei Române, memoriile secţiei literare", s. III, t. III, 1927, p. 343—359.

Călătoria a continuat, nu fără peripeţii, prin Trieste spre Viena, unde cei trei prieteni se despart. Negri mai zăboveşte în străinătate şi ajunge la Iaşi la 19 decembrie[45].

Rămîne în ţară doar cîteva luni, căci la 10 august 1840 era la Paris, împreună cu sora sa Catinca[46]. În răstimpul petrecut în capitala Franţei, Negri vorbi, desigur, la „Societatea pentru învăţătura poporului român", la a cărei constituire — 20 august 1839 — nu participase, despre „necesitatea împroprietăririi ţăranilor", considerată, după precizările lui Kogălniceanu, „ca o reformă de care atîrnă însuşi viitorul statului român" [47].

Adept al ideilor liberale, uneori cu vădite tendinţe radicale, Negri, întors în ţară, subscrie la ideea lui Kogălniceanu de a mulţumi domnitorului M. Sturdza pentru dezrobirea ţiganilor, decretată la 31 ianuarie 1844, cu toată opoziţia pe care generaţia tînără o manifestă faţă de domnitorul vinovat de „aerul puturos al corupţiei care omoară această ţară". De asemenea face parte, alături de Alecsandri, Kogălniceanu, Rola şi alţii din delegaţia ce s-a înfăţişat domnitorului[48].

La activitatea ce se desfăşoară la Bucureşti pentru înfiinţarea „Asociaţiei literare", se alătură şi eforturile moldovenilor, dornici să continue colaborarea întreruptă prin suprimarea „Propăşirei", 11 noiembrie 1844. Costache Filipescu, sosit la Iaşi la începutul lunii februarie 1845 pentru a intensifica propaganda cultural-naţională, este primit cu mult entuziasm. La banchetul ce i s-a oferit a vorbit Negri, preocupat mult de ideea unităţii naţionale, de vreme ce Costache Filipescu, în răspunsul său, a insistat asupra „simpatiei care trebuie să existe între cele două ţări" [49].

După ce străbate Moldova, întovărăşit de Lascăr şi Mitică Rosetti, Alecsandri şi Negri, Costache Filipescu se întoarce acasă, era la 11/23 martie la Filipeşti, cu îndemnul lui Negri şi Alecsandri de a lucra „din toate puterile pentru întîlnirea proiectată" [50].

Întîlnirea, „o îndrăzneaţă iniţiativă politică" cum a caracterizat-o C. Bodea, a avut loc, la 21 mai 1845 la Mînjina, fiind prezenţi N. Bălcescu, I. Ghica, C. Filipescu, V. Alecsandri, A. Russo, M. Corradini, Ion Ionescu de la Brad şi alţi fruntaşi ai mişcării naţionale. Hotărîrile politice ale acestei întîlniri se pot urmări în decizia „Asociaţiei literare" de a-şi „întinde" activitatea „în toate provinciile româneşti", [51] viitorul

---

[45] M. I. Kogălniceanu, *Ştiri noi despre viaţa şi activitatea lui Ludovic Steege*, în „Arhiva românească", IX, 2, 1944, p. 230.

[46] G. D. Florescu, *Un român necunoscut la Paris acum un veac şi reflecţiile sale asupra compatrioţilor săi*, în „Arhiva românească", VI, 1941, p. 187.

[47] M. Kogălniceanu, *Desrobirea ţiganilor, oborirea pronomiilor de nascere şi de castă, emanciparea ţăranilor*, Bucureşti, 1891, p. 30.

[48] M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ediţia II-a, Bucureşti, 1872, p. XIV; Idem, *Desrobirea ţiganilor*, p.16; M. Kogălniceanu, *Scrisori*. Texte îngrijite ... de Augustin Z. N. Pop. *Note de călătorie*. Texte îngrijite ...de Dan Simonescu, Bucureşti, 1967, p. 97, C. Negri, *Scrieri*, I, p. 5—7, 21.

[49] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Bucureşti, 1967, p. 268.

[50] C. Negri, *Scrieri*, I, p. 260; C. Bodea, *op. cit.*, p. 60.

[51] C. Bodea, *op. cit.*, p. 62.

stat românesc unitar. Principiile „programului" de la Braşov, 12/24 mai 1848, şi acţiunile Comitetului revoluţionar de la Cernăuţi işi au, desigur, originea în discuţiile purtate la Mînjina, unde „gîndul întîi" a fost „unire a orce iaste român". Demnă de luat în seamă este şi înrîurirea pe care Bălcescu o exercită asupra lui Ion Ionescu de la Brad şi a altor invitaţi, formîndu-le convingerea „profundă" că „este de neapărată trebuinţă a se îmbunătăţi materialiceşte şi moraliceşte soarta ţăranului"[52].

Lunga călătorie pe care Bălcescu o face în Moldova, 2 februarie — 15 aprilie 1846, pentru „nos petites affaires", pregătite, fără îndoială, la întîlnirea din anul anterior, se încheie tot la Mînjina, unde va zăbovi două săptămîni[53]. Timp în care află şi de apropiata plecare, „pentru căutarea sănătăţii", a Elenei Negri, ce urma să fie însoţită de fratele Costache, care trece pe la Bucureşti împreună cu Costache Filipescu. Bălcescu îi va întovărăşi, „ayant besoin surtout de me distraire de differents désagrements que j'ai eus dans mon cher pays"[54].

Reîntors în ţară, pleacă din nou în februarie 1847, „pentru trebi de negustorie", revenind după tragica moarte a Elenei Negri, 4 mai 1847. La izbucnirea revoluţiei din februarie 1848, Negri era la Paris. După însemnările lui Alecu Kogălniceanu, Negri, Iancu Alecsandri făceau parte din „partida" tinerilor români care se opuneau să participe la „bucuria Franţei pentru că s-au făcut republică", de teamă că această manifestare să nu provoace o ocupare a Moldovei de către trupele ţariste[55]. Negri se numără, totuşi, printre românii care-şi exprimă dorinţa, către socialistul Lamennais, de a face parte din „legiunea" ce va sluji „Republica". Este, de asemenea, prezent pe prima listă de subscripţie pentru ajutorarea răniţilor, alături de I. Alecsandri, Bălcescu, fraţii Brătianu etc.[56] Mai mult decît atît, Negri cu Alecsandri şi Bălcescu, poate la îndemnul acestuia, coboară în stradă, printre revoluţionarii biruitori. Ascultă chemările acestora, „Frères réunissons-nous aux armes", rostite — mărturiseşte I. Alecsandri — cu „o înduioşire pînă atunci necunoscută nouă, dar trebuem a trece"[57].

Izbucnirea revoluţiei, la Viena, 3/15 martie, grăbeşte plecarea revoluţionarilor români din Paris. Negri, Alecsandri, N. Ionescu, acesta fiind ajutorat băneşte de Negri, părăsesc printre ultimii Parisul, la 26 martie/

---

[52] Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română la Bradu*, Roman, 1881, p. 24.

[53] N. Bălcescu, *Opere*, *IV*, Corespondenţă, ediţie G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 62—63; Maria Ioniţă, *Un document de la Nicolae Bălcescu*, în „Revista arhivelor", LII, vol. XXXVII, 4, p. 464.

[54] N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 64. Pentru diferitele ipoteze în legătură cu plecarea lui Bălcescu, vezi C. Bodea, op. cit., p. 67—68.

[55] R. Caracaş, *Revoluţia din Paris de la 1848 descrisă de un român*, în „Floarea darurilor", II, nr. 31, 28 octombrie 1907, p. 486—487. Împărtăşim părerea lui V. Maciu că referirile lui A. Kogălniceanu despre C. Negri şi I. Alecsandri nu pot fi acceptate (*Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX*^e^ *siècle*, Bucarest, 1971, p. 68).

[56] Marin Bucur, *Un act de solidaritate al Moldo-Valahilor cu revoluţionarii francezi de la 1848*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", 1971, p. 115. Pentru legăturile revoluţionarilor români cu Lamennais, vezi D. Berindei, *Revoluţionarii români de la 1848 şi mişcarea democratică şi socialiştii din Europa*, în „Revista de istorie", 28, 1975, 9, p. 1392.

[57] Dan Berindei, *Revoluţia de la 1848 în Franţa şi tinerii români aflaţi la Paris*, în „Revista istorică română", XV, 1945, p. 186. Negri, dealtfel, înaintea lui Iancu Alecsandri, scrise în ţară „cîteva cuvinte foarte laconice" asupra evenimentelor din Franţa (Ibidem, p. 185).

7 aprilie îndreptîndu-se spre Viena, cu excepţia lui N. Ionescu [58]. Aşadar, nu se poate admite părerea exprimată recent, că Negri a refuzat să semneze petiţia din 27 martie pentru că domnitorul M. Sturdza nu o acceptase integral [59].

Negri a petrecut cîteva zile la Viena unde s-a întîlnit cu A. Russo şi a plecat, apoi, spre Galaţi cu speranţa că va putea intra în ţară. Nereuşind, se reîntoarce şi pe vapor se întîlneşte cu A. Cuza şi ceilalţi revoluţionari moldoveni fugiţi de sub escortă, în timp ce erau trecuţi la Măcin. Au debarcat, probabil, la Orşova şi trecînd prin Lugoj au ajuns la Sibiu.

După relatarea lui G. Sion, C. Negri a plecat de la Sibiu la Braşov,[60] unde urmau să se reîntoarcă şi moldovenii ce participaseră la Adunarea de la Blaj. La 12/24 mai revoluţionarii moldoveni de la Braşov iscălesc „Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei".

Programul de la Braşov, cu „un conţinut ascuţit revoluţionar", [61] constituie adevăratul program al partidei naţionale din Moldova, expresie a dezvoltării unitare a ideologiei revoluţionare româneşti, [62] şi care prefaţează „Dorinţele Partidei Naţionale".

Negri este în fruntea moldovenilor de la Braşov care iscălesc, tot în mai, proclamaţia împotriva lui Mihail Sturdza, „duşmanul românilor". Anunţînd ţăranilor „un viitor frumos şi fericit", proclamaţia se încheie cu cuvintele „Unire şi bărbăţie" [63].

La 25 mai/6 iunie grupul revoluţionarilor moldoveni era la Cernăuţi, [64] după ce, cum mărturiseşte Negri „avoir couru tout les dangers imaginables et avoir été sur le point de perdre la vie avec nos compagnons dans le terrible conflit de la Transylvanie — me voila arrivé à Cernovitz, après avoir été enfermé et traqué, sain et sauf avec les autres" [65].

Imediat ce se stabileşte la Cernăuţi, Comitetul revoluţionar în frunte cu Negri, desemnat preşedinte, se adresează către „binegînditorii patrioţi moldoveni din Iaşi", cerîndu-le să stabilească „o înţălegire între toţi", ca „să putem agiunge cu îndoită tărie la sfîrşitul ce astăzi tot românul trebuie să doriască — adică scăparia maicii ţări din atîta gre şi robită nevoie". La 14/2[illegible] iunie, Negri, V. Alecsandri şi P. Cazimir scriau din nou

---

[58] D. Berindei, op. cit., p. 184.

[59] D. Vitcu, *M. Kogălniceanu şi evenimentele din martie 1848 de la Iaşi*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol", IV, 1967, p. 106. Tot atît de inexactă este şi însemnarea care-l situează pe Negri printre cei care au scăpat cu fuga din casa lui Alecu Mavrocordat (Ibidem, p. 168).

[60] G. Sion, *Suvenire contimpurane*, Bucureşti, 1888, p. 294.

[61] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8 Bucureşti, Edit. politică, 1973, p. 394.

[62] Gh. Platon, *Probleme privind mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova*, în „Studii şi articole de istorie", XI, 1968, p. 86.

[63] *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 457—459. Nu se poate admite data indicată aici, iunie sau 1/13 iunie, cum propune C. Bodea (op. cit., p. 136), deoarece la această dată Negri era la Cernăuţi (T. Bălan, *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina*, p. 55).

[64] La această dată, A. Cuza îi scria din Cernăuţi lui Iordache Lambrino (D. Ivănescu, V. Isac, *Alexandru Ioan Cuza. Acte şi scrisori*. Ediţie îngrijită de ..., Iaşi, 1973, p. 141).

[65] Mihai Dimitrie Sturdza, *Dalla corrispondenza della famiglia Negri*, în „Acta historica", Roma, 1968, p. 92.

la Iaşi „că a venit vremea în care putem vorbi cu glas mare şi cu capul ridicat" [66].

Dorinţa de unire este exprimată de Negri şi într-o scrisoare către Bălcescu, răspuns la scrisoarea acestuia din 9 iulie, căruia îi mărturisea că „mai întîi dorinţa noastră este de a ne uni cu voi neapărat ... Stăruiţi şi fiţi statornici, căci în voi iaste nădejdea şi către voi ţintesc toate privirile românilor [67].

Înainte de a pleca din Cernăuţi, din cauza epidemiei de holeră, C. Negri, I. Alecsandri, A. Cuza şi alţii semnează, la 8 noiembrie, proclamaţia prin care declarau că nu au trimis emisari ca să ceară iertare domnitorului [68]. Negri era aşteptat de V. Alecsandri la Paris unde soseşte cu puţin înainte de 24 decembrie, [69] alăturîndu-se grupului advers lui C. A. Rosetti. Avem şi acum dovada nestrămutatei lui convingeri că va veni „ziua dreptăţei", cînd vom putea striga „Trăiască România unită". În „toastul" rostit la 27 decembrie, ziua pomenirii „marelui Ştefan, domnul războinic", Negri evocă în cuvinte înflăcărate „acea îndelungată luptă" pentru independenţa naţională, îndemnîndu-i pe toţi cei „depărtaţi de dornicul sîn al maicei patrie" să lucreze „la rădicarea din ţărînă a României" [70].

Chemarea lui Negri nu a rodit, căci emigraţia română nu ajunsese încă la o unitate de acţiune în dirijarea activităţii revoluţionare. Fosta locotenenţă domnească (I. Eliade, C. Tell, N. Golescu) pretindea conducerea emigraţiei, în baza alegerii făcute la Sibiu, Gheorghe Magheru propunea formarea unui comitet mixt al moldovenilor şi muntenilor, [71] iar Ghica, susţinut de Bălcescu, cerea numirea unui singur conducător, care sa acţioneze de la Constantinopol [72].

Neputîndu-se înţelege cu Rosetti şi Brătienii, despre care Bălcescu spunea că sînt lipsiţi „cu totul de bon sens politic", Negri, convins ca şi Kogălniceanu că „este de prisos a mai şedea" la Paris, părăseşte capitala Franţei. N. Ionescu îi anunţă lui Sion, la 6 aprilie 1849, plecarea lui Negri spre Constantinopol [73].

Bălcescu, reluînd acţiunile lui Ghica de a unifica emigraţia română, propune, la 8 martie 1849, în calitatea pe care o avea de secretar al emigraţiei române din Constantinopol, alegerea lui C. Negri „cap unic al emigraţiei" [74]. Emigraţii de la Brusa semnează la 12/24 martie un „jur-

---

[66] T. Bălan, *op. cit.*, p. 54—55, 60—61.

[67] Ştefan Meteş, *Din relaţiile şi corespondenţa poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 178—179. Pentru scrisoarea lui Bălcescu, vezi Maria Soveja, *Documente inedite referitoare la Comitetul revoluţionar din Cernăuţi şi legăturile sale cu revoluţionarii din Moldova şi Ţara Românească*, în „Revista arhivelor", L, vol. XXXV, supliment, p. 45.

[68] *Anul 1848 in Principatele Române*, V, p. 389.

[69] V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, ediţie îngrijită ... de Marta Anineanu, Bucureşti, 1964, p. 143; BARSR, ms. rom., 803, f. 19—20.

[70] C. Negri, *Scrieri*, I, p. 124—126.

[71] George Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti, Boierii Goleşti*, I, Bucureşti, 1939, p. 90—91.

[72] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Bucureşti, 1889, p. 60—61.

[73] Şt. Meteş, *op. cit.*, p. 74.

[74] N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 136.

nal" prin care primesc, cu unele clauze, „chibzuirea făcută de către frații emigrați din Constantinopol" și recunosc pe Negri „capul emigraților"[75]. Au fost însă și păreri contrare ca cea a lui Gh. Magheru, susținător al fostei locotenențe, și a lui C. A. Rosetti, care era convins că Negri nu are „la foi d'un revolutionnaire" [76].

Aflînd, poate, despre aceste opinii și de constituirea „Comitetului democratic român" de la Paris, la inițiativa lui Rosetti, Negri, neacceptînd nici condițiile impuse de emigrații din Brusa, îi comunică lui Ghica, în jurul datei de 1 iulie, intenția lui de a nu primi conducerea emigrației. Spera că, dacă va însoți în Moldova pe noul domnitor, Grigore Al. Ghica, „va aduce mai multe slujbe țării" [77].

Negri se reîntoarce în Moldova în luna lui august, căci la 1 septembrie este numit membru al Divanului apelativ [78]. Bălcescu, care-l considera pe Negri printre cei ce erau, acum, în Moldova „în capul lucrurilor", îi cere ajutorul bănesc, pentru a edita la Paris „o revistă românească serioasă care să ne desmeticească pe toți românii din amețeala în care sîntem". De data aceasta, Bălcescu nu se mai poate bucura de proverbiala generozitate a lui Negri. Era sărac, cum îi scria lui Ghica la 22 septembrie 1852 [79].

În timp ce se afla la Paris, Negri este numit pîrcălab al ținutului Covurlui, la 4 iunie 1851 [80]. Destoinicia lui Negri, interesul pentru organizarea vieții publice și dezvoltarea orașului Galați sînt remarcate de domnitor care, la 11 octombrie 1851, lăuda „buna orînduială activitate și simțitoare propășire ce ai introdus în toate ramurile slujbei publice". Pentru aceleași merite, la 7 mai 1853, este înălțat la rangul de vornic [81].

Demisionează din postul de pîrcălab, probabil, după 6 septembrie 1853, dar domnitorul Grigore Ghica nu renunță la serviciile lui. La 3 noiembrie 1854 este numit „șef" — ministru — la Departamentul lucrărilor publice [82].

La conferința de la Viena, deschisă pentru tratative în vederea încheierii păcii dintre Rusia și Turcia, urma să se analizeze și situația Principatelor Române. Poarta solicită un „informator" pe lîngă Aali Pașa reprezentantul ei. Domnitorul Ghica îl preferă pe Negri, fiindcă „nimeni nu era mai demn prin patriotismul și cunoștințele sale" [83].

---

[75] Am adoptat data propusă de C. Bodea (*Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 134) și nu cea indicată de I. Ghica, 2/14 martie (*Amintiri*, p. 710—713).

[76] G. Fotino, op. cit., II, p. 289; I. Ghica, *Amintiri*, p. 68, 71; V. Maciu, *Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu și C. A. Rosetti*, în „Revista de istorie", 27, 1974, 4, p. 522.

[77] I. Ghica, *Amintiri*, p. 340. Negri își mai precizează poziția și într-o scrisoare din 18 iulie (C. Negri, *Scrieri*, II, p. 37).

[78] BARSR, CCCIX/1.

[79] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 52. Pentru proiectul lui Bălcescu, vezi *Opere*, IV, p. 229, 248; G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei*, în „Analele Acad. Rom. Mem. sec. ist.", s. III, t. XXV, p. 1153.

[80] *Zimbrul*, I, nr. 90, 4 iunie 1851, p. 354.

[81] BARSR, CCCIX/4,5. Pentru activitatea desfășurată la Galați, vezi P. Păltănea, *op. cit.*, p. 140—142; Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, V. Isac, *Documente*, p. 201—209.

[82] BARSR, CCCIX/6, S. 41(1)/LXV.

[83] BARSR, *Arhiva Grigore Ghica*, Acte, III, f. 131; Idem, *Rapoarte consulare austriece*, XI, 19 aprilie 1855.

La 9 mai Negri era la Viena şi a fost primit de contele Buol-Schauenstein, ministrul afacerilor străine, căruia i-a înmînat un memoriu al domnitorului Ghica [84]. Cum Poarta otomană nu vroia să accepte o schimbare a situaţiei Principatelor Române, ba chiar dorea să reia vechile cetăţi de la Giurgiu şi Brăila, Grigore Ghica îi recomandă lui Negri să depună toate eforturile „pentru a obţine vechile nostre drepturi politice". Costache Ghica, fiul domnitorului, secretar de stat, îi scria la 18/20 mai 1855 : „ţara are deci încredere în Dumneata. Misiunea Dumitale, foarte delicată, va fi salvatoare. Pot să vă asigur dacă nu pentru prezent cel puţin pentru viitor. După părerea mea, ideea principală pe care trebuie să vă sprijiniţi în misiunea Dumneavoastră la Viena este *autonomia ţării*" [85].

Întors la Iaşi la 26 iunie, Negri este însărcinat cu o nouă misiune diplomatică, tot atît de dificilă, chestiunea averilor mănăstirilor închinate. La Constantinopol a plecat împreună cu D. Ralett, la 9 iulie, pentru a susţine hotărîrea domnitorului de a „seculariza" 2/3 din veniturile mănăstirilor.

Remarcăm îndrăzneala de a se opune „monstruozităţii" hotărîtă de demnitarii capitalei otomane ca problema să se judece în faţa unei comisii formată din preoţii de la „locurile sfinte" şi prezidată de un funcţionar turc. Era convins că va reuşi să readucă Moldovei „posesiunea unui sfert din teritoriul ei" şi să îndepărteze pentru totdeauna „un duşman instalat în căminele noastre care era un stat în statul nostru [86]. La 19/31 ianuarie 1856 îi comunica, cu bucurie, lui Alecsandri că „marea noastră afacere cu călugării" va fi încredinţată hotărîrii definitive a ţării [87].

După eşuarea conferinţei de la Viena, unde ambasadorul Franţei declarase că nu exclude posibilitatea unirii Principatelor şi prezenta chiar un expozeu al guvernului francez,[88] mişcarea unionistă, încurajată de Grigore Ghica, ia amploare, cucerind cercuri tot mai largi ale opiniei publice. Apariţia revistei cu program unionist „România literară", la 1 ianuarie 1855, contribuie la extinderea mişcării naţionale, acţiune continuată, din octombrie, de ziarul lui Kogălniceanu, „Steaua Dunării", al cărui program, comunicat lui Negri, se putea sintetiza în cuvintele „Unire şi Unire, întotdeauna Unire" [89].

Hotărîrile conferinţei de la Constantinopol, 11 februarie 1856, transmise de Negri domnitorului Ghica au provocat în Moldova „cea mai mare indignaţie", protestele întocmite dezaprobă atitudinea Porţii

---

[84] BARSR, S. 25/LXVI. Memorii au mai fost remise contelui Westmoreland, ambasadorul Angliei la Viena, şi baronului François Bourquenay, ambasadorul Franţei (Idem, S. 26—27/LXVI). Pentru instrucţiunile date de domnitor lui Negri, vezi Idem, S. 20 (7)/LXV.

[85] BARSR, S. 20(4)/LXV; S. 18/LXV. Vezi şi N. Corivan, *Renseignements sur conférence de Vienne (1855)*, în „Revue historique du sud-est européen", VIII, 1931, p. 1—5.

[86] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 61—62. P. Martinescu, *Costache Negri*, p. 142.

[87] C. Negri, *Scrieri*, I, p. 149. Ştirea o transmite şi lui Kogălniceanu (Ibidem, II, p. 194), care publicase, cu cîtva timp mai înainte informaţia că problema putea fi rezolvată fără aprobarea Porţii („Steaua Dunării", I, nr.11, 25 octombrie 1855, p. 43).

[88] *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, II, Bucureşti, 1889, p. 623, 641—643; L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, Bucureşti, 1972, p. 237.

[89] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, Bucureşti, 1963, editate de C. Bodea, p. 59. Se va cita *Documente*.

de a considera Principatele părţi componente ale imperiului otoman şi cer unificarea celor două ţări [90]. Propaganda pentru înfăptuirea acestui ideal naţional se intensifică după încheierea Tratatului de la Paris, cînd Negri, întors în ţară, ia parte activă la organizarea mişcării unioniste, alături de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, V. Mălinescu ş.a.

Participă, astfel „la constituirea societăţii" „Unirea", 25 mai/6 iunie 1856, „cu neprimirea punctului I încît priveşte prinţul străin", atitudine comunicată şi contelui Walewski, ministrul de externe al Franţei [91]. Însoţeşte, apoi, pe domnitorul Ghica într-o călătorie de propagandă unionistă, organizînd pretutindeni „agitaţii", cum notează Gödel Lannoy într-un raport din 29 iunie [92].

După plecarea domnitorului Grigore Ghica, Negri nu acceptă să colaboreze cu noul caimacam T. Balş, un înverşunat antiunionist, şi îşi dă demisia împreună cu întregul guvern. Continuă însă să fie în fruntea mişcării unioniste, participînd, împreună cu Kogălniceanu, la manifestaţia care a avut loc la Iaşi chiar în seara instalării caimacamului [93].

Vînzînd, între timp, moşia Mînjina, Negri se retrage la Tîrgu Ocna, pentru a nu mai auzi toate „mîrşăviile şi ticăloşiile guvernamentale care se săvîrşesc în această nenorocită ţară". Kogălniceanu îl recheamă însă la luptă. „Am proiectat să ridicăm un edificiu naţional ... Trebuie deci să continuăm munca noastră şi pînă la desăvîrşirea lui mai este mult de făcut" [94].

Revine, aşadar, la Iaşi şi semnează la 7/19 februarie 1857, memoriul adresat marilor puteri semnatare ale Tratatului de la Paris, prin care se cerea „garanţia deplinei libertăţi a voturilor noastre în alegeri". Se îngrijeşte de difuzarea proclamaţiei Comitetului Unirii către comitetele din ţinuturi, mergînd pentru aceasta la Roman. La 31 martie era din nou în Iaşi şi semnează memoriul adresat comisarilor europeni întruniţi la Bucureşti, prin care se denunţau abuzurile căimăcămiei lui Vogoride [95].

Chemat la Constantinopol, pentru „afaceri particulare", de marele vizir Reşid-Paşa, duce şi un memoriu de protest către Poartă. Călătorie care coincide cu perioada în care E. Thouvenel făcea demersuri pentru înlăturarea lui Vogoride, iar I. Ghica stăruia să fie numit Negri în locul lui. Proiect nerealizat, desigur, din cauza simpatiei manifestată pentru „proletariat" şi a tendinţelor „democratice" de care era suspectat Negri de unii diplomaţi.

La întoarcerea în ţară se opreşte la Galaţi şi se înscrie în listele electorale. Administraţia gălăţeană falsifică însă listele, înlăturînd pe toţi fruntaşii unionişti, Negri, Al. Cuza, I. Fote, în speranţa că astfel va putea asigura victoria candidaţilor antiunionişti. Protestele generale

---

[90] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, II, p. 61—63; *Acte şi documente*, II, p. 965, 994—996, III, p. 182; *Documente*, III, p. 79—80.

[91] *Acte şi documente*, III, p. 521—522, 745; IX, 1901, p. 451.

[92] *Documente privind Unirea Principatelor, II, Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi*, Bucureşti, 1959, editate de Dan Berindei, p. 18.

[93] *Documente*, II, p. 31; V. Maciu, *Organizarea mişcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova şi Ţara Românească*, în *Studii*, XII, 1, 1959, p. 60—61.

[94] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 102; *Documente*, III, p. 138. Pentru vînzarea Mînjinei, vezi P. Păltănea, *Noi contribuţii*, p. 144—146.

[95] *Acte şi documente*, III, p. 1140—1141; IV, p. 165—169. V. Maciu, *Organizarea mişcării pentru Unire*, p. 67.

ce au urmat au impus anularea alegerilor mistificate de căimăcămia lui Vogoride. La 5/17 septembrie gălăţenii, într-un deplin entuziasm, aleg ca deputaţi pentru Adunarea ad-hoc pe Alecu Cuza 266 voturi, şi Costache Negri, 265 voturi [96].

Adunarea ad-hoc a Moldovei îşi începe lucrările la 22 septembrie/ 4 octombrie şi în şedinţa din 4/16 octombrie Negri este ales, în unanimitate, vice-preşedinte al Adunării [97]. După aprobarea în unanimitate a propunerii de desfiinţare a privilegiilor de clasă, Negri declară că „patriotismul" Adunării va fi preţuit „nu numai de naţie, dar şi de istorie" [98]. Un alt discurs, considerat de Place ca „excelent", rosteşte Negri în şedinţa din 12/24 noiembrie, cînd, în acord cu Kogălniceanu, cere drepturi pentru toţi pămîntenii, „pentru a face un totul omogen, o Românie, în sfîrşit, în care să se confonde şi să se prefacă toate desbinatele ei ramuri într-un singur trunchi puternic şi mare" [99].

Propunerea ţăranilor pontaşi prin care se rugau ca „marea Adunare a ţării să iee aminte la durerile noastre şi la sfînta dreptate" a dezlănţuit dezbateri aprige. Acuzînd „tînguirea" de tendinţe „comunistice", marii proprietari cer ca relaţiile dintre proprietari şi ţărani să fie rezolvate de viitoarea adunare legiuitoare. Amendamentul lui V. Mălinescu înverşunează şi mai mult „partida boierească", aşa că Negri, pentru a uşura continuarea discuţiei, citeşte o propunere, susţinută şi de cinci delegaţi pontaşi, prin care cerea împroprietărirea ţăranilor prin răscumpărare. Propunerea a fost însă respinsă [100].

Lucrările Adunării ad-hoc s-au încheiat la 21 decembrie 1857/2 ianuarie 1858, cu „aceleaşi frumoase şi patriotice simţiri, care au predominat în Adunare la începutul ei", cum declara Negri în cuvîntul de închidere, demonstrînd încă o dată via dorinţă a poporului român de a realiza Unirea. Rezolvarea problemei agrare rămîne un deziderat, pe care-l vor relua în discuţie primele guverne ale domniei lui Cuza-Vodă.

Convenţia de la Paris, 7/19 august 1858, nu a luat în seamă hotărîrea Adunărilor ad-hoc de a se înfăptui Unirea celor două principate şi a stabilit constituirea unei căimăcămii de trei persoane. Numele lui Negri circulă alături de cel al lui V. Sturdza, A. Panu şi Şt. Catargiu, şi la Paris se spera, la 20 august 1858, că dacă vor fi alegeri libere Negri va fi ales domn [101].

Ales deputat al ţinutului Ismail, datorită intervenţiei lui Alecsandri, L. Rosetti, Manolache Costache-Epureanu şi C. Rosetti-Teţcanu, care

---

[96] BARSR, ms. rom. 353, f. 290v — 291. Arh. St. Galaţi, *Primărie*, 1857, dos. 31, f. 295. *Documente, I*, 1961, p. 222—223. Pentru protestele lui Negri, vezi *Acte şi documente*, V, p. 190, 730; C. Negri, *Scrieri*, II, p. 103.

[97] *Acte şi documente*, VI, p. 60—61; BARSR, S. 3(1)/LXV; N. Cartojan, *Scrisori ale lui D. Bolintineanu după întoarcerea din exil*, în „Neamul românesc literar", III, 3,30 ianuarie 1911, p. 45.

[98] *Acte şi documente*, VI, p. 137; M. Kogălniceanu, *Desrobirea ţiganilor*, p. 24.

[99] *Acte şi documente*, VI, p. 248; Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie, Iaşi", X, 1959, 1—2, p. 13.

[100] *Acte şi documente*, VI, p. 385—387, 422. Alte amănunte la V. Popovici, *op. cit.*, p. 17—26.

[101] Al. Cretzianu, op. cit., II, p. 223; *Documente*, II, p. 362—363, 374; V. Maciu, *S. I. Popov şi luptele politice din Moldova în octombrie — decembrie 1858*, în „Studii", 26, 1, 1973, p. 24.

formal îi donează averea de care avea nevoie pentru a putea candida, Negri își dă demisia, dar la propunerea lui C. Hurmuzaki, Adunarea electivă nu-i acceptă demisia [102]. Alecsandri îi susține chiar candidatura la domnie, pentru a împiedica alegerea lui Mihai sau Grigore Sturdza. Se opun susținătorii lui Alecsandri, care renunțase la domnie, și partizanii lui L. Catargiu. Aceștia preferau, mai degrabă, să aleagă pe unul din Sturzești, decît să-și dea votul pentru Negri care susținuse împroprietărirea țăranilor. N. Pisoschi propune un nou candidat : Alexandru Cuza. După trei scrutinuri, acesta obține unanimitatea voturilor și la 5/17 ianuarie 1859 este proclamat domn al Moldovei [103].

Negri sosește de îndată la Iași, renunțînd la izolarea ce și-o impusese, și primește misiunea încredințată de domnitorul Cuza de a conduce la Constantinopol delegația ce trebuia să obțină recunoașterea alegerii de către Sultan. Acesta este începutul unei intense activități diplomatice care va dura pînă la abdicarea domnitorului Cuza și căreia Negri i se va dedica cu toată energia, eforturile lui adăugîndu-se la cele ale lui Cuza pentru recunoașterea Unirii, a independenței și drepturilor legitime ale poporului român.

Negri deși a fost primit la Constantinopol „foarte politicos", dar nu în mod oficial, nu va putea obține investitura în termenul prevăzut de Convenția de la Paris, o lună de zile, deoarece alegerea domnitorului Cuza la București mărește atitudinea de ostilitate pe care Turcia o avea față de evenimentele din Principatele Unite. Delegației moldovene i se va alătura, după 21 februarie, delegația munteană dar ulterior, din ordinul domnitorului, însă la sugestia lui Negri, ele vor fuziona, acesta rămînînd să reprezinte singur interesele Principatelor Unite la Constantinopol. Măsura era determinată de considerente economice, însă tindea să „consolideze marele nostru principiu al Unirii", cum îi scria Negri domnitorului, la 23 martie/4 aprilie [104].

Turcia păstrează aceeași atitudine de rezervă și la Conferința de la Paris, chiar după ce marile puteri, cu excepția Austriei, recunosc, la 14 aprilie, dubla alegere a lui Cuza, dar numai pe timpul domniei lui. Investitura urma să se facă prin două firmane. Față de această atitudine, Negri scrie imediat domnitorului că este hotărît să ceară Porții un răspuns categoric și în caz de refuz se va reîntoarce în țară [105]. De asemenea Negri a protestat și împotriva intenției, manifestată de Turcia, ca domnitorul să fie chemat la Constantinopol pentru a primi învestitura [106].

---

[102] *Acte și documente*, *VIII*, 1900, p. 103, 172, 189, 198—199; BARSR, ms. rom., 4644. Alecsandri spera totuși că Negri își va retrage demisia (*Documente*, III, p. 466). S-a înșelat.

[103] *Documente*, III, p. 470, 480, 484—485; N. Corivan, *Cîteva precizări cu privire la alegerea lui Alexandru Cuza ca domn al Moldovei*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", IV, p. 183—184.

[104] *Documente*, III, p. 560; BARSR, *Arh. Cuza*, IV, f. 496, 497; G. G. Florescu, M. E. Florescu, *L'Agence des Principautés-Unies à Constantinople* (*1859—1866*), în „Studia et acta orientalia", V—VI, 1967, p. 228.

[105] *Documente*, III, p. 582. Lallemand, ambasadorul Franței la Constantinopol, îl îndeamnă pe Negri să rămînă, totuși, la Constantinopol pentru a putea colabora în obținerea investiturii (R. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris*, București, 1931, p. 27).

[106] *Documente*, III, p. 573.

Marile puteri semnatare ale protocolului de la 14 aprilie n-au acceptat poziţia Turciei şi printr-o notă colectivă au somat-o să-şi precizeze atitudinea. Turcia prezintă o contrapropunere ale cărei prevederi subminau realizarea Unirii, dar pe care ambasadorii marilor puteri n-au acceptat-o. Negri scria domnitorului, la 25 mai/6 iunie, că „situaţia este foarte critică pentru noi, fiindcă ne aruncă într-un nou provizorat". Pentru a zădărnici noile acţiuni de tergiversare ale Turciei, domnitorul Cuza hotărî rechemarea lui Negri şi a lui I. I. Filipescu [107].

Ambasadorii Angliei, Italiei şi Franţei insistă pe lîngă Negri să nu se întoarcă în ţară, căci învestitura va fi acordată în scurt timp. Domnitorul acceptă această sugestie şi la 15/27 iunie Negri îi scria că a fost primit de Fuad-Paşa, ministrul de externe, care a comunicat că „totul va fi terminat în 15 — 20 de zile". Promisiune nerespectată, căci Turcia şi Austria recunosc dubla alegere tocmai la 26 august/7 septembrie [108]. La 23 septembrie, Negri este anunţat că cele două delegaţii vor fi primite de Sultan, firmanele de învestitură urmînd să fie aduse de doi colonei turci, care vor pleca la 25 septembrie spre Galaţi [109]. Profitînd de această situaţie, domnitorul îl numeşte, oficial, la 31 octombrie 1859, pe Negri agent al Moldovei şi agent interimar al Ţării Româneşti.

În tot acest timp, Negri a fost conştient că recunoaşterea diplomatică a dublei alegeri depinde şi de activitatea ce o va desfăşura la Constantinopol, aşa că refuză atît propunerea lui I. Ghica de a fi numit membru în Comisia centrală pentru Moldova, cît şi cea a domnitorului, care la 4 aprilie 1859, după demisia guvernului lui I. A. Filipescu, îi cerea să formeze un nou guvern [110].

După o scurtă vizită în ţară, se reîntoarce la Constantinopol şi se preocupă de organizarea celor două cancelarii, dorind mult să fie secondat de D. Bolintineanu, cerere neacceptată de domnitor care intenţionează să-l numească membru în Comisia riverană a Dunării. Preocuparea de căpătîi era însă pregătirea vizitei domnitorului Cuza la Constantinopol, despre care, acesta îi scria lui Negri, la 10/22 iunie 1860, că va trebui să obţină, cu această ocazie, nu numai promisiuni, „ci asigurări pentru îmbunătăţirile pe care ni le vor acorda. Dacă mă voi reîntoarce de la Constantinopol fără a fi dobîndit nimic, voi oferi duşmanilor noştri o nouă armă" [111].

Înainte de a pleca, domnitorul Cuza hotărăşte unificarea celor două armate, dovadă nestrămutată a intenţiei de a înfăptui Unirea definitivă. Hotărîrea este comunicată lui Negri, cu rugămintea să-i transmită detalii asupra condiţiilor în care se va desfăşura vizita. Negri cere amănunte lui Lavalette, ambasadorul Franţei la Constantinopol, care-l asigura, prin intermediul lui Baligot de Beyne, că „domnitorul va fi primit cu

---

[107] Ibidem, p. 603, 614; D. Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea Unirii*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 426; Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1973, p. 85—86.
[108] *Documente*, III, p. 618, 621, 623, 652—653; Const. C. Giurescu, op. cit., p. 86.
[109] BARSR, ms. rom., 4643, f. 93; *Documente*, III, p. 656.
[110] BARSR, ms. rom., 4643, f. 110, 113; *Documente*, III, p. 568.
[111] BARSR, S. 11(3)/LXV

toate onorurile şi atenţiile cuvenite rangului său şi nu-şi va pierde timpul la Constantinopol [112].

După întoarcerea domnitorului în ţară, opinia publică, cu excepţia unei minorităţi, socotind vizita la Constantinopol un „succes" al diplomaţiei româneşti, acţionează intens în vederea recunoaşterii Unirii definitive. „Se aşteaptă, se speră, se şovăie, se suspectează — scria domnitorul Cuza lui Negri la 12/24 mai 1861 — Toată lumea este în cea mai crudă nelinişte, se respiră aici o atmosferă încărcată cu electricitate ca în timpul unei furtuni grozave, în momentul cînd se aşteaptă o catastrofă". Adepţii separatismului susţin, că în cazul cînd Turcia va convinge Puterile garante să nu accepte cererile românilor, ţara nu va avea curajul să reacţioneze aşa cum se cuvine. Numai „Unirea, unirea imediată ne va salva", conchidea domnitorul [113].

Camera moldoveană şi cea munteană votează reunirea lor într-o sesiune extraordinară la Bucureşti pentru a dezbate viitoarea lege rurală. Domnitorul n-a sancţionat legea, cerînd lui Negri să-i transmită părerea lui Lavalette, căruia îi adresează şi un memoriu, mai ales că V. Place îl îndemnase pe domnitor să realizeze singur Unirea. Idee pe care şi Negri o îmbrăţişează, propunîndu-i lui Vodă-Cuza să proclame Unirea la deschiderea Adunării Ţării Româneşti, pentru a evita pericolul tergiversărilor diplomatice [114]. Domnitorul ezită, deşi redactase proclamaţia către popor şi scrisorile către sultan şi ambasadorii de la Constantinopol ai puterilor garante, căci Negri, sfătuit de Lavalette, îi scrie să amîne, totuşi, această hotărîre pentru că Poarta intenţionează să accepte cererile românilor. Amănunte asemănătoare îi scria Negri şi fiicei sale, Iosefina: „Unirea merge bine. Toţi sînt aici de acord că ne este necesară" [115].

Turcia comunica, la 1 mai 1861, puterilor garante că admite constituirea unei singure Adunări cu un singur guvern pe tot timpul domniei lui Cuza, dar tratativele care urmară amînară stabilirea unei soluţii. Nici conferinţa de la Constantinopol, 13/26 septembrie 1861 nu limpezeşte lucrurile. Negri, iritat de toate aceste manevre diplomatice, sfătuieşte din nou pe domnitor să proclame „cu îndrăzneală Unirea în cazul în care diplomaţia nu va fi în stare să pună capăt nesfîrşitelor tărăgăneli" [116].

Constrînsă, Turcia emite mult aşteptatul firman, dar, prin conţinutul lui el nu putea fi acceptat, aşa că Negri scrie domnitorului să proclame Unirea şi să-l recheme, dacă Poarta nu renunţă la clauzele umilitoare ale firmanului. Domnitorul nu împărtăşi această ultimă părere, dar la 3 decembrie 1861, în mesajul pentru deschiderea Adunării moldovene,

---

[112] Idem, S. 11(4)/LXV; *Arh. Cuza*, VII, f. 27v. D. Berindei, *op. cit.*, p. 431.

[113] BARSR, S. 11(6)/LXV.

[114] Idem, *Arh. Cuza*, IV, f. 49—50; D. Berindei, *op. cit.*, p. 434; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 108—109. Aceleaşi convingeri le comunică şi lui V. Alecsandri (C. Negri, *Scrieri*, I, p. 188).

[115] C. Negri, *Scrieri*, II, p. 249.

[116] D. Berindei, *op. cit.*, p. 443; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 111. Bolintineanu, aflat la Constantinopol, îi scria domnitorului: „Negri se luptă cu puterea ce-i dă buna credinţă şi lealitatea caracterului său a convinge pe toţi despre greutăţile ce se încercară şi care greutăţi în parte sîntem datori însuşi puterilor" ... (*Documente şi manuscrise literare*, I. Alese, publicate, adnotate de Paul Cornea şi Elena Piru, Bucureşti, 1967, p. 95).

declară că unirea era înfăptuită, fără a aminti, de firmanul Porţii. Proclamaţia din 11/23 decembrie 1861 consfinţea dorinţa poporului român de a realiza Unirea fără de nici un fel de condiţii. „Unirea este îndeplinită — declara domnitorul — naţionalitatea română este întemeiată ... alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie" [117].

Proverbiala modestie a lui Negri se manifestă şi de această dată. Anunţîndu-l pe V. Alecsandri că Unirea se va realiza, lasă să se înţeleagă că nu are nici un merit, deoarece el nu a fost altceva decît „a cinzecea roată la căruţa împrejurărilor". Adevărul despre contribuţia lui Negri la realizarea dorinţei de căpătîi a românilor îl va mărturisi Lavalette: „O bună parte în dobîndirea Unirii îi revine lui: atitudinea sa, cuvîntul său au fost întotdeauna foarte potrivite, foarte demne; a avut excelente relaţii cu noi toţi şi cu Poarta. Sînt foarte satisfăcut ... Acest viteaz Negri! Am văzut lacrimi în ochii săi cînd i-am anunţat că Poarta acceptă Unirea. A condus admirabil afacerile domnitorului la Constantinopol" [118].

Activitatea diplomatică din anii ce urmează pînă la abdicarea domnitorului Cuza este tot atît de spinoasă, deoarece Turcia va urmări permanent să se opună politicii de autonomie şi independenţă a domnitorului Cuza. Dealtfel către acelaşi ţel converg toate demersurile lui Negri. Astfel la 5 august 1861 îi scria domnitorului că: „ceea ce este în propriile sale atribuţiuni nu ar trebui să fie supuse apreţuirei şi dezbaterii altora"[119]. Cu asemenea convingeri a fost abordată şi problema averilor mănăstirilor închinate, Negri acţionînd neîntrerupt împotriva tendinţelor Turciei şi a călugărilor greci de a o supune rezolvării unei conferinţe internaţionale. În acest sens, A. Arsache îi comunica, la 8/20 mai 1862, să protesteze la Constantinopol împotriva manevrelor ierarhilor greci de a obţine un arbitraj internaţional, care „va jigni drepturile şi interesele Principatelor-Unite" [120]. Lucru pe care, dealtfel, Negri îl făcuse încă din luna martie cînd declara că „niciodată nu vom consimţi ca afacerea mănăstirilor închinate să fie tratată altundeva decît la noi şi de către alţii decît numai noi" [121]. Într-o altă notă din martie 1863, îi declara, pe un ton destul de categoric, lui Aali-Paşa că sîntem „deplini autonomi pentru trebile noastre lăuntrice şi că nu este nimic mai lăuntric decît pămîntul nostru care este în joc". Domnitorului îi scria, la 5/17 septembrie 1863, că bunurile mănăstirilor închinate trebuie secularizate: „Să luăm mai întîi totul de la călugării greci şi să dăm apoi în schimb ce vom voi" [122].

---

[117] D. Berindei, *op. cit.*, p. 444; N. Corivan, *Lupta pentru săvîrşirea Unirii şi acţiunea diplomatică europeană*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie, Iaşi", X, 1959, 1—2, p. 75; Const. C. Giurescu, op. cit., p. 113.

[118] R. Bossy, op. cit., p. 212. Aprecieri asemănătoare face şi Baligot de Beyne, BARSR, ms. rom., 5748, f. 130v.

[119] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, Iaşi, 1903, p. 187. Lui Alecsandri îi scria la 18 iunie 1861 că „Noi n-o vom duce bine decît atunci cînd vom depinde numai de noi înşine" (C. Negri, *Scrieri*, I, p. 189).

[120] BARSR, S. 1(3)/LXV.

[121] Vladimir Ghika, *O contribuţie la biografia lui Negri* în „Convorbiri literare", XLVI, 1902, p. 966.

[122] A. D. Xenopol, op. cit., I, p. 329; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 162—163. Pentru atitudinea lui Negri, vezi şi R. Bossy, *L'Autriche et les Principautés-Unies*, Bucarest, 1938, p. 357.

Proiectul de lege prezentat Camerii, la 13/25 decembrie, de Kogălniceanu, păstrează radicalismul manifestat cu consecvență de Negri, care a pregătit cu mult tact diplomatic acest act de covîrșitoare importanță.

Întors în țară pentru cîteva luni, Negri nu numai că „laudă" legea rurală, dar chiar acționase în această direcție cu ocazia vînzării moșiei Slobozia (Plăcinta), proprietatea Cocuței Ruspoli. Moșia a fost împărțită în parcele „la îndemîna celor cu avere mică" [123]. Negri a participat activ și la pregătirea actului de la 2 mai 1864, considerat de domnitorul Cuza o „revoluție" pentru realizarea „nobilului program al Divanurilor ad-hoc". Scriind mai tîrziu lui V. Alecsandri despre contribuția lui la reforma din 2 mai, Kogălniceanu recunoștea că „2 mai era pregătit încă înaintea venirii mele la minister. Toate fazele s-au făcut în împreună înțelegere cu Negri" [124].

În semn de recunoștință pentru serviciile aduse țării, cîteva județe din țară bat medalii în cinstea lui Negri, deși Kogălniceanu opinia ca să i se ofere „un dar colectiv". La Galați portretul lui Negri era expus în școlile orașului [125]. Domnitorul Cuza dorea să-l numească președintele Camerei, Baligot de Beyne îi comunica această dorință la 15/27 noiembrie 1864, dar Negri refuză, rugînd pe domnitor să fie lăsat, mai departe, în postul ce-i fusese încredințat, [126] și pe care-l păstrează pînă la abdicarea lui Cuza, cînd este înlocuit cu Al. G. Golescu-Negru.

Retras la Tg. Ocna refuză să colaboreze cu guvernele prințului Carol cu toate insistențele lui Kogălniceanu și chiar ale lui Alecsandri [127]. Acceptă doar, în vara anului 1869, să participe, împreună cu Al. Papadopol-Calimach și P. Donici, la o serie de tratative cu reprezentanții guvernului austro-ungar, pentru rezolvarea unor litigii de graniță. Cu această ocazie vizitează Brașovul, în luna septembrie, asistînd la serbarea deschiderii școlii reale și comerciale [128].

Ultimii ani ai vieții și-i petrece la Tg. Ocna îngrijindu-și grădina, lăudată încă din 1864, într-o scrisoare către I. Ghica, citind „autorii vechi" sau scriind „cîte ceva din cele trecute". Obișnuia să se ducă la Mircești, unde, după plimbări prin lunca Siretului, „descălcea", cu plăcere, „hîrțoage vechi moldovenești" și asculta „melodiele unui dulap cu muzică adus anume de Vasilică". După cîteva zile de „sporovăială" despre „vremea noastră", Moș Costache pornea din nou spre Ocna, cu bastonul lui de pelerin, lăsîndu-și gazdele cu „lacrimi în ochi în aștep-

---

[123] BARSR, S. 3(12)/LXV; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 223; P. Păltănea, *Costache Negri. Corespondență inedită*, în „Carpica", Bacău, 1970, p. 67.

[124] G. T. Kirileanu, *O scrisoare a lui M. Kogălniceanu către V. Alecsandri (1881)* în „Arhiva românească", VI, p. 83.

[125] M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie*, p. 126. Arh. St. Galați, *Primărie*, 1865, dos. 1, f. 3 bis. Pentru atitudinea lui Negri, vezi C. Negri, *Scrieri*, I, p. 215.

[126] BARSR, Arh. Cuza, VI, f. 129—133, 145, 164—164v; „Monitorul" nr. 26, 15/17 februarie 1865, p. 129.

[127] M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie*, p. 77—87. Pentru răspunsul lui Negri, vezi G. G. Mironescu, *O scrisoare a lui Constantin Negri*, în „Arhiva românească", VI, p. 74—75.

[128] D. Popovici, *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în „Arhiva românească", IX, 1943, p. 136—139. Alte amănunte la BARSR, *Arh. Pencovici*, I, Acte, 3—5.

tarea verii pentru a-l revedea"[129]. Sfîrşitul a venit pe neaşteptate la 28 septembrie 1876 [130].

Costache Negri a fost — scria V. Alecsandri la 27 octombrie 1876 — „ultimul reprezentant al tuturor frumoaselor însuşiri care fac cinste omenirii". Patriotismul său, consecvenţa cu care a slujit lupta pentru independenţă şi suveranitate naţională, integritatea caracterului său se bucură astăzi de preţuirea societăţii noastre socialiste care, aşa cum declara tovarăşul Nicolae Ceauşescu, adaugă „la creaţia prezentului creaţia trecutului, dînd preţuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintaşilor noştri, moştenirii înaintate a mişcării noastre revoluţionare" [131].

COSTAKE NEGRI. D'AUTRES CONTRIBUTIONS BIOGRAPHIQUES (LE CENTENAIRE DE SA MORT)

RÉSUMÉ

La célébration du centenaire de la mort de Costake Negri offre à l'auteur l'occasion d'évoquer l'activité déployée par le grand patriote sur le plan politique, contribution substantielle à la constitution de l'État national roumain unitaire.

Dans la première partie de l'étude on présente, sur la base de documents inédits, quelques éléments biographiques des devanciers de Negri, inconnus jusqu'à ce jour.

Costake Negri manifesta des préoccupations pour des réformes radical-démocratiques dès l'année 1840, lorsqu'il plaidait à Paris en faveur de l'attribution de terres aux paysans, réformes pour l'accomplissement desquelles il agira aussi bien pendant les travaux de l'Assemblée ad hoc, que sous le règne de Cuza.

Leader marquant de la révolution de 1848, Negri a été président du Comité révolutionnaire de Tchernautsi, a appuyé durant l'émigration les actions de Bălcescu et milité fermement pour l'accomplissement de l'Union. Il a été le conseiller fidèle du prince Cuza jusqu'au dernier jour de son règne. Le refus de collaborer avec les gouvernements du prince Charles constitue l'expression de ce même attachement.

La vie de Costake Negri est un exemple de vibrant patriotisme, son activité étant hautement appréciée par notre patrie socialiste qui le considère comme l'un des fondateurs de la Roumanie moderne.

---

[129] M. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui*, p. 62.

[130] Arhivele Statului Bacău, *Stare civilă Tg. Ocna. Morţi, 1876*, f. 92.

[131] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Bucureşti, 1975, p. 94.

O VECHE CONTROVERSĂ: PATERNITATEA REDACȚIEI ÎN ȘAPTE CAPITOLE A SCRIERII *DE NEAMUL MOLDOVENILOR*

DE

DUMITRU VELCIU

1. Însemnătatea nu prea întinsei dar deosebit de valoroasei lucrări a lui Miron Costin *De neamul moldovenilor* a fost de timpuriu și în mod susținut apreciată, atît de istorici cît și de istoria literară, pentru a mai reveni, aici, asupra ei din acest punct de vedere. Prima monografie istorică scrisă de un român, în românește, care a pus, pe larg — după mențiunile din cronica lui Grigore Ureche — problemele capitale ale descendenții romane a poporului și a limbii române, precum și a continuității neamului nostru pe vechiul teritoriu geto-dac, ea a fost utilizată, încă în manuscris, pentru dezvoltarea acelorași teme, de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, foarte probabil de stolnicul Constantin Cantacuzino, în *Istoria Țării Rumânești*, deși acesta n-o mărturisește, precum și în lucrările corifeilor Școlii ardelene.

Originalul, scris de mîna marelui cronicar, s-a pierdut și nu ni s-a transmis, pînă în zilele noastre, vreo copie realizată în timpul vieții sau sub supravegherea autorului care să ne dea garanții cu privire la întinderea exactă și la forma cît mai apropiată a originalului. Faptul își are importanța lui deoarece *De neamul moldovenilor* este cunoscută astăzi, în manuscrisele păstrate, în două redacții, diferite ca întindere și, în parte, deosebite ca formă, ceea ce a dat naștere, la un moment dat, cum se știe, unei largi discuții cu privire la paternitatea lui Miron Costin asupra variantei mai dezvoltate.

Prima redacție, cea scurtă, cuprinde, în afară de Predoslovie, *un număr de 5 capitole* — Cap întîi. De Italiia; Capul al doilea. Pentru Împărăției Râmului; capul al triilea. De Dachiia; Capul al patrulea. De Traian împăratul; Capul al cincilea. De numerile [= numele] neamului acestor țări și de port și de legea creștinească de unde au luat [1] — iar acolo

[1] Se păstrează în următoarele șase manuscrise: ms. rom. 580 BARSR (G), Brașov, 1718, copist Matei Crețulescu; ms. rom. 2715 (I) BARSR, București, 1723, copist Stanciul ierei; ms. rom. 353 BARSR (L), Țara Românească, 1727—1730, copist Radu Lupescu; ms. rom. 266 BARSR (L[1]), Țara Românească, 1750—1772, copist Constantin Dascălul; ms. rom. nr. 1 (P) aflat la Bibliothèque Nationale din Paris (fondul românesc), Moldova, 1760—1789, copist necunoscut; ms. rom. 401 BARSR (B), Moldova, începutul sec. al XIX-lea, copist necunoscut (cf. Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, Edit. Minerva seria „Universitas", 1973, p. 210—212 și planșa „filiația versiunilor" între p. 282—283).

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 9, p. 1345—1367, 1976.

unde autorul, Miron Costin intervine cu elemente personale în text *se vorbeşte la persoana întîi*. Lucrarea, aşa cum ni s-a transmis prin manuscrisele păstrate în această variantă, pare neterminată; ea se încheie brusc, iar unele capitole, anunţate în textul păstrat (de ex. indicaţia din cap. I privind „capul care să va scrie din graiul cestorŭ ţări" sau enunţul „de legea creştinească" din titlul capitolului V), nu le conţine.

Cealaltă redacţie, mai dezvoltată, organizată *în 7 capitole*, adaugă, la cele 5 capitole menţionate, încă două, dar fără a le da titluri distincte: „Aicea ne trage rîndul a pomeni *de cetăţile ţărilor acestora* ..." şi „Vine rîndul a arăta *cît au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian cu râmlenii de la Italia*". Primul, numerotat „al cincile", înlocuieşte, ca ordine, capitolul V din redacţia scurtă, care, aici, devine „al şaselea", cu un titlu mai lung, corespunzînd unui adaos de conţinut, şi cu o ciudată intervertire de termeni: „Cap al şasele. De niamurile numelui [sic!] acestor ţări şi de port *i de limba graiului de unde au luat, aşijderea şi de tunsura care să află şi acum la prostime pre supt munte, lăcuitorii*" [2]. Titlul noului capitol „al şesele" nu mai cuprinde, cum vedem, completarea „şi de legea creştinească de unde au luat", care figura în titlul capitolului V, din redacţia scurtă, pe care îl înlocuieşte, temă ce, de altfel, nu se mai tratează şi care nu va fi tratată nici mai departe, în cel de-al şaptelea capitol, privitor la ce s-a întîmplat după descălecarea lui Traian, cu care se încheie lucrarea. În cele două capitole în plus, redacţia în 7 capitole cuprinde date şi amănunte istorice, din care unele se regăsesc în cele două lucrări în limba polonă, cu aceeaşi temă, ale lui Miron Costin (*Cronica polonă* şi *Poema polonă*), iar altele provin din lucrări istorice şi autori pe care, în mod cert, cronicarul nu i-a cunoscut sau, cel puţin, nu i-a folosit direct (Bonfini A., *Rerum Hungaricarum Decades*; Miechowski, *Chronica Polonorum*, S. Baronius, *Annales Ecclesiastici*; Dio Cassius, *Historia Romana* etc.). De asemenea, redacţia în 7 capitole cuprinde şi unele adaosuri substanţiale la două din capitolele comune: o dezvoltată completare privind originea lituanilor, în capitolul IV, şi, cum am spus mai sus, date suplimentare în legătură cu tunsoarea la români, graiul şi slovele lor, obiceiurile la mese, ospeţe şi înmormîntări, în capitolul V (devenit „al şaselea" în redacţia dezvoltată).

Faţă de redacţia în 5 capitole, redacţia dezvoltată, în 7 capitole, conţine şi *o însemnată modificare de formă*: în toate locurile unde autorul Miron Costin vorbeşte la persoana întîi, locuţiunea este înlocuită cu forme ca „tatăl nostru Miron logofătul", „răpăusatul tată-mieu Miron", ori simplu „tată-nostru" etc., într-unul din manuscrise (ms. A, aflat

---

[2] Titlul l-am reprodus după „ms. Leningrad". In ms. rom. 1298 de la BARSR (f. 36v—37r) sună astfel: „De neamurile numelui acestor ţări şi de port şi de limba graiului de unde au luat-o. Aşijderea şi de tunsura care să află acmu la prostime ce sint lăcuitori pre supt munte". Intervertirea „neamurile numelui" se păstrează în toate manuscrisele care prezintă redacţia în 7 capitole, precum şi în pasajul corespunzător inclus în *Letopiseţul ţării Moldovei de la zidirea lumii* de Nicolae Costin, redacţia „către domn" (cf. ediţia I. Şt. Petre, Bucureşti, Fund. pt. Lit. şi Artă, 1942, p. 139, subsol). În ediţia sa, Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, ESPLA, 1958, p. 267, P. P. Panaitescu face o contaminare neadmisă în critica textuală între titlurile acestui capitol, din cele două redacţii, realizînd un titlu hibrid neexistent în nici un manuscris. Asupra acestui amănunt, util clarificării temei de faţă, vom reveni ulterior.

în prezent la Leningrad) sau în forme obiective, de persoana a treia — Miron logofătul — în alte manuscrise ulterioare decurgînd din acesta, care includ şi alte schimbări mai puţin importante (între altele, o *interpolare* privind mărimea podului lui Traian şi *prescurtarea*, în numai cîteva rînduri, a excursului dezvoltat referitor la originea lituanilor din cap. IV) [3].

Ştiindu-se că dintre cei trei fii ai lui Miron Costin — Ioan, Nicolae şi Pătraşcu — cel care şi-a cîştigat o bogată cultură şi o temeinică pregătire istorică, dedicîndu-se scrisului, a fost cel de-al doilea, Nicolae Costin, cronicarul, primii cercetători şi editori ai lucrării au convenit că cel puţin o parte din modificările introduse în redacţia de 7 capitole, faţă de cea în 5 capitole — aceasta din urmă fiind considerată ca aparţinînd integral şi necontestat lui Miron Costin — se datoresc lui Nicolae Costin. Această părere a fost confirmată şi de faptul că redacţia din ms. A, aflat la Leningrad, care conţine menţiunile „tatăl nostru Miron logofătul", „răpăusatul tată-mieu Miron" etc., este pusă sub numele lui Nicolae Costin de către contemporanul său Dimitrie Cantemir, într-o menţiune

[3] Redacţia în 7 capitole se păstrează în următoarele 23 manuscrise, împărţite în şase grupe: *grupa A*, un singur ms. aflat, în prezent, în Biblioteca „M. E. Saltikov-Şcedrin" din Leningrad, sub cota F. IV 2, scris în Moldova, cca. 1710—1711, copist Sava Ieromonahul, cum vom arăta mai departe (C. Giurescu, în Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, ediţie, Bucureşti, Socec, 1914, unde l-a folosit în fotocopii, îl numeşte „ms. Petersburg" şi-l consideră scris de Axinte Uricariul); *grupa R*, un singur ms. (R1), ms. rom. nr. 4086 de la Biblioteca Centrală a Univ. „Babeş Bolyai" din Cluj-Napoca, Moldova, octombrie 1807, copist călugărul Iosaf (simbolizarea „1/1924, fond G. Sion, Cluj", din lucrările lui Liviu Onu, reprezintă numărul de inventar din biblioteca Universităţii clujene); *grupa b*, şase manuscrise: ms. rom. 1298 (b1) BARSR, Moldova, 1732, copist necunoscut; ms. rom. 232 (b2) BARSR, Moldova, 1781, copişti necunoscuţi; ms. rom. 503 (b3) BARSR, Moldova, 1797, copist Dumitru Cîntăreţu Bucureşteanu; ms. rom. 123 (b4) BARSR, Moldova, 1805—1806, copişti Vasile Pogor şi Miron; ms. rom. 2575 (b5) BARSR, Moldova, 1834, copist A. Krupenski; ms. rom. 4797 (b6) BARSR, 1781—1785, copist necunoscut; *grupa S*, şase manuscrise: ms. rom. 104 (S1) BARSR, Moldova, 1800, copist Nicolae Dascălul; ms. rom. 2305 (S2) BARSR, Moldova, 1800, copist Nicolae Dascălul; ms. rom. 2942 (S3) BARSR 1830, copist necunoscut; ms. rom. 731 (S4) BARSR, măn. Slatina, Moldova, 1819—1820, copist Nichifor Malcociu; ms. rom. 3067 (S5) BARSR, măn. Rîşca, Moldova, 1832, copist monahul Theofan; ms. rom. 4800 (S6) BARSR, Moldova, 1815, copist Ioan Miclescu: *grupa N*, şapte manuscrise: ms. rom. 253 (N) BARSR, Moldova, 1732—1745, mai mulţi copişti necunoscuţi, la care se adaugă şi scrisul cronicarului Ion Neculce; ms. rom. 53 (N1) BARSR, Moldova, 1766, copist Ioasaf Luca; ms. rom. 254 (N2) BARSR, Moldova, 1766, copist Ioasaf Luca; ms. rom. 252 (N3) BARSR, Moldova, 1760—1673, copist Ioasaf Luca; ms. rom. 4161(N5) BARSR, Moldova, 1838, copist Ioan Diculescu; ms. 1733 (N9) de la Arhivele Statului din Iaşi („Codex Ţicău"), măn. Solca, Moldova, 1785, copist Ştefan Ţicău; ms. rom. 912 (N11) BARSR, Moldova, 1839, copist I. Mălinescu; *grupa T*, un singur manuscris, ms. V—2 (fost nr. 116) de la Biblioteca Centrală universitară „M. Eminescu" — Iaşi, măn. Rîşca, Moldova, 1799, copist ierodiaconul Theofan (cf. Liviu Onu, *Critica textuală*, p. 226—238 şi planşa „filiaţia versiunilor" între p. 282—283, faţă de care, cum vom arăta mai departe, avem observaţii în privinţa filiaţiei unora dintre primele manuscrise intermediare pierdute iar la *grupa R* adăugăm ms. rom. BARSR 256 (de fapt, prototipul lui R°), din care s-au pierdut primele file incluzînd *De neamul moldovenilor*; de asemenea, la *grupa N* adăugăm *o traducere în limba rusă* — fapt necunoscut încă de literatura română de specialitate — realizată, în 1773, de Vartolomei Măzăreanul, ca introducere la o compilaţie de cronici privind istoria Moldovei, care mai cuprinde letopiseţele lui Nicolae Costin, Miron Costin, Ion Neculce şi Ioniţă Canta; manuscrisul a stat o vreme în Chişinău, unde a fost citit şi adnotat, între alţii, de Puşkin şi, în prezent, se află la Biblioteca din Irkutsk — U.R.S.S.; cf. Gh. Bogaciu, *Monument al încrederii şi recunoştinţei populare*, în „Moldova socialistă", Chişinău, nr. 41 (12430) din 17 febr. 1974, p.4).

în *Hronic*[4]. De curînd s-a dovedit că această redacţie din *De neamul moldovenilor* (ms. A, Leningrad) a fost adnotată *propria manu* de către Dimitrie Cantemir[5].

De asemenea, într-o formă întrucîtva modificată, cu unele adăugiri şi scurtări şi cu schimbarea ordinei capitolelor, *De neamul moldovenilor*, redacţia în 7 capitole, a fost inclusă de Nicolae Costin în *Letopisețul* său „de la zidirea lumii", regăsindu-se, în această formă, în toate manuscrisele, de altfel numeroase, ale acestei lucrări[6]. Fără a putea constitui, direct, temei pentru o eventuală ediţie corectă a scrierii *De neamul moldovenilor*, varianta inclusă în *Letopisețul* lui Nicolae Costin reprezintă o piesă importantă în clarificarea unor aspecte ale paternităţii sale asupra operei de care ne ocupăm.

Rezultă, deci, că pentru *De neamul moldovenilor* dispunem, de fapt, de *patru variante diferite*, din care una pentru redacţia în 5 capitole şi trei pentru redacţia în 7 capitole (ms. A, aflat la Leningrad; mssele cu menţionarea lui Miron Costin la persoana a treia, redacţie datorată lui Axinte Uricariul, cum vom arăta mai departe manuscrisele *Letopisețului* lui Nicolae Costin). O contaminare între unul din mssele din redacţia în 5 capitole cu altul din redacţia în 7 capitole ar da o a cincea variantă[7], hibridă, asupra căreia nu ne oprim, neinteresînd datele discuţiei de faţă.

Ms. A (Leningrad) este singurul care cuprinde numai scrierea *De neamul moldovenilor*. Toate celelalte variante, în 5 sau 7 capitole, fac parte din manuscrise miscelanee, constituind o introducere la diferitele corpus-uri de cronici moldovene.

2. Pînă în prezent, *De neamul moldovenilor* a cunoscut cinci ediţii independente, unele dintre ele fiind republicate, integral sau parţial, de editorii iniţiali sau de alţi îngrijitori de ediţii. Cele cinci ediţii sînt următoarele:

a) M. Kogălniceanu, în *Letopisițele țării Moldovii*, tom. I, Iaşi, 1852, p. 1—32; republicare, cu litere latine, în *Cronicele României sau Letopisițile Moldaviei și Valahiei*, tom. I, Bucureşti, 1872, p. 1—30. Editorul, care dă scrierii titlul *Cartea pentru descălecatul dentîiu a țerei Moldovei și neamului moldovenesc*, a luat ca bază un manuscris din redacţia în 7 capitole (ms. rom. 53 BARSR, din grupa N), pe care l-a corectat cu un altul din redacţia în 5 capitole (se pare ms. rom. 353 (L) BARSR),

---

[4] „Pentru această dară greşeşte săracul Nicolaie Costin (Dumnezeu să-l iarte) căci în *Istorioara sa de Dachia*, la capul cel mai de pe urmă, scrie precum ţara Dachiii să să fi pustiit pre vremile lui Attilii" (*Hronicul*, ed. Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901, tom. VIII, p. 290). Cf. şi P. P. Panaitescu în M. Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., 1958, p. 396.

[5] L. Demény, *Tradiție și continuitate în „Hronicul" lui Dimitrie Cantemir*, *Contribuții*, în „Studii, revistă de istorie", tom. 26, 1973, nr. 5, p. 947—956.

[6] N. Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. I. Şt. Petre, p. 90—165; pentru manuscrise, vezi *Introducere*, p. 16—24. O descriere mai detaliată a manuscriselor (dar cu unele omisiuni) în Ioan Şt. Petre, *Nicolae Costin, viața și opera*, Bucureşti, [1939], p. 38—91.

[7] Ms. 1664 (N^8) de la Arhivele Statului — Iaşi, Moldova, 1773—1785, copist ieromonahul Lavrentie; predoslovia şi începutul cap. I urmează redacţia în 5 capitole iar restul cap. I şi cap. II—VII sînt copiate după un ms. din grupa N (Liviu Onu, *Critica textuală*, p. 211, 213—218 şi 235).

fără să încerce să distingă, în mod critic, interpolările și fără o clasificare prealabilă a manuscriselor;

b) V. A. Urechia, în Miron Costin, *Opere complete*, vol. I, București, 1886, p. 371—428, sub același titlu ca M. Kogălniceanu. Urechia a încercat să dea o ediție critică a redacției în 7 capitole, folosind 11 manuscrise, precum și tipăritura lui Kogălniceanu, dar rezultatul este un text hibrid, departe de cerințele unei ediții critice;

c) Const. Giurescu, în Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au eșit strămoșii lor*, București, Socec, 1914, p. 1—54, cu o largă *introducere*, p. IX—LV, în care ajunge la concluzia că varianta care aparține lui Miron Costin este redacția în 5 capitole, cealaltă, în 7 capitole, fiind o redacție amplificată de unul din fiii cronicarului, probabil Nicolae Costin. Editorul publică redacția în 5 capitole după *partea comună* a manuscriselor din această grupă cunoscute de el (mssele rom. BARSR 580, 2715, 353 și 401), colaționate și corectate, în ceea ce privește limba, cu ms. A „Petersburg" (aflat în prezent la Leningrad), pe care, pentru partea ce depășește cele 5 capitole, îl și publică cu *petit* în subsolul ediției, după copii fotografice;

d) P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, ESPLA, 1958, p. 241—274, cu bogate comentarii filologice (p. 393—417), în care combate punctele de vedere ale lui Const. Giurescu, stabilind că lui Miron Costin îi aparțin ambele redacții, mai puțin unele interpolări, dovedite a fi ale lui Nicolae Costin, din redacția în 7 capitole. În stabilirea textului ediției sale, P. P. Panaitescu folosește, ca bază, ms. rom. 353 BARSR, completat cu ms. rom. 580 BARSR și, pentru capitolele suplimentare, cu ms. rom. 253 BARSR (grupa N). Textul e republicat de editor în M. Costin, *Opere*, vol. II, Buc., E.P.L., 1965, p. 9—52.

e) Liviu Onu, în Miron Costin, *Opere alese*, București, Edit. Științifică, 1967, p. 132—158 (ediție selectivă, unele capitole fiind rezumate); în comentariul introductiv (p. 38—42), editorul deși acceptă, ca valabilă pentru Miron Costin, și redacția în 7 capitole, obiectează o seamă de deficiențe ediției lui P. P. Panaitescu, îndeosebi greșita alegere a textelor de bază, lecțiuni eronate, greșeli de punctuație etc. L. Onu, pe urma unor cercetări proprii anterioare (*O copie necunoscută a cronicilor moldovenești?*, în „Studii și cercetări de bibliologie", V, 1963, p. 295—315), recurge, ca text de bază, la ms. rom. 4086 (R^1) de la Biblioteca Universității din Cluj-Napoca (după nr. de inventar, ms. 1/1924, fond. Gh. Sion), completat cu variante de limbă din ms. rom. 1298 BARSR și altele din aceeași grupă, fără a neglija și manuscrisele din redacția în 5 capitole. Spre deosebire de P. P. Panaitescu, care consideră redacția în 5 capitole rezultatul unor copii ulterioare incomplete sau prescurtate, L. Onu crede că Miron Costin a redactat succesiv cele două variante, cea în 7 capitole constituind o amplificare a celeilalte (*Critica textuală*, p. 282—284).

Am apreciat drept necesară prezentarea cadru de mai sus, pentru a se putea înțelege mai ușor larga dispută polemică creată în jurul lucrării, implicînd importante argumente, într-un sens sau altul, din partea lui Const. Giurescu, N. Iorga și G. Pascu, ulterior, P. P. Panaitescu și Liviu Onu, argumente ce vor fi puse în discuție, de către noi, pentru

deplina clarificare a paternităţii asupra celor două redacţii ale scrierii de care ne ocupăm.

3. Publicată, sub numele lui Miron Costin, în redacţia de 7 capitole, de către Kogălniceanu şi V. A. Urechia, acceptată şi susţinută, ca atare, după aceea, de către istoricii literari care s-au ocupat de ea şi cu deosebire de Nicolae Iorga [8], scrierea *De neamul moldovenilor* a intrat în vîrtejul polemicilor, privitoare la paternitate, după apariţia ediţiei din 1914 a lui Const. Giurescu. În susţinerea părerii sale, că tot ceea ce depăşeşte redacţia cunoscută în 5 capitole nu aparţine lui Miron Costin, Giurescu aducea o suită de argumente, după ce făcuse o judicioasă clasificare a manuscriselor, valabilă şi astăzi pentru cele cunoscute de el atunci.

Evidenţiind notele caracteristice care deosebesc cele două redacţii, arătate de noi mai sus, din care rezulta că cel puţin o parte din modificările şi completările introduse în redacţia dezvoltată trebuie să aparţină unui fiu al cronicarului, Const. Giurescu sublinia că acest fapt se confirmă în chiar textul interpolării mai dezvoltate privitoare la originea lituanilor, din cap. IV, justificată de interpolator prin următoarea precizare : „Iară aceasta am vrut să scriu mai pre larg, căce răpousatul tătă-mieu Miron logofătul în izvoadele sale scrie cum acest Libo să fie venit în părţile Litvei pe vremea lui Nero [...]. Iară din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomeneşte". De aici, Const. Giurescu admite posibilitatea că şi celelalte interpolări şi adaosuri, peste textul redacţiei în 5 capitole, nu aparţin lui Miron Costin, ci aceluiaşi fiu al cronicarului, invocînd. în sprijin, următoarele [9] :

a) în capitolul V („Despre cetăţi") din redacţia dezvoltată se vorbeşte despre o piatră cu inscripţii latine găsită la Galaţi şi adusă la Iaşi în domnia lui Constantin Duca (nu se precizează care domnie, 1693—1695 sau 1700—1703), dar cert după moartea lui Miron Costin, întîmplată în decembrie 1691 ; deci pasajul respectiv şi întregul capitol în care el se află, fără aparenţa unei interpolări, spune C. Giurescu, este un adaos posterior ;

b) între capitolele suplimentare din redacţia dezvoltată şi cele din redacţia în 5 capitole (care aparţin cert lui Miron Costin) sînt o seamă de contraziceri :

— Miron Costin pune expediţia lui Traian contra dacilor (după „De patru monarhii") în anul 120 iar în capitolul VII ea este indicată la anul 103 ;
— în cap. IV Miron Costin afirmă, ca şi în celelalte lucrări ale sale, că Traian a murit în Egipt, în timp ce în cap. VII, după Baronius, se arată că împăratul moare la Selinunt, în Cilicia ;
— în cap. IV, cronicarul vorbeşte de turnurile de piatră pe care le-ar fi avut podul lui Traian de la Drobeta şi se miră de ce în zilele lui se pomeneşte de Turnul Severinului, după numele împăratului Sever ; în cap. V (capitolul nou, în redacţia dezvol-

[8] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, 1901, p. 594 şi urm. ; ediţia a II-a, vol. I, Bucureşti, 1925, p. 338—341.
[9] După *introducerea* la ediţia citată a lui Const. Giurescu, p. XX şi urm.

tată) se arată, după Bonfini, că este vorba despre tîrguşorul Severinului, făcut de Sever;

— Miron Costin nu a consultat direct lucrările lui Dion şi Bonfini, ci le citează prin intermediul cărţii *Origines et occasus Transsylvanorum*, a istoricului sas Laurenţiu Toppeltin, din Mediaş, apărută în 1667 la Lyon; în capitolele suplimentare aceştia sînt folosiţi şi citaţi într-un mod care nu lasă nici o îndoială asupra utilizării lor directe;

— unele fapte din cuprinsul redacţiei în 5 capitole sînt repetate, cu unele deosebiri evidente, în capitolele suplimentare din redacţia dezvoltată: în legătură cu aflarea banului de aramă de la Galaţi; calcularea timpului de la Traian la Laslău crai; inscripţia de la împăratul Sever; asemănarea obiceiurilor la mese şi petreceri între români şi italieni; exilarea lui Ovidiu la Cetatea Albă.

Concluzia lui Const. Giurescu este că toate aceste adaose, care se caracterizează printr-o precizie în citare pe care n-o aflăm la Miron Costin şi prin folosirea unor autori pe care acesta nu i-a cunoscut, aparţin, ca interpolări, unuia dintre fiii cronicarului, după C. Giurescu, Nicolae Costin, către care converg toate indiciile. Autor a două scrieri istorice foarte întinse, „lucrările lui se disting tocmai prin acel exces de erudiţie şi lipsă de pietate faţă de părerile tatălui său, care caracterizează şi interpolările din cartea *De neamul moldovenilor.* Împotriva acestei identificări — precizează istoricul în continuare — există însă o obiecţie dintre cele mai serioase: în *Letopiseţul* lui Nicolae Costin se combate una din părerile *exprimate tocmai în aceste adaose*, aceea anume că cetatea Turnul Neaptolem ar fi pe Cogîlnic, cu arătarea că este luată din « izvoadele răpăusatului Miron logofătul »".

Apreciind că, prin „izvoadele răpăusatului Miron logofătul", Nicolae Costin înţelegea exclusiv lucrarea *De neamul moldovenilor*, Const. Giurescu este nevoit să accepte, fie că pasajul în cauză provenea de la un alt fiu al lui Miron Costin (poate Pătraşcu), fie că manuscrisele letopiseţului lui Nicolae Costin au fost viciate de interpolări ulterioare. „Pînă la noi cercetări — încheia Giurescu — chestiunea paternităţii acestor adaose rămîne aşadar nehotărîtă", hotărît fiind însă faptul că ele nu aparţin, în nici un caz, lui Miron Costin.

În concluzie, Const. Giurescu stabileşte că textul lui Miron Costin îl reprezintă numai redacţia în 5 capitole, restul fiind adăugat de unul din fiii săi, cel mai probabil Nicolae Costin. Pe această bază îşi construieşte şi ediţia sa *De neamul moldovenilor*, din 1914.

Deosebit de problema interpolărilor, noul editor al lucrării lui Miron Costin avansa încă o idee proprie, contrară consensului cercetărilor de pînă atunci: *De neamul moldovenilor*, în redacţia de 5 capitole a lui Miron Costin, era o lucrare de tinereţe a cronicarului, „începătura" de care acesta vorbeşte în Predoslovia la *Letopiseţ*: „Fost-au gîndul mieu, iubite cititoriule, să fac letopiseţul ţărîi noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintăi, carele au fostu de Traian împăratul *şi urdzisăm şi începătura letopiseţului*" [10]. Argumentînd pentru infirmarea unor elemente

[10] M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 42.

care ar contrazice această părere (semnătura „carele am fost logofăt mare în Moldova", adăugată de copiştii munteni; neautenticitatea menţiunii privitoare la vîrsta cronicarului „acum şi slăbită", care ar fi adaos, lecturi ori transcriere greşită a copiştilor), Const. Giurescu, după ce mai arată că, în *De neamul moldovenilor*, cronicarul ar fi fost mai puţin şi mai nesigur informat asupra predecesorilor săi în scrierea istoriei Moldovei — Eustratie logofătul şi Grigore Ureche — decît în lucrările, cu aceeaşi temă, în limba polonă, conchide că *De neamul moldovenilor* s-a scris prin 1673 — 1674, înaintea *Letopisețului* (1675) şi a lucrărilor în limba polonă, şi a fost lăsată neterminată de autor, datorită „cumplitelor vremi" [11].

Ediţia şi punctele de vedere noi ale lui Constantin Giurescu sînt combătute de N. Iorga în recenzia pe care acesta o publică în „Revista istorică", în 1915. [12] Referitor la interpolări, Iorga acceptă ca justificată numai intervenţia privind originea lituanilor, din cap. IV, toate celelalte, semnalate şi omise de C. Giurescu în ediţia sa, considerîndu-le autentice, proprii lui Miron Costin, pe temeiul că au acelaşi plan şi acelaşi stil ca lucrările în limba polonă (cap. V şi VI); cap. VII, ultimul, ar fi în contrazicere cu date din partea certă a lui Miron Costin, ca urmare nerevizuirii lucrării şi folosirii unor alte izvoare suplimentare de către cronicar.În privinţa datării — după Iorga lucrarea s-a scris după 1686 — recenzentul trimite la argumentele sale din *Istoria literaturii romîne* din 1901. C. Giurescu dă, la rîndul lui, un răspuns larg [13], reluîndu-şi şi amplificîndu-şi argumentele din introducerea la ediţia din 1914, la care Iorga replică întărindu-şi susţinerile anterioare [14]

Giorge Pascu, în 1921, adoptă o poziţie intermediară, considerînd ca aparţinînd lui Miron Costin şi cap. V („De cetăţile ţărilor acestora cîte sînt acmu şi în Bugeac şi aicea la noi în ţară"), din redacţia dezvoltată, omis de C. Giurescu în ediţia sa; este de acord cu toate celelalte interpolări identificate de ediţia din 1914 şi admite că *De neamul moldovenilor* este o lucrare de tinereţe, „începătura" de care vorbeşte cronicarul, rămasă neterminată şi imperfectă, lucrată după 1667 (cînd a apărut cartea lui Laurenţiu Toppeltin) şi înainte de 1675 (redactarea *Letopisețului*) [15].

Mort, din păcate, din 1918, Const. Giurescu n-a mai putut răspunde lui G. Pascu, cu aceasta însărcinîndu-se fiul său, tînărul istoric, pe atunci, Const. C. Giurescu [16].

---

[11] M. Costin, *De neamul moldovenilor*, introducere, p. XL—LI.

[12] „Revista istorică", I, 1915, nr.1, p. 4—9.

[13] C. Giurescu, *Interpolările şi data scrierii „De neamul moldovenilor" de Miron Costin. Răspuns criticei d-lui N. Iorga* (extras din „Buletinul Comisiunii istorice a României", II), Bucureşti, Socec, 1915, 32 p.

[14] „Revista istorică", I, 1915, nr. 11—12, p. 226—229.

[15] G. Pascu, *De neamul moldovenilor*, în „Arhiva", Iaşi, XXVIII, 1921, nr. 1, p. 52—61 (extras, Iaşi, 1921); textul este preluat şi în Giorge Pascu, *Istoriea literaturii romîne din secolul XVII*, Iaşi, 1922, p. 103—106.

[16] C. C. Giurescu, *Miron Costin, un nou studiu al d-lui Pascu*, în „Convorbiri literare", LIII, 1921, nr. 12, p. 861—872 (concluzie, p. 868: „D. Pascu nu aduce nici o contribuţie nouă. Material nou documentar nu dă iar interpretarea — în cea mai mare parte cunoscută — nu e convingătoare în părţile care-i aparţin").

însuşită integral de Petre V. Haneş[17], care retipăreşte, în 1936, şi textul ediţiei din 1914, fără aparatul critic[18], teza lui Const. Giurescu este reţinută parţial (mai puţin datarea, ca scriere de tinereţe) de către o seamă de istorici literari, între care P. P. Panaitescu[19] şi N. Cartojan[20], dar treptat ea este tacit abandonată (Sextil Puşcariu[21], G. Călinescu[22], precum şi mai toţi autorii istoriilor literare de popularizare apărute între cele două războaie mondiale), mai ales că, în acest interval, lipsit de opoziţia principalului său preopinent, N. Iorga îşi reeditează, liber, de două ori, propriile puncte de vedere[23].

4. Un răspuns larg, documentat şi organizat ştiinţific, primeşte teza lui Const. Giurescu abia în 1958, cu ocazia apariţiei ediţiei de *Opere* a lui Miron Costin, sub îngrijirea istoricului şi slavistului P. P. Panaitescu. Renunţînd la concesia pe care o făcea în 1925, în privinţa întinderii redacţiei aparţinînd lui Miron Costin, P. P. Panaitescu îmbrăţişează acum pe de-a-ntregul punctele de vedere ale lui N. Iorga, căutînd să demonstreze, cu noi argumente, şi combătînd, punct cu punct, părerile lui Const. Giurescu, că *De neamul moldovenilor* este o lucrare de sine stătătoare, scrisă în ultima parte a vieţii cronicarului şi că acestuia îi aparţin ambele redacţii, mai puţin unele interpolări, ale lui Nicolae Costin, din redacţia în 7 capitole.

P. P. Panaitescu susţine că varianta în 5 capitole este doar o redacţie lacunară iar capitolele în plus din varianta în 7 capitole nu pot fi considerate, în întregime, ca interpolări.

Concluziile lui P. P. Panaitescu, cunoscut din 1925 încoace drept cel care a adus cele mai largi şi utile contribuţii cu privire la viaţa şi opera lui Miron Costin[24], au impus tuturor istoricilor şi istoricilor literari, astfel încît astăzi, cu rare excepţii[25], punctele de vedere exprimate în comenta-

---

[17] *Istoria literaturii româneşti*, 1924; ed. a II-a, Bucureşti, 1927, p. 40—42; ed. a III-a, Bucureşti, 1931.

[18] Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, publ. de P. V. Haneş, Bucureşti, Edit. Tipografiile Române Unite, 1936, 73 p.

[19] *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, Bucureşti, Acad. Rom., 1925, p. 101—104.

[20] *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, Bucureşti, Edit. Fund. Reg. pt. Lit. şi artă, 1942, p. 162—165 (cu unele ciudate şi neaşteptate confuzii între tipurile de manuscrise).

[21] *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1921, p. 115—116; ed. a II-a, Sibiu, 1930, p. 137.

[22] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Edit. Fund. Reg. pt. Lit. şi Artă, 1941, p. 25, col. II.

[23] *Istoria literaturii româneşti*, vol. I, ed. a doua, Bucureşti; 1925, p. 338—341; *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1938, p. 375—377.

[24] În afară de *Influenţa polonă* (1925) şi de ediţiile de *Opere* din 1958 şi 1965, citate mai sus, sînt de menţionat: *Cu privire la data scrierii « Chronika ziem moldawskich y multanskich » de Miron Costin*, în „Revista istorică", XII, 1926, nr. 1—3, p. 9—12; *Ştiri noi despre Miron Costin şi familia lui* (extras din *Omagiu lui Ion Bianu*), Bucureşti, 1927; *Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească* (tradusă şi editată de P. P. Panaitescu), Bucureşti, Acad. Rom., 1929; *O istorie a Ardealului tradusă de Miron Costin*, Bucureşti, Acad. Rom., 1936; *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ediţie critică, Buc., Fund. Reg. pt. Lit. şi Artă, 1944 (şi o ediţie populară, fără aparatul critic).

[25] Liviu Onu, în introducerea la ediţia de *Opere alese*, citată, în sensul că cele două variante sînt redacţii succesive ale lui Miron Costin; I. Şiadbei, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1975, p. 91—92 („cartea cuprinde cinci capitole"; „este posibil ca opera să conţină « începătura letopiseţului », « urzită » de Miron Costin înainte de 1675 şi apoi mereu adausă").

riile sale la ediţia de *Opere* din 1958 sînt deplin acceptate în istoriografia noastră literară [26].

Mărturisim că şi noi, în lucrarea despre Miron Costin, apărută în prima jumătate a anului 1973, [27] fără să intrăm în discuţie pe tema de faţă, am tratat ca operă a lui Miron Costin şi redacţia în 7 capitole, aşa cum a fost publicată de P. P. Panaitescu. Ulterior, în faţă cu manuscrisul *De neamul moldovenilor*, redacţia în 7 capitole, aflat la Leningrad (cercetat într-o copie microfilm), studiind mai adînc întreaga problemă şi punînd la contribuţie unele amănunte evidenţiate de cercetarea mai sus citată a istoricului Ludovic Demény, privitoare la D. Cantemir [28], am ajuns la convingerea că redacţia în 7 capitole sau, mai exact spus, ceea ce depăşeşte redacţia cunoscută în 5 capitole, nu aparţine lui Miron Costin, ci fiului său Nicolae, fapt pe care l-am subliniat în anul următor, cu ocazia unei recenzii, angajîndu-ne să aducem mai tîrziu în sprijin şi documentarea corespunzătoare [29]. Ceea ce, de altfel, ne-am propus să facem prin rîndurile de faţă.

Ne vom referi, de fapt, numai la una din laturile problemei puse în discuţie de Const. Giurescu şi anume la *întinderea redacţiei* care aparţine lui Miron Costin. Chestiunea *datării*, aşa cum a fost documentată de principalii istorici literari care s-au ocupat de ea — N. Iorga şi, în special, P. P. Panaitescu — nu mai comportă discuţii: este clar şi pe deplin demonstrat că Miron Costin, care „urzise" „începătura" încă înaintea „publicării" *Letopisețului*, a reluat-o către sfîrşitul vieţii, după 1685, cînd s-a reîntors din Polonia. În afară de numeroasele şi convingătoarele elemente documentare care s-au invocat, vorbeşte de la sine, în acest sens, stăpînirea materialului şi a mijloacelor de expresie, superioare, comparativ chiar *Letopisețului*. Este, evident, *opera maturităţii*. Împrejurările neprielnice nu l-au lăsat însă pe marele cronicar s-o ducă pînă la capăt.

5. Pentru că, astăzi, susţinerea paternităţii lui Miron Costin asupra redacţiei *De neamul moldovenilor* în 7 capitole, împotriva paternităţii fiului său Nicolae (cum considera Const. Giurescu), se sprijină pe armătura de argumente prezentată în 1958 de P. P. Panaitescu, vom cerceta mai întîi, pe rînd, temenicia celor şase argumente aduse de editorul lui Miron Costin [30].

---

[26] Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, E.P.L., 1961; ed. a III-a, sub titlul *Istoria literaturii române. I. Perioada veche*, Buc., Edit. did. şi pedag., 1970, p. 139—145. I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi* [curs universitar litografiat], partea I, Buc., Edit. did. şi pedag., 1962, p. 250—255. *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1964; ed. a II-a, 1970, p. 380—382 (capitol redactat de I. C. Chiţimia). G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1969, p. 192—197. I. Rotaru, *O istorie a literaturii române*, I, Buc., Edit. Minerva, 1971, p. 35—36. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, Edit. Acad. R.S.R., 1972, p. 188—199. I. C. Chiţimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, Edit. Acad. R.S.R., 1972, p. 195 şi 292—294. Dumitru Almaş, *Miron Costin*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1973, p. 138—147. Enache Puiu, *Viaţa şi opera lui Miron Costin*, Bucureşti, Edit. Acad. R.S.R., 1975, p. 146 („În ceea ce priveşte plusul de două capitole şi jumătate din redacţia cu şapte capitole, nimeni nu se mai îndoieşte de paternitatea lui Miron Costin, aşa cum făcea C. Giurescu, la începutul secolului nostru").

[27] D. Velciu, *Miron Costin, interpretări şi comentarii*, Bucureşti, Edit. Minerva, seria „Universitas", 1973.

[28] L. Demeny, *Tradiţie şi continuitate*, în „Studii" nr. 5/1973, p. 947—956.

[29] D. Velciu, [Recenzie la :] *Liviu Onu, Critica textuală şi editarea literaturii române vechi*, în „Revista de istorie şi teorie literară", tom. 23, 1974, nr. 3; v.p. 448.

[30] M. Costin, *Opere*, 1958, p. 398—401.

Punctul 1. *Planul scrierii „De neamul moldovenilor" cu cele șapte capitole este același ca și al „Cronicii polone" în proză datorită lui Miron Costin. „Cronica polonă" cuprinde informații identice cu cele din „De neamul moldovenilor", despre cetăți, despre limbă, despre pustiirea așezărilor romane, dar numai în redacția interpolată. „Cronica polonă" în proză nu putea fi folosită de un interpolator, de vreme ce ea este de fapt o scrisoare adresată unui prieten polon și păstrată într-un autograf unic* (Notă P.P.P.: *Textul e scris de copist; postfața e autografă).*

Nu este adevărat că planul celor două scrieri este același. Simpla comparație între ele, așa cum au fost editate de P. P. Panaitescu, infirmă această susținere. *Cronica polonă* cuprinde mai multe capitole („Al doilea descălecat ...", „Despre Basarabia", „Titlurile cele mai vechi și pecețile domnilor" etc.) iar cele comune sînt în altă ordine și cu diferențe de conținut. Chiar dacă afirmația lui P. P. Panaitescu ar fi valabilă, ea nu constituie un argument. Informațiile identice se explică prin faptul că Nicolae Costin, interpolatorul, a completat scrierea în 5 capitole, rămasă neterminată, a tatălui său, cu date din cele două scrieri polone ale acestuia. *Cronica polonă* putea fi folosită de un interpolator dacă acesta era fiul cronicarului. Nicolae Costin a fost, în mod sigur, în posesia manuscriselor rămase de la tatăl său, dovadă că, imediat după moartea sa, la „porunca" lui Nicolae Mavrocordat, s-au copiat, *acum abia pentru prima dată, De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole, versurile și traducerile [31], lucrări pe care Miron Costin nu le dăduse încă publicității în timpul vieții, împreună cu redacția „către domn" a *Letopisețului de la zidirea lumii*, al lui Nicolae Costin. Dacă fiul cronicarului a avut în posesie moștenirea de manuscrise românești a tatălui său, de ce nu le-ar fi avut și pe cele polone, în ciorna manuscris a autorului, mai ales că, se știe, Nicolae Costin cunoștea bine limba polonă. Faptul că postfața la *Cronica polonă* (ultimele șase rînduri ale lucrării), [32] cum precizează P. P. Panaitescu în notă, e autograf Miron Costin, nu schimbă cu nimic lucrurile. Ea putea lipsi din ciorna manuscris a lucrării pentru că nu conține nimic din ceea ce ar fi putut trece, prin interpolare, în *De neamul moldovenilor*. P. P. Panaitescu, argumentînd cu „unicatul semiautograf" al *Cronicii polone*, trimis în Polonia sub formă de scrisoare în 1677, nu s-a întrebat însă cum ar fi putut fi folosit acesta de însuși Miron Costin, după 1685, cînd a reluat lucrul la *De neamul moldovenilor.*

Punctul 2. *În partea socotită interpolată de către C. Giurescu există pasaje care se regăsesc cuvînt cu cuvînt în „Poema polonă" a lui Miron Costin, ca de pildă lista exemplelor de cuvinte românești derivate din limba latină, care nu numai că sînt aceleași, ci sînt citate în*

[31] Vezi compunerea msselor rom. din seria BARSR 353, 580, 2715 etc., decurgînd din prototipul executat de Sava Ieromonahul între 20 oct. 1712—25 iulie 1713 (cf. D. Velciu, *Implicațiile erorii unui copist de manuscrise din 1712 asupra istoriografiei noastre*, în „Revista de istorie", tom. 27, 1974, nr. 2, p. 229—241.

[32] M. Costin, *Opere*, 1958, p. 217.

aceeaşi ordine. Este clar că nu putem admite operaţia complicată şi de neînţeles a unui interpolar străin care adaugă la operele lui Miron Costin pasaje din propriile opere ale autorului. Cînd ştim bine că acele pasaje au fost scrise de Miron Costin, nu avem drept să le socotim adaose străine.

Nu este nimic complicat şi de neînţeles în operaţia de interpolare întreprinsă de Nicolae Costin. Cînd ştim foarte bine că acest autor a preluat în *Letopiseţul* său *de la zidirea lumii* mai toată cronica lui Grigore Ureche, fără să-i schimbe textul, ci doar adăugîndu-l sau contrazicîndu-l, critic, în unele cazuri, cu date documentare proprii (şi acestea, preluate şi traduse din istorici poloni şi unguri), procedeu pe care l-a folosit, în continuare, şi pentru *Letopiseţul* tatălui său, pînă la anul 1601, de ce să surprindă o asemenea operaţie în cazul lucrării în discuţie? Dimpotrivă, aici avem un argument în plus: Nicolae Costin, în redacţia proprie, de 7 capitole (ms. A, aflat la Leningrad), a transcris fără modificări primele 5 capitole din lucrarea neterminată a tatălui său. Era firesc ca, pentru terminarea acesteia, să uzeze, în primul rînd, de lucrările tatălui său, în limba polonă, pe aceeaşi temă, care duceau lucrul mai departe şi pe care le avea la îndemînă. Atunci cînd a socotit potrivit şi a dispus de date suplimentare le-a adăugat sau, în alte cazuri, a intervenit critic aducînd corecturile pe care le considera necesare. Faptul că adaosurile provenind din lucrările polone ale tatălui nu fac nici o menţiune despre numele acestuia nu trebuie să surprindă: scrise în limba polonă, aceste lucrări nu erau cunoscute cititorului moldovean căruia i se adresa, în româneşte, *De neamul moldovenilor*.

Punctul 3. *În părţile socotite interpolate (capitolele V—VII) se află pasaje traduse sau rezumate din opera lui L. Toppeltin, „Origines et occasus Transsylvanorum", scriere folosită de Miron Costin ca bază a informaţiei sale istorice şi în celelalte capitole. Nicolae Costin, autorul interpolaţiilor, nu cunoştea scrierea lui Toppeltin, deoarece nu-l citează în cursul cronicii sale decît în capitolele reproduse din „De neamul moldovenilor". Chiar capitolele reproduse după traducerea lui Miron Costin („Istoria de Crăia Ungurească"), în cronica lui Nicolae Costin nu au indicaţia că sînt luate din Toppeltin, pentru că Miron Costin nu spusese acest lucru şi Nicolae nu-l ştia. Mai mult, pasajele acestea din „Istoria de Crăia Ungurească" se mărginesc în cronica lui Nicolae Costin la cît a tradus tatăl său, fără a completa omisiunile numeroase din textul lui Toppeltin.*

Ar părea cu totul surprinzător ca Nicolae Costin, care, cum se ştie, a folosit, în *Letopiseţ*, o documentare mult mai largă decît tatăl său, să nu fi cunoscut lucrarea lui Laurenţiu Toppeltin. Confruntarea amănunţită a *Letopiseţului* lui Nicolae Costin cu scrierea amintitului istoric sas arată că fiul lui Miron Costin introduce în lucrarea sa amănunte care nu se găsesc în *De neamul moldovenilor* şi nici în lucrările în limba polonă.

În cele trei lucrări ale sale, referitoare la originea românilor, Miron Costin vorbeşte de trei ori despre faptul că, la un moment dat, sub Domiţian, romanii plăteau tribut dacilor ca aceştia să nu treacă Dunărea, cu

călărimea, şi să provoace pagube provinciilor romane limitrofe şi chiar Italiei. O dată, în *Poema polonă*: „Puterea romană începuse să decadă în lumea întreagă din pricina tiraniilor, iar puterea războinică a dacilor se ridica [Glosă: Eutropius, Toppeltin, Bonfinius]. Năvălirile lor pustiau provinciile romane şi ajungeau fără împiedicare pînă la însăşi Italia, încît adunau chiar tribut. În vremea lui Domiţian, puterea lor părea că va fi veşnic deasupra celei romane." [33] De două ori în *De neamul moldovenilor*; o dată, în cap. III, *De Dachiia*: „Puternică într-o vreme, cît supt vremea Împărăţiei Râmului, supt Domentiian împăratŭ, iară la Dachiia crăind Decheval craiul, lua dachii o sumă de bani din visteriia Râmului ..."; [34] a doua oară, în cap. IV, *De Traian împăratul*: „Aşa să întărisă neamul dachilor asupra Impărăţiei Râmului, cîtŭ, scriu istoricii, în zilele lui Domentian împăratul şi birŭ lua din vesteriia Râmului, pentru să nu strice ţările împărăţiei cu prăzi, că fiind neamul dachilor pre acele vremi călăreţi, prăda ţările ascultătoare de Împărăţiia Râmului cu călărimea, pănă şi Italiia de prăzile lor nu hălăduia ..." [35] Ideea mai apare şi a patra oară la Miron Costin, în *Cronica polonă*, dar întrucîtva schimbată: „Însă sub Domitian, împăratul romanilor, aşa de mult se dezbătuseră de sub ascultarea romană, încît nu numai că se împotriviseră la plata tributului şi darea ascultării cuvenite, dar chiar năvăliseră în provinciile romane: Missia, Tracia, Illiria" [36].

În *Letopiseţul* lui Nicolae Costin, partea care priveşte „întîiul descălecat", ştirea apare de două ori. Mai întîi în capitolul VI, *Pentru Daţi*: „N-au mai cutezat apoi Domintiian a face războiu cu daţii, ce încă au legat de le da şi bir daţilor; şi *au luat bir în 20 de ani şi mai bine daţii de la râmleni* pînă lau stătut Traian împărat Râmului, de au bătut şi au spartŭ pe daţi de pre acele locuri, că prăda daţii ţărâle ce era închinate la împărăţiia Râmului [...], scrie Topeltin" [37]. A doua oară în cap. X, *Pentru Traian împăratul Râmului şi pentru oştile lui ci-au venit asupra lui Decheval craiul dachilor şi la ce vreme*: „Că aşea să întărisă daţii asupra împărăţii Râmului, cît şi bir lua den visteriia Râmului, *în zilele lui Domintiian şi a Nervii, în doaăzăci şi mai bine de ani*, precum scrie Topeltin, să nu prade ţărâle ce era supt împărăţiia Râmului, cum s-au scris mai sus, că şi pînă la Italiia nu hălăduia de ciambulurile ce sloboziia cu călărimea lor" [38].

Spre deosebire de textele certe ale lui Miron Costin, *informaţia, dată ca provenind din Toppeltin, este mai completă la Nicolae Costin care adaugă două amănunte suplimentare*: romanii au plătit tribut dacilor *mai bine de 20 de ani*; împăraţii romani care au plătit acest tribut au fost Domitian şi *Nerva*. În scrierea lui Laurenţiu Toppeltin, ştirea referitoare la plata unui tribut de către romani dacilor, sub Decebal, apare de două ori. Prima oară, în cap. III, *De reliquiis Gothorum, seu Dacis, quos hodie Saxones vocamus*, Toppeltin folosind un citat, în italiană,

---

[33] M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 221.
[34] *Ibidem*, p. 225.
[35] *Ibidem*, p. 255.
[36] *Ibidem*, p. 203.
[37] N. Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. cit., 1942, p. 96–97; varianta din subsol cu acelaşi conţinut, dar cu unele schimbări de formă.
[38] *Ibidem*, p. 116.

din *L'Ottomanno* de Lazaro Soranzo: „Nostrae opinionis fuit etiam Lazarus Soranza *in Ottom. part.* 3, *c. 86*, *p. 147*. Verba ejus sunt: « Sono senza dubio i Transsylvani stimati de piu bellicosi popoli de gli antichi Daci, tanto temuti da Romani, ch'havendo vinto gli esserciti di Domitiano furono sforzati essi Romani *di pagar loro tributo sotto lo stesso Domitiano, sotto Nerva*, e nell principio dell'imperio di Trajano, accioche a lor danni non passassero il Danubio [. . .] »". Pasaj pe care Toppeltin îl transpune, în continuare, în latineşte, cu mici completări personale: „Id est: habentur procul dubio Transsylvani pro bellicossimis Europae populis; isti cum Moldavis et Valachis sunt antiqui Daci, tantopere a Romanis formidati, et qui, profligato Domitiani exercitu, coegere dictos Romanos, *ut tempore Domitiani, Nervae*, et principio Trajani, *tributa sibi persolverent*: ne trajecto Danubio damna illis inferrent" [39]. A doua oară, în cap. X, *Daci, seu Saxones in Transsylvania antiquissimi*: „Post Domitianam cladem Decebalus Rex Daciae seu Transsylvaniae Romanis formidolosus, pacem sibi multo auro ab Imperatore contribuendo pactus est. Vinci tamen ab exercitu Romano potuisset, nisi commentitio suo triumpho Domitianus, futuras expeditiones fastulisset. *Accipiebant ab Orbis Domino tributum Daci viginti ferre annis*" [40].

Este evident că Nicolae Costin n-a putut lua din scrierile tatălui său amănuntele privind durata tributului pe timp de 20 de ani şi nici precizarea că şi împăratul Nerva a acceptat plata acestuia (cronicarul omite menţiunea că situaţia a continuat şi la începutul domniei lui Traian), ci numai direct din lucrarea lui Toppeltin pe care, de altfel, îl şi citează în ambele pasaje aduse în discuţie mai sus.

Dar exemplele se pot înmulţi. Dăm, în paralel, cîteva extrase din Toppeltin şi din *Letopiseţul* lui Nicolae Costin:

„. . . gens ista, veteres Daci, seu reliquiae Gothorum. Semel noto, Dacos, Getas et Gothos, pro iisdem haberi. *Dion in Dom. et Trajan* . . ." (Toppeltin, ed. 1667, p. 24.).	„Neamul acesta, vechii daţi sau rămăşiţa Gotilor; că totodată sînt ştiuţi daţii, gheţii şi gotii, mărturiseşte Topeltin din Dion la viaţa lui Domiachi [= Domitian] şi a lui Traian . . ." (N. Costin, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 91—92)
„Ioannes Magnus *in suorum Populariorum Historia*, Gothos in Scandia insula, sive Scandinavia, statim post diluvium existitisse scribit. Amm. Marcel./27 et consensus omnium Chronographorum, Dacos in Transsylvania Hunnis esse antiqiuores: Quia ante	„Iară scrie Ioann cel Mare în istoriia « De năroadele » de zice: « Gotii la istovul Scandinavii sau Scandiia, curînd după potop s-au aşăzat ». Iară Amie Marchel la cartea XXVII, cu socoteala tuturor scriitorilor anilor [sic !], precum daţii sînt mai vechi decît

[39] L. Toppeltin, *Origines et occasus Transylvanorum*, Lugduni [= Lyon], 1667, p. 28—29. Cartea lui Lazaro Soranzo, *L'Ottomanno*, a apărut la Ferarra, în 1598; alte ediţii, 1599, 1600, 1601; în 1600, versiune latină, Venezia (cf. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1972, p. 135—136).

[40] *Ibidem*, p. 77—78.

annos ultimi temporis trecentos et septuaginta nullus neque in Dacia neque in Pannonia Hunnus. Daci vero ante Christum natum quadrigentis amplius annis, terras istas tenuere. Philippus quoque Macedo (teste Iornande) pater Alexandri M. cum Gothis amicitiam copulans, Medopam Gothilae filiam regis accepit uxorem, ut tali affinitate roboratus, Macedonum Regna firmaret. Subjicit Iornand: *Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur; Quatre Patria in conspectu Moesiae sita trans Danubium, corona montium cingitur* ...” (Toppeltin, ed. 1667, p. 76—77).	ungurii veniţi în ţărâle ungureşti, la Ardeal, şi în părţile acestea unde sîntem noi; că pe vreme nemerise daţii într-aceste părţi, iar în Ţara Ungurească nici un ungur nu era; iară daţii, precum am scris, mai înnainte de Hristos cu cîteva sute de ani au ţinut aceste ţări pînă la Traiian, împăratul Râmului, de care vom scrie la rîndul său. Şi Filip Machidoneanul, tatăl lui Alexandru Machidon, precum mărturiseşte Iornaldu, legînd pace cu Gottii, şi-au luat fămee pre Medopa, fata lui Gotin, craiul gotilor, ca cu legătura aceia să să întărească împărăţia machidonenilor. Iară de Daţia, zice Iornald: Daţia cea veche, care o stăpînesc acum şi noroadele ghepidiilor, care loc stă în vederea Misii, ce-i zic Dobrogea acum, peste Dunăre cu munţii ca un brîu împregiurată ...” (N. Costin *Letopiseţul*, ed. cit., p. 94—95).
„Philip. Melancht. Dacos fuisse censet quos nunc Septemcastrenses appelamus, cui respondet Germanicum Siebenbürgen” (Toppeltionn, ed. 1667, p. 28).	„... şi Filip Melanthu tot aşa mărturisesc de zicŭ: «Daţii era acum, unde sînt 7 cetăţi»” (N. Costin, *Letopiseţul*, ed. cit. p. 95).
„... Columnam marmoream immensae structurae (est alta 128 pedum; gradus in cochlide habet 184, fenestellas 43, ampla prout stupendae molis proportio requirit) erigendam decrevit, cuius in superficiem sculptores omnem bellorum Dacicorum historiam exprimerent ...” (Toppeltin, ed. 1667, p. 78).	„au poruncit de au pus stîlp de piatră în Râm, pentru pomenirea acei biruinţe asupra daţilor. Era de lat acel stîlp de 120 de stînjeni mici [variantă: de 128 coţi], care avea scări 184, iară fereastri 43, dupăpotrivirea mărirei stîlpului, săpătura cu slove scrisă toată istoria daţilor ...” (N. Costin, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 134; N. B. Pentru citatele din Nicolae Costin am dat varianta din subsol, care reprezintă redacţia „către domn”).

În ciuda unor libertăţi de traducere şi chiar de interpretare, nu poate încăpea îndoială asupra sursei utilizate de fiul lui Miron Costin în completarea informaţiilor respective din *Letopiseţul* său.

Prin urmare, *Nicolae Costin a cunoscut cartea lui Laurențiu Toppeltin, astfel încît acest puternic argument invocat de P. P. Panaitescu nu mai stă în picioare.* Nicolae Costin a putut folosi cartea istoricului sas din Mediaș, de unde a luat o bună parte din datele cu care completează și amplifică atît lucrarea rămasă neterminată a tatălui său, cît și propriul său *Letopiseț*. Ceea ce ni se pare ciudat și greu de explicat este că o parte din aceste pasaje din Toppeltin au fost semnalate, ca însușite și utilizate de Nicolae Costin în *Letopisețul* său, încă din 1939, de către Ioan Șt. Petre în lucrarea *Nicolae Costin, vieața și opera*, precum și în ediția aceluiași din 1942, fapte ce nu puteau să-i scape lui P. P. Panaitescu, care a cunoscut și a citat repetat ambele lucrări.

Punctul 4. *Nicolae Costin în letopisețul său citează un pasaj despre cetatea numită Turnul lui Neoptolem luat din „De neamul moldovenilor", capitolul V, despre cetăți, capitol existent numai în redacția interpolată (A, S, N, b) și spune: „în izvodul lui Miron logofătul aflu zicînd pre părere, să fie pe Cogîlnic acea cetate ... Ci acel turn a lui Neoptolim iaste pe Nistru" (notă: N. Costin, „Letopisețul țării Moldovei", ed. I. Șt. Petre, ed. cit., p. 137). Deci Nicolae Costin, autorul interpolațiilor, citează un pasaj din capitolul „despre cetăți" din „De neamul moldovenilor" ca fiind al lui Miron Costin și, mai mult chiar, caută să-l corecteze. Este clar, deci, că acest capitol despre cetăți este scris de Miron Costin; prin urmare, afirmația bazată pe comparația manuscriselor, că tot ceea ce este în plus în redacția interpolată față de grupul L, G, I, B ar fi format din adaosuri, cade.*

Acesta este, întra-devăr, în afară de chestiunea datării, singurul punct slab din argumentația lui Const. Giurescu. Prins în contrazicerea — aparentă, de fapt, cum vom vedea — a lui Nicolae Costin, în cele două lucrări ale sale, *Letopisețul* și redacția amplificată la *De neamul moldovenilor*, Giurescu a lăsat problema nelămurită pe deplin, acceptînd fie o interpolare, tîrzie și străină, în *Letopiseț*, fie mîna altui fiu al cronicarului în interpolările din *De neamul moldovenilor* [41]. Chestiunea ar rămîne fără ieșire — pentru că ediția lui I. Șt. Petre, apărută între timp, infirmă o presupusă interpolare în *Letopisețul* lui Nicolae Costin iar asupra persoanei autorului interpolărilor din *De neamul moldovenilor* nu mai încape discuție, el fiind Nicolae Costin — dacă am conveni, după C. Giurescu și P. P. Panaitescu, la interpretarea că, prin precizarea „izvodul lui Miron logofătul" din *Letopiseț*, Nicolae Costin înțelegea exclusiv lucrarea *De neamul moldovenilor*. Am arătat, mai sus, că Nicolae Costin a avut în posesie, în afară de manuscrisele românești ale tatălui său, inclusiv *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole (neterminată), și manuscrisele (ciorne) ale celor două lucrări în limba polonă ale lui Miron Costin. Situînd lucrurile pe linia vederilor noastre, Nicolae Costin nici nu putea să considere „izvod" al tatălui său *De neamul moldovenilor* cu capitolul V, despre cetăți, pentru că acest capitol nu fusese încă redactat, în românește, de către Miron Costin. *Prin „izvod" și „izvoade ale*

[41] M. Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. C. Giurescu, 1914, p. XXVI — XXVIII.

lui Miron logofătul", Nicolae Costin avea în vedere, în acest caz, lucrările polone ale tatălui său. Faptul apare evident din compararea mai strînsă a textelor, operaţie pe care P. P. Panaitescu, fie că n-a făcut-o, fie că i-a ascuns rezultatele. Pasajul din *Letopiseţul* lui Nicolae Costin, referitor la Turnul Neoptolem, *întreg*, se prezintă astfel: „Să află şi de greci făcute cetăţi, cum iaste Turnul Neoptolimul, în gura Nistrului, făcut de Neoptolim, feciorul lui Mitridat, carele vara în vasă pe mare, şi iarna pre uscat cu călărime, au bătut pre tătară. Şi pentru să împiiadece calea gheţilor, au făcut acea cetate în gura Nistrului, ce să chema Turnul Neoptolim.

În *izvoadele răpăosatului Miron logofătul*, aflu zicînd pe părere să fie pe Cogîlnic, în Bugiac, aciastă cetate, care să chiamă la tătari Tatar Bunari; ce acel turnu a lui Neoptolim iaste pe Nistru, făcut de Neoptolim, ficiorul lui Mitridat, *nu pe vremea cînd împărăţiia grecii Ţarigradul, ce cu mult mai înnainte.* Iară pre Cogîlnic, de iaste altă cetăţue, poate tot de ianovezi să fie făcută" [42]. În redacţia „către domn" a *Letopiseţului* lui Nicolae Costin, înscrisă cu *petit* în subsolul ediţiei lui Ioan Şt. Petre, partea a doua a citatului de mai sus, pe care P. P. Panaitescu îl redă trunchiat şi incomplet după această redacţie „către domn", are următorul cuprins: „În izvodul lui Miron logofătul, aflu zicînd pre părere, să fie pe Cogîlnic, în Bugiac, acea cetate, căriia în zic tătarăi şi ai noştri Cara-Burnar. Ci acel turn a lui Neoptolim iaste pe Nistru, făcută de Neoptolim, feciorul lui Mitridat, *nu pe vremea cînd împărăţiia grecii Ţarigradul, încoace, cum scrie în izvoadele sale, ci cu mult mai nainte.* Iară pe Cogîlnic, de iaste altă cetăţuie poate tot ianovezii să fie făcut". [43] Argumentîndu-şi acest al patrulea punct, P. P. Panaitescu a evitat, mai întîi, pluralul *izvoadele* pe care îl dă redacţia „către cititor" dar, apoi, uzînd de textul corespunzător din cealaltă redacţie a letopiseţului lui N. Costin, „către domn", unde găsea *izvodul*, a omis sfîrşitul pasajului care, şi aici, trimitea la *izvoadele sale* [= ale lui Miron Costin], din nou la plural. Omisiunile lui P. P. Panaitescu nu sînt întîmplătoare şi nu vizează numai evitarea pluralului *izvoadele*, care ar fi putut trimite la toate lucrările cu tema în discuţie, ale lui Miron Costin, inclusiv cele polone [44]. Omiţînd sfîrşitul pasajului din redacţia „către domn", pe care noi îl reproducem integral, mai sus, se închidea tocmai posibilitatea de a controla *în care din izvoadele sale* Miron Costin scria că Neoptolemul fusese construit „pe vremea cînd împărăţia grecii Ţarigradul, încoace". *Amănuntul istoric, contestat de Nicolae Costin, nu se află însă în „De neamul moldovenilor", ci în lucrările polone ale lui Miron Costin.* Enunţat, pe scurt, în *Poema polonă* — „Turnul lui Neoptolem *l-au clădit grecii pe vremea lor*" [45] — el are integral conţinutul la care se referă critica lui Nicolae Costin, în *Cronica polonă*, capitolul *Despre cetăţi*: „După nume se poate vedea că această cetate

[42] N. Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. I. Şt. Petre, p. 136—137.
[43] *Ibidem*, p. 137 (subsol).
[44] Faptul nu este esenţial pentru că Nicolae Costin numeşte în *Letopiseţ*, cu genericul *izvoadele*, în unele cazuri, numai lucrarea în limba română a tatălui său; de exemplu, p. 127 şi 131, referitoare la ceea ce a auzit Miron Costin, cu urechile lui în Maramureş, respectiv, trecerea de către el a şanţului Troian, la Vcioraşnoe, redate la persoana întîi numai în *De neamul moldovenilor*.
[45] M. Costin, *Opere*, 1958, p. 223.

[= Neoptolem] a fost clădită de greci (căci Neoptolemos este un nume grecesc), *pe vremea cînd împărații grecești stăpîneau Stambulul și aceste locuri, după mutarea capitalei romanilor de la Roma la Bizancium, unde este acum Stambulul*, prin împăratul Constantin cel Mare". [46]

Dovedind, prin cele de mai sus, că Nicolae Costin, în *Letopiseț*, criticînd pasajul respectiv din „izvoadele" tatălui său, avea în vedere lucrările polone ale acestuia (în speță *Cronica polonă*) iar nu un capitol V din *De neamul moldovenilor* (redacția interpolată), capitol care nici nu fusese scris, concluzia, atît de categorică, a lui P. P. Panaitescu nu mai stă în picioare, rămînînd deschisă, în continuare, posibilitatea, pe care o susținea C. Giurescu, că întreg acest nou capitol V este un adaus al lui Nicolae Costin la cele cinci capitole ale redacției autentice a lui Miron Costin.

În legătură cu discuția pe care o comportă acest punct din argumentația lui P. P. Panaitescu, ar mai fi de clarificat un aspect. De ce Nicolae Costin, în obiecția formulată în *Letopiseț*, spune, cu referire la pasajul din lucrarea polonă a tatălui său, „aflu *zicînd pe părere* să fie pe Cogîlnic"? Metodic și chiar pedant, cum îl cunoaștem din lucrările sale, Nicolae Costin nu concepea o afirmație de natură documentară fără citarea sursei respective. Este, dealtfel, cum vom sublinia mai departe, una dintre principalele caracteristici ale intervențiilor sale în *De neamul moldovenilor*, ceea ce permite, și pe această cale, departajarea contribuției sale de cea a lui Miron Costin. În cazul de față, Miron Costin nu dă nici o sursă, în *Cronica polonă*, pentru știrea privitoare la inițiatorul, vremea construirii și locul de amplasare a cetății Neoptolem. Este, deci, după Nicolae Costin, o părere personală, a tatălui său. Nicolae Costin se formalizează, în același sens, și în alte cazuri. De pildă, în pasajul citat de noi mai sus, privitor la interpolarea, identificată ca aparținîndu-i, în legătură cu originea lituanilor, din cap. IV, al redacției dezvoltate a scrierii *De neamul moldovenilor*, își motivează intervenția prin faptul că „răpousatul tată-mieu Miron logofătul", „*din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomenește*" [47].

Punctul 5. *Miron Costin în capitolul întîi, redacția neinterpolată, trimite la un alt capitol din scrierea lui : „Înțelege-vei și din capul care să va scrie din graiul cestorŭ țării". Cronicarul se referea la capitolul VI, care se află însă numai în redacția interpolată. Că acest capitol a fost scris de Miron Costin și nu de altcineva este mai presus de orice îndoială, de vreme ce-l anunțase, îl pregătise și făcea parte din planul său; același capitol se află de altfel în redacția polonă a cronicii sale.*

Considerînd, fără idei preconcepute, mențiunea lui Miron Costin privind „capul care *să va scrie*", prima concluzie care se impune, în mod firesc, este că *autorul n-a scris* capitolul pe care îl anunță iar nu că l-a scris. Ni se pare cu totul forțat să tragem, dintr-un asemenea enunț

---

[46] *Ibidem*, p. 205–206.
[47] M. Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. Const. Giurescu, 1914, p. 35.

încheierea că acest capitol a fost scris cînd este în discuţie tocmai o lucrare neterminată, în care, printre capitolele puse sub semnul întrebării, este şi cel în cauză. O situaţie identică prezintă capitolul V, din redacţia neinterpolată, în al cărui titlu, pe lîngă *numele neamului* şi *port*, se arată că se va trata şi „de legea creştinească, de unde au luat”. Or, partea finală a acestui capitol, unde urma să se trateze despre „legea creştinească”, nu a fost redactată, întreaga lucrare, aşa cum s-a păstrat ea în redacţia de 5 capitole, neinterpolată, terminîndu-se, în mod brusc, fără finalul anunţat în titlu. *Considerăm că, de fapt, acesta este locul unde Miron Costin şi-a întrerupt neprevăzut lucrul la „De neamul moldovenilor”* [48]. Mai mult decît atît: tocmai faptul că acest capitol V se continuă, în redacţia interpolată, cu altceva decît prevederile din titlul original al lui Miron Costin — „tonsura”, „graiul şi slovele”, „obiceiurile meselor şi ospeţelor”, obiceiurile „la moarte” — fără un titlu aparte, *constituie un indiciu că e vorba de altă mînă, care a intervenit ulterior, neglijînd planul iniţial al lui Miron Costin*; este, desigur, „mîna” lui Nicolae Costin.

Cît priveşte posibilitatea de a se fi folosit aici *Cronica polonă*, această lucrare, cum am arătat mai sus, putea fi la îndemîna lui Nicolae Costin tot atît de bine ca şi a tatălui său.

Punctul 6. *Analizînd cu atenţie, pe baza criticii interne, cele două capitole şi jumătate, care se află numai în redacţia interpolată (A, S, N, b), constatăm existenţa unor pasaje evident interpolate, căci aceste pasaje sau urmează ca o completare după altele, pe care le contrazic cu informaţii noi, sau se intercalează arbitrar, întrerupînd şirul unei naraţiuni sau al unei demonstraţii. Aceste pasaje caracteristice sînt tocmai acelea în care se folosesc izvoare necunoscute de Miron Costin: Bonfin, Baronius etc.*

În continuare, pe baza acestei „critici interne”, P.P. Panaitescu, urmărind să-şi documenteze susţinerea, arată că asemenea „intercalări arbitrare” sînt evidente — în cap. V, „despre cetăţi” — în pasajul privind precizările, din Bonfini, referitoare la Neoptolem, precum şi mai departe, acolo unde, după ce se aminteşte despre cetăţile muntene, se aduc din nou în discuţie date despre cele din Moldova, ca, apoi, să se revină la cele muntene (Severinul), să se amestece „fără legătură” Nicopole pentru ca, din nou, să se vorbească despre Severin. În cap. VI (cap. V, în redacţia neinterpolată) nu ar fi nici o interpolare, capitolul fiind lacunar prin lipsa pasajelor despre „legea creştinească”. În cap. VII (ultimul), se recunosc ca interpolări (şi P. P. Panaitescu le omite din ediţia sa) calculul, după Baronius, privind timpul de la Traian la Vladislav al Ungariei (al doilea descălecat), în contrazicere cu Miron Costin, pasajul în care se dă, după Bonfini, părăsirea Daciei de către Aurelian (contrazicînd pe cel dat de Miron Costin, după Toppeltin), pasajul despre proporţiile podului lui Traian, după Dio Cassius, „vădit interpolat” şi fără „nici o legătură” cu informaţiile privind năvălirile barbarilor.

---

[48] Simţind aici un punct slab în argumentaţia sa, P. P. Panaitescu adaugă, mai jos, în cuprinsul punctului 6, o precizare acoperitoare dar, după noi, gratuită: „aici este evident că la sfîrşit există o lacună” ! (M. Costin, *Opere*, 1958, p. 399).

Să analizăm, pe rînd, în fiecare capitol, temeinicia afirmațiilor lui P. P. Panaitescu.

a) *Capitolul V* (nou), din redacția interpolată, luat în întregimea lui [49], contrar celor afirmate de criticul lui Const. Giurescu, are, după noi, o unitate destul de bine conturată, care respectă, în mare, un succint concept de plan enunțat încă din primele rînduri ale capitolului: „ . . . a pomeni de cetățile țărilor acestora (1) cîte sînt acmu și în Bugeac (2) și aicea la noi în țară și de față ce stau, (3) și altele năruite cît deabia să cunosc că au fost cetăți, (4) și cîte sînt și în Țara Munteniască ...". Baza de orientare și informație o constituie capitolul corespunzător „Despre cetăți", din *Cronica polonă* [50], ale cărei date — destul de sumare — Nicolae Costin le amplifică, cu mult, atît prin informații personale cît și prin știri, în plus, pe care le culege din istorici nefolosiți de Miron Costin. Începe cu cetățile făcute de daci, Cetatea Albă, din Bugeac, trece, apoi la cele din țară, existente („de față ce stau"), Suceava, Neamțul, Hotinul, Tighina, făcute de români (în legătură cu turnul cetății Sucevei amintește de inscripția de la Despot vodă, pe care a citit-o personal), Soroca ar fi zidită de Pătru vodă, despre Chilia (zidită de genovezi) pune în discuție, în stilul care-i este caracteristic, o contrazicere pe care o găsește la Ureche, apoi revine la Neoptolem, în Bugeac, clădită de greci, urmînd, de fapt, ordinea din *Cronica polonă*, cu observațiile de care s-a vorbit. Aici se încheie însă datele din *Cronica polonă*. Ceea ce urmează, mai bine de jumătate din capitol, își are drept corespondent, în opera cunoscută ca certă a lui Miron Costin, aceste două rînduri din *Poema polonă*: „Dar mai sînt și multe alte *ruine vechi*, urme de cetăți, ca în jurul Romanului și la Galați, Giurgiul și Brăila, sînt *amintiri veșnice ale domnilor munteni*" [51]. Reținînd, de aici, ideea ruinelor, a *năruiturilor*, și potrivit planului propriu expus la începutul capitolului, Nicolae Costin, pe baza indicației vagi „în jurul Romanului și la Galați", dezvoltă, în continuare, o largă și documentată expunere în legătură cu „năruiturile" cunoscute de el în Moldova (Gherghina, lîngă Galați, Crăciuna, pe Milcov), apropiindu-le, firesc (simplă incidență) — sub aspectul originei și al stării lor („tot pe o poveste stau") — de cele din Muntenia. Urmează, compact, „mărturiile" culese din unele din aceste cetăți: piatra de marmură, cu inscripții latine, adusă la Iași de la Galați, semnele podului lui Traian, în Muntenia, confirmat prin extrasul din Bonfini, banul de aramă găsit la „năruiturile" de lîngă Galați, cu inscripția „Marchianopolis", piatra de la Gherghina („Severus Imperator Romanorum"), celălalt ban, găsit în ruinele de lîngă Roman. Concluzia: despre cetățile „acestor țări" — Moldova și Muntenia — s-a putut afla „că sînt unele făcute de dachi, cum este deșchis de Cetatea Albă, celelalte și de râmleni și unele mai prĕ urmă și de domniile țării".

Considerînd capitolul conceput și redactat de Nicolae Costin, ne dăm seama că el este oarecum organic închegat, concesie făcînd pedantismului specific fiului cărturar al lui Miron Costin, care nu scapă ocazia, de cîte ori aceasta se ivește, să adauge o completare doctă, inclusiv citate,

---

[49] M. Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. C. Giurescu, 1914, p. 43—46 (subsol).
[50] M. Costin, *Opere*, 1958, p. 205—206.
[51] *Ibidem*, p. 223.

la faptele pe care le înfățișează. Obiecțiile lui P. P. Panaitescu, privind *intercalările arbitrare*, se explică, astfel, de la sine, în lumina celor de mai sus.

Așa cum îl cunoaștem și din *Letopiseț*, Nicolae Costin este un *exhaustist*, preocupat să epuizeze integral sursele pe care le cunoaște, gata să facă maxime sforțări în acest sens. Nu surprinde, deci, frămîntarea și dezolarea cu care își începe capitolul: „ . . . mare nevoe iaste a scrie de dînsele [= despre cetăți] de cine ar fi făcute, că cît am nevoit, cît am cercat să știu ceva de ce niam sînt făcute, un cuvînt, o pomenire, n-am putut afla cu mare jele" [52].

b) Susținînd că cel de-al VI-lea capitol (V, în redacția neinterpolată; după P. P. Panaitescu „lacunar", dar, de fapt, *neterminat*) nu conține interpolări, editorul *Operelor* lui Miron Costin își contrazice flagrant metoda și principiile de lucru. Dacă se pot găsi interpolări, prin „intercalări arbitrare", într-un capitol ca cel discutat mai sus, forțînd „critica internă" a textului, ce poate fi mai evident contradictoriu decît enunțarea unui titlu, nerespectat, în tratarea care trebuie să-i urmeze imediat, de către însuși autorul lui? Titlul capitolului din redacția scurtă, de 5 capitole, sună astfel: *De numerile [= numele] neamului acestor țări și de port și de legea creștinească de unde au luat.* Miron Costin tratează, în redacția sa, de 5 capitole, despre nume și despre port, inclusiv încălțămintea, și aici se oprește — fără voia sa — nemaiapucînd să vorbească și despre „legea creștinească". Reluînd capitolul și refăcîndu-l, Nicolae Costin îi schimbă și titlul, adaptîndu-l conținutului pe care își propune să i-l dea: *De niamurile numelui* [sic!] *acestor țări și de port i de limba graiului, de unde au luat, așijderea și de tunsura care să află și acmu la prostime pre supt munte, lăcuitorii.* Omite „legea creștinească" despre care nu va scrie, nu din lipsa unei suficiente documentări, ci pentru că nu intra în vederile lui *tratarea aici* a acestui capitol; el apare totuși în *Letopiseț*, dar nu între capitolele privitoare la „întîiul descălecat", ci mai tîrziu, după cel de-al doilea", în domnia lui Alexandru cel Bun, mai cuprinzător decît rîndurile din *Cronica polonă* a tatălui său [53]. În schimb, se va ocupa de „tunsură", după Toppeltin (pe care am arătat că l-a putut cerceta), și de „limba graiului", după *Poema polonă*, încheind cu obiceiurile la ospețe și înmormîntări, tot după Toppeltin. Capitolul are unitate și se acordă cu titlul numai în redacția dezvoltată. *Modul în care procedează P. P. Panaitescu, prin combinarea titlului și a conținutului capitolului din cele două tipuri de manuscrise, nu are, cum spuneam mai sus, nimic comun cu criteriile științifice ale criticii textuale* [54].

c) Cu referire la cap. VII, P. P. Panaitescu admite, drept interpolări, numai pasajele care-l contrazic pe Miron Costin din capitolele cunoscute în redacția de 5 capitole și pe cele provenind, ca date, din istorici și opere pe care cronicarul nu i-a cunoscut direct. Întrucît este vorba

---

[52] M. Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. C. Giurescu, 1914, p. 43.

[53] N. Costin, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. cit., p. 196—197.

[54] M. Costin, *Opere*, 1958, p. 267: „De numerile neamului acestor țări și de port și de limba graiului, de unde au luat, așijderea și de tunsura, carei să află și acmu la prostime pe supt munte, lăcuitorii ce sîntŭ și de lege creștinească, de unde au luat".

de aceeaşi „critică internă'' discutată în legătură cu tema cap. V (VI în redacţia dezvoltată), se înţelege că opunem aceleaşi obiecţii formulate mai sus.

Concluzie — P. P. Panaitescu. *Metoda care trebuie folosită pentru distingerea interpolărilor este deci critica internă: toate informaţiile ce se află în capitolele respective din „De neamul moldovenilor'', şi deopotrivă şi în scrierile polone ale lui Miron Costin, sînt ale lui Miron Costin. Tot ceea ce, în aceste capitole, este bazat pe izvoare folosite de Miron Costin: Toppeltin, Ureche etc., este de Miron Costin. Tot ce contrazice textul, îl întrerupe în chip arbitrar, folosind izvoare necunoscute de Miron Costin, este interpolaţie.*

În cele de mai sus, ocupîndu-ne de argumentele lui P. P. Panaitescu, am infirmat trei din principalele sale puncte de sprijin, stabilind că: a) Nicolae Costin a avut la îndemînă şi lucrările polone ale tatălui său pe care le-a folosit; b) Nicolae Costin a cercetat direct şi a folosit independent scrierea *Origines et occasus Transsylvanorum* a lui Laurenţiu Toppeltin; 3) în legătură cu cetatea Turnul Neoptolem, Nicolae Costin se referă, sub titlul de „izvoade'', nu la *De neamul moldovenilor*, ci la *Cronica polonă* a tatălui său. Lipsită de suportul acestor puncte de sprijin care, în argumentaţia lui P. P. Panaitescu, constituiau temeiuri de natură peremptorie, în restul argumentelor „critica internă'' funcţionează în gol — aşa cum a rezultat şi din discuţia noastră de mai sus — lăsînd, în continuare, cîmp liber de acţiune tezei emise de Constantin Giurescu, cu mai bine de 60 de ani în urmă.

Pornind de aici, se deschid posibilităţi pentru o argumentaţie pozitivă în sprijinul paternităţii lui Nicolae Costin asupra redacţiei dezvoltate, în 7 capitole, a lucrării *De neamul moldovenilor*. Ceea ce ne propunem pentru un viitor articol.

UNE VIEILLE CONTROVERSE: LA PATERNITÉ DE LA RÉDACTION EN SEPT CHAPITRES DE L'OUVRAGE „DE NEAMUL MOLDOVENILOR''

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de clarifier la vieille controverse portant sur la paternité de la rédaction en sept chapitres de l'ouvrage „De neamul moldovenilor'', monographie historique initiée vers la fin du XVII-e siècle, par laquelle on démontre la descendance romaine du peuple roumain et de sa langue, ainsi que la continuité de celui-ci entre les frontières de l'ancien territoire géto-dace, soumis par les Romains.

Attribuée par les premiers éditeurs (1845 et 1886) à Miron Costin, la rédaction en sept chapitres de l'ouvrage ci-dessus a été prétée en 1914, par C. Giurescu, à Nicolae, fils de Miron Costin. En 1958, dans une nouvelle édition de Miron Costin, l'historien P. P. Panaitescu, rejetant les arguments de C. Giurescu, plaçait avec certitude la rédaction en sept

chapitres parmi les oeuvres de Miron Costin, opinion fermement soutenue aussi dans le passé par Nicolae Iorga.

Procédant à une analyse approfondie, sur la base du manuscrit le plus ancien de la rédaction en sept chapitres („F. IV 2", de la bibliothèque „M. E. Saltykov-Stchédrine" de Léningrade, connu sous la forme de microfilm), comparé à des rédactions ultérieures existant dans le pays, au texte correspondant de *Letopisețul* (Chronique) de Nicolae Costin et aux manuscrits de la rédaction en cinq chapitres, l'auteur de l'article démontre le manque de fondement des six arguments, *dont trois à caractère péremptoire*, par lesquels P. P. Panaitescu soutenait que Nicolae Costin ne saurait être l'auteur du texte à sept chapitres (respectivement des chapitres et des parties de chapitres qui dépassent la rédaction en cinq chapitres). Ainsi, contrairement aux assertions de P. P. Panaitescu, l'auteur démontre que:

1. Nicolae Costin, qui a détenu les manuscrits rédigés en roumain par son père, a disposé également des „brouillons" des ouvrages en polonais — *La Chronique polonaise* et *Le poème polonais*—qu'il a utilisés pour compléter l'ouvrage inachevé de son père.

2. Nicolae Costin a connu directement l'oeuvre de Laurence Toppeltin, *Origines et occasus Transsylvanorum*, dont il reproduit des fragments dans son *Letopiseț* en plus du texte *De neamul moldovenilor.*

3. La contradiction, relevée par P. P. Panaitescu quant à la cité de Turnul Neoptolem, entre *Letopisețul* de N. Costin et un passage de la partie supplémentaire de la rédaction en sept chapitres, n'est qu'apparente. Dans son *Letopiseț*, Nicolae Costin ne se réfère point à la partie supplémentaire de l'ouvrage *De neamul Moldovenilor*, soit à la rédaction en sept chapitres qui lui appartient, mais à un passage identifié avec précision par l'auteur de l'article dans la *Chronique polonaise* de Miron Costin.

Les autres points des arguments avancés par P. P. Panaitescu quant au style, à la structure de l'ouvrage etc., dans sa partie supplémentaire, dépourvus de l'appui des arguments péremptoires, dont le manque de fondement a été démontré, demeurent inéficients, opérant dans le sens contraire.

L'auteur se propose de fournir dans un autre article des arguments supplémentaires à l'appui de sa thèse concernant la paternité de Nicolae Costin quant à la rédaction en sept chapitres.

MOMENTE DIN CREAREA ŞI ORGANIZAREA BRIGĂZILOR INTERNAŢIONALE DIN SPANIA (1936–1939)

DE

NICOLAE DASCĂLU

Războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol a generat în întreaga lume o amplă mişcare de solidaritate cu cauza republicii, pentru ajutarea acesteia şi reprimarea rebeliunii fasciste. În primele rînduri ale celor care şi-au declarat în mod ferm adeziunea la cauza justă a Spaniei republicane au fost comuniştii de pretutindeni. Mişcarea muncitorească internaţională, în frunte cu detaşamentul ei de avangardă, partidele comuniste, a utilizat o multitudine de forme de ajutorare a poporului spaniol. În acest context, este neîndoielnic faptul că cea mai înaltă formă de solidaritate a constituit-o lupta cu arma în mînă, alături de forţele armate republicane, în cadrul brigăzilor internaţionale.

„... În împrejurările grele ale războiului civil — sublinia secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — sute de comunişti şi patrioţi români, împreună cu voluntari din alte ţări ale lumii, s-au alăturat comuniştilor şi patrioţilor spanioli, au ajutat poporul spaniol în lupta sa eroică."[1]

Acest aspect al solidarităţii ocupă un loc important în istoriografia generală a războiului civil spaniol,[2] prin numeroasele volume sau studii consacrate ansamblului de unităţi formate din voluntari străini sau numai unora dintre acestea. De asemenea, au apărut, în anii care s-au scurs de la terminarea războiului, multe lucrări dedicate participării unor grupuri naţionale.[3]

Referitor la sursele documentare ale istoriei brigăzilor internaţionale, se remarcă trei categorii importante: arhivele, presa şi memoriile combatanţilor.

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Bucureşti, Editura politică, 1971, p. 366.

[2] În ce priveşte istoriografia războiului civil spaniol, vezi: *Bibliografia general sobre la guerra de España, 1936–1939, y suo antecedente historicas.* Fuentes para la historia contemporanea de España. Coordinacion y direction M. del Carmen Garrida, Madrid, Barcelona, Ediciones Ariel, 1968, 729 p.; *Cuadernos bibliograficos de la guerra de España, 1936–1939,* Series I–III, Madrid, 1966 —; Juan Garcia Duran, *1936–1939. Bibliography of the Spanish Civil War*, I, Montevideo, Editorial El Siglo Ilustrado, 1964, 559 p. (6 248 titluri); R. La Cierva y de Haces, *Importancia historica e historiografica de la guerra española*, Madrid, Editura Nacional, 1967, 42 p.

[3] O prezentare sintetică, dar incompletă la: Klaus-Jörg Ruhl, *Die Internationalen Brigaden im Spanischen Bürgerkrieg, 1936–1939,* în „Revue Internationale d'Histoire Militaire", 1975, no. 33, p. 212–224.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 9, p. 1369–1387. 1976.

Pe lîngă Comisariatul general al brigăzilor internaţionale a fost creat, încă de la început, un serviciu de arhivă însărcinat cu depozitarea documentelor care nu mai erau necesare activităţii curente.[4] Pînă la terminarea războiului, arhiva s-a aflat la Albacete, iar în 1938 a fost trecută, în marea ei majoritate, în Franţa. După o serie de întîmplări dramatice, arhiva brigăzilor a supravieţuit evenimentelor celui de-al doilea război mondial. Se pare că, pînă în momentul de faţă, Luigi Longo, fost comisar general al unităţilor internaţionale, este singurul care a avut acces la fondul arhivistic aflat în Franţa, elaborînd, pe această bază, o lucrare, cu caracter memorialistic, consacrată primului an din istoria brigăzilor de voluntari străini.[5]

O serie de documente au fost capturate de franchişti în cursul sau după terminarea războiului, şi se află, alături de alte acte referitoare la evenimentele din anii 1936 — 1939, în fondurile Bibilotecii Naţionale din Madrid, fiind parţial deschise pentru istoricii regimului. O parte dintre aceştia au utilizat aceste surse în scrierea unor istorii ale brigăzilor internaţionale. Este vorba, în principal, de José Manuel Martinez Bande[6], José Luis Alcofar Nassaes[7], Ramon Salas Larrazabal, Ricardo de la Cierva y de Haces şi Andreu Castells.[8]

De o reală valoare documentară sînt diversele anale, istorii sau „cărţi" ale unora dintre brigăzile internaţionale, sau ale unităţilor din eşalonul inferior. Astfel, sub redacţia lui Theodore Balk, a apărut, în 1937, o „carte" consacrată celei de-a XIV-a brigăzi.[9] Peste 80 de membri ai brigăzii a XV-a au semnat diverse materiale incluse în „cartea" consacrată unităţii lor şi tipărită în anul 1938[10].

După 1945, în aceeaşi categorie de izvoare, au apărut, prin grija unor veterani, alte cîteva asemenea „cărţi". De menţionat sînt cele consacrate brigăzii a XI-a, editate de Erich Weinert şi Gustav Szinda[11] precum şi batalionului „Ceapaev".[12]

Ziarele brigăzilor internaţionale rămîn o preţioasă sursă de informare pentru cei care cercetează istoricul acestor unităţi. Din primăvara anului 1937 fiecare brigadă şi apoi aproape toate batalioanele şi compa-

---

[4] Vezi Albert Schreisner, *Zwei Dokumente über die Historische Sektion im Stab der Internationalen Brigaden in Albacete*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", 1956, Heft, 3, p. 583—595.

[5] Luigi Longo, *Le brigate internationali in Spagna*, Roma, Editori Riuniti, 1956, 407 p.

[6] José Manuel Martinez Bande, *Brigades internacionales*, Barcelona, Luis Caralt Editor, 1972, 249 p.

[7] José Luis Alcofar Nassaes, *Spansky. Los extranjeros que lucharon en la guerra civil espanola*, I, Barcelona, Dopesa, 1973, 387 p.

[8] Ramon Salas Larrazabal, *Historia del ejercito popular de la Republica*, Madrid, Editura Nacional, 1973, p. 2107—2163 şi 3425—2572; Ricardo de la Ciera y de Haces, *Leyenda y tragedia de las Brigadas Internacionales*, Madrid, Editura Nacional, 1971, 230 p.; Andreu Castells, *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, Barcelona, 1974, 314p.

[9] Theodore Balk, editor, *La Quatorziéme*, Madrid, Union Poligrafica, 1937, 222 p.

[10] *The Book of the XV th International Brigade. Our Struggle against the Fascism*, Madrid, Diana U.G.T., 1938, 320 p.

[11] Erich Weinert, *Camaradas. Ein Spanienbuch*, Berlin, Volk und Welt, 1951, 259 p.; Gustav Szinda, *Die XI Brigade. Geschichte der internationalen Brigade „Ernst Thälmann"*, Berlin, Militarverlag, 1956, 111 p.

[12] A. Kantorowicz, „*Tschapajew" das Bataillon der 21 Nationen. Dargestellt in Aufzeichnungen seiner Mitkämpfer*, Berlin, 1956, 422 p.

niile dispuneau de ziare care apăreau cotidian, săptămînal sau bi-săptămînal, adesea în mai multe limbi. Diversele materiale publicate erau semnate de combatanţi iar partea redacţională, de regulă, revenea comisarului politic al unităţii.

Organul central de presă al internaţionalilor a fost „Le Volontaire de la Liberté", tipărit prin grija Comisariatului general al brigăzilor care avea în frunte pe Luigi Longo-Gallo. „Pasaremos" a fost ziarul brigăzii a XI-a, „Il Garibaldino" al celei de-a XII-a, „El Soldato de la Republica" al celei de-a XIV-a iar „Our Fight" al brigăzii a XV-a. „Salud" a fost cotidianul brigăzii a 129-a iar „Ayuda Medical Internacional" al serviciului medical internaţional. [13]

Memorialistica continuă a rămîne principala şi cea mai accesibilă sursă de informare pentru istoricul brigăzilor internaţionale. Chiar din anii războiului civil zeci şi sute de volume cu amintiri au apărut în lumea întreagă. Pe primul plan se situează lucrările care reunesc memoriile unor luptători din aceeaşi ţară, şi care ne oferă o imagine de ansamblu a participării unor grupuri naţionale la luptele din Spania din anii 1936—1939.

Astfel, *Epopée d'Espagne. Brigades internationales, 1936—1939* este titlul culegerii de povestiri ale veteranilor francezi grupaţi, după 1945, în organizaţia Anciens volontaires français en Espagne Republicaine. În cele 253 de pagini ale volumului găsim referiri la momentul creării brigăzilor internaţionale, la principalele lupte ca şi la dizolvarea unităţilor de voluntari străini. Se apreciază, în finalul lucrării, că în Spania au căzut aproximativ 3.000 dintre cei 8.500 de francezi care au participat la lupta poporului spaniol pentru libertate. [14]

Participarea antifasciştilor germani este bine conturată în volumele colective de memorii apărute în ultima vreme în R. D. Germană şi care oglindesc contribuţia celor aproximativ 3.000 de germani la apărarea republicii spaniole. [15]

Amintirile unora dintre cei 3.000 de polonezi care au luptat în Spania sînt grupate în volumul *Polacy w wojnie Hispanskiej, 1936—1939*, apărut, în anul 1963, sub redacţia lui Mihal Bron. [16]

Mii de antifascişti italieni (peste 3.000), unii sosiţi din ţară iar alţii aflaţi deja în emigraţie, au luptat cu arma în mînă alături de poporul spaniol. Amintirile unora dintre aceştia au fost strînse în volumul *Perche andammo in Spagna. Scritti di militanti antifascisti, 1936—1939*, apărut în anul 1966 sub patronajul lui Associazione Nazionale Perseguitati Politici Italiani Antifascisti. [17]

---

[13] Ample referiri la presa brigăzilor face Jacques Delperrie de Bayac, *Les brigades internationales*, Paris, Fayard, 1968, p. 415—457.

[14] *Epopée d'Espagne. Brigades Internationales, 1936—1939.* Recueil de récits vecus et de documents historiques, edité par l'Amicale des Anciens Volontaires français en Espagne Republicaine, Paris, Editions A.V.E.R., 1957. 253 p.

[15] *Brigada Internacional ist unser Ehrenname. Erlebnisse ehemaliger deutscher Spanienkämpfer.* Ausgewählt und eingeietet von Hanns Maassen, Band 1—2, Berlin, Militärveralg der D.D.R., 1974, 484—512 p.

[16] *Polacy w wojnie Hispanskiej, 1936—1939.* Pod redakcj Michala Brona, Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1963, 280 p.

[17] *Perche andammo in Spagna. Scritti di militanti antifascisti, 1936—1939*, Roma, 1966, 317 p.; a se vedea şi *Garibaldini in Spagna*, Publicado per el Comisariado de las Brigadas Internacionales, Madrid, 1938.

Din Balcani au provenit mulţi luptători ai brigăzilor internaţionale. Volume apărute în România, Iugoslavia şi Bulgaria reflectă participarea voluntarilor din aceste ţări la războiul civil spaniol. [18]

De asemenea, lucrări cu caracter memorialistic au apărut în Elveţia [19], Austria [20], Cehoslovacia [21] sau Statele Unite ale Americii [22].

Referitor la voluntarii sovietici care au luptat în Spania în anii războiului civil, trebuie menţionat faptul că majoritatea acestora au fost tehnicieni, aviatori şi tanchişti, sau au avut funcţii de consilieri în comandamentul armatei republicane, neavînd, decît într-o măsură foarte mică, legătură directă cu brigăzile internaţionale. [23]

Dincolo de volumele mai sus citate, care, în marea lor majoritate au un caracter memorialistic, trebuie subliniată prezenţa sutelor de volume cu amintirile diverşilor veterani care au reconstituit evenimentele prin care au trecut ei înşişi. Astfel, germanii Alfred Kantorowicz [24], Ludwig Renn [25], Gottfried Grünberg [26], Hans Maasen [27] şi Walter Garrish englezii Ralf Fox [29], John Sommerfield [30] şi Tom Wintringham [31], fran-

---

[18] Vezi: *Voluntari români în Spania, 1936—1939. Amintiri şi documente*, Bucureşti, Editura politică, 1971, 588 p.; *Naši Spanci. Zbornik fotografija i dokumenta o učešćo jugoslavenskih dobrovalaca in spanskom ratu, 1936—1939*, Beograd, 1961, 301 p.; *Bili smo v Spanije. Slovenačke grupe bivših spanskih boraca*, Ljubljana, 1958, 450 p.; Tvetan Kristanov, *Memuary bolgarskovo kommunista*, Moscova, Progress, 1969, 336 p.

[19] *Schweizer kampfen in Spanien*, Max Wullschleger edit., Zürich, Stauffacher Verlag, 1939, 340 p.

[20] Max Stern, Spaniens Himmel. *Die Österreicher in den Internationalen Brigaden*, Wien, Schönbrun Verlag, 1966, 128 p.

[21] *Bojovalijsme ve Španelsku. Československí dobrovolníci mezinárodních brigad ve Španelsku 1936—1939*, Praha, 1957, S.N.P.L., 195 p.; *Dobrovolníci svobody. O boji československých dobrovolníků proti fašismu ve Španelsku v letech 1936—1939*, Praha, 1956; Přibyl Zdeněk, *La Corrida*, Praha, Naže Vojsko, 1960.

[22] Ne referim la: S. Nelson, *The Volunteers*, New York, International Publishers, 1953; Alvah Bessie, ed., *The Heart of Spain*, New York, Veterans of the Abraham Lincoln Brigade, 1952; Alvah Bessie, *Hombres en guerra. Historia de norteamericanos en España*, Mexico, Ediciones Era, 1969, 283, p. (ed. spaniolă); Cecil Eby, *Between the Bullet and the Lie. American Volunteers in the Spanish Civil War*, New York, 1964 .

[23] Pentru voluntarii sovietici în Spania, vezi: *Pod znamenem Ispanskoj respubliki 1936—1939. Vospominanija sovetskih dobrovolcev učastnikov nacionalno-revolucionnoj vojny v Ispanii*, Moscova, Nauka, 1965, 574 p.; *Ispanskij narod protiv fašizma, 1936—1939 gg. Sbornik statej*, Moscova, Nauka, 1963, p. 9—257; José Luis Alcofar Nassaes, *Los assesores sovieticos, los mejicanos, en la guerra civil espanola*, Barcelona, Dopesa, 1971, 175 p.; D. C. Watt, *Soviet Military Aid to the Spanish Republic in the Civil War, 1936—1939*, în „The American Slavic and East European Review", 19, 1960, H. 91, p. 536—543; cifra voluntarilor sovietici este diferit apreciată: *Solidarnost' narodov s Ispanskoj respublikoj, 1936—1939*, Moscova, Nauka, 1972—2.000 voluntari p. 252—255; P. Broué et E. Temime, *La révolution et la guerre d'Espagne*, Paris, Minuit, 1964, p. 343—1.000 voluntari; *Pasaremos. Deutsche Antifaschisten im national-revolutionären krieg des spanischen Volkes*, Berlin, Deutscher Militärveralg, 1970, p. 46—2.500 voluntari.

[24] A. Kantorowicz, *Spanisches Tagebuch*, Berlin, Aufbau Verlag, 1949, 360 p.

[25] L. Renn, *Im spanischen Krieg*, Berlin, Aufbau Verlag, 1963, 383 p.

[26] G. Grünberg, *Wir kämpfen und siegen für dich, Freiheit*, Berlin, 1956.

[27] Hans Maasen, *Die Söhne des Tschapajew*, Berlin, 1960, 416 p.

[28] W. Garrish, *Um Spaniens Freiheit*, Berlin, Aufbau Verlag, 1949, 210 p.

[29] Ralf Fox, *A Writer in Arms*, New York, International Publishers, 1937.

[30] John Sommerfield, *Volunteer in Spain*, New York, Alfred A. Knopf, 1937.

[31] Tom Wintringham, *English Captain*, London, 1939.

cezul André Marty [32], belgianul Nick Gillain [33], românul Valter Roman [34] polonezul Karol Swierczewski [35] maghiarii Máté Zalka [36] şi József Csatári [37] sau italianul F. Nitti [38], pentru a da numai cîteva exemple, refac în paginile cărţilor lor, episoade din glorioasa epopee a brigăzilor internaţionale.

Existenţa multitudinii de izvoare, menţionate mai sus, a permis abordarea din punct de vedere ştiinţific a istoriei unităţilor internaţionale. Desigur că nu toate volumele apărute pînă acum sînt de egală valoare, nemaivorbind de faptul că o serie de lucrări, şi în special cele apărute în Spania, tind a falsifica adevăratul rol şi caracter al brigăzilor de voluntari străini care au luptat în armata republicană. [39]

Mai aproape de adevărul istoric se află lucrările apărute în istoriografia occidentală în ultimul deceniu. În acest sens trebuie menţionată monografia britanicului Vincent Brome, apărută în anul 1965, dar care, în ciuda titlului general, pune pe prim plan acţiunile voluntarilor anglo-americani. [40]. Americanul Verle B. Johnston a publicat, după părerea noastră, una dintre cele mai bune istorii, cu caracter strict ştiinţific, a brigăzilor internaţionale din Spania. Deşi de dimensiuni relativ mici (152 p. text, 40 p. note şi 17 p. bibliografie), volumul lui Verle B. Johnston oferă o imagine completă a genezei, activităţii şi caracterului unităţilor internaţionale. [41]

O altă lucrare de valoare este aceea, deja citată, a francezului Jacques Delperrie de Bayac, considerată a fi, la ora actuală, cea mai completă istorie a brigăzilor internaţionale. Este însă regretabil faptul că volumul istoricului francez nu dispune de aparatul critic atît de necesar unei lucrări de o reală valoare ştiinţifică.

Afară de aceste studii, cu caracter general, se pot menţiona monografiile consacrate unor unităţi internaţionale, de pildă unei brigăzi, unui batalion etc. Pe lîngă apariţiile mai vechi, dinainte de cel de-al doilea război mondial, [42] s-a impus în mod special monografia america-

---

[32] André Marty, *Volontaires d'Espagne*, Paris, Fayard, 1938, 270 p.

[33] Nick Gillain, *Le mercenaire*, Paris, Fayard, 1938, 228 p.

[34] Valter Roman, *Sub cerul Spaniei. Cavalerii speranţei*, Bucureşti, Editura militară, 1971, 398 p.

[35] Karol Swierzcewski, *W bojach o wolność Hispanii*, Warszawa, 1966, 331 p.

[36] Maté Zalka, *Válogatott elbeszélései*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1952.

[37] J. Csatári, *A spanyol barikádon. Egy magyar önkentes visszaemlékezése Második, bövitett kiadás*, Budapest, Zrinyi Kiadó, 1961, 212 p.

[38] F. Nitti, *Il maggiore e un rosso*, Milano-Roma, Avanti, 1955, 224 p.

[39] Avem în vedere, în special, A. Lizon Gadea, *Brigadas Internacionales en España*, Madrid, 1940; *The International Brigades. Foreign Assistants of the Spanish Reds*, Madrid, Spanish Office of Information, 1953.

[40] Vincent Brome, *The International Brigades. Spain, 1936—1939*, London, Heinemann, 1965, 317 p.; semnalăm, în istoriografia britanică şi studiul lui Thomas Hugh, *The International Brigades in Spain*, în „History Today", mai 1961.

[41] Verle B. Johnston, *The International Brigades in the Spanish Civil War*, University Park (Pen.), P.S.U.P., 1967, 228 p.

[42] Ne referim la : Lise Lindbaeck, *Internationella Brigaden*, Stockholm, 1939 ; Lise Lindbaeck, *Bataljon Thälmann*, Oslo, 1938 ; E. Rolfe, *The Lincoln Battalion*, New York, 1939, 204 p. ; W. Rust, *Britons in Spain. The History of the British Battalion of the 15 th International Brigade*, London, Lawrence & Wishort, Ltd., 1939, 320 p.

nului Arthur H. Landis, dedicată celei de-a XV-a brigăzi internaționale, „Abraham Lincoln". [43]

De pe pozițiile materialismului dialectic și istoric evoluția brigăzilor internaționale a fost abordată, mai întîi, de către Luigi Longo care a participat direct la crearea acestor unități și a făcut parte din comandamentul lor. Lucrarea sa, bazată, așa cum am menționat deja, pe documente de arhivă și avînd un pregnant caracter memorialistic, este din nefericire incompletă, deoarece acoperă, din punct de vedere cronologic, doar perioada iulie 1936 — iulie 1937. Cu toate acestea ea este indispensabilă pentru cercetătorii preocupați de geneza unităților internaționale din Spania. [44]

O sinteză a istoriei brigăzilor a realizat spaniolul José Garcia în studiul publicat, în anul 1956, în revista sovietică „Voprosî Istorii". [45]

Lucrări de o amploare mai mare sau mai mică, cu un caracter general sau consacrate doar unor aspecte din istoria brigăzilor toate însă avînd o valoare științifică, au fost editate în Bulgaria, [46] Cehoslovacia [47], Franța [48], R. D. Germană [49], Polonia [50], România [51] și Ungaria [52].

În cele ce urmează ne propunem să schițăm, pe baza informațiilor oferite de sursele istoriografice existente, în parte deja menționate, cîteva din momentele importante ale istoriei brigăzilor internaționale: crearea, sistemul general de organizare precum și dizolvarea unităților de voluntari străini.

---

[43] Arthur H. Landis, *The Abraham Lincoln Brigade*, New York, The Citadel Press, 1967, 677 p.; vezi și John A. Munro, *Canada and the Civil War in Spain. Repatrition of the MacKenzie-Papineau Battalion*, în „External Affairs", (Ottawa), XXIII, 1971, 2, p. 52—58; Arnold Kramer, *Germans against Hitler. The Thälmann Brigade*, în „Journal of Contemporary History", 4, 1969, no. 2, p. 65—83; R. Pacciardi, *Il Bataglione Garibaldi*, Lugano, 1948.

[44] Luigi Longo, *op. cit.*, ed. rom. 1957, citată mai departe.

[45] José Garcia, *Internacionalnie brigadi v Ispanii (1936—1938 gg)*, în „Voprosî Istorii", 1956, iulie, 7, p. 33—48.

[46] S. Savov, *La participation des volontaires bulgares a la guerre civile d'Espagne*, în „Études Balcaniques", 1967, 7, p. 141—156.

[47] Vezi: Biheller, B., *Z války ve Španelsku. Hrst vzpomínek dobrovolníka mezinárodních brigad*, Praha, 1957; *Živé tradice. Kapitoly z národno-osvobozeneckého a protifašistického boje našeho lidu*, Praha, Nase Vojsko, 1959, p. 51—75; F. Kruzik, *Českoslovenští dobrovolníci v mezinárodních brigádach v národno-revoluční vojně španelského lidu*, în „Historie a vojenství", Praha, 1955, 4 císlo, p. 611—630; F. Kruzik, *K.S.Č. a českoslovenští dobrovolníci v mezinárodních brigádach ve Španělsku*, în „Historie a vojenství", 1 čísllo, 1961, p. 61—84; F. Kruzik, *Solidarita s Republikánskym Španělskem a vznik mezinárodních brigad*, în „Historie a vojenství", Praha, 1966, 3 císlo, p. 408—445; K. Fukan, *K istorii graždanskoj vojny v Ispanii i internacionalnyh brigad*, în „Revue dějin socialismu", Praha, 1968, 2, p. 30—72.

[48] Fernand Belino, *Les volontaires des Brigades internationales et la solidarité des peuples envers l'Espagne républicaine*, în „Cahiers du Communisme", 33-e année, 1957, I, p. 100—111.

[49] Ne referim la: *Interbrigadisten. Der Kampf deutscher Kommunisten und anderer Antifaschisten im national-revolutionären Krieg des spanischen Volkes, 1936—1939*, Berlin, Deutscher Militärverlag, 1966, 568 p.

[50] Michal Bron, *Udzial Polaków w wojne hispanskiej w latach 1936—1939*, în „Wojskowy Przegląd Historyczny", Warszawa, 1963, 8, no. 1, p. 97—131; Seweryn Ajner, *Korespondencja polskich dzialóczy kommunistycznych w Hiszpanii z Biurem Politycznym K.C.K.P.P.*, în „Z Pola Walki", Warszawa, 1966, 33, p. 95—153.

[51] Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă, 1933—1939*, București, Editura politică, 1972, p. 167—204.

[52] Jenö Györkei, *Spanyol földön a szabadságért*, Budapest, Zrynyi Katonai Kiadó, 1963, 269 p.

Brigăzile internaţionale din Spania, care, din punct de vedere oficial, au activat în perioada 22 octombrie 1936 — 1 octombrie 1938, au avut ca precedent în primele luni ale războiului civil, micile unităţi de voluntari străini care, după numele adoptat de anarhiştii spanioli, s-au numit „centurii". În acest cadru grupuri de străini au participat la primele lupte ale republicii spaniole împotriva rebelilor, în Aragon, în provinciile basce şi la nord de Madrid. Majoritatea acestor internaţionali au fost muncitori emigranţi sau refugiaţi (italieni, germani, sau din răsăritul şi sud-estul Europei), sosiţi în Spania imediat după proclamarea republicii. De asemenea, nu au pregetat a lua arma în mînă mulţi dintre participanţii la aşa-numita „Olimpiadă muncitorească", organizată la Barcelona de către partidele de stînga din lumea întreagă, ca o replică la Jocurile Olimpice care se pregăteau în Germania. [53]

La numai 5 zile de la declanşarea rebeliunii fasciste, în Aragon se crează un grup de luptători străini care adoptă, pentru mica lor unitate, numele de „Ernst Thälman" şi care, în scurt, timp va deveni o „centurie". [54] La sfîrşitul lunii iulie şi în cursul celei următoare a anului 1936 s-au mai format centuriile „Dreptate şi libertate", comandată de italianul Carlo Rosselli; „Gastone Sozzi" sub comanda lui Gastardo Rinaldi şi apoi a lui Nino Nanetti; „Comuna din Paris" în frunte cu Jules Dumont.

Alţi voluntari străini au luptat în grupuri mai mici, alături de unităţi ale miliţiilor spaniole, dintre aceştia remarcîndu-se italienii Scotti, Belmonte şi Stefannelli precum şi francezul Barthomieu. [55]

La jumătatea lunii octombrie 1936 luptătorii străini au fost retraşi de pe front şi orientaţi spre Albacete unde începuse organizarea unor unităţi speciale, brigăzile internaţionale, paralel cu crearea armatei republicane menită a înlocui miliţiile din primele luni ale războiului. Ideea creării unor unităţi speciale din voluntari străini nu a venit din partea guvernului spaniol ci a conducerii Partidului Comunist din Spania şi a altor partide comuniste. [56] O propunere în acest sens a fost prezentată conducerii Internaţionalei a III-a, în cadrul căreia Palmiro Togliatti, G. Dimitrov, Maurice Thorez şi André Marty s-au pronunţat favorabil. [57]

Ca urmare a acestui acord de principiu au început demersurile pe lîngă guvernul spaniol pentru obţinerea aprobării necesare creării unui cadru legal pentru proiectatele unităţi. O delegaţie formată din italianul Luigi Longo, francezul Pierre Rébière şi polonezul Stefan

---

[53] Pentru istoria centuriilor de internaţionali vezi: Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 39—68; Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 628—642; 2153—2154; Vincent Brome, *op. cit.*, p. 71—76; Pierre Broué et Emile Témime, *op. cit.*, p. 347—349; Jean Gisclon, *Des avions et des hommes*, Paris, Editions France Empire, 1969, 288 p. (se referă la voluntarii străini din aviaţia republicană, în perioada iulie — oct. 1936).

[54] Referitor la grupul şi apoi centuria „Thälmann", vezi: *Brigada Internacional ist unser Ehrenname ...*, Band I, p. 71—73; Max Friedemann, *Die Geschichte der Gruppe Thälmann*, în *Interbrigadisten ...*, p. 356—361.

[55] Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 2154.

[56] *Ibidem*, p. 2110—2111; Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.* p. 69—70.

[57] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 73—75; pentru poziţia mişcării comuniste internaţionale faţă de războiul civil din Spania, cităm, dintre lucrările mai puţin cunoscute apărute în Occident, Davis T. Cattel, *Communism and the Spanish Civil War*, New York, Russell and Russell, 1965, 290 p.;

Wisniewski negociază cu conducerea republicii spaniole. Factorii de răspundere cu care delegații au discutat, respectiv președintele republicii Manuel Azana, primul-ministru Largo Caballero și reprezentanții Statului Major, au manifestat o surprinzătoare răceală față de ideea avansată de comuniști. În fapt era vorba de teama elementelor moderate republicane de a vedea apărînd forțe armate care să scape controlului lor și să aibă un pronunțat caracter de stînga. Cu toate acestea, situația militară dificilă și-a spus cuvîntul și guvernul a aprobat crearea unităților de internaționali. În acest sens decisivă a fost discuția cu Martinez Barrio, președintele Comisiei de organizare a armatei republicane, față de care delegații internaționali au declarat că nu doresc altceva decît crearea unor unități din voluntari străini dar total subordonate guvernului și Statului Major General spaniol.[58]

Ca urmare a acestor acțiuni, la 22 octombrie 1936 a fost adoptat decretul prin care guvernul spaniol aproba crearea unor unități formate din voluntari străini. Pentru acestea a fost adoptată denumirea de brigăzi, deoarece armata republicană în curs de organizare avea la bază acest tip de unitate militară, ce dispunea de o mare autonomie și conferea ca urmare, o mare suplețe întregii armate. Se vor numi internaționale întrucît erau formate din voluntari de diverse naționalități. Propunerea pentru adoptarea acestei denumiri a fost făcută de către C. C. al P.C.S., care a apreciat că ea corespundea cu totul caracterului noilor unități și nu aceea de Legiunea Străină, sugerată de unii. Cît despre nomenclatura brigăzilor internaționale, aceasta a fost conferită în funcție de numerotarea generală existentă în armata republicană în curs de constituire.

La baza de la Albacete funcționa, încă de la jumătatea lunii octombrie 1936, un Comitet de organizare a brigăzilor, format din André Marty, Luigi Longo, Stanislav Matuszczač, Giuseppe di Vittorio, Hans Kahle, Vital Gayman și iugoslavul Kalmanovič. Sarcina acestui organism era de a grupa, înarma și echipa pe străinii care se aflau deja sau începuseră a sosi în Spania.[59]

De la sfîrșitul lunii septembrie 1936 partidele comuniste din întreaga lume au început a organiza recrutarea de voluntari pentru Spania republicană. În Franța listele de înscriere circulau în celulele P.C.F. și în scurt timp s-au înregistrat foarte multe cereri. S-au înrolat și mulți emigranți străini, comuniști sau simpli antifasciști, aflați pe teritoriul francez din cauza prigoanei care domnea în țările lor. Înrolările făcute pe teritoriul francez erau centralizate de către un comitet de recrutare care funcționa la sediul central al P.C.F. și se afla în legătură cu Madridul.[60]

În țările în care partidele comuniste se aflau în ilegalitate angajamentele pentru Spania se înregistrau la sediile partidelor și organizațiilor de stînga sau ale sindicatelor. Centralizarea se făcea tot la Paris,

---

[58] Luigi Longo, *op. cit.* p. 54; 66—68.

[59] Pentru recrutarea și transportul voluntarilor spre Spania, a se vedea: P. Broué et E. Témime, *op. cit.*, p. 349—359; Ramon S. Larrazabal, *op. cit.*, p. 2155—2166; *Voluntari români în Spania*, p. 112—125; Valter Roman, *op. cit.*, p. 72—85; S. Ajner, *Rekrutacja ochotników polskich do Hiszpanskiej Armii Republikanskiej*, în „Wojskowy Przegled Historyczny", 1959, 2, p. 169—186.

[60] Vezi: P. Broué et E. Témime, *op. cit.*, p. 350—352; Thomas Hugh, *The Spanish Civil War*, London, Eyre & Spottiswoode Publishers, 1961, p. 294—306; Vincent Brome, *op. cit.*, p. 29—42.

la un sediu din Strada Mathurin-Moreau nr. 8. Pentru majoritatea voluntarilor europeni trecerea spre Spania se făcea, în mod obligatoriu, prin Franţa, prin intermediul unor filiere organizate cu multă grijă. De asemenea, s-au organizat trasee şi prin Belgia şi Elveţia, destinate în special voluntarilor plecaţi din ţările cu regimuri de dreapta, în care viza pentru Franţa se dădea deja cu greutate. Desigur că asemenea călătorii spre teritoriul spaniol erau periculoase din cauza piedicilor ridicate de forţele de represiune din diverse state. Nu puţini au fost antifasciştii întorşi din drum sau închişi pentru vina de a fi prinşi în drumul lor spre Spania republicană. [61]

La Paris Iosif Broz, viitorul mareşal Tito, se ocupa de gruparea voluntarilor care proveneau din sud-estul şi răsăritul Europei. [62]

În Algeria, delegatul C.C. al P.C.F. pe lîngă Partidul Comunist Algerian, Jean Chaintron, acţiona pentru recrutarea celor care doreau a lupta împotriva fascismului în Spania. Mulţi comunişti sau simpatizanţi, francezi sau arabi din Africa de Nord s-au înrolat pentru brigăzile internaţionale. Ei au ajuns pe teritoriul spaniol la bordul pachebotului „Jaime III", care făcea curse pe ruta Oran-Alicante. Aproximativ 600 de combatanţi au sosit pe această cale la destinaţie. [63]

Primul mare lot de internaţionali, peste 500 de combatanţi în marea lor majoritate francezi, sosea la 12 octombrie 1936 în Figueras. A doua zi, la Barcelona, arunca ancora vasul „Ciudad de Barcelona" avînd la bord alţi 500 de internaţionali, francezi, italieni, polonezi şi de alte naţionalităţi. După 22 octombrie 1936 ritmul sosirilor s-a accelerat, ajungîndu-se la 2—3 convoaie pe săptămînă. Existau mulţi voluntari care soseau individual sau în grupuri mici, şi care, odată trecuţi de diversele piedici, intrau foarte uşor în Spania, deoarece controlul la frontiere era mai mult decît sumar. [64]

Cu excepţia voluntarilor proveniţi din Africa de Nord sau America, toţi ceilalţi treceau prin Franţa. La Paris şi Marseille au fost organizate centre de regrupare unde, pe măsura sosirilor, se constituiau convoaie de 600 pînă la 1200 de oameni care erau conduşi la destinaţie, respectiv baza de la Albacete, de către un responsabil numit. Convoaiele mai importante erau însoţite de către un delegat al C.C. al P.C.F. Adunarea în vederea plecării se făcea în Gara Austerlitz, la Paris, sau în port, la Marseille. Transportul pe mare se realiza, pe ruta Marseille-Barcelona, prin intermediul Companiei „France-Navigation", aflată sub controlul P.C.F. şi finanţată de către guvernul spaniol.

Pe calea terestră ultima escală pe teritoriul francez era Perpignan unde municipalitatea Frontului Popular caza şi hrănea pe voluntari. Apoi, după ce se strîngeau suficiente maşini, se trecea pe teritoriul spaniol aproape fără piedici. Prima oprire era la Figueras, din imediata

---

[61] Pentru sosirea voluntarilor din America vezi şi John M. Muste, *Say that I Saw Spain Die. Literary Consequences of the Spanish Civil War*, Seattle and London, University of Washington Press, 1966, p. 24—33.

[62] Pentru activitatea lui Tito la Paris, în 1936, a se vedea : V. Dedijer, *Josip Broz Tito. Contribuţii la biografie*, Vârşeţ, Libertatea, 1953, p. 252—258 ; Phyllis Auty, *Tito. A Biography*, London, Longman, 1970, p. 109—114.

[63] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 78.

[64] *Ibidem*, p. 79.

apropiere a graniţei, unde internaţionalii erau cazaţi în vechea fortăreaţă pentru a fi oarecum izolaţi de anarhiştii care nu priveau cu ochi buni crearea brigăzilor de voluntari străini. După o primă organizare în detaşamente se pornea spre Barcelona unde se făcea joncţiunea cu cei sosiţi pe mare şi împreună se îndreptau spre Albacete, sediul Cartierului general al brigăzilor internaţionale. [65]

Din cei peste 4.000 de voluntari internaţionali aflaţi la sfîrşitul lunii octombrie 1936 la Albacete [66], se creează, prin ordinul din 28 octombrie emis de comandamentul internaţionalilor, prima brigadă, numită pentru moment a IX-a mobilă, formată din 4 batalioane organizate pe principiul naţional, respectiv cel german, francez, italian şi polono-balcanic. La comanda brigăzii a fost numit, la propunerea lui André Marty, francezul Jean Marie-Geoffroy. Batalioanele aveau în frunte pe Hans Kahle, Jules Dumont, Randolfo Pacciardi şi Boleslav Ulanovski. Fiecare batalion cuprindea aproximativ 600 de oameni, înarmaţi şi echipaţi cu materiale foarte diverse datorită greutăţilor de aprovizionare prin care trecea tînăra armată republicană spaniolă. [67]

Totodată au fost create serviciile necesare pe lîngă fiecare unitate iar, la 26—27 octombrie, a fost înfiinţat al 5-lea batalion internaţional, „Thälmann'', în care a fost integrată şi centuria cu acelaşi nume. [68]

Printr-o hotărîre a guvernului spaniol, din 1 noiembrie 1936, prima unitate internaţională a fost numită brigada a XI-a mixtă internaţională. La comanda ei au fost numiţi : generalul Emile Kléber comandant, Mario Nicolletti, comisar politic şi Jean Marie-Geoffroy, şef de stat major. [69]

La 9 noiembrie 1936 a fost constituită brigada a XII-a internaţională prin înfiinţarea de două noi batalioane din voluntari străini în jurul unui nucleau format dintr-un batalion detaşat de la cealaltă mare unitate. În componenţa noii brigăzi intrau batalioanele „Garibaldi'', comandat de Randolfo Pacciardi ; „Thälmann'', incluzînd în mare parte germani dar şi nordici şi balcanici, sub comanda lui Ludwig Renn ; „André Marty'', franco-belgian. Efectivul brigăzii, în momentul creării, a fost de 1.600 de combatanţi [22] ; la comandă a fost numit generalul Paul Lukács (Máté Zalka), iar în funcţia de comisar politic Luigi Longo-Gallo secondat de Gustav Regler. [71]

Formarea brigăzii a XIII-a internaţională a început în primele zile ale lunii decembrie 1936 în satele din jurul bazei de la Albacete, sub comanda generalului Gomez (Wilhelm Zeisser), ajutat fiind de polonezul Ferry, comisar politic şi de Albert Schindler, şef de stat major. Noua brigadă cuprindea trei batalioane de internaţionali : al 7-lea, „Louise Michel'' ; al 8-lea, numit şi „al celor 21 de naţionalităţi'' iar apoi „Ceapaev'' şi al 10-lea, „Henri Vuillemin''. Brigada a plecat imediat după creare pe frontul Madridului, avînd ca întărire trei baterii

[65] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 85—86.
[66] Luigi Longo, *op. cit.*, p. 90.
[67] Cf. Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 3427—3429.
[68] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 87—90.
[69] *Ibidem*, p. 93—95.
[70] *Ibidem*, p. 111—114.
[71] Luigi Longo, *op. cit.*, p. 93—94.

de artilerie, internaţionale („Thälmann", „Liebknecht" şi „Antonio Gramsci") precum şi o companie independentă formată din balcanici, între care şi mulţi români. [72]

Celui de-al 9-lea batalion internaţional i-a fost alipit batalionul al 10-lea, detaşat de la brigada a XII-a şi, împreună cu batalioanele 12 şi 13 vor da naştere celei de-a XIV-a brigăzi internaţionale. La comanda acesteia a fost numit generalul Walter [73], comisar politic André Heussler iar şef de stat major italianul Morandi. În fruntea batalionului 9 se afla, în momentul creării, bulgarul Stomatov, la al 10-lea belgianul Rasquin, la al 12-lea francezul Delassalle iar apoi George Nathan avînd în funcţia de comisar pe Ralph Fox, la al 13-lea căpitanul francez Putz. La fel ca toate celelalte brigăzi, a XIV-a internaţională va avea afectate cîteva unităţi speciale: o companie de armament greu; o companie de geniu; o companie de transmisiuni; o companie de transporturi; o companie sanitară; o baterie de artilerie antitanc şi un pluton de cavalerie pentru recunoaştere. [74].

Brigada a XV-a internaţională va fi constituită în luna ianuarie 1937 şi va îngloba majoritatea anglo-saxonilor precum şi reprezentanţi ai altor naţiuni. Colonelul Gal va fi numit comandant dar după puţin timp va fi înlocuit cu iugoslavul Vladimir Kopič iar francezul Jean Chaintron va activa în calitate de comisar politic al brigăzii. [75]

În componenţa brigăzii a XV-a vor intra patru batalioane de internaţionali [76]: cel britanic „Saklatvala", în care luptau, pe lîngă englezi şi cîţiva americani, cîţiva australieni, 60 de ciprioţi veniţi de la Londra, 1 etiopian, 1 sud-african ş.a., sub comanda comunistului Tom Wintringham şi a comisarului politic George Aitken, comunist scoţian; franco belgianul „6 Februarie", care includea şi combatanţi din Algeria, Maroc şi Tunisia, avînd în funcţia de comandant pe Gabriel Fort; batalionul balcanic „Dimitrov", în care a fost integrată şi o companie de italieni; batalionul „Abraham Lincoln", format din americani şi irlandezi şi comandat de comunistul american R. Merriman [77].

Pentru o scurtă perioadă (iulie-august 1937) a fost creată, din necesităţile strategice ale momentului dat, o a şasea brigadă internaţională care se va numi „Dombrowski" iar în nomenclatorul general va fi a 150-a. Cîteva zile comanda noii brigăzi a revenit spaniolului Gerasi care, de la 15 iulie 1937, va fi înlocuit cu polonezul Jan Barwinski numit şi comandantul Janek. Cu un efectiv general de 1910 combatanţi, brigada 150-a va include patru batalioane internaţionale dintre care unele au fost detaşate de la alte unităţi: batalionul „Dombrowski"; „Rakosi" „André Marty" şi „Palafox". La 4 august 1937 brigada se desfiinţează, batalionul „André Marty" fiind afectat brigăzii a XII-a iar celelalte trei batalioane celei de-a XIII-a brigăzi internaţionale. [78]

---

[72] *Ibidem*, p. 156—157; Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 132—134.

[73] Generalul Walter a fost înlocuit, la 15 februarie 1937, cu Putz căruia i-a urmat, după numai două luni, Jules Dumont.

[74] Luigi Longo, *op. cit.*, p. 157—158.

[75] Vincent Brome, *op. cit.*, p. 29—42; A. H. Landis, *op. cit.*, p. 10—94.

[76] Trebuie menţionat faptul că în toate brigăzile internaţionale pe lîngă batalioanele formate din voluntari străini se aflau şi 2—3 batalioane formate din spanioli.

[77] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 226—227.

[78] *Ibidem*, p. 261; 332.

O altă brigadă internaţională a fost creată în luna februarie 1938 sub comanda polonezului Waclav Komar şi va grupa trei batalioane de voluntari străini: „Dimitrov”, „Thomas Masaryk” şi „Djure Djakovič”. Efectivul total al noii unităţi a fost, în luna mai 1938, de 2019 soldaţi şi ofiţeri [79] (brigada 129-a internaţională).

Din punct de vedere organizatoric structura brigăzilor internaţionale a suferit o serie de modificări în funcţie de necesităţile de moment dar, la nivel general, două sînt inovaţiile importante, ambele fiind plasate, din punct de vedere cronologic, în 1937. Este vorba, în primul rînd, de gruparea unităţilor de voluntari străini în divizii, cu scopul evident de a le întări forţa de şoc şi potenţialul de acţiune. Ca urmare a deciziei Statului Major al armatei republicane în vara anului 1937 s-au creat două divizii internaţionale: a 35-a, comandată de generalul Walter (Karol Swiercewski) şi înglobînd brigăzile XI, XIII şi XV; a 45-a, comandată de generalul Lukács, iar după moartea acestuia la 11 iunie 1937, de către Petrov şi apoi de către Kleber, şi concentrînd brigăzile XII şi XIV. Ulterior, apartenenţa unei brigăzi la o divizie sau la alta a fost determinată de cerinţele operaţiunilor militare. [80]

Al doilea moment organizatoric important l-a reprezentat publicarea, la 27 septembrie 1937, a decretului prin care guvernul spaniol fixa statutul oficial al unităţilor formate din voluntari străini. În principal se prevedea integrarea brigăzilor internaţionale în armata republicană, în care scop se stabilea că aceste unităţi trebuie să cuprindă doar 40/50% străini, restul fiind spanioli. Fără a acorda vreun privilegiu combatanţilor străini, statutul stipula că aceştia erau supuşi prevederilor Codului militar spaniol. Doar insemnele de pe uniformă îi deosebeau de ceilalţi soldaţi ai armatei spaniole republicane. Cererile pentru permisiile în străinătate erau aprobate, pe viitor, de Statul Major al armatei şi, în general, atribuţiile comandamentului brigăzilor internaţionale au fost simţitor reduse. Desigur, toate aceste prevederi erau menite să contribuie la întărirea unităţii şi omogenităţii armatei spaniole şi, în consecinţă, să ducă la creşterea capacităţii sale combative. [81]

Brigăzile internaţionale au participat, ca trupe de elită şi principală forţă de şoc, la 40 dintre bătăliile războiului civil spaniol, fiind un element hotărîtor în obţinerea multor victorii. [82]

Astfel, în cea dintîi mare bătălie a războiului civil, aceea pentru apărarea Madridului, au fost angajate, imediat după constituire, brigăzile XI şi XII internaţionale. Prima ofensivă fascistă asupra capitalei,

---

[79] *Ibidem*, p. 415—417 (Se cuvine a se preciza că, în afara brigăzilor, au mai existat o serie de unităţi internaţionale independente, cum au fost: un batalion internaţional în brigada a 86-a spaniolă; o unitate internaţională de diversiune şi partizani, în cadrul corpului al 14-lea spaniol de guerrilas; două divizioane internaţionale de artilerie — Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 2129, estimează că au existat 33 de baterii internaţionale —; serviciul sanitar internaţional; baza brigăzilor, la Albacete; terenurile de instrucţie şi birouri la Madrid şi Valencia).

[80] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 259—271.

[81] *Ibidem*, p. 401—406; (la Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 3430, documentul este datat 20 septembrie 1937).

[82] *Solidarnost' narodov s Ispanskoj respublikoj*, p. 14 (tabelul cu marile lupte).

din noiembrie-decembrie 1936, a fost respinsă după lupte grele datorită eroismului apărătorilor, a contribuției deosebite a internaționalilor.[83]

În ianuarie 1937 este respinsă a doua ofensivă a rebelilor împotriva Madridului, în zona Las Rozas-Majadahonda, iar în februarie cea de-a treia, de pe rîul Jarama. La aceasta din urmă luptă un rol decisiv în respingerea trupelor franchiste l-au avut brigăzile internaționale XI, XII, XIV și XV care au înregistrat grele pierderi (aproximativ 2.000 de morți și răniți).[84]

A patra și ultima ofensivă din anul 1937 împotriva Madridului a fost dezlănțuită în luna martie la Guadalajara și s-a terminat cu alungarea corpului expediționar italian care forma nucleul atacatorilor.[85] Internaționalii din brigăzile XI și XII au contribuit în mod remarcabil la această victorie.

Cu bătălia de la Guadalajara se încheia, se poate afirma, o primă fază din istoria brigăzilor internaționale, fază în care voluntarii străini au contribuit decisiv la apărarea Madridului, la victoriile de pe Jarama și de la Guadalajara.

După eșecul înregistrat la porțile Madridului rebelii încep, în iunie 1937, o puternică ofensivă în nordul Spaniei. Pentru a-i ajuta pe republicanii din nord, comandamentul de la Madrid dezlănțuie la 8 iulie, ofensiva în zona Brunete, de pe frontul central. Luptătorii internaționali din brigăzile XI, XII, XIII și 150, precum și 10 baterii internaționale participă cu abnegație la ofensiva republicană. Cu toate acestea, zona nordică nu a putut fi salvată, fiind ocupată, la sfîrșitul lunii octombrie 1937 de către franchiști.

Din nou efortul principal al fasciștilor este orientat spre Madrid. Pentru a contracara aceste pregătiri, Statul Major republican pornește un puternic atac asupra orașului Teruel, la 15 decembrie 1937. Brigăzile internaționale XI și XV au format principala forță de lovitură care a

---

[83] Pentru istoria militară a războiului civil a se vedea, în afară de lucrările deja citate : Manuel Aznar, *Historia militar de la guerra de España*, 3 vol., Madrid, Editura Nacional, 1958—1962—1963, 524—457—407 p. ; Raymond Carr, *The Republik and the Civil War in Spain*, Basingstoke, Macmillan Press Ltd., 1971, 275 p. ; Ricardo de la Cierva, *Historia de la guerra civil española*, Madrid, Editorial San Martin, 1969, 370 p. ; Robert G. Colodny, *The Struggle for Madrid. The Central Epic of the Spanish Conflict, 1936—1937*, New York, Paine-Whitmann, 1958, 256 p. ; Olao Conforti, *Guadalajara. La prima sconfitta del fascismo*, Milano, U. Murcia C., 1967, 439 p. ; Hellmuth Günther Dahms, *Der spanische Bürgerkireg, 1936—1939*, Tübingen, Rainer Wuderlich Verlag, 1962, 355 p. ; Fernando Estrada Vidal, *Los que estuvimos en la batalla del Ebro*, Barcelona, Editorial E. Janzer, 1973, 455 p. ; Maximiano Garcia Venero, *Madrid, julia 1936*, Madrid, Ediciones Tebas, 1973, 587 p. ; Horst Kühne, *Revolutionäre Militärpolitik, 1936—1939. Militärpolitische Aspekte des national-revolutionären Krieges in Spanien*, Berlin, Deutscher Militärverlag, 1969, 444 p. ; José Manuel Martinez Bande, *La guerra en el Norte*, Madrid, Servicio Historico Militar, 1969, 295 p. ; José Mauel Martinez Bande, *Sangre en el Jarama*, în „Historia y Vida", Barcelona- Madrid, II, 1969, no. 14, p. 113—123 ; José Manuel Martinez Bande *La lucha en torna a Madrid en el invierna 1936—1937*, Madrid, Editorial San Martin, 1968, 233 p. ; V. V. Perzov, *Vojna i revoljucja v Ispanii*, I, Moscova, Progress, 1968, 614 p.

[84] Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 2116

[85] Franco a fost ajutat în mod substanțial în atacul său împotriva poporului spaniol de către regimurile fasciste din Europa. José Sandoval and Manuel Azérate, *Spain, 1936—1939*, London, Lavrence Wishart, 1963, p. 43—46, apreciază astfel ajutorul în trupe : 150.000 de italieni ; 100.000 de mercenari din Africa de Nord ; 50.000 de germani și 15.000 de portughezi, deci un total de aproximativ 300.000 de soldați, ofițeri, tehnicieni.

participat la ocuparea Teruelului. Importante forţe franchiste sînt retrase de pe frontul Madridului şi orientate spre Teruel, reocupat în acest fel după două luni de lupte sîngeroase.

În vara anului 1938, ca urmare a reuşitei operaţiei fasciste de tăiere a zonei republicane în două, prin separarea Cataloniei, Statul Major republican organizează o vastă operaţie militară menită a reface unitatea republicii. Pornită dinspre Catalonia, pe direcţia sud-vest, ofensiva republicanilor s-a terminat cu forţarea fluviului Ebro. Aceasta a fost ultima mare bătălie a războiului civil, fiind dezlănţuită la 25 iulie 1938 şi antrenînd şi cele două divizii internaţionale, a 35-a şi a 45-a, respectiv brigăzile XI, XII, XIII, XIV şi XV.

Dar voluntarii internaţionali nu au mai prins sfîrşitul bătăliei de pe Ebro. Ca urmare a evoluţiei situaţiei internaţionale, în defavoarea republicii, [86] primul-ministru Juan Negrin a anunţat la 21 septembrie 1938, în faţa Adunării Societăţii Naţiunilor, că guvernul spaniol a decis a respecta decizia Comitetului de neintervenţie de la Londra în ce priveşte retragerea tuturor străinilor care luptau în cele două tabere. [87] Guvernul de la Madrid a adoptat această hotărîre cu scopul evident de a demonstra bunele sale intenţii, de a arăta lumii că doreşte să contribuie la restabilirea păcii şi pentru a sublinia caracterul naţional al cauzei pentru care luptau forţele republicane.

Punînd în aplicare hotărîrea guvernului, Statul Major General a ordonat, la 23 septembrie 1938, retragerea de pe front a internaţionalilor din divizia a 35-a iar la 25 septembrie a celor din divizia a 45-a, ambele mari unităţi aflate în acel moment pe frontul de pe Ebro. Ulterior, mai precis la 10 octombrie, a fost retrasă şi brigada a 129-a internaţională, aflată pe frontul din Levante. Prin executarea acestui ordin forţele armate republicane pierdeau o importantă forţă de şoc, cu o mare experienţă de luptă şi o excelentă şcoală de instruire a soldaţilor spanioli. [88]

Retraşi de pe front, voluntarii străini sînt concentraţi pe naţionalităţi, în diverse tabere situate în jurul Barcelonei, în aşteptarea repatrierii. Astfel, francezii sînt grupaţi la Amella del Mar şi la Callela, anglo-saxonii la Ripoll, polonezii la Palafrugel, germanii la Bisaura, italienii la Collella şi la Toro, iar celelalte grupuri naţionale la Santa Colona del Farnes şi la Olot. [89]

Cantonamentele internaţionalilor au fost vizitate de conducătorii republicii şi ai P.C.S. : Juan Negrin, Martinez Barrio, Dolores Ibarruri-Pasionaria, José Diaz şi Santiago Carrilo. În cuvîntarea rostită la 9 octombrie 1938 la Barcelona, în faţa voluntarilor străini, Juan Negrin a subliniat : „ . . . Sînteţi veniţi de pe cinci continente. Din toate ţările.

---

[86] Referitor la situaţia internaţională a Spaniei în timpul războiului civil, vezi : P. A. Esch, *The International Repercussions of the Spanish Civil War, 1936—1939*, The Hague, 1951, 190 p. ; Dante A. Puzzo, *Spain and the Great Powers, 1936—1941*, New York, Columbia U.P., 1962, 296 p. ; Thomas Hugh, *op. cit.*, p. 209—290 ; F. Schwart, *La internacionalizacion de la guerra civil española, 1936—1937*, Barcelona, Esplugues de Llobregat, 1972, 322 p.

[87] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 371—372.

[88] Pentru retragerea internaţionalilor de pe front, vezi : V. Brome, *op. cit.*, p. 262—270 ; Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 372 sq. ; Thomas Hugh, *op. cit.*, p. 557—559.

[89] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 374—375 ; V. Roman, *op. cit.*, p. 349—356.

Sînteți adepții celor mai diverse tendințe politice ... Ați venit în Spania unii pentru a lupta pentru un ideal de eliberare politică și socială; alții pentru că știau că-și apără aici țările lor oprimate; alții, mînați de intuiția că acest război va lumina viitorul patriilor lor ...'' [90]

La 28 octombrie 1938, la Barcelona, în fața guvernului, are loc marea paradă militară a internaționalilor. A doua zi, la 29 octombrie, la Castillo de Vich se desfășoară recepția oferită de conducerea republicii spaniole în cinstea internaționalilor, iar la 31 octombrie un dejun organizat de către C.C. al P.C.S. [91]

În a doua jumătate a lunii octombrie 1938 în Spania sosea o comisie militară internațională, organizată sub egida Societății Națiunilor și prezidată de generalul finlandez Jalander, avînd sarcina de a supraveghea repatrierea voluntarilor străini. Membrii acestui organism au vizitat taberele internaționalilor și au discutat cu fiecare în parte. [92] Totodată, s-a creat o comisie spaniolă, condusă de generalul Gamir, menită a organiza, în cooperare cu statul major al brigăzilor internaționale, repatrierea voluntarilor [93].

Franța a deschis frontierele pentru toți cei care erau primiți de țările de origine, dar a refuzat să permită trecerea refugiaților politici din țările cu regimuri de dreapta. Ca urmare, la 12 noiembrie 1938 un prim convoi de 1 257 de internaționali, în marea lor majoritate francezi, a trecut frontiera franco-spaniolă. La începutul lunii decembrie grupuri de britanici, americani și belgieni soseau, pe cale navală, în țările lor. [94]

La jumătatea lunii decembrie 1938 majoritatea celor care luptaseră în Spania și s-au putut întoarce în patrie erau plecați. Cu toate acestea epopeea brigăzilor internaționale nu s-a încheiat. Cei care nu au fost reprimiți de țările lor, comuniști și antifasciști germani, italieni, polonezi, români, iugoslavi, bulgari, au rămas pe teritoriul spaniol și au reluat armele, participînd la ultimele lupte ale războiului civil. În luna ianuarie 1939 brigăzile XI, XIII și XV, cu efective reduse, au fost refăcute și integrate în forțele armate republicane. La 26 ianuarie 1939 cele trei mari unități internaționale au fost reunite într-o mică divizie, comandată de polonezul Ernst Blank, cu un efectiv de aproximativ 5.000 de combatanți. În urma unor lupte grele internaționalii au ajuns, la 9 februarie 1939, la frontiera franco-spaniolă și au trecut pe teritoriul francez unde au fost dezarmați și internați în lagăre. Cu aceasta glorioasa istorie a brigăzilor internaționale din Spania s-a încheiat. [95]

În istoriografia consacrată brigăzilor internaționale este controversată problema efectivelor generale ale voluntarilor care au luptat în

---

[90] Juan Negrin, *L'adieu aux combatans internationaux*, Paris, Delegation de propagande, 1938, p. 4.

[91] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 376.

[92] În urma investigațiilor făcute, Comisia militară internațională a stabilit la 32.109 numărul voluntarilor străini care au luptat în armata republicană în anii 1936—1938, dintre care în octombrie 1938 erau prezenți 12.144 (cf. *Solidarnost' narodov s Ispanskoj respublikoj* p. 15).

[93] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 377.

[94] *Ibidem.*

[95] Pentru perioada decembrie 1938 — februarie 1939, vezi: Valter Roman *op. cit.*, p. 357—368; *Brigada Internacional ist unser Ehrenname, II*, p. 325—378; Erich Weinert, *op. cit.*, p. 237—260.

aceste unități. Ca o observație de ordin general trebuie subliniată tendința istoricilor spanioli oficiali de a exagera cifra globală, cu văditul scop de a explica rolul deosebit al unităților internaționale prin ponderea lor numerică.[96]

Astfel, Ramon Salas Larrazabal, în lucrarea citată, apreciază la 120.000 numărul combatanților din brigăzile internaționale, străini fiind 70.000, dat fiind faptul 45—55% din efective erau spanioli.[97] Referindu-se la voluntarii străini, istoricul spaniol estimează că în anul 1937, la 17 august, erau 27.000 luptători, iar în decembrie a aceluiași an, 36.612;[98] în mai 1938 în brigăzi luptau 37.612 voluntari străini, dintre care 1.889 erau ofițeri[99], iar după cîteva luni, în octombrie 1938 în momentul dizolvării oficiale a brigăzilor, mai erau 12.673 internaționali.[100] De asemenea, din personal străin au fost formate 33 de baterii de artilerie.[101]

Cifrele avansate de istoricul spaniol nu pot fi acceptate ca întrutotul reale, cu atît mai mult cu cît listele nominale de efective prezentate nu justifică totalul general.[102] Cu excepția aprecierilor făcute de unii autori cu o vădită orientare de dreapta, ce tind cu bună știință să denatureze adevărul istoric,[103], calculele celorlalți se opresc la cifra de aproximativ 35.000 de voluntari, reprezentînd 53 de națiuni, care în perioada iulie 1936 — februarie 1939 au luptat în armata republicană spaniolă.

Un calcul realist al cifrei totale l-a făcut, în opinia noastră, istoricul francez Jacques Delperrie de Bayac, care soluționează veridic atît problema efectivelor cît și cea a componenței naționale a brigăzilor. Autorul citat calculează că în Spania au luptat: 9.000 de francezi; 5.000 de germani și austrieci; 4.000 de polonezi; 4.000 de români, iugoslavi și bulgari; 3.100 de italieni; 2.000 de britanici; 2.000 de americani; 2.000 de belgieni; 2.500 de scandinavi și 2.000 de reprezentanți ai altor naționalități. Ca urmare totalul general se ridică la 35.000 de combatanți, dintre care la un moment dat în Spania nu se aflau mai mult de 15.000. În cursul războiului civil aproximativ 10.000 de voluntari străini au căzut pe cîmpul de luptă sau au fost răniți, deci aproximativ 1/3 din efectivul general, ceea ce reprezintă foarte mult, dar nu trebuie scăpată din vedere participarea unităților de internaționali la cele mai crîncene lupte. De ase-

---

[96] În istoriografia spaniolă circulă o serie de teze eronate și în ceea ce privește organizarea brigăzilor internaționale. Astfel, Salvador de Madariaga, *Spain. A Modern History*, New York, 1958, p. 505 afirmă că unitățile de internaționali au fost organizate și instruite în Franța, de unde au fost trimise în Spania direct pe front.

[97] Ramon Salas Larrazabal, *op. cit.*, p. 2141—2142.

[98] *Ibidem*, p. 2128.

[99] *Ibidem*, p. 2138.

[100] *Ibidem*.

[101] *Ibidem*, p. 2129.

[102] *Ibidem*, p. 3434—3572 (tabel nominal cu efectivele brigăzilor internaționale după statele de plată a soldelor, în iulie și august 1937).

[103] Ne referim mai ales la Maurice Bardèche et R. Brasillach, *Histoire de la guerre d'Espagne*, Paris, Plon et Nourrit, 1939, p. 234—238 — preiau datele avansate de Germania nazistă în Comitetul de neintervenție de la Londra, respectiv sute de mii; David T. Cattell *op. cit.*, p. 83—60.000 de voluntari.

menea, în 1939 aproape 500 de membri ai brigăzilor internaționale erau prizonieri la naționaliști.[104]

În ceea ce privește componența social-politică a unităților formate din voluntari străini, trebuie subliniat caracterul predominant muncitoresc al acestora. După aprecierile făcute de unii autori, nu mai puțin de 80% dintre internaționali au fost muncitori, după cum 60% au fost dinainte de sosirea în Spania, membri ai diverselor partide comuniste. Alți voluntari, reprezentînd 20% din efective, au intrat în rîndurile partidului comunist în timpul luptelor, primind carnetul de membru al Partidului Comunist din Spania. Activitatea de partid se desfășura în sînul celulelor de partid organizate la nivelul companiilor și adesea la al plutoanelor.[105]

Între miile de voluntari străini care au luptat în Spania s-au aflat și cinci sute de români, comuniști sau simpli antifasciști, care au răspuns la chemarea Partidului Comunist Român de a participa la lupta pentru libertate națională și socială a poporului spaniol. Sosiți în Spania din România sau direct din emigrație, pe diverse căi, voluntarii români au fost organizați în unități naționale începînd cu jumătatea lunii decembrie 1936, ca urmare a unei hotărîri luate în acest sens de către Comandamentul brigăzilor internaționale.[106]

Astfel, în luna ianuarie 1937 a fost format divizionul român de artilerie în cadrul brigăzii a XI-a internaționale, iar la 4 iulie a aceluiași an divizionul a fost transformat în regiment, integrat diviziei a 35-a internaționale.

De asemenea, în luna februarie 1938 în cadrul brigăzii 129 internaționale s-au constituit alte cîteva unități românești: compania de pușcași „Grivița"; un pluton de mortiere și o grupă de mitraliere. În toate acestea majoritatea luptătorilor au fost români. În aprilie 1938 apărea bateria „Tudor Vladimirescu" în cadrul regimentului român de artilerie, iar în Catalonia se forma batalionul divizionar al diviziei a 45-a prin regruparea a numeroși români.

Voluntarii români din brigăzile internaționale au participat, dînd dovadă de eroism și abnegație, la toate marile bătălii ale războiului civil: la apărarea Madridului, pe Jarama, la Guadalajara, în Andaluzia, la Brunete, la Teruel, în Aragon și Levante, pe Ebro și în Catalonia.

Exprimînd recunoștința poporului spaniol pentru jertfele luptătorilor români din brigăzi, președintele Partidului Comunist Spaniol, în salutul adresat la al X-lea Congres al P.C.R., declara: „În acea rezis-

---

[104] Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 84—93; 96—102; 386—387; vezi și Pierre Broué et Emile Temime, *op. cit.*, p. 353—354; *Voluntari români în Spania* ..., p. 100; Rolfe Edwin, *op. cit.*, p. 8; Tom Wintringham, *op. cit.*, p. 37; Vincent Brome, *op. cit.*, p. 262; *Interbrigadisten* ..., p. 15; *Solidarnost' narodov s Ispanskoj respublikoj* ..., p. 15.

[105] Thomas Hugh, *op. cit.*, p. 298; Jacques Delperrie de Bayac, *op. cit.*, p. 186—196; José Sandoval and Manuel Azérate, *op. cit.*, p. 81—83.

[106] Pentru participarea voluntarilor români, în afară de lucrările citate, a se vedea: *Voluntarii Libertății*. Buletinul Asociației foștilor voluntari români din armata republicană spaniolă, București, 1945— ; *Voluntari români eroi ai brigăzilor internaționale*, București, Imprimeriile Direcției Politice Superioare a Armatei, f.a.; Gh. I. Ioniță, *Lt. col. post-mortem N. Cristea*, Buc., Edit. militară, 1971.

tenţă populară spaniolă, care a intrat în istorie ca una din paginile cele mai emoţionante ale luptei popoarelor pentru libertate nu am fost singuri. Alături de noi au venit să lupte, în cadrul eroicelor brigăzi internaţionale, comunişti, socialişti şi democraţi din multe ţări, printre care şi tovarăşi din România, care n-au precupeţit nimic, inclusiv viaţa, căzînd pe pămîntul Spaniei, alături de eroii războiului nostru naţional-revoluţionar.''[107]

Este neîndoielnic faptul că brigăzile internaţionale au avut o contribuţie de seamă la lupta eroică a poporului spaniol împotriva fascismului. Sacrificiul voluntarilor străini a consolidat frontul antifascist, a avut o profundă semnificaţie politică, militară, morală şi umană.

Referindu-se numai la voluntarii români,dar avînd o valoare generală, aprecierea secretarului general al P.C.R., tovarăşul Nicolae Ceauşescu, cu privire la rolul şi importanţa brigăzilor internaţionale, ne apare ca deosebit de cuprinzătoare: „Sutele de comunişti şi patrioţi români care au luptat în Spania alături de comuniştii şi patrioţii spanioli au întărit cu sîngele lor prietenia veşnică dintre partidele şi popoarele noastre.''[108]

Crearea brigăzilor internaţionale din Spania, din iniţiativa mişcării comuniste, a reprezentat cea mai înaltă formă de solidaritate a popoarelor cu cauza dreaptă a Spaniei republicane. Luptînd cu arma în mînă alături de fiii poporului spaniol, miile de comunişti şi antifascişti reprezentînd 53 de naţiuni, au înscris o pagină glorioasă în cartea de aur a luptei pentru eliberare natională şi socială, pentru dreptate şi libertate.

MOMENTS DE LA CRÉATION ET DE L'ORGANISATION DES BRIGADES INTERNATIONALES D'ESPAGNE (1936—1939)

RÉSUMÉ

Le 22 octobre 1936, quelques mois après le déclenchement de la guerre civile, le gouvernement espagnol rendit la décret pour la création d'unités militaires composée de volontaires étrangers, soit les brigades internationales. L'étude présente tout d'abord l'historiographie du problème, mentionnant les principaux ouvrages consacrés à ce sujet pendant la période 1936—1976.

L'article saisit les moments les plus importants de la création et de l'organisation des brigades internatinales qui ont combattu en Espagne (officiellement pendant la période comprise entre le 22 octobre 1936 et

[107] *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, 6—12 august 1969*, Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 198.

[108] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Bucureşti. Edit. politică, 1971, p. 372.

le l-er octobre 1938), pratiquement jusqu'en mars 1939, relevant la structure et la composition de ces unités représentant 53 nations, formées d'ouvriers, de paysans, d'étudiants et d'intellectuels, pour la plupart communistes, mais aussi d'autres orientations politiques, unis par le désir commun de lutter contre le fascisme.

Dans ce contexte, l'auteur accorde une place speciale à la participation des plus de 500 volontaires roumains qui ont lutté en Espagne dans le cadre des unités internationales.

Après avoir fait une appréciation sur le nombre des internationaux qui ont combattu en Espagne, dans la partie finale de l'étude l'auteur fait ressortir la signification et l'importance de la participation des 35.000 volontaires étrangers à la lutte pour la liberté nationale et la justice sociale du peuple espagnol.

FUNCȚIA POLITICĂ ȘI EDUCATIVĂ A ISTORIEI. LOCUL ACESTEI DISCIPLINE ÎN PLANURILE ȘI PROGRAMELE DE ÎNVĂȚĂMÎNT

În cadrul amplelor manifestări care au avut loc în întreaga țară în întîmpinarea Congresului educației politice și al culturii socialiste, Comitetul de partid al Facultății de istorie a Universității din București a inițiat dezbaterea cu titlul de mai sus. S-a urmărit să se sublinieze rolul și preponderența pe care istoria poate și trebuie să o dețină în procesul instructiv-educativ al învățămîntului, în activitatea complexă politico-ideologică și culturală de masă.

Elaborarea unei adevărate istorii a patriei, înfățișarea veridică a vieții, muncii și luptei poporului român și a naționalităților conlocuitoare pe aceste meleaguri, în decursul celor două milenii, popularizarea cu pasiune și ardoare a trecutului glorios, cultivarea în permanență a acestor tradiții ale înaintașilor în scopul educării patriotice a maselor populare, constituie pentru întregul front al istoriografiei românești contemporane obiective de actualitate stringentă. Cercetătorii și cadrele didactice din învățămîntul de toate gradele care predau istoria, instituțiile care se ocupă cu difuzarea largă în mase a cunoștințelor domeniului nostru, publicațiile periodice de specialitate trebuie să acționeze mai prompt și eficient prin prezentarea obiectivă și cuprinzătoare a trecutului zbuciumat și eroic al poporului nostru, a luptei pline de abnegație și sacrificiu a clasei muncitoare și a Partidului Comunist Român.

La dezbaterea care a avut loc în ziua de 20 aprilie 1976 au participat cadre didactice de la Facultatea de istorie, de la Academia „Ștefan Gheorghiu", cercetători științifici de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", Institutul de studii sud-est europene, doctoranzi.

După cuvîntul de deschidere pronunțat de prof. univ. dr. *Aron Petric* au luat parte la discuții sau și-au prezentat în scris punctele de vedere: prof. univ. dr. docent *Mihai Berza*, cercetător științific principal *Traian Udrea*, conf. univ. *Constantin Mocanu*, conf. univ. dr. *Gheorghe Ioniță*, cercetător științific principal *Nicolae Liu*, asistent univ. dr. *Stelian Brezeanu*, cercetător științific principal dr. *Cecilia Ioniță*, asistent univ. dr. *Lucian Boia*, conf. univ. dr. *Radu Manolescu* ale căror opinii le redăm în cele ce urmează.

Aron Petric Sînt bine cunoscute, nu numai specialiștilor, ci și publicului larg, preocupările stăruitoare ale conducerii Partidului nostru, ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, pentru problemele de istorie ca factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al educării socialiste a maselor. În acest sens au fost trasate prețioase indicații privind orientarea cercetării și a studiului istoriei spre temele fundamentale ale vieții economice și social-politice a poporului român. Pentru întregul nostru front istoric a devenit un comandament de ordin metodologic accentuarea necesității prezentării evenimentelor pe baza adevărului și numai a adevărului, a înlăturării oricăror elemente de subiectivism sau de conjunctură, care, mai devreme sau mai tîrziu, se întorc împotriva celui ce s-a lăsat tîrît de ele. Exemple în acest sens se găsesc la îndemîna oricui și nu este de prisos — credem — să amintim că chiar în epoca actuală unele denaturări ale istoriei patriei și partidului nostru cuprinse în scrieri apărute peste hotare, care încearcă să-și găsească puncte de sprijin într-o serie de afirmații și aprecieri prezente în unele studii care au plătit tribut oportunismului și conjuncturismului științific.

Este necesar, de asemenea, să avem în vedere caracterul militant și angajant al disciplinei pe care o slujim — îndeosebi în condițiile în care probleme fundamentale ale istoriei noastre, ca cele referitoare la formarea și continuitatea poporului român pe acest teritoriu, unitatea națională și statală, contribuția noastră la tezaurul de cultură și civilizație al umanității și chiar unele orientări ale politicii statului nostru sînt răstălmăcite și denaturate de pretinși istorici și politologi. A furniza argumente științifice în sprijinul drepturilor noastre imprescriptibile se impune, în astfel de împrejurări, ca o necesitate imperioasă și ca o îndatorire patriotică.

Este necesar să avem în vedere că istoria este, totodată, un minunat mijloc de educaţie, ea oferind bogate învăţăminte, atît în sens pozitiv, cît şi negativ.

Patriotismul revoluţionar socialist, spiritul de solidaritate internaţionalistă cu toate forţele progresiste şi antiimperialiste găsesc în studiul istoriei izvoare nesecate de adăpare, pilde înălţătoare şi mobilizatoare.

Sintetizînd multiplele valenţe politico-educative ale istoriei, tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia în Mesajul său adresat celui de-al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine: ,,Istoria oferă concluzii şi învăţăminte despre marile procese ale dezvoltării societăţii, ale existenţei popoarelor de-a lungul timpului, punînd în evidenţă atît ceea ce a fost valoros, progresist şi a servit mersului înainte al societăţii cît şi piedicile ridicate de-a curmezişul evoluţiei şi care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor naţiuni. Rezultatele cercetărilor istorice sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înţeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acţiona în spiritul cerinţelor progresului. De asemenea istoria este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecţionarea organizării societăţii de azi, relaţiile dintre state şi naţiuni, conlucrarea paşnică dintre toate popoarele lumii".

Aceste funcţii, cu finalitate pregnant educativă, îşi găsesc împlinirea cu deosebire în activitatea de pregătire a tineretului, realizată în principal prin procesul de învăţămînt.

Acesta este şi temeiul în baza căruia în cadrul unor dezbateri care au abordat rolul educativ-civic al istoriei — cum a fost cea organizată de revista ,,Anale de istorie", nr. 2, 3 şi 5 din 1973 — sau în materiale publicate în ,,Era socialistă", ,,Studii şi articole de istorie" etc., s-a acordat un loc prioritar modului în care este organizat învăţămîntul istoric şi rolului acestuia în formarea tinerei generaţii.

Aceleaşi motive au condus şi la organizarea dezbaterii de faţă, privind ,,Funcţia politică şi educativă a Istoriei — Locul acestei discipline în planurile şi programele de învăţămînt", în cadrul căreia, potrivit tematicii sugerate, ne propunem să analizăm: a) caracterul politic angajant al Istoriei, în lumina recomandărilor cuprinse în documentele de partid, în cuvîntările tovarăşului Nicolae Ceauşescu; b) funcţia formativă a Istoriei — îndeosebi pe linia formării concepţiei materialist-dialectice, a unei gîndiri ştiinţifice, capabilă să interpreteze în mod just procesele vieţii sociale contemporane şi să prospecteze liniile de evoluţie ale omenirii în viitor; c) funcţia educativă a istoriei, prin dezvoltarea patriotismului revoluţionar socialist, a spiritului de solidaritate internaţionalistă cu toate forţele progresiste şi antiimperialiste, a concepţiei materialist-ateiste şi a comportării moral-cetăţeneşti etice a tineretului.

Întrucît realizarea în condiţii cît mai bune a acestor funcţii depinde în primul rînd de ridicarea calităţii învăţămîntului istoric, de îmbunătăţirea metodelor de lucru cu elevii, ne propunem să abordăm şi probleme referitoare la modernizarea procesului de învăţămînt, pornind de la aşezarea studiului Istoriei în actualele planuri şi programe şcolare, continuînd cu analiza conţinutului şi structurii acestora ca şi a manualelor şcolare şi mergînd pînă la unele metode şi mijloace utilizate în învăţămîntul istoric.

În acest context, considerăm că s-ar putea discuta metodele studierii cronologice sau a studierii problematizate a istoriei, în învăţămîntul general de 8 clase, în învăţămîntul liceal de diferite tipuri şi chiar în facultăţile de istorie.

Sporirea eficienţei învăţămîntului istoric nu poate fi, desigur, despărţită de luarea în considerare a rolului central pe care-l joacă profesorul, de necesitatea perfecţionării pregătirii lui pe linie de specialitate şi metodică.

În sfîrşit, pornind de la rosturile de mare răspundere nu numai instructivă şi educativă, dar şi predominant politică pe care le îndeplineşte istoria, considerăm că se impune revederea şi rejudecarea şi a locului şi ponderei pe care această disciplină le are în actualele planuri de învăţămînt, ale liceelor, îndeosebi ale celor de specialitate, ca şi în şcolile profesionale. Fără a considera că numărul de ore afectate studiului Istoriei reprezintă elementul exclusiv sau hotărîtor în obţinerea unei maxime eficienţe a acestei discipline, nu se poate, totuşi, să nu se ia în considerare faptul că absenţa totală a studiului Istoriei în unii ani de studiu sau chiar în unele ramuri ale pregătirii tineretului creează prejudicii în educarea politică şi cetăţenească a acestuia.

Supunînd dezbaterii problemele enunţate mai sus şi care au fost împărtăşite participanţilor şi prin proiectul-tematic difuzat în prealabil — probleme la care se pot adăuga încă multe altele — considerăm că vom putea contribui nu numai la o mai clară elucidare a lor, ci şi la sugerarea unor măsuri concrete de natură să ridice nivelul învăţămîntului istoric şi prin aceasta, să sporească rolul său politic educativ.

Publicarea punctelor de vedere ce se vor exprima, în paginile ,,Revistei de istorie" — publicarea pe care o preconizăm şi în vederea căreia solicităm textele intervenţiilor — va fi de natură să le asigure o circulaţie mai largă şi o mai mare forţă de convingere.

Mihai Berza Istoria este o știință care, pornind de la datele izvoarelor, reconstituie și explică trecutul. Ea nu se poate mulțumi cu simpla stabilire a faptelor, ci este nevoită să le acorde un loc într-o curbă de evoluție, să le dezvăluie semnificația, să le interpreteze. Judecățile istoricului sînt, de o vrea sau nu, și judecăți de valoare. Istoria este, astfel, în bună măsură ideologie. Dar ideologiile pot fi bune și rele, ele pot servi mersul înainte al societății sau, dimpotrivă, pot contribui la frînarea lui, chiar la nașterea unor trecătoare procese de involuție. Paul Valéry denunța acum o jumătate de veac, pe drept cuvînt, capacitatea toxică a istoriei, referirilor sale la relațiile dintre popoare putîndu-li-se adăuga altele cu privire la raporturile interne din sînul societăților, la relațiile de clasă. Din fericire, avem aici, ceea ce uita Valéry, doar unul din modurile de a fi ale istoriei, forma ei negativă, care nu pune însă mai puțin în lumină forța de acțiune a științei istorice asupra spiritelor.

Evident, acestea sînt lucruri care trebuie ținute în seamă într-o discuție în abstract asupra valorii educative a istoriei. Discuția noastră nu se poartă însă în abstract, ci în concretul școlii românești, unde învățămîntul istoriei nu poate fi decît un învățămînt marxist. Nu mai puțin ele trebuie să fie veșnic prezente educatorilor, pentru a le păstra treaz simțul responsabilității, sentimentul complexității judecăților istorice, al angajării permanente pe care o solicită, al primejdiei insidioase a alunecărilor și, ca atare, al necesității unei maxime rigori intelectuale și morale.

Dar să revenim la însăși problema noastră. Istoria este, poate, cel mai eficace instrument de educație, pentru că, dintre științele privitoare la om și la societate, e cea mai complexă și mai încăpătoare. Cuprinzînd ansamblul dezvoltării societăților umane, ea întrunește aspectele cele mai variate ale proceselor istorice, pe care le leagă între ele și le explică unele prin altele. Istoria este astfel și demografie sau chiar geografie, economie și sociologie, drept și politologie, dar toate considerate în mișcare și în concretul unui anumit moment istoric, al unei anumite societăți. Fără a putea să rămînă străină de științele naturii, istoria își stabilește contactele cu toate științele sociale, față de care servește ca un fel de largă zonă de confluență. Disciplină integratoare, ea se hrănește din substanța tuturor și le împrumută orientări și metode, reconstituind, în schimb, imaginea integrală a omului social în devenirea lui milenară și oferind la rîndu-i fiecăreia dintre acestea perspectiva timpului istoric, mijloace de verificare și confruntare, metodele proprii de cercetare a realităților umane și spiritul său.

Dacă înseși societățile umane, în complexitatea structurii și evoluției lor, rămîn pînă la urmă demne de cel mai înalt interes, istoria le adaugă, în cîmpul preocupărilor ei, totalitatea manifestărilor creatoare ale omului, fără de care, dealtminteri, cele dintîi ar rămînea neînțelese. De la primele rudimente ale tehnicii și cele dintîi încercări de descifrare a universului de mintea omului primitiv, pînă la marile sisteme filosofice și escaladarea spațiului cosmic, de la primele linii stîngaci trasate și modelări de figurine, pînă la Brâncuși și Picasso, de la cele dintîi expresii în cuvinte ale temerilor și nădejdilor umane, pînă la Divina Commedia, la Război și Pace sau la lirica lui Eminescu, tot ce a visat, gîndit și creat omul aparține istoriei, știință imperialistă, dar, de data aceasta, din nobila ambiție — și datorie — de a îmbrățișa întregul, de a-l ordona în varietatea manifestărilor, de a încerca să-l explice. Nici aici, istoria nu tinde să anuleze celelalte discipline, toate, dealtminteri, de caracter istoric — istorie a tehnicii și a științei, a religiilor și a filozofiei, a artelor și a literaturii — cum nu caută să le domine sau să le impună în exclusivitate propriile sale orientări. Dar le oferă însuși cadrul lor de dezvoltare, posibilitatea de a fi altceva decît peregrinare din operă în operă și de la autor la autor, fir aerian de păianjen aruncat peste spații abstracte, de a deveni istoric vie, legată de formele de existență ale unei societăți, pe care diferitele manifestări ale geniului uman le exprimă și, într-o anumită măsură, le și modelează. În schimb, istoria socoate că rezultatele lor îi aparțin integral, deși atenția ei se îndreaptă cu deosebire către acele legături dintre creație și societate, pe care le evocam cu o clipă înainte.

De aici vine dealtminteri existența acelei largi discipline, cu care totuși istoria nu se poate confunda și pe care o numim istoria culturii. Față de aceasta, toate domeniile de cercetare amintite fac funcțiune de discipline speciale de istorie culturală. Dar istoria culturii nu e simplă adiționare a rezultatelor acestor discipline speciale. Ea este, ca și istoria, față de care servește drept treaptă, o disciplină integratoare, în cadrul căreia nu numai că se dezvăluie larg legăturile dintre diferitele domenii de creație, dar accentul însuși se deplasează de la operă și creator către mediul social, de la care vin imboldurile și care primește mesajele, pentru a le transforma în viață spirituală colectivă și, mai departe, în atitudini și comportări, în acțiune.

Integratoare, ordonatoare și explicativă, istoria nu oferă numai tezaurul experiențelor umane, ci încearcă să degajeze sensuri și, prin aceasta, este implicit și filosofie. Propunînd imaginile succesive ale trecutului, ea luminează rădăcinile prezentului și țintește către viitor.

Educatoare prin conținut, prin extrema complexitate a proceselor pe care le reconstituie, prin bogăția manifestărilor umane pe care le aduce spre cunoaștere și meditație, istoria

educă în adîncime prin sentimentul pe care-l creează al dificultăților pe care le-a întîmpinat permanent omenirea în anevoioasa ei înaintare și al efortului depus spre a le învinge, al prețului pe care-l reprezintă orice pas înainte și al respectului față de orice bun material sau spiritual ca rezultat al acestui efort și ca valoare socială, al fragilității chiar a atîtor cuceriri și creații ale umanității, care pot dispărea cu ușurință pentru ca, într-un tîrziu, să reînvie prin noi eforturi, și de aceea tocmai trebuie apărate cu mai multă strășnicie. Ea trebuie să cultive capacitatea de vibrare față de tot ce e nou, față de orice germene al viitorului, ca și față de tot ce e idee luminoasă, avînt generos, dăruire, sacrificiu pentru binele tuturor.

Subiect de melancolică reflecție de atîtea ori, istoria rămîne pînă la urmă un factor de optimism, de încredere în om, de respect pentru această atît de inegală, de contradictorie făptură omenească. Ea dezvoltă totodată sentimentul solidarității umane, al solidarității între popoare, ca unele ce-și împrumută experiența unul altuia, ca beneficiare ale unui fond comun de civilizație, dincolo de formele lui particulare, de specificul marilor zone de cultură și de originalitatea aporturilor naționale. Conștiința integrării popoarelor în umanitate, a existenței — oricîte contestări s-ar ridica și oricît de diferite și de asincronice ar fi fost procesele de evoluție — unei istorii universale ca istorie a umanității în totalitatea ramurilor ei, rămîne indiscutabil unul din marile cîștiguri, intelectuale și în genere spirituale, pe care le aduce studiul trecutului.

Dacă de la planul istoriei universale trecem la cel al istoriei naționale, constatările de pînă acum rămîn deopotrivă valabile, ele căpătînd însă virtualități noi, încărcîndu-se de potențialități specifice, care dau tocmai educației prin istorie caracterul ei patriotic. Căci, de data aceasta, acele complexe procese străbătute, acel anevoios mers înainte, acele căutări și avînturi, înfrîngeri și izbînzi sînt ale poporului tău, definesc personalitatea lui istorică, în intimitatea căreia îți îngăduie să pătrunzi. Creațiile de cultură, operele literare sau de artă, în formele lor populare sau individualizate, sînt expresii ale sufletului acestui popor, sînt trepte — acele argheziene trepte — între străbuni și între tine. În națiunea de azi recunoști moștenirea psihică, permanent modelată de istorie, a înaintașilor din veacuri, în jurul tău te întîmpină la tot pasul urmele trecutului, care așteaptă să fie viu prin tine, viu în ce a avut el bun și mare, dar cunoscut în tot ce a cuprins, căci din toate se trage învățătură. O istorie care să nu fie exaltare șovină a ființei naționale, care să nu piardă dreptele măsuri, ci rămînînd lucidă, cumpănind permanent naționalul cu universalul, poporul cu umanitatea, să fie totodată analiză, explicație, rigoare științifică, dar și evocare caldă, căutare pasionată a tuturor valorilor românești. Și cum nu va vibra sufletul tînăr, cum nu se va modela el în sensul unei adînci legături active cu propria-i patrie, cînd întreg acest trecut, din îndepărtatele timpuri pînă ieri, pînă azi, care mîine va fi ieri, i se va deschide înainte, dezvăluindu-și comorile adunate cu îndelungă trudă și virtuțile în continuă acțiune?

Istoria dă o dimensiune în plus personalității umane, îi creează un suport intelectual și moral, o face să domine mai bine prezentul și să i se dedice cu întreaga sa putere. E, poate, de aceea, disciplina cu cea mai mare capacitate educativă. Dar ea se învață. Se învață în școală, cu profesori, cu profesori buni, firește. Este lăudabil, fără îndoială, că la radio se înmulțesc din zi în zi emisiunile pe chestiuni istorice, că televiziunea, cu remarcabilele ei mijloace, se îndreaptă adesea spre trecut, că muzeele au împînzit țara, că monumentele sînt luate cu asalt de masele de vizitatori. Toate acestea sînt bune, pot fi chiar excelente, după calitatea explicațiilor primite. Ele trebuie să vină însă pe un fond de cunoștințe, pe care să le lărgească, să le fixeze, să le dea acel caracter concret al contactului cu urma materială a trecutului, fondul însuși pe care toate acestea se grefează și în care ele își găsesc locul, numai școala putîndu-l da. Altminteri, fără de a minimaliza valoarea oricărei contribuții, de ce n-am recunoaște-o? Cu trei minute despre Rovine și alte cinci, dacă deschizi la vreme aparatul, despre '48, nu se face o educație istorică. Școlii și numai școlii îi revine rolul fundamental, acela care odată împlinit, tot restul își poate căpăta adevărata eficiență.

Ar mai fi o problemă, oarecum de breaslă, dar nu numai atît, pe care-mi propun s-o ating doar în treacăt, ca și pe celelalte, dealtminteri. Un învățămînt istoric bun în licee depinde de calitatea învățămîntului universitar. Mai departe, în această lume în care totul se leagă, calitatea unui învățămînt universitar se află în dependență de orizonturile unei istoriografii, dar și inversul e tot atît de adevărat. Din împrejurări istorice pe care nu am a le examina, istoriografia românească s-a dezvoltat vreme de un sfert de veac cu precădere în afara universității. Astăzi, după actul integrării, ale cărui modalități nu am iarăși a le judeca, universitatea trebuie să-și reia locul firesc de centru motor al dezvoltării istoriografice și eforturile nu lipsesc în această direcție. S-a vorbit de atîtea ori de modernizarea învățămîntului istoric. Dar cum se poate realiza o adevărată modernizare, nu în sensul naturalei aduceri la zi a cursului fiecărui profesor, nici măcar în cel al unei înnoiri de viziune în cadrul cursurilor existente, ci în cel al unei largi deschideri de ferestre spre disciplinele isto-

rice noi, spre acele care înnoiesc astăzi înţelegerea istorică, cu o mînă de studenţi, divizaţi în atîtea grupe cîte perioade istorice, spre a face parte tuturor şi a nu muri de inaniţie? Fără studenţi, nu se pot face experienţele înnoitoare şi fără un învăţămînt mediu de istorie dezvoltat în limitele necesare, care să absoarbă absolvenţii, nu se pot avea studenţi. Paguba cea mare va fi a societăţii, dar păgubite vor rămînea şi universitatea, şi cercetarea istorică românească.

Traian Udrea Caracterul politic angajant al istoriei conferă acesteia ca disciplină de învăţămînt un rol covîrşitor, fără egal, în formarea politico-ideologică a tineretului studios. Care altă ştiinţă social-politică are, prin însăşi conţinutul său drept obiectiv fundamental de studiu explicarea *totalităţii* formelor şi manifestărilor de viaţă social-economică, politico-diplomatică, cultural-ştiinţifică, filozofică a dezvoltării istorice a întregii omeniri în evoluţia acesteia de la primele începuturi pînă în contemporaneitate ca istoria?

Nici un popor care-şi respectă trecutul prin tot ceea ce reprezintă acesta mai valoros şi peren, care doreşte să-şi afirme şi să-şi dezvolte personalitatea sa proprie în prezent şi viitor nu poate face abstracţie de propria sa istorie, de întreaga istorie a tuturor celorlalte popoare, fără fragmentări sau lapsusuri voluntariste pe cît de arbitrare pe atît de dăunătoare unei educaţii politico-cetăţeneşti complete.

O satisfacţie profundă încearcă istoricii noştri faţă de înaltele aprecieri prin care tovarăşul Nicolae Ceauşescu subliniază valoarea inestimabilă a cultivării dragostei de patrie, ataşamentului faţă de cauza progresului social-politic, dreptului fiecărui popor de a se dezvolta liber şi independent.

Dar drepturile şi libertăţile individuale sau naţionale nu cad din cer; ele sînt cucerite, apărate şi afirmate prin lupta şi efortul maselor populare, a forţelor celor mai înaintate din sînul fiecărui popor. Cine dacă nu istoria este chemată să prezinte învăţămintele istoriei ca temelie îndreptăţită a făuririi unui viitor liber şi prosper pentru toate popoarele lumii?

Pe cît de ridicolă şi absurdă pe atît de neştiinţifică şi nemarxistă este afirmaţia aberantă că istoria universală veche şi medie nu ar face parte din domeniul ştiinţelor social-politice; doar epoca modernă şi contemporană putînd fi — pasă-mi-te — considerate ca atare.

Dacă prezenţa şi principala activitate economică, cultural-politică şi diplomatică a vechii Românii capitaliste se circumscria în cel mai bun caz la aria continentului european şi a orientului apropiat, România socialistă, apreciată în întreaga lume, este adepta unei politici de apropiere, cunoaştere, colaborare şi respect reciproc cu toate ţările lumii. Aceasta implică o optică corespunzătoare din partea organelor chemate să formeze noile generaţii, conform cerinţelor dezvoltării viitoare a ţării noastre, a politicii sale externe internaţionale.

Poziţia şi locul ocupat în prezent de istorie în planurile şi programele de învăţămînt nu reflectă din păcate şi nu ţin pas cu cerinţele amintite mai sus.

Ţine de domeniul cunoştinţelor elementare faptul că majoritatea ţărilor afro-asiatice, australe, sud-americane nu şi-au cucerit independenţa în secolul nostru (mai ales după cel de-al doilea război mondial) din neantul lumii colonialiste, că înainte de a fi fost înrobite şi transformate în colonii, popoarele acestor zone — care reprezintă mai mult de jumătate din populaţia lumii — au creat civilizaţii remarcabile, au cunoscut forme de producţie, moduri de viaţă şi civilizaţii variate, originale în epocile vechi şi medii ale istoriei universale.

Predîndu-se elevilor doar istorie universală modernă, ei sînt privaţi de asimilarea sistematică de cunoştinţe istorice privind istoria, de multe ori milenară, a majorităţii popoarelor lumii, care în epoca modernă apar şi sînt tratate extrem de sumar sub denumirea de colonii a cutărui sau cutărui imperiu colonial. Predarea istoriei moderne universale în şcoli este încă prizoniera europocentrismului, a prezentării în afara Europei doar a cîtorva mari puteri, S.U.A., Japonia, ignorîndu-se total aportul popoarelor subjugate la dezvoltarea umanităţii.

În lumina acestor consideraţii politice — dar nu trebuie omisă nevoia omului contemporan civilizat de a cunoaşte istoria întregii omeniri — reintegrarea predării istoriei în toate clasele şi în toate formele de învăţămînt devine o necesitate imperioasă imediată.

Analiza repartizării (mai bine zis eliminării treptate) a predării istoriei în programele actuale de învăţămînt, în lumina rolului preponderent şi a importanţei crescînde a clasei muncitoare în societatea contemporană — apare de-a dreptul nejustificată.

În prezent, majoritatea elevilor sînt îndreptaţi spre licee industriale şi de specialitate, iar în cazul liceelor teoretice spre secţiunile reale. După cum se ştie, şcolile profesionale, liceele industriale şi de specialitate sînt principalele uzine de făurire a noilor cadre de muncitori calificaţi. Se constată, însă, că tocmai în aceste tipuri de învăţămînt cu caracter profesional muncitoresc, predarea istoriei este, dacă nu eliminată complet (în majoritatea anilor de învăţămînt) în cel mai bun caz tratată în mod periferic.

Restabilirea istoriei ca disciplină de bază pentru toate formele de învăţămînt şi de-a lungul întregului proces de învăţămînt, fără pauze, se impune deci nu ca un deziderat de breaslă, ci ca o punere de acord a planurilor şi programelor de învăţămînt cu politica generală a partidului nostru. Dealtfel, subaprecierea rolului predării istoriei se constată şi în cazul învăţămîntului superior. Facultăţi cu profil umanist, social-economic, au menţinut, de regulă în programele lor doar istoria disciplinei sau ţării respective (de pildă la A.S.E. istoria *economiei*, la facultăţile de limbi străine doar istoria *ţării* limbii respective predată nu de specialişti în istorie, ci ca o „completare de normă" de către neistorici; viitorii profesori de română nu fac cursuri de istoria României!? etc.). Vorbim ca de un adevăr axiomatic de necesitatea ataşamentului şi participării conştiente a viitorilor economişti şi reprezentanţi economici în străinătate, jurişti, profesori de limbă şi literatură faţă de politica internă şi externă a României, dar pe ce bază instructiv-educativă dacă predarea chiar şi a unor cursuri generale de istoria României şi a istoriei universale nu e prevăzută în planurile de învăţămînt sub pretextul încărcării şi aşa excesive a numărului de ore al studenţilor. O revedere atentă a profilului şi conţinutului unor cursuri şi seminarii care să ducă la eliminarea repetărilor, locurilor comune ar putea crea locul şi timpul necesar predării istoriei în toate facultăţile care creează viitoare cadre pentru economia, aparatul de stat şi cultura noastră naţională.

Dacă viitoarele generaţii ale acestui popor, care dăinuie — înfruntînd vicisitudinile istoriei — de milenii pe aceste locuri, nu vor fi învăţate din şcoală, prin studiul istoriei naonale şi universale să cunoască valorile şi învăţămintele trecutului, importanţa naţională patriotică a eforturilor şi privaţiunilor prezente pentru făurirea unui viitor strălucit, atunci vor putea fi puse sub semnul îndoielii, înăuntru dar mai ales în afară — năzuinţa justificată, aspiraţiile dezvoltării viitoarei Românii comuniste independente şi suverane, patrie a tuturor urmaşilor făuritorilor istoriei noastre de ieri, de azi şi de totdeauna.

Constantin Mocanu Funcţia politico-educativă a istoriei este purtată de însăşi natura acestei însemnate ramuri a cunoaşterii umane, mai întîi pentru că, după cum sesiza adineaori profesorul Mihail Berza, istoria este „cea mai complexă şi încăpătoare" ştiinţă. Astfel, este locul să insistăm că activitatea educativă prin intermediul istoriei se bucură de condiţiile multilateralităţii.

Trăsătura aceasta a istoriei, deşi enunţată de mult timp, mai aparte încă de istoricii clasici latini care pretindeau scrisului istoric să aducă îndrumări moralizatoare, a fost incomplet în atenţia istoriografiei, şi tot aşa, insuficient folosită în practica social-educativă. Parafrazînd pe Horaţiu aş spune că istoriei (am în vedere istoria generală, şi istoria despre oameni) nu-i este străin nimic din ceea ce este omenesc. Ne aducem toţi aminte că într-una din prelegerile inaugurale la Universitate, Nicolae Iorga zicea, oratoric, dar profund, că istoria trebuie să înfăţişeze omul „cu sufletul său omenesc întreg". Prin aceste rapide linii de începere a cuvîntului meu am dorit să aduc pe un plan mai proeminent disponibilitatea funciară a istoriei de a oferi numeroase temeiuri politico-educative prin însăşi întinderea cea mai „încăpătoare" a universului faptelor omeneşti.

Nu aş putea afirma că pînă în momentul de faţă într-o ţară sau alta, şi, în ceea ce ne priveşte direct, în România, istoria n-ar fi fost înţeleasă în întinderile ei mult cuprinzătoare, încă de cînd a început să se formeze literatura de tip istoric şi istoriografic şi să se întrebuinţeze datele ei în şcoli, în publicistică, în propaganda social-politică; nu aş putea afirma că la noi, în România, în epoca nouă de după 23 August 1944, în anii construirii socialismului şi, mai ales, în etapa actuală, istoria n-ar fi fost chemată să contribuie, şi că n-ar fi contribuit efectiv, la formarea ideologico-politică a cetăţenilor. Nu aş putea însă spune că a fost exami-

nat în măsura necesară prin prisma filozofiei istoriei, a sociologiei istoriei, a politologiei istoriei acest rost al istoriei posibil a fi realizat prin caracteristica istoriei înțeleasă ca învățătură multilateral cuprinzătoare. După cum se vede mi-a plăcut mult ideea pusă de competența distinsă a profesorului Berza și, în continuarea naturală a enunțurilor de pînă acum aș insista ca în munca noastră, mai ales a celor avînd mai multe preocupări de teorie și filozofie a istoriei, să crească, simțitor, efortul de cercetare și aplicare adecvată în optici de cuprindere largă a acestei trăsături a istoriei.

Domenii de cunoaștere cuprinzătoare, încît, de fapt, istorie nu e *un domeniu*, și de aceea termenul acesta nu-i cel mai potrivit, ci este o totalitate, istoria (generală) are însă în această întindere a ei istoriile delimitate pe fragmente de timp și pe laturi ale realității umane. Istoria slujește actul educativ, nu numai prin cultivarea imaginilor, învățămintelor de ansamblu, cît și prin cultivarea imaginilor învățămintelor puse de o ramură sau alta a ei, de o ramură mai mult decît alta, în raport de specificul obiectivului ei și posibilitatea de a se răsfrînge în planul educațional, de asemenea, în raport de unghiul din care se face privirea, de scopul aparte al educației. Dacă, luăm în considerare istoria națională, istoria propriului popor tocmai această istorie oferă, nu izolat, ci în contextul istoriei universale, cele mai percutante mijloace de amplificare și consolidare a educației patriotice, educație care-i realmente componentă organică a educației politice, inclusiv, și, mai ales, a educației de ordin comunist; atitudinii comuniste, profunde și de larg orizont, îi este firească urcarea pe temeiul cel mai consistent a spiritului patriotic. Documentele politico-ideologice ale Partidului Comunist Român dau o contribuție proeminentă pe plan internațional în demonstrarea sensului adînc al patriotismului, al patriotismului socialist, iar istoria națională este prima în merit de a-și da aportul. Istoria propriei patrii — noi cu toții știm bine — nu educă însă exclusiv în spirit patriotic, deoarece, odată cu faptul esențial că patriotismul se cuprinde firesc în internaționalismul înțeles în realele lui determinații, istoria națională cultivă ideile înfrățirii între popoare, prin evocarea relațiilor și rolului propriului popor în istoria universală, în mișcarea internațională de eliberare socială și națională.

Nu e nevoie de a exemplifica, este însă necesar de a observa că studiul metodologico-practic al modalităților de folosire educativă a istoriei patriei nu este îndeplinit în măsura necesară, și că, prin urmare, în fața noastră s-ar ridica problema unei mai mari producții publicistice și practic — educative în această privință. Aș sugera, după cum am făcut, cu o săptămînă în urmă la o dezbatere organizatorică la Academia Ștefan Gheorghiu, că, dintre feluritele aspecte, laturi, momente ale sentimentului patriotismului, ar fi de aprofundat istorico-teoretic dacă nu am avea de complinit însăși definiția patriotismului, sfera ei de cuprindere, înțelesul diferitelor note ale noțiunii. Noțiunea de patriotism are o notă generală, comună decursului întregului timp de cînd a apărut și pînă în prezent, de aceea și există conceptul acesta general, însă patriotismul capătă expresii, forme, înfățișări diferite în diferitele epoci, și însăși expresia lui generală, universală, se formează în și prin particularul întruchipat în timp și spațiu, și de aceea avem, ca istorici, datoria de a ține seamă de împrejurările concrete, pentru a nu dilua patriotismul în formule prea abstracte, și pentru a nu scăpa din perceperea cognitivă nuanțe, sensuri, ascunse în fapte care la prima vedere parcă nu ar implica patriotismul.

Patriotismul se manifestă adesea întrețesut cu alte tipuri de fapte, de exemplu la daco-geți se exprima odată cu sentimentele religioase care le favoriza dăruirea de sine; de aceea contemporaneizarea nu e bună și pentru că nu mai devin evident notele noi, foarte importante ale patriotismului modern și contemporan, ale patriotismului socialist. Alteori patriotismul nu este indicat prin cuvinte, dar este conținut *esențialiter* în fapte, de pildă în faptele revoluționare proletare care tocmai ca fapte revoluționare purtau și pregăteau devenirea frumoasă, afirmată a patriei socialiste.

Istoria nu este o știință care să studieze numai trecutul, deși trecutul îi este obiectul care dă nota specifică însăși istoriei ca întreprindere de cunoaștere și de practică politică. Istoria este o știință care studiază și prezentul, adică, precis, epoca actuală, problemă care însă așteaptă să fie cu toată temeinicia reelaborată în lumina capacității pe care o determină inter-

pretarea materialist-dialectică. Totodată înseşi faptele trecutului nu poate să nu le vadă prin prizma prezentului; afirmaţia pe care am făcut-o nu trebuie să surprindă, ea nu înseamnă deloc vreo apropiere de doctrina prezenteismului, contemporaneismului de pildă de felul doctrinei lui Benedetto Croce sau de felul unor doctrine actuale examinate în literatura română într-un recent articol. Cele menţionate vor să evidenţieze nu numai complexitatea deosebită a cunoaşterii istoriei, cu răsfrîngeri multiple şi în sfera modalităţilor de educaţie prin folosirea istoriei, ci îndeosebi caracterul angajant, evident politic, ideologic, al studiului istoriei care e gîndită, scrisă, predată propagată de oamenii vii ai timpului prezent. Această situaţie, pe de o parte, întăreşte misiunea educativă a istoriei, şi-i dă putere mai mare prin abstragerea şi din faptele prezente, a învăţămintelor.

Nu m-aş opri cu aceste gînduri numai cu referire la timpul prezent, ci aş merge mai departe, şi, asociind două cuvinte antonimice, şi totuşi care nu se resping — inspirat de formulări sintagmatice de acelaşi fel aflate în literatura de filozofie a istoriei şi de politologie de pe plan internaţional, propun să considerăm istoria şi ca istorie a viitorului. Că, în anumit sens, istoria se ocupă şi de trecut, şi de prezent şi de viitor este o idee mai veche, şi pentru că suscită atenţie o asemenea aserţiune îngăduiţi-mi să exemplific nu dintr-o lucrare specială de istoriologie, ci din chiar *Don Quijote* a lui Cervantes. Celebrul scriitor al secolului al XVI-lea spaniol renascentist lasă să iasă de sub pana lui cuvinte frumoase despre istoria care este *testigo del tiempo, ejemplo de la presente, advertencia de lo por venir*, adică — transpun mai lejer — tezaur al învăţămintelor trecutului, exemplu pentru prezent, atestare asupra felului cum va fi viitorul. Desigur, în expresiile acestea sînt puse sensuri mai restrînse, decît le-am pune noi, istoricii comunişti, văzînd nu numai posibilitatea de a oferi învăţăminte pentru viitor, ci şi de a prezuma felul cum va fi viitorul în linii mai sigur trasate dacă avem în vedere un viitor mai apropiat de momentul prezentului şi în linii mai puţin sigure sub aspectul concretizării dar sigure în aliniamentele esenţiale ale devenirii pentru un fragment mai mare a timpului. Aşteptaţi această concluzie a mea: dacă istoria are în natura ei, deci intern ei, capacitatea de a contribui la prognozarea viitorului, deci de a contribui la crearea noului, funcţia ei politico-educativă sporeşte în mod corespunzător. Aceasta înseamnă că — dacă ne delimităm numai la viitorul României — şi prin istorie, cu mijloacele ei specifice, dar unele comune mai multor ştiinţe, se argumentează instructiv şi educativ direcţiile fundamentale de înaintare a ţării pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al trecerii la comunism aşa cum au fost deja trasate de partidul nostru comunist, în Programul adoptat la al XI-lea congres, se argumentează, instructiv şi educativ, optimismul rezultat din conştiinţa valorii ştiinţifice a formulării obiectivelor, ele însele, izvorîte de examinarea în Programul P.C.R. a situaţiei şi sarcinilor puse pentru etapa prezentă, precedate de o amplă evaluare a istoriei îndelungate a poporului român.

Aş mai dori, în încheiere, dar nu ca problemă secundară, să mai spun cîteva cuvinte în susţinerea ideii de fond despre partinitatea istoriei despre care s-a propus aici să fie socotită de primă importanţă în acţiunea de educaţie, politică, socialistă. Partinitatea a fost şi este o realitate a întregii activităţi istoriografice, ea manifestîndu-se însă diferit ca grad de expresie şi tensiune după epoci, partide, gen de fapte. Partinitatea este luminatoare, deschizătoare de perspective, în ambianţă intimă cu demnitatea ştiinţifică şi ea însăşi expresie a demnităţii ştiinţifice, a deplinei acurateţe în selecţie de fapte şi explicare a lor, dacă este partinitatea în termenii poziţiilor progresiste, revoluţionare. Experienţa care s-a acumulat, în istoriografia marxistă, din România şi din alte ţări, confruntările produse între diferite literaturi pe o seamă de probleme, între care şi probleme de bază ale istoriei poporului român, arată că noi înşine, marxiştii, avem de a reflecta asupra semnificaţiei politice a istoriei, asupra partinităţii ei, asupra modului de a folosi istoria. Partinitate, felul de a înţelege şi a aplica sînt de nemijlocită înrîurire în cîmpul muncii educative, şi de aceea pentru a menţine şi a spori rolul eminent al educaţiei prin istoria pozitivă studii riguroase de politologia istoriei nu vor fi fără rost de vor fi elaborate.

Aron Petric Dorind să subliniez importanţa problemei modernizării procesului de învăţămînt, supun atenţiei participanţilor la dezbatere următoarele propuneri, cu motivarea corespunzătoare:

— Tratarea problematizată a istoriei în ciclul liceal.

— Accent pe tratarea problemelor de cultură şi civilizaţie, în plan naţional şi universal, eventual chiar axarea Istoriei pe marile centre şi epoci de înflorire a ştiinţei şi culturii, dar prezentate în context istoric. În epoca noastră de explozie a revoluţiei tehnico-ştiinţifice, în cincinalul actual şi probabil şi în cele viitoare care se desfăşoară sub semnul înfloririi ştiinţelor, tehnicii şi culturii, o astfel de abordare ar fi în consonanţă cu trăsăturile evoluţiei istorice actuale.

— Restructurarea învăţămîntului istoric în licee — prin tratare problematizată şi cu accent pe cultură şi civilizaţie — implică şi o pregătire corespunzătoare, în facultate, a viitorilor profesori. Acest lucru nu se poate realiza numai prin ceea ce pot oferi cursul şi seminariile de metodică, ci trebuie mers şi la disciplinele fundamentale de profil. Considerăm că tratarea problematizată a Istoriei în învăţămîntul superior este uşurată de faptul că studenţii posedă cunoştinţele fundamentale ale disciplinei, că ei dispun de cursuri scrise care acoperă aproape toate perioadele istorice şi că pentru ei studiul independent reprezintă o parte importantă a pregătirii.

Desigur, o astfel de manieră de tratare — atît în liceu cît şi în facultăţi — nu înseamnează deloc subestimarea faptelor şi a datelor istorice, fără cunoaşterea cărora nu pot fi înţelese procesele vieţii sociale, numai că ele se integrează şi se leagă în cadrul marilor probleme abordate. Dealtfel sistemul tratării problematizate se poate îmbina cu cel cronologic — raportat la anumite epoci. Astfel, în istoria contemporană a României, perioada interbelică ar putea fi prezentată pe componentele mari: viaţa economică, situaţia socială, viaţa politică şi cultura — S-ar evita, astfel, fragmentarea pe perioadele prea scurte în care se împarte în prezent această epocă, s-ar înlătura repetări stereotipe şi ar putea fi urmărite mai bine procesele istorice în limite de timp mai semnificative.

În cazul adoptării acestei modalităţi de studiere a istoriei, vor fi necesare şi manuale corespunzătoare pentru clasele de liceu — în timp ce pentru învăţămîntul general de 8 clase ar rămîne valabile manualele structurate pe principiul cronologic.

Într-o tratare pe mari probleme a istoriei României, ni s-ar părea oportună studierea următoarelor teme:

— Aşezări şi culturi străvechi pe teritoriul ţării noastre;
— Strămoşii traco-daco-geţi; organizarea statală, civilizaţie şi cultură.
— Pecetea Romei.
— Formarea poporului român; autohtonic şi continuitate.
— Întemeierea statelor feudale româneşti şi rolul lor în viaţa poporului român.
— Viaţa feudală în ţările române; structuri economice şi organizare social-politică.
— Lupta de apărare a independenţei faţă de cotropirile străine în epoca feudală; dominaţia otomană şi habsburgică asupra ţărilor române.
— Lupta de eliberare socială în epoca feudală. Ţărănimea — principala forţă progresistă a Evului Mediu.
— Destrămarea feudalismului şi constituirea relaţiilor capitaliste pe teritoriul ţării noastre.
— Cultură şi civilizaţie în epoca feudală.
— Procesul de formare a naţiunii române.
— Revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu şi rolul său în lupta de eliberare socială şi naţională.
— Revoluţia burghezo-democrată din 1848 în ţările române.
— Formarea statului naţional unitar român: unirea Moldovei cu Muntenia, dobîndirea independenţei, desăvîrşirea unităţii noastre statale.
— Dezvoltarea României şi modernizarea instituţiilor sale. Curente în gîndirea şi activitatea social-politică: liberalismul, conservatorismul, poporanismul, socialismul.
— România în perioada interbelică:
  — viaţa economică;
  — situaţia socială; dezvoltarea mişcării revoluţionare;
  — politica internă şi externă;
  — dezvoltarea culturii.

Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 şi rolul său în viaţa poporului român şi pe plan internaţional.

— Revoluţia democrat-populară în România.
— Desfăşurarea revoluţiei şi construcţiei socialiste:
  — P.C.R. — forţa politică conducătoare în revoluţie;
  — industrializarea socialistă;
  — cooperativizarea agriculturii;

— viaţa politică internă; dezvoltarea democraţiei socialiste;
— politica externă a României socialiste;
— înflorirea ideologiei ştiinţei şi culturii socialiste.
— Făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi perspectiva înaintării României spre comunism.

Gheorghe I. Ioniţă Generaţia actuală se află angajată, de peste trei decenii, sub conducerea comuniştilor, într-o luptă eroică, pasionantă, pentru construirea celei mai drepte orînduiri cunoscute pînă acum de istorie: socialismul, pentru înaintarea treptată spre comunism. Primele capitole ale noii istorii a României: insurecţia din August 1944, cucerirea puterii de către clasa muncitoare, de către masele largi, lichidarea pentru totdeauna a claselor exploatatoare, trecerea principalelor mijloace de producţie în mîinile muncitorilor şi ţăranilor, înfăptuirea spectaculosului proces de industrializare socialistă a ţării, a complexului proces de socializare a agriculturii, revoluţia culturală, avîntul remarcabil al forţelor productive, consolidarea independenţei şi suveranităţii naţionale etc. au început să fie scrise. Există în acest sens şi o serie de lucrări cu caracter monografic, culegeri de studii etc. care au încercat să analizeze din diferite unghiuri de vedere probleme majore ale acestor ani.

În prezent, cu participarea activă şi conştientă a întregului nostru popor parcurgem o nouă treaptă spre socialismul multilateral dezvoltat, spre comunism căreia va trebui de asemenea să-i scriem istoria. Practica istorică a confirmat în mod strălucit — în întregul interval pe care-l avem în atenţie — justeţea opţiunii — totale şi irevocabile — a poporului român pentru Partidul Comunist, pentru socialism, pentru comunism, deoarece acesta a deschis larg calea progresului patriei, a bunăstării şi fericirii, a înfloririi naţiunii noastre socialiste. Din aceste realităţi izvorăşte optimismul robust care animă milioanele de constructori ai noii societăţi, convingerea în posibilitatea biruirii oricăror obstacole care se vor mai ivi pe parcurs, încrederea neţărmurită în programele elaborate de comunişti, unitatea de monolit între partid, guvern şi popor care chezăşuieşte realizările de azi şi de mîine.

Preocupările generaţiei actuale sînt, desigur, concentrate asupra prezentului, privirile sale sînt aţintite asupra traiectoriei ascendente spre viitor. Dar, în acelaşi timp, ea nu s-a dezinteresat şi nu se poate dezinteresa de trecut. Aceasta, mai întîi de toate, pentru că generaţia actuală reprezintă — şi are conştiinţa acestui fapt — moştenitoarea legitimă a patrimoniului material şi spiritual făurit prin eforturile generaţiilor anterioare, ale forţelor înaintate, revoluţionare, patriotice, patrimoniu de la care s-a pornit la construirea noii orînduiri şi care este integrat intim în substanţa prezentului nostru socialist. Apoi, pentru că generaţia actuală este continuatoarea operei căreia i s-au dedicat toate forţele înaintate ale trecutului, avînd nu numai datoria de a păstra neatins patrimoniul moştenit, ci şi de a-l îmbogăţi şi de a-l lăsa, la rîndul său, moştenire celor ce vor veni. Pe drept cuvînt, generaţia actuala se consideră — şi este, într-adevăr — executorul testamentar al idealurilor şi visurilor neîmplinite ale generaţiilor de revoluţionari şi patrioţi perindate înaintea ei pe scara timpului, ea însăşi făuritoare de noi idealuri şi visuri care, prin munca şi lupta urmaşilor săi, vor deveni prezentul zilei de mîine.

Particularităţile generaţiei actuale — adică naţiunea socialistă română, creatoare conştientă şi liberă a propriei sale istorii — se reflectă, sub multiple faţete, şi în optica sub care se preocupă de trecut. Lumina proiectată de această generaţie asupra trecutului ţinteşte, înainte de toate, cercetarea mecanismelor care reglează mişcarea istorică, descifrarea şi folosirea conştientă a legilor progresului social, cunoaşterea adevărului fără mutilări deformante.

Din sistemul de referinţă propriu prezentului său socialist căutînd în istorie mecanismele care reglează progresul, generaţia actuală este condusă, raţional şi afectiv, deopotrivă, spre investigarea cu precădere a trecutului de luptă al forţelor care, din timpuri imemorabile, au împins înainte carul istoriei. Acestea au fost, în fiecare etapă istorică, masele largi de oameni ai muncii dinamizate de mişcările progresiste, naţionale şi revoluţionare înaintate. Pentru prezentul epocii noastre, a învăţa din experienţa trecutului înseamnă, în esenţă, a învăţa din experienţa acestor forţe. „Acest trecut glorios — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în expunerea rostită la plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — stă la baza dezvoltării viitoare a poporului nostru, în centrul politicii educative. Numai dacă vom şti să îmbinăm în mod armonios trecutul glorios cu prezentul vom reuşi să trasăm căile făuririi cu succes a societăţii socialiste multilateral dezvoltate, să creăm premisele necesare făuririi comunismului în România !”.

După cum este cunoscut, preocupări constante ale partidului şi statului nostru socialist determină, an de an, o grijă deosebită pentru cultivarea tradiţiilor revoluţionare, patriotice de luptă a poporului român. Printr-o activitate permanentă de aniversare şi comemorare a marilor valori istorice din trecut reuşim să racordăm prezentului sensurile majore ale efor-

turilor generațiilor de pînă la noi care, cu pasiune revoluționară, cu dăruire totală, au militat pentru ca vremurile pe care le trăim noi astăzi să vină fie și cu un ceas mai devreme.

Valoarea educativă a istoriei dobîndește din ce în ce mai mult o importanță primordială în munca desfășurată pentru creșterea, pentru instruirea și educarea tinerei generații. Spre deosebire de vîrstnici, care, în majoritatea lor covîrșitoare, au trăit o parte din viață sub vechiul regim, au participat, sub conducerea P.C.R., la lupta grea împotriva fascismului, pentru victoria revoluției, tinerele generații s-au născut și au crescut în anii noștri, înconjurați de dragostea întregii societăți. Ei sînt educați în spiritul eticii comuniste și își aduc, potrivit posibilităților lor, contribuția la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, dovedindu-se urmași de nădejde ai generației vîrstnice în fabrici și pe ogoare, în instituțiile cultural-științifice, unde vădesc toate atributele specifice vîrstei dăruirilor generoase, idealurilor îndrăznețe, elanurilor creatoare și aspirațiilor spre autodepășire. Nu se poate uita că societatea are continue datorii și obligații față de cei mai tineri pentru a-i ajuta să folosească drumul cel bun, pentru a-i feri de triste rătăciri.

Istoria — experiență umană, densă, rezultată din munca și lupta aspră pentru progres a multor generații — are în acest sens un rol important, la sensurile ei majore trebuind să apelăm cu toții și mai ales cei tineri, pentru a găsi dezlegări complexelor probleme ce ni se ivesc în cale. Tineretul va ajunge cu atît mai repede și mai sigur la satisfacerea deplină a dorințelor sale justificate, cu cît va ști să înțeleagă mai profund tîlcul ascuns al slovelor scrise cu sudoare și sînge în istoria glorioasă a poporului, a Partidului Comunist Român, a întregii omeniri progresiste.

Cititorul român, asemeni cititorilor contemporani din oricare altă țară, manifestă în zilele noastre un interes crescînd pentru cărțile de istorie.

Pe acest fond general se constată totuși că preferințele cititorului cresc dinspre epocile mai îndepărtate spre epocile mai apropiate, devenind foarte pronunțate pentru scrierile privitoare la perioada contemporană și, cu precădere, la ultimele decenii. Firesc. Aceasta este istoria trăită nu de niște strămoși trecuți demult în lumea umbrelor, ci de părinții săi și de el însuși, o istorie care i-a influențat nemijlocit destinul, la care a participat, și, care, prin mii de imponderabile, se prelungește în timpul prezent. Această istorie se confundă cu viața și cu generația lui. El vrea să-i descifreze, cu atît mai mult, sensurile, să înțeleagă de ce a parcurs această traiectorie și nu alta, să găsească justificarea propriei acțiuni ca parte a unui proces general, să tragă din cele trăite concluzii pentru propria-i viață și pentru urmași. Istoria recentă este, într-un anumit sens, sinonimă cu biografia prezentului. De aceea, valoarea istoriei contemporane, forța ei de pătrundere în masele largi, influența ei moral-volitivă, depășesc, sub toate aspectele, pe acelea ale vechilor epoci. Iată pentru ce activitatea de cercetare istorică trebuie să aibă în vedere faptul că tradițiile revoluționare ale ultimelor decenii găsesc în mintea și inima contemporanilor noștri o rezonanță cu totul particulară. Acestea sînt tradițiile Partidului Comunist Român care conduce astăzi destinele României, a cărui politică animă societatea românească spre culmi inimaginabile în trecut. Sînt faptele — devenite tradiții — ale actualilor constructori ai socialismului în frunte cu comuniștii, care, pentru a ajunge aici, au fost nevoiți să plătească un greu tribut în lupta pentru doborîrea regimului bazat pe exploatare, pentru eliberarea de sub dominația fascistă, pentru refacerea unei economii ruinate, pentru acumularea experienței necesare unor transformări sociale și politice atît de radicale.

Istoriografia noastră a ținut, în mare măsură, seama de această cerință a prezentului. Mărturie stau monografiile, studiile, articolele, culegerile de documente etc. consacrate în special istoriei P.C.R. și unor importante bătălii de clasă sau evenimente din lupta de eliberare a poporului român, din care la unele ne-am referit mai sus. Considerăm, totuși, că există în această direcție unele rămîneri în urmă cu atît mai dificil de înțeles și de explicat, cu cît au fost criticate în mai multe rînduri de conducerea partidului. După cum se știe, nu s-au elaborat încă lucrări care, prin amploare și ținută științifică, să fie corespunzătoare însemnătății unor evenimente istorice ca insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, ca să ne referim mai întîi la exemplul cel mai grăitor. De asemenea, cîteva lucrări aniversative, dintre care o parte sînt deja perimate, nu pot suplini acele opere temeinice, rezultate din cercetări întinse, pe care cititorul exigent de astăzi le așteaptă în legătură cu victoria de la 6 Martie 1945, reforma agrară, alianțele partidului comunist, refacerea economică, instaurarea republicii etc. În sfîrșit, istoriografia consacrată anilor construcției socialiste a avut o prezență sporadică, înviorată într-o oarecare măsură doar în ultimii ani. Nu avem încă o istorie a istoricei etape inaugurate de cel de-al IX-lea Congres al partidului, etapă pe care, în mod obișnuit, o definim drept cea mai fertilă, cea mai bogată în împliniri în toate domeniile de activitate nu numai în intervalul de timp scurs de la Eliberare, ci în întreaga istorie de două ori milenară a poporului nostru. Făcînd un substanțial bilanț al realizărilor poporului

nostru după 23 August 1944, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta în expunerea rostită la 9 iulie 1971 în faţa activului de partid din domeniul ideologiei: „De ce subliniez aceste lucruri, tovarăşi? Pentru că în propaganda şi în activitatea noastră ideologică lucrurile acestea sînt uitate, sînt lăsate la o parte şi aceasta nu este bine nici pentru partidul şi poporul nostru, mai cu seamă pentru tineret — pentru că nu îi dăm posibilitatea să cunoască ce a fost în trecut, cu ce greutăţi şi cum a trebuit să înfăptuim socialismul, cărui fapt se datoresc situaţia şi condiţiile de astăzi pe care le are poporul, tineretul patriei noastre".

Intensificarea cercetărilor în domeniul istoriei zilelor noastre, precum şi valorificarea mai operativă a materialului deja acumulat se înscriu, credem, printre sarcinile cele mai importante ale istoriografiei noastre în etapa actuală. Realizarea pînă în prezent a unor lucrări meritorii în acest domeniu — lucrări amintite sau neamintite de mine — demonstrează capacitatea istoricilor noştri de a îndeplini această sarcină de mare răspundere trasată de conducerea partidului şi, totodată, dovedeşte că unele dificultăţi existente nu sînt insurmontabile. Oricît de mari ar fi asemenea dificultăţi — şi este lesne de înţeles pentru oricine că a scrie istoria anilor noştri nu este deloc o treabă uşoară —, este necesar să se depună toate eforturile care să faciliteze atingerea ţelului spre care năzuim. Faptul că în „Tratatul de istoria României" un întreg volum din seria celor zece va fi consacrat acestei problematici trebuie să mobilizeze la maximum pe toţi cei care vor fi angajaţi să-l scrie sau vor putea să susţină prin contribuţii istoriografice reale şi valoroase îndeplinirea acestui obiectiv major. Ne gîndim că n-ar fi decît de mare folos ca accesul la arhivele timpului — acces în prezent foarte încorsetat, aproape imposibil de obţinut, datorită racordării arhivelor noastre la anume practici internaţionale care nu permit studierea respectivelor materiale decît după 25, 30 sau 50 de ani de la evenimentele avute în vedere — să fie acordat acelor istorici şi cercetători chemaţi să scrie istoria autentică a unei etape autentice din hronicul de aur al poporului şi ţării noastre. Aceasta pentru că, întotdeauna, istoricul — oricît de priceput şi bine intenţionat — opere durabile nu va reuşi să făurească doar pe baza cercetării presei, a cunoaşterii realităţii din propria-i viaţă şi a mărturiilor contemporanilor evenimentelor pe care le supune propriei sale analize.

Avînd tot timpul în atenţie bogăţia de idei cuprinse în sinteza istorică cu care se deschide Programul partidului, istoriografia din România socialistă trebuie să se angajeze şi mai puternic în ampla activitate de aprofundare a cunoaşterii de sine ale poporului nostru. Aceasta este cu atît mai important cu cît istoriei îi revine un rol deosebit în educarea patriotică a maselor largi, şi, cu deosebire, a tinerei generaţii. Cunoaşterea aprofundată şi exactă a trecutului istoric al poporului român, a luptei sale îndelungate pentru unitate, eliberare naţională şi socială, este necesară nu numai pentru a preţui cum se cuvine înfăptuirile înaintaşilor, ci şi pentru a trage învăţămintele ce se impun, a înţelege îndatorirea de a continua tradiţiile înaintate, de a dezvolta responsabilitatea faţă de prezentul şi viitorul naţiunii. Căci, după cum aprecia ilustrul revoluţionar paşoptist român, Nicolae Bălcescu: „Istoria este cea dintîi carte a unei naţii", căci „într-însa ea îşi vede trecutul, prezentul şi viitorul".

Recapitulînd tot ceea ce am dorit să spunem în cele de mai sus, şi comparînd ceea ce s-a realizat pînă acum pe planul cercetării istoriei zilelor noastre cu cerinţele care — atît de insistent — ne-au fost puse în faţă de conducerea de partid şi de stat, este cazul ca, în lumina istoricelor documente ale Congresului al XI-lea al partidului, a repetatelor aprecieri şi indicaţii date în expunerile secretarului general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, să recunoaştem mai întîi necesitatea unei participări şi mai active şi hotărîte a ştiinţei istorice la elaborarea problemelor fundamentale ale construcţiei noastre socialiste şi comuniste pentru prezent şi viitor. Acest lucru se impune cu atît mai mult cu cît, pornind de la concepţia istorică a lui Marx, Engels şi Lenin, care constituie un sistem de vederi principiale teoretice ale istoriei — un sistem care a exprimat strălucit legătura istoriei cu contemporaneitatea—, avînd tot timpul în atenţie experienţa propriei noastre istorii, P.C.R. a desfăşurat şi desfăşoară o bogată activitate de generalizare a experienţei istoriei, de îmbogăţire necontenită a metodologiei cercetării, scrierii şi difuzării acesteia pentru a corespunde cît mai deplin sensurilor majore ale zilelor de azi şi de mîine. A fi cu adevărat marxist-leninist — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — înseamnă a fi un explorator îndrăzneţ şi experimentat al drumului nou pe care îl deschide omenirii socialismul şi comunismul, un cutezător vizionar al zilei de mîine, pornind de la realităţile şi cerinţele arzătoare ale zilei de azi, precum şi de la concluziile generalizate pe plan teoretic, ale experienţei de ieri şi de azi".

Aprecierea contemporaneităţii şi a tendinţelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluţia procesului revoluţionar neîntrerupt au preocupat şi trebuie să preocupe în continuare în lume pe oricare istoric marxist, pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, democraţie, pace, pentru socialism şi comunism.

Iată ce trebuie de fapt să realizăm prin istorie cum dealtfel şi prin celelalte ştiinţe sociale. O impune mai întîi de toate rolul important şi mereu crescînd al ştiinţelor sociale în actuala etapă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca — prin istorie — să slujim mai mult şi mai bine interesele patriei şi partidului, ale întregului popor.

Istoria — prea bine se ştie — a judecat dintotdeauna fiecare generaţie sau personalitate, fiecare eveniment şi faptă a înaintaşilor după contribuţia adusă la progresul societăţii ale cărei interese le-au servit.

Timpul curge neîncetat şi generaţiile trecute, toţi luptătorii pentru apărarea unităţii poporului şi ţării, pentru independenţa şi suveranitatea ei se aşează — în mod justificat, în faţa judecăţii drepte pe care o realizează istoria.

Toţi cei care au binemeritat — şi este cazul tuturor celor ce şi-au consacrat întreaga viaţă împlinirii idealurilor scumpe poporului român, precum generaţia făurarilor revoluţiei şi construcţiei socialiste pe pămîntul patriei noastre — sînt onoraţi de verdictul judecăţii drepte a istoriei, iar generaţiile de azi şi de mîine, înţelegîndu-şi bine rosturile şi răspunzînd chemărilor manifeste ale Partidului Comunist Român de a dezvolta, de a duce mai departe tot ce a fost mai înălţător şi mai eroic în trecut, vor acţiona cu hotărîre şi vor binemerita, la rîndu-le, de-a pururi în istorie.

După cum este lesne de înţeles, nu am dorit în cadrul acestei dezbateri să mă refer decît la o anumită latură sub care rolul istoriei poate fi bine conturat în amplul proces educaţional pe care-l desfăşurăm.

În mai multe rînduri, la dezbateri asemănătoare, în publicistica istorică şi în presă m-am referit şi eu la rolul şcolii în formarea conştiinţei istorice a elevilor. În dezbaterea de azi mai mulţi colegi se referă la acest lucru şi este normal s-o facem. Mă bucură nespus iniţiativa organizării acestei dezbateri şi aş dori sincer să nu rămînă fără rezultatele de care avem atîta nevoie.

Nicolae Liu În orînduirea socialistă, istorismul a devenit una din trăsăturile generale ale ştiinţei şi culturii. El deschide o perspectivă mai largă, mai cuprinzătoare dinamicei sociale, conferă adîncime şi trăinicie dragostei faţă de patrie, faţă de idealurile clasei muncitoare, joacă un rol deosebit în crearea omului nou cu superioare trăsături morale.

„Oare cum s-ar simţi un popor care nu şi-ar cunoaşte trecutul, nu şi-ar cunoaşte istoria, nu ar preţui şi nu ar cinsti această istorie? se întreba tovarăşul Nicolae Ceauşescu într-o consfătuire cu activul de partid din judeţul Argeş. Nu ar fi ca un copil care nu şi-ar cunoaşte părinţii şi se simte străin în lume? Fără îndoială că aşa ar fi, tovarăşi. Iată de ce noi avem datoria să cunoaştem, să studiem trecutul de luptă al poporului nostru. Avem un trecut cu care ne putem mîndri. În condiţii grele, poporul nostru şi-a păstrat fiinţa naţională. În această parte a lumii el a fost un factor de progres şi civilizaţie".

Importanţa multilaterală acordată de conducerea de partid şi de stat cunoaşterii şi interpretării juste, materialist dialectice, a milenarei istorii a poporului român, o demonstrează şi locul pe care lupta istorică a maselor populare pentru libertate şi dreptate socială, pentru apărarea fiinţei naţionale şi neatîrnare, pentru progres şi civilizaţie o ocupă în Programul Partidului, carta fundamentală ideologică, teoretică şi politică, prin care e jalonată calea înaintării României spre comunism. Desigur, programul nu şi-a propus să descrie istoria, ci s-a oprit numai asupra unor momente cruciale în evoluţia poporului român în procesul de formare a statului naţional, în dezvoltarea României moderne. Este datoria noastră, a istoricilor, să întregim această imagine, participînd activ la pregătirea şi elaborarea noului tratat de istorie a patriei. Aceasta înseamnă totodată acordarea unei atenţii deosebite în planificarea muncii de cercetare problemelor prioritare ca : formarea limbii şi a poporului nostru, continuitatea pe teritoriul vechei Dacii, dezvoltarea ideii de unitate şi independenţă naţională, procesul formării şi desăvîrşirii statului naţional unitar, etapele esenţiale în dezvoltarea mişcării muncitoreşti, culminînd cu apariţia şi lupta revoluţionară şi democratică a Partidului Comunist Român, cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea în urma insurecţiei naţionale armate antifasciste, desfăşurarea operei de construire a societăţii socialiste. S-a mai evocat situaţia nefirească de cenuşereasă în care e menţinută istoria culturii la unele instituţii de prestigiu, ca institutul nostru. Totodată se impune utilizarea mai promptă a descoperirilor de ordin arheologic, arhivistic etc., din ultimul deceniu şi jumătate, precum şi completarea lacunelor informaţionale prin activizarea publicării de monografii şi colecţii de izvoare. În cadrul acestor cercetări privind istoria naţională se includ,

în spiritul socialismului, şi investigaţiile privind istoria naţionalităţilor conlocuitoare, a trecutului de viaţă şi luptă comun.

Dar istoria unui popor nu poate fi just şi pe deplin înţeleasă decît în raport cu dezvoltarea cunoaşterii istoriei celorlalte popoare sau naţiuni. „Istoria — se arată în mesajul adresat de şeful statului român participanţilor la cel de-al XIV-lea Congres Internaţional de studii bizantine, la 7 septembrie 1971 — este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecţionarea organizării realităţii de azi, relaţiile dintre state şi naţiuni, conlucrarea paşnică dintre toate popoarele lumii". De aici interesul sporit ce trebuie acordat studiului istoriei universale şi în primul rînd a popoarelor vecine. Lipsesc în această direcţie monografii speciale dedicate acestor popoare şi un tratat general de istorie universală. Lipsesc monografii de pe poziţii marxiste privind raporturile istorice bilaterale ale poporului român cu popoarele vecine sau cu marile popoare ale lumii. În acest context se înscrie şi necesitatea unor răspunsuri limpezi şi documentate, date cu promptitudine încercărilor de denigrare a istoriei poporului român apărute peste hotare. Dar pentru aceasta se cere o informare imediată şi completă, precum şi valorificarea în timp util a răspunsurilor. Se impune de asemenea mobilizarea tuturor forţelor capabile să dea o replică promptă şi justă, care trebuie difuzată în limbi de circulaţie internaţională, precum şi, pe măsura posibilităţilor, în limba autorului respectiv.

Una dintre problemele majore care stau în faţa frontului istoric din ţara noastră este aceea a precizării şi îmbogăţirii gîndirii marxist-leniniste în istorie, în contextul luptei împotriva unor concepţii străine marxismului, cu largă răspîndire în lumea contemporană, ca prezenteismul sau relativismul istoric, neopozitivismul, neokantianismul, existenţialismul, intuiţionismul, fideismul etc. Fără îndoială că prestigiul concepţiei materialiste asupra istoriei se află în continuă creştere în lumea capitalistă, sau în aşa zisa lume a treia. Uneori simpla reverenţă făcută marxismului de un istoric sau gînditor burghez poate şi chiar trebuie să îndemne la dialog. Alteori acest dialog e reclamat de motive mai profunde. Citām astfel cazul profesoarei de la Sorbona Hélène Védrine, care într-un studiu de ultimă oră asupra filozofiei contemporane a istoriei, combătînd observaţiile neopozivistului K. Popper despre „mizeria istoricismului", îşi structurează cercetarea prin prizma formulei lui Sartre: „Le marxisme est la philosophie indispensable de notre temps". Oricum ar fi însă, vigilenţa noastră trebuie să rămînă mereu trează, chiar atunci cînd avem impresia unei apropieri deosebite a punctelor de vedere. Nu trebuie uitat, de pildă, că în momentul maximei sale ascensiuni în opinia publică franceză, structuralismul, căutînd un mijloc de acomodare cu marxismul, se strecura în publicaţiile şi gîndirea unor filozofi şi istorici marxişti din Franţa. Din păcate presa noastră istorică nu s-a făcut în nici un fel ecoul acestor dezbateri.

În cuvîntarea rostită la Consfătuirea cadrelor didactice care predau ştiinţele sociale în învăţămîntul superior, tovarăşul Nicolae Ceauşescu scotea în evidenţă, la 10 noiembrie 1972, o serie de neajunsuri care se mai manifestă în domeniul ştiinţelor istorice, exemplificînd prin accentuarea excesivă pe date şi evenimente istorice, mai mult sau mai puţin importante, în dauna unei interpretări materialist-dialectice şi istorice, a legităţilor care guvernează dezvoltarea societăţii, a rolului maselor populare în făurirea istoriei, a raportului dintre obiectiv şi subiectiv în desfăşurarea evenimentelor. Printre ideile directoare ale expunerii Secretarului General al Partidului Comunist Român s-a aflat şi aceea privitoare la caracterul partinic, militant al ştiinţelor sociale şi în speţă a ştiinţei istorice, care trebuie să se afirme ca un instrument activ al practicei sociale revoluţionare în opoziţie netă cu ideile retrograde, antiştiinţifice, idealiste, care circulă azi în lume şi care sînt generate de forţele sociale care şi-au trăit traiul.

Problema partinităţii şi a adevărului istoric a făcut adesea şi obiectul unor discuţii mai vechi sau mai noi în această sală. Trebuie subliniat că tocmai în unitatea dialectică dintre partinitatea şi obiectivitatea istorică se manifestă una dintre caracteristicile gîndirii noastre şi tocmai împotriva acestei legături caracteristice concepţiei marxiste despre societate s-au îndreptat şi se îndreaptă cele mai numeroase săgeţi din partea filozofilor nemarxişti ai istoriei, de la Benedetto Croce la prea adesea citatul Henri Irénée Marou. Fără îndoială că, dacă istoricul, procedînd în virtutea unor mobiluri conjuncturale, abordează numai o anumită parte a trecutului, ignorînd legăturile ei cu întregul, acţiunea sa poate şi trebuie să fie condamnată, ca să folosim expresia lui Antonio Gramsci, drept „un simplu act de voinţă arbitrară". Dar tot marele gînditor şi luptător comunist italian arăta că obiectivitatea însăşi e în devenire, reprezintă un proces istoric în funcţie de experienţa şi dezvoltarea societăţii, de „praxisul" social.

Ca orice om de ştiinţă, istoricul îşi propune cunoaşterea cît mai exactă, mai obiectivă a unui anume fenomen istoric. De aceea adevăratul istoric bea apă numai din izvoare. Dar orice fenomen, de orice natură şi proporţii ar fi el, nu poate fi pe deplin înţeles decît raportat la alte fenomene, în conexiune sau interacţiune complexă cu acestea. Analiza presupune şi sinteză. A face istorie nu înseamnă decît aparent a face „o tăietură" în timp şi spaţiu. Com-

prehensiunea justă şi completă a fenomenelor istorice depinde atît de coeficientul repetabilităţii sau de modul în care se descifrează raporturile de cauzalitate, cît şi de înţelegerea legităţilor obiective, a sensului general al dezvoltării societăţii. Marxism-leninismul, ideologia ştiinţifică a clasei muncitoare şi a partidului său comunist, conferă istoricului de azi tocmai această din urmă posibilitate. Căci dacă adevărul istoric există independent de interesul diferitelor clase sau grupuri sociale, nu toate clasele sau grupurile sociale sînt în egală măsură interesante în dezvăluirea lui.

În această ordine de idei tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta, statuînd linia de partid în problema cercetării istorice din ţara noastră, că „istoria trebuie să prezinte întregul proces al luptei revoluţionare în complexitatea sa, să pornească de la analiza ştiinţifică a realităţii sociale, să înfăţişeze faptele nu după dorinţele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci aşa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieţii [...] Valoarea unei istorii cu adevărat ştiinţifice constă în înfăţişarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conştiinţei de sine a poporului, a claselor, înmănunchind experienţa de viaţă şi de luptă a maselor şi a conducătorilor".

Nu trebuie confundată desigur înfăţişarea *obiectivă* a fenomenelor istorice cu prezentarea *obiectivistă* a acestora. Istoriografia marxistă recunoaşte existenţa şi afirmă posibilitatea cunoaşterii adevărului istoric situîndu-se fără rezerve pe poziţia clasei care acţionează în direcţia progresului istoric, pentru transformarea revoluţionară a societăţii.

Partinitatea istoriografiei de azi nu presupune însă negarea axiologică a cercetărilor istoriografiei mai vechi. Luînd atitudine împotriva poziţiilor ideologice învechite sau eronate, istoriografia marxistă îşi propune ca o sarcină de onoare, valorificarea ştiinţifică a tuturor cuceririlor istoriografiei româneşti din trecut. Fără îndoială că în această direcţie mai sînt încă paşi importanţi de făcut. Ca să dau un singur exemplu, nu numai că opera istorică de proporţii gigantice a lui Nicolae Iorga este departe de a fi cunoscută şi valorificată, dar ne lipseşte o monografie şi o ediţie ştiinţifică, fie ea şi selectivă, care să permită valorificarea critică şi cuprinzătoare a operei întemeietorului Institutului nostru.

Reflectînd multilateral viaţa socială, istoria este, în concepţie marxistă, nu numai un proces unitar, în perpetuă creaţie, dar şi unul de o extraordinară varietate şi complexitate. De aceea istoricul nu se improvizează, pregătirea lui trebuie să fie metodică şi bazată pe o largă cultură. El trebuie să fie la curent cu tot ce apare nou în domeniul activităţii sale, să facă dovada unei vocaţii certe şi a unui înalt spirit moral.

Există desigur mari deosebiri între munca de cercetare în domeniul istoriei şi aceea de pildă, în domeniul tehnicii sau a ştiinţelor exacte nemijlocit legate de producţie. Nu pot fi negate însă aspectele comune, momentele de impact. Atît istoricul, cît şi omul de ştiinţă din domeniile amintite trebuie să se oprească asupra temei care răspunde cel mai bine cerinţelor societăţii, să epuizeze stadiul de cunoştinţe anterior, dar şi să aducă un coeficient de noutate, de inventivitate, menit să poarte munca de cercetare, productivă sau educativă, mai departe. Ceea ce reprezintă în ştiinţele legate de tehnică necesitatea urmăririi invenţiei pînă la elaborarea soluţiei concrete oglindite în practica beneficiarului, este în cazul nostru, urmărirea cercetării pînă la intrarea ei în practica socială prin publicare, prin procesul de învăţămînt sau alte forme de popularizare.

Istoria, ca ştiinţă bazată îndeosebi pe reconstituirea faptelor, spre deosebire de celelalte ştiinţe sociale, unde avem de-a face în general cu studiul direct al acestora, lucrează cu metode şi tehnici specifice. Dar oricît de dificilă ar fi ecuaţia istorică propusă de documentare şi oricîte necunoscute ar conţine, ea se cere rezolvată la parametrii exigenţelor ştiinţifice şi sociale contemporane.

În domeniul legării teoriei de practica socială, prin popularizarea pe baze ştiinţifice a istoriei s-au obţinut rezultate esenţiale. Istoria este azi un factor deosebit în procesul instructiv-educativ din ţara noastră. Universitatea românească creează nu numai cadre temeinice de specialişti, dar şi pe cei care insuflă, tinerei generaţii, de la înălţimea catedrei, la diverse nivele de învăţămînt, dragostea de patrie şi înţelegerea fenomenelor sociale prin cunoaşterea fertilă a trecutului. În „Biblioteca de istorie" a Editurii politice, în colecţiile „Istorie şi civilizaţie" a Editurii Academiei, „Oameni de seamă", a Editurii ştiinţifice şi enciclopedice, precum şi în alte colecţii sau individual, au văzut lumina tiparului numeroase lucrări menite să explice maselor largi istoria patriei sau anume fenomene din istoria universală, operă de popularizare la care şi-au dat contribuţia şi cercetători de la Institutul nostru. Prin reprofilarea „Revistei de istorie" şi publicarea unei serii de consultaţii ştiinţifice în sprijinul participanţilor la învăţămîntul politico-ideologic de partid s-a făcut un pas înainte în direcţia încadrării oamenilor de ştiinţă în vastul plan de răspîndire a cunoştinţelor istorice. Succesul de librărie pe care

l-au avut cele 60.000 de exemplare din volumul înmănunchind aceste consultații, epuizate în cîteva săptămîni, dovedește necesitatea continuării acestor acțiuni care vin în sprijinul activității de popularizare a istoriei, din paginile publicațiilor specializate sau de cultură generală.

Adîncirea procesului de integrare a cercetării științifice în procesul de învățămînt și în vasta operă de culturalizare socialistă îndrumată și condusă de Partid, va deschide noi perspective legării studiului istoriei de practica socială, oferindu-ne astfel noi posibilități, nouă istoricilor de a contribui la dezvoltarea conștiinței socialiste a națiunii noastre și la prestigiul său în lume.

Stelian Brezeanu Discutarea problemei locului istoriei și, într-un cadru mai larg, a disciplinelor umaniste în învățămîntul nostru s-a făcut adesea prin minimalizarea sau chiar trecerea sub tăcere a factorilor obiectivi care au generat-o. Credem însă că tocmai cunoașterea acestor factori ne îngăduie să luăm cunoștință asupra dimensiunilor reale ale fenomenului în învățămîntul nostru cît și în cel din alte țări.

Prin însăși definiție, disciplinele umaniste au oferit omului valorile morale, de care acesta a avut nevoie în neîncetata lui devenire. Mai mult ca oriunde, în Europa aceste discipline au stat la baza oricărui învățămînt de la Renaștere încoace, de cînd civilizația continentului nostru a fost reconectată, cu o intensitate diferită de la țară la țară, la valorile culturii clasice. Astăzi însă asistăm la unul dintre cele mai importante fenomene cunoscute în istorie și cu consecințe dintre cele mai durabile: revoluția tehnico-științifică. Știința a devenit o importantă forță de transformare revoluționară a societății, de unde și imensa răspundere a factorilor de decizie pentru destinele ei. Cum participarea largă a maselor constituie o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea ei rapidă, în numeroase țari s-a luat cunoștință netă asupra acestei necesități și instrumentul cel mai eficient în atingerea țelului este învațămîntul. Aceste nevoi legate de revoluția tehnico-științifica au adus în discuție cu o deosebită acuitate problema statutului științelor umaniste în învățămîntul modern. În numeroase țari, cu precădere în cele în care tradiția unui învățamînt bazat pe disciplinele umaniste este puternic înrădăcinată, s-au desfășurat largi dezbateri în jurul problemei locului acestor discipline și, îndeosebi, al istoriei în programa de învățămînt. Fară a lipsi partizanii unor soluții radicale, în aceste țări balanța a înclinat de departe în favoarea celor care sînt pentru menținerea unui învățămînt pe largi baze umaniste. Mari savanți, între care fizicieni, matematicieni, filozofi, au susținut ideea menținerii ponderii studiului istoriei în programele de învațamînt. Sînt cunoscute în acest sens luările de atitudine ale unui Max con Lane sau Werner Heisenberg în ceea ce privește rolul istoriei și al limbilor clasice în formarea intelectualului modern, indiferent de specialitatea lui.

În condițiile epocii de revoluție tehnico-științifică pe care o trăim, în cele mai multe țări interesul omului pentru trecutul istoric se dovedește foarte puternic. Desigur, explicațiile fenomenului sînt multiple. Pe bună dreptate se insistă adesea asupra funcției din totdeauna a istoriei de a face lumină, prin înaltele sale lecții, în situația existențiala a contemporanului nostru. Pe lîngă aceasta, credem că cel puțin două fenomene noi, proprii epocii noastre, îl îndeamnă pe om să se aplece asupra propriului trecut. Mai întîi, exista un intim raport între studiul istoriei și politizarea din ce în ce mai puternică a societații contemporane. Trezirea la viață conștientă a sutelor de milioane de oameni din Asia, Africa și America latina, ieșirea din atitudinea apolitică spre o angajare politică tot mai pronunțată a unor mase foarte largi de oameni din țările occidentale și, îndeosebi, a tineretului, ca și angajarea politică plenară a tuturor oamenilor muncii din țările socialiste sînt formele majore pe care le cunoaște fenomenul. Departe de a fi un refugiu în trecut, ca de atîtea ori de-a lungul istoriei în cazul elitelor sociale intrate în declin, această preocupare a unor imense mase de oameni pentru cunoașterea propriului trecut izvorăște din nevoia unei certitudini în prezent și de gasire a unor valori morale necesare construirii viitorului. Cel de-al doilea fenomen, care explică interesul pentru cunoașterea istoriei umane, este legat de schimbările survenite în condiția omului de știință în lumea capitalistă contemporană. Credința majorității oamenilor de știință, atît de puternică pînă nu cu mult timp în urmă, că știința duce la o îmbunătățire necontenită a vieții omului a început să se clatine în condițiile transformării științei într-o forță cu implicații profunde, dar adesea atît de contradictorii, asupra diferitelor registre ale dezvoltării societății. Omul de știință este tot mai mult confruntat cu o problemă de conștiință. Într-o lume în care mizeria și teama sporesc, în care știința este pusă uneori în slujba unor cauze străine umanității, adesea chiar potrivnice ei, omul de știință nu se mai poate sustrage răspunderilor morale. Se creează astăzi în acest fel o știință cu responsabilități sociale. În acest proces de conștientizare politică a omului de știință cunoașterea raportului dintre știință și societate, dintre știință și istoria umană este indispensabilă. „În știință, sublinia J. D. Bernal, una dintre cele mai lucide conștiințe ale veacului nostru, mai mult decît în oricare altă insti-

ţie omenească, trebuie să cercetăm trecutul pentru a înţelege prezentul şi a stăpîni viitorul ... Numai această cunoaştere a istoriei, continua marele filozof referindu-se la oamenii de ştiinţă, îi poate feri să devină pioni orbi şi neputincioşi în marea dramă contemporană a folosirii ştiinţei spre binele sau răul omenirii".

Negreşit, unele dintre aceste motivaţii rămîn valabile şi atunci cînd încercăm a lămuri interesul crescînd pentru istorie, înregistrat în ţara noastră în ultimul timp. Mă gîndesc la capacitatea istoriei de a răspunde la întrebările cu care omul este confruntat în epoca noastră, la procesul creşterii continue a conştiinţei politice în patria noastră. Dar una dintre funcţiile de cea mai mare importanţă ale istoriei, cu o puternică acţiune în perioada actuală, rămîne educaţia patriotică. Desigur, patriotismul nu mai poate constitui astăzi o simplă temă de studiu într-o anume disciplină, ci trebuie să devină o dimensiune intrinsecă a întregului nostru învăţămînt. Dar există diferenţe de la disciplină la disciplină în contribuţia ei la procesul educaţiei patriotice, în capacitatea ei de a influenţa în formarea sentimentului patriotic. Istoria poporului nostru, cu căderile şi gloriile sale, cu jertfele dar şi cu speranţa neclintită şi credinţa în ideea de dreptate, ocupă între acestea locul de frunte. Conştienţi de acest fapt, factorii de răspundere au manifestat în anii din urmă o preocupare permanentă pentru educarea patriotică a tuturor cetăţenilor ţării noastre cu sprijinul istoriei naţionale. Deschiderea în aproape fiecare oraş a unui muzeu cu profil istoric, numeroasele publicaţii, cu acelaşi profil, adresîndu-se publicului larg, prezenţa în presa cotidiană a materialelor vizînd educaţia patriotică sînt dovezi certe ale acestei preocupări. Dar o literatură istorică, de multe ori de calitate îndoielnică — mă refer mai ales la romanele istorice —, şi chiar şi deschiderea unui muzeu nu pot suplini ci presupun în mod necesar pregătirea istorică temeinică în şcoală a fiecărui cetăţean. Fără această pregătire, patriotismul nu se poate transforma în acea dimensiune cu rădăcini profunde, pe care noi toţi o dorim la fiecare cetăţean al ţării.

Cecilia Ioniţă Deşi, în sensul strict al cuvîntului, în istorie nimic nu se repetă, lecţiile istoriei — chiar şi cele privind faptele petrecute în vremuri mai îndepărtate — sînt întotdeauna de mare preţ pentru posteritate. Cu o singură condiţie: să le ştii descifra corect mesajul! În cadrul discuţiei noastre pe marginea funcţiei politico-educative a istoriei, o paralelă trecut-prezent, pornită de la fapte interesînd în cel mai înalt grad viaţa oamenilor poate prezenta cîteva puncte de sprijin. În cele ce voi spune voi porni de la unele consideraţii adecvate discuţiei noastre, consideraţii exprimate într-o recentă lucrare a lui M. I. Finley, intitulată *Démocratie antique et démocratie moderne* (Paris, 1976).

Pentru cei mulţi, putinţa de a-şi rosti cuvîntul, de a-şi apăra şi impune drepturile — pe scurt, de a beneficia de un regim democratic — a reprezentat în decursul timpurilor o necesitate acută, chiar dacă îndelungi perioade de întuneric au eclipsat pînă şi amintirea a ceea ce am putea numi domnia poporului. Desigur, prima lecţie de democraţie ne-o oferă Grecia secolului V. Şi, în ciuda limitelor sistemului la cei vechi, ideea în numele căreia Atena a înfruntat Sparta în războiul peloponesiac a străbătut veacurile, fiind preluată — chiar dacă încărcată de erori şi şovăieli — de democraţia burgheză clasică. Dar în timp ce — către jumătatea secolului trecut — un Tocqueville vedea în activitatea populară însăşi temelia democraţiei americane, iar cîteva decenii mai tîrziu un John Stuart Mill elogia practicile sistemului care permit cetăţeanului simplu să acţioneze în direcţia binelui public, o serie de politologi ai zilelor noastre — preocupaţi de realităţile sociale ale Apusului — subliniază dimpotrivă virtuţile apatiei politice. Ei încearcă nu o dată să-şi sprijine teza cu date culese din istoria antică. Pentru J. Freund (*Le Nouvel Âge. Elements pour la théorie de la démocratie et de la paix*, Paris 1971, p. 13), aşa-numitul „activism politic" — echivalat de autor cu violenţa — i-a lăsat pe atenieni dezarmaţi în faţa lui Philip J. Freund însă uită că democraţia secolului IV se afla deja în defensivă, iar Demosthene imputa concetăţenilor săi tocmai condamnabila lor pasivitate (*Filipica a doua*, 3—5). Pentru epoca de glorie a democraţiei ateniene, aportul fiecărui cetăţean la viaţa statului era socotit o datorie elementară. Bărbatul care nu ia parte la ⟨activitatea⟩ politică — spune Pericles — (Thucydides 2.40.2) nu trebuie privit ca un cetăţean liniştit, ci ca un cetăţean de prisos ⟨pentru stat⟩. Şi însuşi Solon, care nu era un democrat dar care — animat de spirit de dreptate — pune fără să ştie bazele democraţiei, stigmatizează apatia politică. „Acela care într-un război civil nu va lua armele pentru una din tabere va fi lovit de atimie" — sună cuvîntul marelui atenian.

În esenţă, sistemul democratic se caracteriza prin deplina egalitate a cetăţenilor în faţa drepturilor acordate de lege, în faţa îndatoririlor impuse de stat. Trebuie spus că numai în Atena imperială sistemul a funcţionat perfect (punîndu-i, bineînţeles, în drepturi depline doar pe cetăţeni). Numai acolo sărăcia nu a stat în calea răspunderilor şi onorurilor civice (Thucydides 2.37.1). În celelalte cetăţi compromisul cu oligarhia a constituit regula. Dar chiar şi la Atena, în plină glorie a democraţiei antice clasice, se făcea auzit glasul aristocraţiei

neîmpăcate cu acea rînduială în care „cei ce asigură mersul vaselor, dispun de puterea ⟨de a guverna⟩ în stat" (Ps. Xen. *Const. Ath.* 1.2). Este vorba în esenţă de conflictul dintre bogaţi şi săraci. Lucrul este limpede, doar că trebuie să i se spună pe nume. După cum tot pe nume trebuie să i se spună, cînd Joseph Schumpeter (*Capitalisme, socialisme et démocratie*, 1942), fără să facă referire la nici un fel de ideal democratic, vede în regimul învestit cu acest apelativ doar o metodă bine concepută pentru constituirea unui guvern puternic, autoritar. Abuzul semantic este aci grav; faptul însă nu trebuie să surprindă: cu aproximativ un sfert de secol înaintea lui Schumpeter, într-o scriere a lui M.S. Lipset se putea citi: „Elementul caracteristic, elementul cel mai preţios al democraţiei constă în formarea unei elite politice în lupta competitivă pentru a obţine voturile unui electorat esenţialmente pasiv" (*Introducere* la Robert Michels, *Political Parties*, Londra 1915, p. 33). Formulările, lipsite de echivoc, ridică totuşi o întrebare legitimă: între *elitele politice* şi *regimul autoritar* unde mai rămîne loc pentru democraţie?

Şi pentru a relua problema pasivităţii electoratului, Morris Jones consideră că apatia politică este o binefacere, „o contrapondere în faţa fanaticilor" (în paranteză fie spus, pentru o anume elită politică, oricine doreşte o schimbare în favoarea celor mulţi — schimbare care ar leza oricît de puţin interesele claselor dominante, reprezentate tocmai de numita elită — este etichetat drept fanatic). Pentru Jones, deci, aceşti „fanatici" reprezintă „adevăratul pericol care ameninţă democraţia liberală". („Political Studies", 2‹1951›, p. 25 şi 37). Lucrurile apar şi mai limpezi — dacă mai era nevoie! — la Seymour Martin Lipset, pentru care orice tendinţă către o anume schimbare este considerată drept „mişcare extremistă", ai cărei promotori nu pot fi decît „dezrădăcinaţii" sau „cei ce au cunoscut nereuşita, sau (bunăoară) cei lipsiţi de contacte sociale, privaţi de securitate economică, oameni fară prea mare ştiinţă de carte, puţin evoluaţi şi, în toate mediile sociale, cei înclinaţi către autoritarism" (*Political Man*, Gordon City, N.Y. 1960, p. 178).

De ce însă — am fi în drept să ne întrebăm — un regim în care o bună parte dintre cetăţeni sînt lipsiţi de securitate economică, privaţi de posibilitatea de a se instrui, de a se dezvolta în chip convenabil, de ce un atare regim are dreptul de a fi considerat *democratic*? Şi în prezenţa unor tare sociale de o asemenea gravitate putem oare considera pasivitatea celei mai mari părţi a electoratului drept o binefacere? În problema dată, M.I. Finley, istoric al antichităţii, dar deloc insensibil la interogaţiile prezentului, îşi exprimă poziţia cu luciditate şi răspundere. Apatia politică — înainte de a fi primită cu efuziune sau disperare — se cere explicată. „Teza mea este următoarea — scrie istoricul — : departe de a fi o condiţie sănătoasă şi necesară a democraţiei, apatia este un răspuns prin retragerea în sine a diferitelor grupări de interese, în faţa inegalităţii de acces pe lîngă cei ce iau deciziile" (p. 128) — cu alte cuvinte un răspuns al celor pe care o anume „evoluţie politică" i-a adus în situaţia de dezmoşteniţi ai societăţii.

Şi în prezenţa acestei stări de fapt, parafrazîndu-l pe Strabon (Geografia, 10.4.17) credem iarăşi şi iarăşi că folosirea unui termen născut şi cinstit de antichitate printr-o practică socială mai îndelungată sau mai restrînsă nu poate fi folosit decît cu mare băgare de seamă pentru a desemna împrejurări născute sub auspiciile altor epoci istorice.

Democraţia burgheză a cunoscut, în funcţie de loc şi împrejurări istorice concrete, anumite perioade luminoase care legitimau însăşi folosirea termenului. Este ştiut însă că limitele intereselor de clasă au ridicat stavili de netrecut întemeierii unei adevărate domnii a poporului. Abia orînduirea socialistă creează noi posibilităţ ipentru instituirea şi dezvoltarea unei guvernări larg democratice. „Factorul fundamental al democraţiei noastre noi — spune tovarăşul Nicolae Ceauşescu — îl reprezintă proprietatea socialistă de stat şi cooperatistă asupra mijloacelor de producţie, asupra întregii bogăţii naţionale şi, pe această bază repartiţia venitului naţional în conformitate cu principiile eticii şi echităţii socialiste". În astfel de condiţii poporul poate fi convocat fară teamă în *agora* timpurilor noi, iar guvernarea prin şi pentru popor nu va lăsa loc nici apatiei politice, nici fricii în faţa schimbărilor mereu înnoitoare care se impun.

Lucian Boia Istoria, al cărui rol politic şi educativ nu a fost nicicînd tăgăduit, are o deosebită importanţă nu numai pentru cultivarea sentimentelor patriotice şi internaţionaliste, dar, în aceeaşi măsură, şi pentru dezvoltarea unui sistem adecvat de gîndire. Gîndirea istorică este necesară pentru oricine, în şirul lor fără sfîrşit, cît resortul fundamental al disciplinei: raportul oamenilor şi lucrurilor cu timpul, trebuie să ne preocupe îndeosebi. A înţelege istoria înseamnă a înţelege mersul timpului, şi această înţelegere este o dimensiune esenţială a întregii gîndiri umane, a orientării omului în lumea ce îl înconjoară. Nu putem înţelege nimic fără dimensiunea timpului — nici trecutul, nici prezentul, nici viitorul —, şi istoria este în fond singura disciplină care în esenţa şi totalitatea ei este axată pe explorarea

timpului. Cunoscînd istorie — în sensul unui sistem de gîndire, nu al acumulării mecanice de informații — poți înțelege mai bine și celelalte științe, și lumea în general.

Desigur, problema este și ce fel de istorie facem, și ce fel de istorie prezentăm elevilor. Predarea trebuie înnoită nu numai sub aspecte mai mult sau mai puțin formale — deși, firește importante — cum sînt aparatura tehnică, un anumit tip de lecție, de dialog cu clasa etc. Este vorba însă, în primul rînd, de conținutul istoriei. Nu găsesc potrivită împărțirea în „istorie propriu zisă" și istorie a civilizației. Istoria este istoria, una singură. Nu putem face o istorie a faraonilor și o altă istorie a piramidelor. După cum spunea, cu atîta dreptate Nicolae Iorga, „există o singură dezvoltare umană și toate manifestările de viață se prind într-însa". Istoria în general și cu deosebire istoria ce o prezentăm elevilor trebuie ferită de schematism, de mentalitatea, care încă mai există, de colecționare, ca un scop în sine, a faptelor; menirea istoriei este de a prezenta trecutul viu, viața trecutului, în toată complexitatea sa. De asemenea, înțelegerea interdisciplinară a istoriei, care își face drum în cercetare, se cuvine a se reflecta în predare și în manuale. Cu cît va deveni mai interesantă istoria pentru elevi, dacă ea va fi legată în chip forțat, ci fiindcă altfel nu se poate, de toate științele — și sînt atît de multe — care o pot servi și îmbogăți!

Manualele de școală, dacă nu toate, multe din ele, sînt încă prea schematice, alcătuite într-o formă adesea convențională, cu o anumită, s-ar putea zice, „timiditate stilistică". În ce privește conținutul lor, cred că ele nu îi ajută suficient pe elevi să înțeleagă lumea de astăzi. Se expun încă o mulțime de date, a căror relativă însemnătate a fost stabilită de generațiile trecute de istorici, dar mai sînt ele oare la fel de însemnate pentru noi? Trăim o epocă revoluționară în înțelesul cel mai complet al cuvîntului, iar viziunea noastră asupra istoriei nu poate rămîne imobilă, este firesc să se modifice în ritmul schimbărilor de astăzi. Nu este cazul unei discuții amănunțite, dar, pentru a exemplifica, sînt convins că, fără a minimaliza deloc importanța unor evenimente, o serie de prefaceri adică cum sînt revoluția prețurilor în secolul XVI, construirea căilor ferate spre mijlocul secolului XIX sau marile descoperiri biologice și medicale din a doua jumătate a acestui secol explică într-o incomparabil mai mare măsură lumea de astăzi decît una sau alta din luptele lui Napoleon și alte fapte asemenea. Structura manualelor de școală ar trebui revăzută, pentru a corespunde înțelegerii actuale a istoriei.

Și unele lecții ale profesorilor de istorie sînt destul de schematice, ajutate în acest sens și de „schema la tablă" (care, dacă nu mă înșel, se practică numai la istorie), a cărei utilitate nu cred că este evidentă. Se apelează încă prea mult la memorizare, mai întîlnindu-se uneori părerea că o memorie deosebită este absolut necesară istoricului. Este de la sine înțeles că istoria nu presupune nici mai multă memorie, nici mai puțină inteligență, decît oricare altă disciplină. Încă se învață (in sensul memorizării) prea mult și se discută prea puțin, și cred că ar trebui să fie invers. Această constatare este valabilă și pentru unele aspecte ale învățămîntului universitar. Istoria nu este o dogmă, ci presupune un efort permanent de explorare și interpretare a trecutului, de raportare a acestuia la prezentul aflat în veșnică schimbare.

O problemă ce ar trebui dezbătută este nu numai aceea, de covîrșitoare importanță, a predării istoriei în școli, cu tot ce implică ea, de la un număr adecvat de ore, pînă la modernizarea transmiterii cunoștințelor. La fel de importantă este și predarea istoriei în învățămîntul superior, în afara facultății de istorie. Cred că nu este bine ca la Facultatea de filozofie să nu se facă deloc istorie, pe cînd la Facultatea de istorie — cum este firesc — se predă filozofia. Filosofii au nevoie de istorie în aceeași măsură în care istoricii au nevoie de filozofie. O filozofie ruptă de istorie nu este posibilă. Nici la limba și literatura română nu se predă cel puțin un curs de istoria României, a cărui importanță nu ar mai trebui argumentată. De asemenea, sistemul de a se preda la facultățile de limbi străine cursuri de „istoria civilizației" (mi-am arătat în această privință rezervele) ar trebui înlocuit cu predarea efectivă a istoriei, apelîndu-se la cadrele de specialitate. Sînt numai cîteva exemple care dovedeau că, în interesul bunei pregătiri și educației cît mai complete a tinerilor, locul istoriei în procesul nostru de învățămînt va trebui să corespundă importanței acestei discipline.

Radu Manolescu Deși efortul de creație științifică al istoricilor din țara noastră a fost și este îndreptat cu precădere, în chip firesc, spre temele de istorie românească, lucrările de istorie universală apărute în ultimii ani reflectă o preocupare susținută și rezultate promițătoare și în acest domeniu al istoriografiei noastre. Apariția unui număr relativ mare de lucrări și studii îmbrățișînd probleme variate ale istoriei universale ca și interesul pe care l-au trezit oglindesc atît potențialul de creație al istoricilor care lucrează în acest domeniu cît și rolul tot mai însemnat pe care atari lucrări îl dețin în cultura istorică românească. Cerințele actuale ale frontului istoric românesc și solicitările publicului doritor

de lucrări de cultură istorică obligă însă pe istoricii care lucrează în acest domeniu la un efort mai susţinut. Potenţele de creaţie ale istoriografiei româneşti actuale, care reînnoadă firul unor preocupări de veche tradiţie, încununate de rezultate remarcabile, ale şcolii româneşti de istorie universală, dîndu-le însă un conţinut ideologic nou, marxist-leninist, un caracter militant şi o sferă tematică mai bogată, constituie totodată o chezăşie că aceste cerinţe pot fi îndeplinite la un nivel superior.

Considerăm că în etapa actuală, cercetările de istorie universală ar trebui să se îndrepte într-un ritm mai susţinut spre cîteva teme prioritare, în care se resimte puternic nevoia unor studii de înaltă ţinută ştiinţifică şi cu profunde valenţe politice şi educative.

Paralel cu publicarea în continuare a unor variate lucrări şi studii şi totodată, ca o firească urmare a acumulării de experienţă dobîndită prin scrierea lor, este neapărat necesar să se pornească mai hotărît şi mai grabnic la elaborarea unei sinteze româneşti de istorie universală în mai multe volume. Dealtfel, într-o primă redactare, o sinteză de istorie universală este deja elaborată sub forma unor volume şi fascicole tipărite ale cursurilor de istorie generală veche, medievală, modernă şi contemporană predate la Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti. Scrisă de pe poziţiile marxism-leninismului, în lumina recentelor documente ale partidului, la o înaltă ţinută ştiinţifică, bazată pe cele mai bune realizări ale istoriografiei universale şi româneşti, sinteza proiectată, adresată atît celor care lucrează nemijlocit în domeniul istoriei — cercetători, cadre didactice, studenţi — cît şi publicului doritor de cultură istorică, este concepută a avea un important rol ştiinţific şi politic-educativ. Ea are menirea de a face cunoscut publicului din ţara noastră, de pe poziţiile istoriografiei româneşti, problemele esenţiale ale istoriei universale — marile arii de civilizaţie din Europa, Asia, Africa şi America, cu tot ce au produs mai semnificativ şi mai valoros pe planul creaţiei materiale şi spirituale, lupta popoarelor pentru independenţă şi suveranitate, pentru libertate socială şi progres, culminînd cu lupta clasei muncitoare şi a forţelor sociale progresiste, avînd în frunte partidele comuniste şi muncitoreşti, pentru pace, democraţie, socialism. Totodată, o astfel de sinteză are şi menirea, deosebit de importantă, de a integra în istoria universală istoria poporului român subliniindu-i, în lumina Programului Partidului Comunist Român, a recentelor documente de partid, a cuvîntărilor tovarăşului Nicolae Ceauşescu, vechimea şi continuitatea pe acest pămînt, lupta sa necontenită şi neabătută pentru libertate socială şi pentru apărarea independenţei şi suveranităţii statale, rolul său complex în istoria universală şi îndeosebi a sud-estului Europei, aportul său la tezaurul cultural şi artistic al omenirii.

De asemenea este necesar ca, în cadrul lucrărilor de istorie universală, să capete o pondere sporită preocupările pentru istoria Europei sud-estice şi centrale, concretizate, de pildă, în elaborarea unei sinteze a istoriei Bizanţului şi a unor sinteze de istorie a ţărilor învecinate precum şi pentru istoria ţărilor Asiei, Africii şi Americii.

Paralel cu cerinţele frontului istoric românesc şi cu solicitările cititorului român dornic de cultură istorică, menţionate mai sus, politica internaţională de amplă deschidere şi de largi contacte cu un număr crescînd de state pe care o promovează România socialistă face neapărat necesar, pe planul activităţii istoriografice, o atare intensificare şi lărgire a preocupărilor de istorie universală, menite a contribui la cunoaşterea mai aprofundată a trecutului şi a marilor valori materiale şi spirituale ale popoarelor lumii.

Amplificării programului de cercetare în domeniul istoriei universale trebuie să-i corespundă totodată un program de perspectivă menit să asigure pregătirea temeinică a specialiştilor necesari realizării obiectivelor care stau la baza istoriografiei româneşti în acest domeniu.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ORGANIZATĂ CU PRILEJUL BICENTENARULUI INDEPENDENŢEI S.U.A.

În zilele de 12 şi 13 iulie 1976 la Bucureşti s-au desfăşurat lucrările sesiunii ştiinţifice organizate cu prilejul bicentenarului independenţei Statelor Unite ale Americii de către Academia Republicii Socialiste România, Academia de ştiinţe sociale şi politice, Asociaţia de drept internaţional şi relaţii internaţionale şi Asociaţia „România".

La lucrările sesiunii au participat : Vasile Gliga, adjunct al ministrului afacerilor externe, academicieni, profesori universitari, cercetători ştiinţifici, alţi specialişti. Au fost prezenţi Richard Scissors, însărcinatul cu afaceri ad-interim al Statelor Unite ale Americii la Bucureşti, membri ai ambasadei.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Theodor Burghele, preşedintele Academiei Republicii Socialiste România, care a relevat semnificaţia istorică a momentului aniversat, subliniind locul important ocupat de prima revoluţie americană în cadrul epocii moderne a istoriei umanităţii. În continuare au fost susţinute un număr de comunicări de către cunoscuţi oameni de ştiinţă români, şi de membrii delegaţiei de istorici americani aflaţi în vizită în ţara noastră cu acest prilej. Comunicările prezentate au pus în evidenţă în mod edificator tradiţiile luptei pentru libertate şi independenţă din istoria celor două popoare, relaţiile politice româno-americane de-a lungul timpului, legăturile culturale şi interferenţele literar-artistice existente între cele două ţări, curente şi tendinţe în doctrine politico-filozofice româneşti şi americane.

Seria comunicărilor a fost deschisă de acad. Ştefan Pascu, preşedintele secţiei de ştiinţe istorice a Academiei R.S.R., care a tratat despre *Libertatea şi independenţa — caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român şi poporului american*. Pe parcursul expunerii sale vorbitorul a relevat că libertatea şi independenţa au constituit veritabile coloane fundamentale ale edificiului naţional al celor două popoare, a trecut în revistă marile sacrificii aduse de ambele popoare, român şi american — în lupta lor pentru libertate şi propăşire. Cunoscutul istoric român a subliniat în acelaşi timp caracterul legic al procesului constituirii, la sfîrşitul secolului XVIII şi în prima jumătate a secolului XIX a celor două naţiuni : română şi americană, ca şi semnificative analogii existente între principalele documente programatice ale primei revoluţii americane şi a revoluţiei române de la 1848.

În continuare, acad. Constantin C. Giurescu s-a referit la o serie de aspecte ale *Relaţiilor culturale româno-americane*. Comunicarea a evidenţiat semnificative puncte de contact ale acestor legături, pornind de la ecoul descoperirii Americii în operele cronicarilor români medievali, oprindu-se apoi la apariţia celor dintîi hărţi ale continentului nord-american, precum şi la primele traduceri de opere literare americane în limba română la mijlocul veacului trecut. Vorbitorul a relevat ca deosebit de semnificativ faptul că în această perioadă printre traducătorii şi comentatorii unor opere ale literaturii americane s-au numărat şi patru viitori prim-miniştri (M. Kogălniceanu, P. S. Aurelian, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga). În ultima parte a comunicării sale, reputatul om de ştiinţă român a abordat fenomenul difuziunii pe o scară largă, a literaturii americane (clasice şi contemporane) în rîndul receptivului public românesc în perioada ce a urmat actului istoric de la 23 August 1944.

Thomas Jefferson şi iluminismul european a fost subiectul comunicării aparţinînd prof. univ. dr. Camil Mureşan, de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. Referindu-se la unele aspecte ale activităţii de om politic şi filozof a cunoscutului promotor al revoluţiei americane, autorul s-a oprit cu precădere asupra conţinutului de idei al lucrării acestuia. *Note asupra statului Virginia* (1781), considerată de C. Mureşan ca o expresie manifestă a particularităţilor iluminismului american comparativ cu cel european. Printre alte trăsături caracteristice care au caracterizat poziţia ideologică înaintată a lui Jefferson, autorul comunicării a enumerat viziunea sa aparte asupra sistemului de instruire şi educaţie, conceput ca un factor de garantare a stabilităţii structurii şi bunului mers al sistemului de guvernămînt,

ca şi atitudinea sa net antisclavagistă, manifestată atît pe plan teoretic prin lucrările scrise pe această temă, cît şi prin încercări de introducere a unei legislaţii antirasiale.

Dr. Virgil Cândea, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice s-a ocupat de *Românii din S.U.A. şi locul lor în societatea americană.* După o succintă expunere asupra cauzelor generale şi a desfăşurării procesului emigraţiei româneşti în S.U.A., ce a căpătat amploarea sa maximă în primele trei decenii ale secolului nostru, dr. Virgil Cândea a reliefat, cu exemple concrete (participarea la războiul civil dintre 1861—65 şi la războiul hispano-american) aportul unor români în evenimente de o reală importanţă pentru istoria poporului american, pentru a oferi apoi auditoriului un interesant expozeu asupra vieţii sociale şi culturale a comunităţilor româneşti din S.U.A.

Prof. dr. Stephen Fischer Galaţi de la Universitatea din Colorado a abordat subiectul *Presa româno-americană ca sursă de informare despre România.* Vorbitorul s-a oprit cu precădere asupra volumului informaţional oferit de periodicul „Deşteptarea românilor americani", ale cărui coloane au oferit publicului român din Statele Unite numeroase şi variate ştiri despre viaţa social-politică a României interbelice, a publicat mesaje din partea voluntarilor români în războiul naţional revoluţionar al poporului spaniol (1936—1939).

În expunerea sa, prof. Vasile Bârsan de la Universitatea din Mankato (Minnesota) a relevat celor prezenţi aprecierea şi stima de care România socialistă se bucură în rîndul opiniei publice americane contemporane şi a accentuat asupra contribuţiei demne şi meritorii pe care comunitatea română din S.U.A. o are în cadrul vieţii social-economice americane.

Prof. dr. Walter Bacon de la Universitatea Stanford (California) s-a oprit în cuvîntul său *Asupra vizitei lui Nicolae Titulescu în Statele Unite ale Americii în anii 1925—1926.* Pe baza unui bogat material, în mare măsură inedit, istoricul american a urmărit călătoria întreprinsă de cunoscutul diplomat român în perioada amintită în scopul reglementării datoriilor româneşti către Statele Unite ca şi la activitatea de popularizare a valorilor civilizaţiei româneşti efectuată de N. Titulescu cu acelaşi prilej.

Prof. dr. docent Zoe Dumitrescu-Buşulenga, vicepreşedinte al Academiei de ştiinţe sociale şi politice, şi-a axat comunicarea pe *Interferenţe literare româno-americane. Înrîuriri americane în operele clasicilor români.* Reputata cunoscătoare a fenomenului literar românesc şi deopotrivă a celui american, a urmărit receptarea influenţei unor cunoscuţi scriitori americani (Edgar Alan Poe, Longfelow, Mark Twain) în opera unor cunoscute personalitaţi ale literaturii româneşti (I. L. Caragiale, M. Eminescu, Ion Barbu ş.a.). Vorbitoarea a evidenţiat totodată largul interes al publicului cititor românesc pentru literatura americană, reflectat în numărul mare de traduceri realizat atît în perioada interbelică, ca şi în deceniile din urmă ale revoluţiei şi construcţiei socialiste în ţara noastră.

Prof. dr. Pompiliu Teodor de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca în comunicarea *Spiritul revoluţiei americane. Jacques Pierre Brissot şi răscoala lui Horea* a propus o interpretare mai nouă asupra cunoscutei scrieri a viitorului girondin, relevînd semnificaţia reală a acestui document în răsturnarea viziunii europene asupra despotismului luminat. Evidenţiind sistemul de referinţe doctrinar pur teoretic al viitorului om politic francez, prof. Pompiliu Teodor a realizat în final o inedită şi interesantă comparaţie a conţinutului ultimatumului lui Horea de la Deva cu prevederile fundamentale ale *Declaraţiei de independenţă* americane din 1776.

Conf. dr. Liviu Maior de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca a prezentat auditoriului *Cea mai veche imagine a Americii în cultura românească.* Istoricul român a utilizat o variată gamă documentară în ilustrarea subiectului ales, selectînd sursele principale care au oferit românilor în secolul XIX contactul cu realităţile americane: presa străină, presa autohtonă, jurnalul călătoriei în America în 1831 a lui Bolöny Farkas Alexandru, diversele manuale între care cel al lui Ioan Rusu (1842), ca şi cel al lui Aaron Florian din 1847. Vorbitorul a remarcat că informaţiile de acest gen se înmulţesc odată cu apariţia şi diversificarea periodicelor şi publicaţiilor româneşti („Albina", „Viitorul", „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", „Naţionalul" ş.a.). Deşi despărţite de un mare spaţiu geografic, ideile revoluţiei americane au pătruns şi şi-au făcut simţită influenţa şi în Ţările române, s-a subliniat în finalul expunerii.

Episodul american al creaţiei brâncuşiene s-a intitulat comunicarea susţinută de conf. dr. Dan Grigorescu de la Universitatea din Bucureşti. Datele expuse au relevat circuitul american al producţiilor artistice ale marelui sculptor român în primele două decenii ale secolului nostru, contribuţia majoră a criticilor, muzeografilor şi colecţionarilor de artă americani la difuzarea creaţiilor lui Brâncuşi, sporirea treptată a interesului şi aprecierii operelor acestuia.

Ion Stanciu, cercetător ştiinţific la Institutul de istorie „N. Iorga", a făcut o documentată trecere în revistă a *Relaţiilor politice româno-americane pînă la al doilea război mondial.* Pornind de la deschiderea primei agenţii consulare a Statelor Unite în Principatele Române (1859) şi pînă la primul război mondial, comunicarea a evidenţiat cursul în permanenţă ascendent al acestor legături, ridicarea lor pe o treaptă superioară odată cu participarea S.U.A. la prima conflagraţie mondială şi cu recunoaşterea de către ele a aspiraţiilor legitime ale poporului român. Perioada interbelică — a arătat vorbitorul — a marcat un nou stadiu în cadrul acestor contacte, caracterizat prin tendinţa comună de intensificare a contactelor politice, în scopul unei mai bune înţelegeri şi cunoaşteri reciproce.

Cu un deosebit interes a fost urmărită de cei prezenţi luarea de cuvînt a lui Radu Florescu, profesor la Universitatea din Boston, referitoare la *Relaţiile culturale româno-americane în ultimul deceniu.* Remarcînd interesul manifestat şi în trecut de unii istorici americani pentru cunoaşterea realităţilor româneşti (Charles Upton Clark, T. W. Rikker ş.a.) prof. R. Florescu a semnalat cu satisfacţie apariţia unei noi generaţii de cercetători americani, în mare majoritate tineri, preocupaţi de numeroase aspecte ale istoriei României (Richard Burks, Sherman D. Spector, Keith Hitchins, Ph. Eidelberg ş.a.) care au avut o contribuţie notabilă la mai buna cunoaştere şi înţelegere a fenomenului românesc de către opinia publică americană.

Politologul Kenneth Iowitt de la Universitatea Berkley-California, s-a referit la *Etapele cuceririi independenţei S.U.A.* făcînd ample referiri şi paralele la fenomenul similar românesc. K. Iowitt a reliefat îndeosebi conţinutul politic al noţiunilor de independenţă şi suveranitate, evidenţiind faptul că înfăptuirea acestor obiective a fost posibilă numai cu participarea efectivă conştientă şi entuziastă a maselor largi ale poporului american şi respectiv ale poporului român.

În intervenţia sa, prof. Richard Burks de la Wayne State University din Detroit (Michigan) a ţinut să mulţumească pentru frumoasa ospitalitate de care s-a bucurat delegaţia istoricilor americani în R. S. România şi a subliniat ţinuta demnă şi contribuţia ştiinţifică notabilă a delegaţiei de istorici români care a vizitat S.U.A.. Vorbitorul a apreciat în chip deosebit viziunea istoriografiei româneşti asupra primei revoluţii americane, văzută în ansamlu ca un eveniment progresist atît pentru istoria americană cît şi pentru cea mondială, în contrast cu optica altor şcoli istorice ce consideră acest moment ca un eveniment de nuanţă conservatoare, ca o veritabilă „rearanjare a elitelor".

Cuvîntul de închidere a aparţinut prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de ştiinţe sociale şi politice, care a avut ca obiectiv *Relaţiile româno-americane. Dezvoltarea actuală şi perspective.* După ce a evocat tradiţiile îndelungate ale relaţiilor culturale reciproce existente între cele două popoare, chiar înainte de stabilirea relaţiilor consulare şi diplomatice, prof. Mihnea Gheorghiu s-a referit la cursul ascendent pe care l-au înregistrat în ultimii ani relaţiile politice româno-americane, materializate între altele de vizitarea României de către preşedinţii americani Richard Nixon şi Gerald Ford şi respectiv vizitele preşedintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceauşescu, în Statele Unite ale Americii. Pe parcusul expunerii, vorbitorul a amintit caracterul variat al contactelor recente româno-americane desfăşurate pe multiple planuri (economic, cultural, tehnologic ş.a.) şi şi-a exprimat convingerea optimistă în dezvoltarea şi pe mai departe a acestor legături între două state, care în ciuda diferenţelor existente între orînduirea lor social-economică, pot coopera cu bune rezultate în folosul reciproc al ambelor părţi.

Sesiunea ştiinţifică organizată cu prilejul bicentenarului independenţei S.U.A. prin larga varietate tematică a comunicărilor prezentate, nivelul lor ştiinţific superior, gradul de noutate şi interes relevat cu acest prilej, s-a înscris ca un moment de referinţă în şirul manifestărilor omagiale consacrate în ţara noastră aniversării acestui important eveniment din istoria poporului american.

M. Strota

CRONICA

În ziua de 16 iulie 1976, în faţa comisiei de doctorat a Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. a avut loc susţinerea publică a tezei de doctorat *Destrămarea şi dispariţia Partidului Conservator din România* elaborată de *Ion Bulei.*

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Capitolul I, „Procesul de destrămare organizatorică a Partidului Conservator (1907—1918)"; Capitolul II, „Faţă în faţă cu problema

agrară și necesitatea democratizării regimului politic"; Capitolul III, „Conservatorii și primul război mondial"; Capitolul IV, „Pentru supraviețuire politică în perioada postbelică". În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde „Introducere" și „Epilog".

Comisia de doctorat a fost formată din: conf. dr. Gheorghe Zaharia — președinte; prof. univ. dr. docent Titu Georgescu — conducător științific; conf. dr. Gheorghe I. Ioniță, dr. Nicolae Copoiu, dr. Traian Lungu — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Ion Bulei* titlul științific de *doctor în istorie.*

În ziua de 19 iulie 1976, în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Mișcarea muncitorească din portul și orașul Brăila în perioada 1868—1921* elaborată de *Nicolae Mocioi*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I., „Istoriografia și izvoarele mișcării muncitorești din Brăila"; Cap. II, „Dezvoltarea economică și social-politică a portului și orașului Brăila în perioada 1829—1868"; Cap. III, „Formarea și dezvoltarea proletariatului din port și oraș în secolul al XIX-lea"; Cap. IV, „Mișcarea muncitorească și socialistă de la primele începuturi pînă la crearea P.S.D.M.R. (1893)"; Cap. V, „Mișcarea muncitorească și socialistă în perioada 1893—1899. Crearea și activitatea clubului la Brăila, acțiuni în port, și oraș, lupta grevistă". Cap. VI, „Mișcarea muncitorească în primul deceniu al secolului al XX-lea", Cap. VII, „Mișcarea muncitorească în perioada 1910 — 1918"; Cap. VIII, „Mișcarea muncitorească brăileană în perioada avîntului revoluționar 1918—1921".

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. Aron Petric — președinte; prof. dr. Nichita Adăniloaie — conducător științific; prof. univ. dr. Constantin Corbu, dr. Vasile Arimia, dr. Vasile Petrișor — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Nicolae Mocioi* titlul științific de *doctor în istorie.*

R E C E N Z I I

* * * *Urbariile Țării Făgărașului, vol. I. 1601 — 1650* ed. de acad. D. Prodan cu Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu, București, Edit. Academiei R.S.R. 1970, 968 p. +1 hartă ; *Urbariile Țării Făgărașului, Vol. II 1651 — 1680*, ed. de acad. D. Prodan, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 1019 p.

Studiul istoriei iobăgiei, ca instituție, a vieții rurale, a raporturilor feudale din Transilvania impune investigații într-un material documentar specific, care include urbarii sau conscripții, inventare, socoteli, registre de dijme și alte izvoare. Dintre aceste surse documentare, ponderea principală o au *urbariile*, izvoarele cele mai complexe și deseori complete pentru studiul istoriei lumii rurale, a *economiei agrare*. Însuși termenul de *urbaria*, care derivă de la cele mai importante atribute ale existenței lumii rurale, *urbum* sau *urvum*, adică principalul instrument de producție, *plugul* și *urbare,a ara*,sugerează importanța acestor surse pentru studii agrare.

Urbariile — precursoarele lor în timp și spațiu erau ,,polipticele" — dezvelesc amplu și detaliat conținutul material și uman al domeniilor, cursul vieții productive în desfășurarea ei cotidiană, în permanența condițiilor ei, munca de toate zilele, drepturile și sarcinile feudale, înzestrarea domeniului și numeroase alte aspecte. Ele stau în același timp la temeiul oricărei *istorii cantitative* a vieții rurale, în perioada efloreseenței iobăgiei. Urbariile, inventarele, socotelile sînt foarte utile și pentru cunoașterea aspectului socio-juridic al societății rurale românești. Conjugate cu investigarea unor materiale documentare sau surse *de altă natură* (protocoale, anchete, audieri de martori, depoziții, circulare, însemnări cotidiene, suplice, elemente de limbă; materiale aparținînd etnografiei rurale proiectate în trecut, etc. etc.), ele pot contribui la elaborarea unei istorii *globale* a țărănimii într-o anumită epocă, la descifrarea realităților complexe și complicate, la elucidarea problemelor *vieții cotidiene*, ale habitatului, familiei, vîrstelor vieții, mentalităților, *a structurilor* psihice și biologice, la dezvăluirea mobilelor marilor *seisme sociale*, a răscoalelor și războaielor țărănești.

,,Urbariile Țării Făgărașului" apar după publicarea în trecut și mai recent a unui alt număr de urbarii, care au făcut posibilă elaborarea de către eminentul istoric român D. Prodan a operei fundamentale *Iobăgia în Transilvania in secolul al XVI-lea*.

Volumul pe care-l prezentăm are în intenția editorului menirea de a deschide un *Corpus* al urbariilor Țarii Făgărașului.Ce motive au determinat alegerea tocmai a acestor urbarii? Ea a fost determinată de faptul că Țara Făgărașului a fost domeniul feudal cel mai mare din Transilvania stăpînit direct de principe; pentru că a fost o *țară*, cu autonomie, cu statute proprii; pentru că a fost regiunea *cea mai masiv românească* și a păstrat mai bine instituții românești; în sfîrșit, pentru că prezintă *cel mai bogat*, cel mai continuativ material specific pentru studiul vieții agrare în complexitatea ei.

Titlul este generic. De fapt, ambele volume includ urbarii, inventare, instrucții economice, registre de conturi, liste de salarii, de personal, învoieli, documente variate. În *Volumul I* precumpanesc urbariile și inventarele, integrale sau fragmentare (în total 55 de texte), privind cele trei domenii care au compus, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, domeniul Făgărașului, mai mare și domeniile Porumbacului și Comănei, mai mici. Totul publicat într-o ediție textuală completă, în care abundă informații de o excepțională importanță pentru studiul lumii rurale și a vieții agrare sub diversele ei aspecte: populație, categorii sociale, stare materială, obligații feudale, economia feudală, instituții juridice, instituții domeniale etc. Și în manieră științifică și cu calitățile proprii stilului de muncă și lucrărilor lui D. Prodan: construcție logică perfectă, migală și probitate.

Volumul I se deschide cu o ,,Prezentare introductivă" sistematizată a materialului prezentat. Fapte, situații, detalii sînt analizate și clarificate critic, comparate și genera-

lizate în acest studiu introductiv, model de interpretare structurală, în care judecățile de valoare abundă, iar cifrele vorbesc convingător și îndeamnă spre aprofundare. Analiza pertinentă a instrucțiilor economice ale lui Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi I (din 1623 și 1634) care indică intenții și posibilități, precede o temeinică introspecțiune — ce nu se voia și nu este exhaustivă — în cuprinsul uman al domeniului: tîrgurile, satele și supușii, categoriile sociale, starea materială a supușilor. Materialele trecute în revistă dezvăluie o puternică bază social-economică, sate relativ mari, o populație numeroasă de supuși, de agricultori și crescători de animale, de meșteșugari, diferențiată juridic și mai ales economic, apoi evoluții și tendințe, conservatorism și viziuni noi.

Urbariile urmau să cuprindă întreagă populația supușilor. Numărul tîrgurilor și satelor înscrise diferă de la un urbariu la altul, în urbariile din 1632, 1637 și 1640: în 1632 erau 2.329 capi de familie, în 1637 — 3.687 unități, iar în 1640 — 4.040 unități, în 43, 52 și respectiv 56 de sate și 2 tîrguri. Datele privitoare la cei înscriși — iobagi, săraci, jeleri, boieri, fugiți, preoți ș.a. sînt și ele diferite, dar reflectă o creștere evidentă a numărului satelor și a numărului de supuși. În ce privește iobagii strămutați temporar sau fugiți, circulația peste munți, din și în Țara Românească este permanentă.

Categoriile sociale înscrise sînt: iobagii, care constituiau masa mare a supușilor; jelerii, în număr mai mic, meseriașii; nobilii (mici, supuși domeniali și ei), boierii, — nobilime moștenită din timpul cînd Țara Făgărașului a făcut parte din Țara Românească și care a continuat să se mențină și în cadrul domeniului princiar; vecinii — instituție moștenită din timpul aceleiași stăpîniri; libertinii, drabanții — categoria militară a cetății, negustorii „greci" din Făgăraș, preoții, cerșetorii și infirmii. Starea supușilor e variată, căci variată a fost și poziția lor socială. De aceea e largă și scara diferențială: de la săraci fără vite, la înstăriți, ridicați cu mult deasupra mediei. Urbariile oferă date deosebite ca importanță pentru analiza situației sociale, a stării materiale, a veniturilor acestor categorii, ale supușilor celor trei domenii care, pe la 1640, dispuneau de vreo 25.000 de vite mari, 45.000 de oi și 22—25.000 de porci.

Urbariile înregistrează și *sarcinile feudale*: censul, care s-a dublat în această perioadă, dar mai mult prin ridicarea calificării contribuabililor; darurile sau daturile obișnuite și cele abuzive; dijmele — din semănături, din porci, din oi, din albine; slujbele, adică obligațiile de lucru cu cvantumul stabilit de altfel în instrucțiile lui Gabriel Bethlen și care este general și se menține în toate urbariile Țării Făgărașului din această jumătate de secol. Materiale documentare publicate în volumul I cuprind numeroase și variate informații despre *folosințele domeniale*, adică despre regimul pădurilor și al munților, vînat, regimul apelor și pescuitul, regimul morilor, despre micile întreprinderi domeniale (mori de scînduri, sticlăriile de la Comăna de Sus și Porumbacul de Sus, mori de piatră și de pulbere și de fiert vinars); apoi despre crîșmărit, măcelărit, despre vămi și gloabe. În sfîrșit, o mare cantitate de informații despre *economia alodială*. Asupra organizării celor trei domenii ale Țării Făgărașului, asupra complexului lor economic, a cetății, a caselor de locuit și curților sau acareturilor economice, asupra morilor, atelierelor, întreprinderilor, pămînturilor de cultură, fînațelor etc. informează copios, concret și cifric inventarele succesive. Acest material se pretează la multiple introspecțiuni în probleme ca: interioarele, mobilierul, confortul, alimentația, într-un cuvînt civilizația materială.

Semnificative sînt datele despre pămîntul alodial de cultură, despre pămîntul luat pentru nevoile domeniului, ca și cele despre fînaț. Ambele sînt în creștere. Asupra originii pămînturilor alodiale sînt însă puține date. Producția domeniului e înregistrată la rîndul ei în urbarii și mai ales în inventare. Producția alodială o întrece pe cea provenită din dijmă, dar este departe de producția țărănească. Materialele publicate informează apoi despre grădini, vite, porci, oi, păsări, stupi; despre provizii (vin, oțet, brînză, unt, slănină și cărnuri de porc, miere, ceară, mied, seu, ulei; legume, fructe, piei, lînă, produse de lînă, inventar agricol etc.).

Sursele documentare publicate pot fi folosite și pot sta în viitor la temelia unor temeinice studii. Materialele oferite în primul volum al *Urbariilor Țării Făgărașului*, atît de copioase, atît de importante, prin informațiile ample și datele concrete, prin cifrele grăitoare, permit urmărirea în detaliu și comparat a dezvoltării economiei domeniale, a economiei particulare, marile schimbări de structură, procesul de adaptare și de transformare, rezultatele. În aceasta constă valoarea lor.

Volumul II diferă întrucîtva de primul volum. În timp ce în volumul I ponderea o au urbariile propriu-zise, în acest al doilea volum precumpănesc inventarele de tot felul, socotelile, listele de personal, militar și domenial, a Țării Făgărașului, listele de salarii, de mărfuri și de diferite produse, de consum; apoi, documente de tot felul referitoare la variate probleme și care pun în evidență diverse fațete ale vieții domeniale sau extradomeniale; inventare de înzestrare economică

şi militară a cetăţii Făgăraşului, instrucţiuni felurite, inventarul şi urbariul domeniului Porumbac (1680), socoteli ale principesei Ana Bornemisza, soţia principelui Mihai Apafi I stăpîna domeniului. În sfîrşit, multiple acte privind şerbia, boierimea, şcoala, preoţimea Ţării.

Ca şi în volumul I, ne întîmpină şi aici o valoroasă sinteză — introducere, despre aspectele fundamentale — totdeauna exemplificate — pe care le luminează imensul material documentar publicat. Instrucţiile princiare privind recrutarea şi îndatoririle dregătorilor domeniali (în unele părţi ne aduc aminte, *mutatis mutandis*, de prototipul acestui gen de izvoare, de *Capitulare de villis*), a plăieşilor, a funcţionarilor scaunelor de judecată, şi adresate căpitanilor şi provizorilor, constituie norme de funcţionare a cetăţii şi a domeniului acesteia. Fie că este vorba despre instrucţiile din noiembrie 1675 sau de altele, ele pot fi şi au fost probabil valabile pentru toate domeniile princiare.

Provizorului îi sînt notate cu precizie obligaţiile, care se conduc după urbariul şi inventarul domeniului, în care se înscriu iobagii, fiii, sesiile locuite şi pustii, satele şi porţiunile lor, cîmpurile, pădurile, slujbele supuşilor, veniturile obişnuite, adică din vămi, din crîşme, de la vaduri; onorariile boierilor, ale preoţilor, apoi diferite alte venituri; i se trasează sarcinile privind bunurile alodiale, starea clădirilor, morile, rezervoarele şi eleşteele, nutreţurile şi măieriştea, şeptelul, grădinile de legume, vinurile, măcelăritul şi venitul lui. Şi munca cîmpului şi înregistrarea veniturilor, şi sistemul de măsuri şi greutăţi, şi din ce cantitate de făină să se facă 50 de pîinişoare de masă sau 60 de cele de rînd.

Domeniul Făgăraşului cuprindea (în 1652) 46 de localităţi cu un total de 2.513 unităţi de supuşi, obligaţi la cens, datorii, dări etc. Materialul documentar publicat de acad. D. Prodan oferă multiple informaţii despre fuga iobagilor, despre raza de migraţie (cei peste graniţă, 49 la număr, sînt trecuţi toţi în Ţara Românească, unul este la Bucureşti). Mulţi sînt notaţi aici, dar locul lor de aşezare nu este indicat. Apoi, abundă informaţii despre zălogiri de iobagi, cu drept de răscumpărare, despre boieri, a căror evidenţă personală se ţinea în permanenţă în urbarii, socoteli sau acte. Boierii se bucurau de scutiri, aveau aceleaşi obligaţii militare[1]. Proprietatea, libertatea boierească, scutirea erau mereu expuse la încălcări sau contestaţii. În sfîrşit, în ce priveşte supuşii domeniului, documentele publicate oferă date semnificative şi despre preoţi, biserică, despre şcoala românească.

Informaţii interesante privesc cetatea Făgăraşului, înzestrarea ei militară. Grosul documentării se referă însă la economia domenială. Inventarul agricol propriu este redus, neînsemnat în raport cu nevoile agricole ale domeniului. În schimb, mai numeroase sînt morile domeniale, iar sticlăria de la Porumbac este descrisă, inventariată în toate inventarele. În volumul II se găsesc apoi informaţii despre personalul cetăţii şi al domeniilor, despre aparatul administrativ şi militar al cetăţii şi domeniilor, despre slujitorimea curţii, despre salarizarea lor. Acest ultim capitol prezintă un aspect deosebit. Salarizarea se făcea în bani şi natură, prin raţii cotidiene sau săptămînale de alimente şi provizii, ori plăţi săptămînale. Salariile erau diferenţiate, avînd o relativă constanţă. D. Prodan încearcă să prezinte raportul dintre salarii şi preţuri şi oferă în acest sens — întrucît în documentaţia volumului II lipsesc asemenea date — cu precădere preţuri din „Limitaţii" (p. 46). Chiar dacă preţurile se caracterizează prin variabilitate, uneori şi în cazul aceluiaşi sezon, preţurile din „Limitaţii" sînt preţuri normative, care rareori erau respectate. Din acest motiv, ar fi fost mai utilă, pentru stabilirea valorii salariilor, adică a raportului salarii-preţuri, utilizarea unor date excerptate din registrele de conturi ale vremii, cu preţurile *pieţii* şi nu cu cele fixate de dietele Transilvaniei.

În socotelile publicate se poate urmări şi evoluţia producţiei agricole domeniale. Agricultura alodială nu a înregistrat în 1650—1680 variaţii mari, iar productivitatea la grîu de 3 la 1 (media pe pămînturile particulare — un singur caz cunoscut — a coeficientului de randament era de 2,7) este aproximativ cea dinainte. În ce priveşte şeptelul, numărul vitelor, porcilor, al oilor alodiale nu este constant. Mai sînt notate cantităţile de provizii înmagazinate în diferite încăperi ale cetăţii: grîu, secară, orz, ovăz, mei, hrişcă, malţ, arpacaş, mazăre, linte, bob, fasole; legume, murături, fructe, mac, hamei, apoi vinuri, bere, mied, oţet; caş, brînză, urda, slanină, cărnuri de porc; miere, ceară, seu, lumînări, săpun, sare; cînepă; in, lînă, piei, încălţăminte şi produse din lînă, căciuli, ustensile de fier, de lemn, sticlărie, scînduri, şindrilă, pietre de moară. Rezerve tipice pentru o economie autarhică, închisă a cetăţii. În sfîrşit, „Urbariile Ţării Făgăraşului" Vol. II, includ şi informaţii despre consum — puţine produse erau comercializate şi numai sporadic —, despre veniturile băneşti ale domeniului, reduse valoric (cens, vamă, răscumpărări de slujbe, gloabe, crîşmărit etc.).

---

[1] Vezi D. Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI — XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj", VI, 1963, p. 161—312.

Din analiza materialului documentar, de o valoare deosebită, înfățișat în cel de al doilea volum, rezultă că economia domeniului Țării Făgărașului corespundea necesităților și acoperea aceste necesități. Prin ponderea ei, prin ponderea masei umane și a aparatului care a servit-o, prin veniturile, prin prisosurile ei, ea a ridicat considerabil bogăția, prestigiul stăpînului, greutatea lui în societate și stat. Și, nu în ultima instanță, puterea sa politică și capacitatea sa de apărare.

Publicarea textelor a pus în fața lui D. Prodan numeroase probleme. Dificile s-au dovedit mai ales textele în limba veche maghiară, precumpănitoare în volumul II, cu ortografia lor complicată, și mai puțin textele latine, numeroase în volumul I. În ambele volume s-a procedat la aplicarea acelorași norme, unicele corecte, de editare a documentelor din secolul XVII: redarea lor cît mai fidelă, în grafie și punctuație. S-au eliminat — în mod necesar — unele semne sau sedile deasupra sau dedesubtul literelor, lipsite de altfel de semnificație. S-a introdus consecvență în regimul majusculelor, în separarea propozițiilor, în schimb s-a intervenit mai rar în regimul punctuației. Transcrierea s-a făcut deci printr-o redare foarte fidelă a textelor originale.

A fost o muncă de o mare acribie, dublată de recunoscuta competență a lui D. Prodan. Investigația documentelor din cele două volume, a căror valoare pentru studiul vieții agrare, a economiei agrare, a existenței atît de grele și de complicate a unei mari comunități în condițiile de subjugare feudală este inestimabilă, poate aduce la iveală noi și noi aspecte, permite formularea de noi judecăți și de noi concluzii, care să contribuie la elaborarea unei istorii *globale* a țărănimii, populația de bază și numeric preponderenta, forța socială principală a dezvoltării economico-sociale în orînduirea feudală.

Din nefericire, lipsesc traducerile. S-a renunțat la traducerea textelor din motive tehnice — ea ar fi încărcat cele două volume, și așa masive, cît și din motive subiective: o traducere *fidelă* ar fi ridicat dificultăți mari de interpretare corectă a numeroase noțiuni, a numeroși termeni tehnici etc., asupra cărora nu există încă un consens. Regretăm lipsa traducerilor, dar credem că investigații temeinice în viitor și elaborarea unor studii pertinente ar compensa faptul că pentru unii, documentele Țării Făgărașului rămîn inabordabile. În sfîrșit, așteptăm publicarea unui Indice general *foarte complet* (l-am fi dorit pe volume!) care să suplinească, cel puțin parțial, lipsa traducerilor.

Operă capitală, *Urbariile Țării Făgărașului* se vor și se cer studiate și cercetate. Acesta a și fost sensul dăruirii totale și a imensei munci depuse de D. Prodan în vederea publicării lor.

S. Goldenberg

VASILE VESA, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975,196 p.

Cercetarea politicii externe a României în ajunul declanșării primului razboi mondial și în anii neutralității este o preocupare permanentă a istoriografiei marxiste românești. De peste două decenii istoricii români și-au îndreptat atenția asupra unor aspecte ale evoluției politicii internaționale a României din această perioadă, studiile publicate încercînd să prezinte date, fapte, interpretări, reevaluări susceptibile să contribuie la explicarea științifică a caracterului participării României la prima conflagrație mondială. Cunoașterea adîncă a *tuturor* resorturilor care au îndemnat guvernul român la politica de neutralitate și apoi la opțiunea din august 1916 nu poate fi reală făra înțelegerea nuanțată a raporturilor României cu cele două blocuri politico-militare, Antanta și Puterile Centrale pînă în anul 1916, pe de o parte, și cu fiecare din statele acestor alianțe pe de altă parte; în același timp, surprinderea pulsului relațiilor României cu Bulgaria și Grecia, fostele membre ale alianței balcanice și state neutre la declararea războiului ni se pare indispensabilă pentru înțelegerea caracterului neutralității guvernului de la București și a deciziei acestuia din august 1916. Dacă istoriografia românească a depus eforturi pentru elucidarea unuia sau altuia din aceste aspecte de politică externă, concluziile *studiilor* publicate în ultimul deceniu fiind de cert interes științific, sînt încă extrem de rare *cărțile* apărute în care autorii abordează această problematică.[1]

---

[1] Practic, una singură: Constantin Nuțu, *România în anii neutralității (1914—1916)*, București, Edit. Științifică, 1972, 347 p.

Apare legitim, deci, interesul pe care îl prezintă recenta lucrare semnată de istoricul clujean Vasile Vesa şi consacrată relaţiilor româno-franceze în anii 1900—1916, cu subtitlul *Pagini de istorie diplomatică*, precizare utilă dacă avem în vedere faptul că, practic, 2/3 din volum (p. 75—196) sînt acordate analizei raporturilor României cu Antanta, în general, şi Franţa, în special, în anii 1914—1916.

Remarcăm de la început solida bază documentară a lucrării, meritul principal al autorului fiind, neîndoielnic, punerea în valoare a unor preţioase informaţii din arhivele franceze (Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franţei şi Arhivele istorice ale Statului Major al armatei franceze) la care a adăugat materiale din fondurile arhivistice interne (Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Centrale ale Statului, Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat) şi din principalele colecţii de documente edite asupra problemei.

Structura cărţii, urmînd strict criteriul cronologic, reliefează intenţia autorului de a ne prezenta gradat evoluţia apropierii româno-franceze de la stadiul indiferenţei accentuate, manifestată în raporturile oficiale bilaterale spre sfîrşitul veacului trecut, pînă la concursul nemijlocit şi concret acordat României de Franţa în domeniile politico-diplomatic, militar şi moral în perioada imediat premergătoare dificilei decizii din august 1916.

În primul capitol, *O perioadă de eforturi fară succese certe. Sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* (p. 5—26), autorul încearcă să schiţeze evoluţia relaţiilor româno-franceze în perioada dintre Congresul de la Berlin şi anul 1910, în contextul orientărilor fundamentale de politică externă ale celor două state. Istoricul înregistrează condiţiile care au favorizat realizarea alianţei franco-ruse în anii 1891—1893, „piatra unghiulară" (p. 6) a viitoarei Antante, abordînd, în acelaşi timp, mult dezbătuta problemă a raţiunilor şi sensului semnării de către guvernul român a tratatului secret de alianţă cu Austro-Ungaria (1883). Autorul observă, pe bună dreptate, că la o cercetare mai atentă a situaţiei europene din acea perioadă, orientarea României spre altă mare putere era un lucru imposibil. (p. 8). V. Vesa operează delimitarea necesară între sentimentele profranceze ale unei bune părţi a opiniei publice româneşti şi înclinaţiile de ordin conjunctural ale guvernelor de la Bucureşti, interesate mai mult de evoluţia vieţii politice de la Viena sau Berlin. O succintă trecere în revistă a raporturilor economice româno-franceze conduce pe autor la concluzia următoare : „Ar fi exagerat să considerăm că interesele financiare, interesele economice în general au avut rolul determinant în apropierea politică franco-română realizată în cursul primului război mondial" (p. 16). Împărtăşind această idee, subscriem afirmaţiei că factorul determinant al acestei apropieri a fost, din unghiul de vedere al României, factorul naţional (p. 24).

Istoricul creionează precis procesul complex şi sinuos, vizibil din ultimii ani ai secolului trecut, al depărtării României de Puterile Centrale şi afirmării poziţiei favorabile unor raporturi mai strînse cu Rusia şi Franţa.

Analiza relaţiilor româno-franceze între anii 1910—1914 (cap. *Franţa şi noua orientare politică a României*, p. 27—74) nu putea ocoli investigarea sferei mai largi de probleme ridicate de constituirea alianţei balcanice, evoluţia şi deznodămîntul ei, în anii 1912—1913, ani de crize cu semnificaţii ce au depăşit evident spaţiul sud-est european şi în care România şi Franţa au fost implicate direct. Evoluţia evenimentelor din timpul războaielor balcanice a prilejuit multiple contacte româno-franceze şi bilanţul relaţiilor bilaterale a reliefat noul curs al apropierii dintre guvernele de la Bucureşti şi Paris. V. Vesa schiţează nuanţat contururile acestei evoluţii, care nu a fost lipsită de suspiciuni sau incidente. Este perioada în care se destramă ideea acreditată la Paris în virtutea căreia „România era înfeudată pe plan extern politicii Triplei Alianţe" (p. 27), declaraţia de neutralitate a guvernului român din august 1914 fiind considerată de ministrul francez la Bucureşti, Camille Blondel „un bun cîştigat de Antantă" (p. 63).

Sînt anii în care România denunţă *de facto* tratatul de alianţă din 1883, poziţia guvernului român în timpul crizei balcanice fiind o dovadă în acest sens. Cercurile conducătoare de la Bucureşti căutau atunci o linie politică proprie „care să servească mai bine interesele majore ale ţării" (p. 49), împlinirea aspiraţiilor naţionale devenind, în noile condiţii, incompatibilă cu continuarea politicii externe tradiţionale. Manifestările de prietenie faţă de Franţa şi Rusia erau tot mai frecvente şi autorul sesizează rolul, în continuă creştere, al opiniei publice româneşti, catalizatoare şi susţinătoare a curentului proantantist.

Paginile acestui capitol sînt dense şi subliniem grija istoricului pentru echilibru în raport cu economia lucrării, deşi există multiple aspecte ridicate de politica marilor puteri, lupta pentru sfere de influenţă în sud-estul european la care autorul a fost obligat să se refere doar tangenţial, curiozitatea cititorului rămînînd pe alocuri nesatisfăcută. Reţinem ideea că pacea de la Bucureşti (1913) a fost „prima manifestare proprie a

unor state mici pe arena politicii internaţionale" (p. 47).

Nu împărtăşim punctul de vedere conform căruia la începutul primei conflagraţii mondiale marea masă a poporului român „era refractară la ororile pe care le aduce războiul avînd în vedere recenta campanie din anul 1913" (p. 66). Afirmaţia este, pentru a evoca numai un element, în contradicţie cu manifestările opiniei publice româneşti faţă de ordinul de mobilizare a armatei (iulie 1913), descrise pe larg de V. Vesa la p. 45.

I s-ar putea reproşa autorului faptul că evită să citeze numele unor istorici mai vechi sau mai noi, români sau străini, ale căror opinii le combate cu afirmaţii de genul: „unii istorici ..." (vezi p. 8, 64, 73, 77). Din punct de vedere metodologic, şi în egală măsură etic, citarea în subsol ni se pare totdeauna obligatorie. Semnalăm, de asemenea, că şeful misiunii diplomatice bulgare la Bucureşti — de altfel ai tuturor statelor mici şi nu numai la Bucureşti, şi situaţia a fost aceeaşi pînă în ajunul ultimului război — avea numai rang de ministru şi nu de ambasador (p. 44, 90).

În capitolul următor, *În primele luni de război* (p. 75—100), autorul analizeaza evoluţia relaţiilor româno-franceze în contextul ofensivei celor două blocuri beligerante pentru atragerea României, concursul militar al guvernului de la Bucureşti avînd o importanţă politică şi strategică de prim rang. V. Vesa observă că în perioada august 1914 — februarie 1915 atitudinea Franţei faţă de România a fost în concordanţă cu rolul acesteia în cadrul Antantei, păstrînd totuşi o notă specifică. Sublinierea are în vedere unele divergenţe între guvernele de la Paris şi Petrograd în problema angajării imediate sau păstrarii neutralităţii României, deosebiri de opinie ivite în urma notei lui Sazonov din 7 august 1914 sau în ajunul semnării acordului româno-rus (1 oct. 1914).

Perioadă a unei *„neutralitaţi binevoitoare"* (subl. în text —p. 83) a României faţă de Antantă, aceste prime luni de război au înregistrat un fapt cu deosebită semnificaţie, încheierea convenţiei de neutralitate româno-ruse prin care era recunoscut, pentru prima dată într-un „act diplomatic semnat de o mare putere, dreptul României de a reuni teritoriile locuite în majoritate de o populaţie românească" (p. 92)[2]. În acelaşi timp, autorul explică pertinent raţiunile care au determinat guvernul român să decline invitaţia de angajare alături de Antantă în timpul discutatului „moment septembrie" 1914.

Sînt schiţate, de asemenea, cu precizie, componenţa, locul, rolul şi importanţa curentelor de opinie din viaţa politică românească generate de atitudinea faţă de conflictul european: proantantist, progerman şi neutralist. Analiza acestor curente oferă istoricului posibilitatea surprinderii cîtorva aspecte din evoluţia competiţiei în materie de propagandă între cele două tabere beligerante în vederea atragerii României, un prim bilanţ evidenţiind ascendentul curentului „antantofil".

Discutînd relaţiile României cu Franţa din aceste luni, V. Vesa se referă frecvent la presiunile Antantei pentru ralierea statelor balcanice, României acordîndu i-se un rol important alături de Bulgaria. Ofensiva diplomatică declanşată de Antantă în sud-estul Europei, mai ales după intervenţia Turciei, pentru refacerea vechiului bloc balcanic, ofensivă în timpul căreia, în vederea atingerii scopului, procedeele utilizate de guvernele Angliei, Franţei şi Rusiei, erau rareori raportate la interesele statelor neutre — România, Grecia şi Bulgaria — a obligat cabinetul I.I.C. Brătianu la o politică de maximă prudenţă în condiţiile existenţei unor numeroase riscuri antrenînd consecinţe grave. Autorul reuşeşte să distingă unele din resorturile intime ale acestei politici în măsura în care ele au contribuit la stabilirea pulsului raporturilor româno-franceze.

Susţinem teza că absenţa colaborării Bulgariei a determinat guvernul român să se abţină de la o acţiune oficială în sprijinul Serbiei (p. 97), idee confirmată şi de informaţiile care ne sînt oferite privind neîncrederea lui Bratianu faţă de declaraţiile de neutralitate ale premierului bulgar Vasil Radoslavov (p. 96). Problemele pe care le ridică acţiunile Antantei în capitalele statelor neutre din sud-estul european în aceasta perioadă pentru obţinerea concursului guvernelor respective sînt însă mult mai complexe şi în strînsă interdependenţă. Autorul nu face nici o referire la demersul aliat la Atena din noiembrie 1914, care, prin termenii lui, a pus în scurt timp în dificultate guvernul român. Încercînd să satisfacă una din condiţiile puse de cabinetul grec pentru acordul de raliere, în speţă neutralitatea Bulgariei, miniştrii Antantei la Bucureşti au solicitat premierului român să declare la Sofia garanţii în favoarea Greciei, în eventualitatea unui atac bulgar dacă guvernul elen s-ar decide să sprijine Serbia. Este limpede că Antanta nu cerea României numai intervenţia, asigu-

---

[2] Vezi, foarte recent, documentatul comentariu al lui Anastasie Iordache, *Încheierea acordului româno-rus din 18 sept. 1 oct. 1914. Însemnătatea şi consecinţele sale*, în „Revista de istorie", T. 29, 1976, 1, p. 49—62.

rînd guvernul de la București de neutralitatea Bulgariei (p. 96), ci mult mai mult. Concepția lui Brătianu față de evoluția demersurilor aliate în Balcani și prețul negocierilor, concepție care va rămîne neschimbată pînă la angajarea Bulgariei, ne este precizată de instrucțiunile trimise lui Derussi la 29 nov. /12 dec. 1914: „Cum un astfel de angajament (garanții la Sofia în favoarea Greciei —n.n.) constituie o manifestare amenințătoare și ostilă Bulgariei, am refuzat să-l iau. Interesul nostru este de a stabili cu Bulgaria relații amicale care să permită în viitor dezvoltarea unei vieți politice normale în Balcani și nu de a ne face din ei adversari ireductibili. Mai mult, este contrariu intereselor noastre să inserăm un nou război balcanic pe marele conflict european. /... La întrebările indiscrete ale lui Poklewski voind să știe care ar fi concesiile teritoriale pe care, în ultimă instanță, noi le-am face bulgarilor, am răspuns /.../ că n-am declarat niciodată că sînt gata să fac asemenea concesii, și dacă el crezuse că întrevede alte posibilități, eu nu gîndesc că a putut să conceapă realizarea lor". [3]

Credem că și această dimensiune trebuie avută în vedere atunci cînd analizăm raporturile româno-franceze, deoarece, consecvent în aceasta direcție, Brătianu se va desolidariza abil de aliați în demersurile întreprinse de aceștia la Atena și Sofia în anul 1915, în momentele cînd, România era invitată, de fapt, să se transforme în instrumentul unei foarte pernicioase politici duplicitare, falimentară în final prin opțiunea Bulgariei pentru Puterile Centrale.

În capitolul *Franța și tratativele României cu puterile Antantei în cursul anului 1915* (p. 101—131), V. Vesa insistă asupra anevoioaselor negocieri încheiate cu cunoscuta notă a guvernului rus din 2 aug. 1915 consacrînd recunoașterea unanimă de către aliați a punctelor de vedere românești privind încheierea unui acord politic pe baza acceptării revendicărilor teritoriale și a unei convenții indicînd circumstanțele militare ale angajării și cooperarea armată. Drumul acesta dificil este analizat cu minuțiozitate de autor accentuîndu-se rolul jucat de Franța în acceptarea de către Rusia — principalul negociator al Antantei — a condițiilor de ordin politic și militar reprezentînd garanția împlinirii aspirațiilor naționale ale României.

În demersul său, istoricul a pornit de la premisa că decizia României, ca și a altor state neutre, nu poate fi înțeleasă fără raportarea atentă la desfășurarea operațiilor pe teatrele de război. Numai luînd în considerație și acest element ne vom putea explica evoluția sinuoasă a negocierilor și cauzele adînci ale declarației guvernului român din 21 august 1915, acceptată de Antantă.

Eforturile autorului de a integra analiza tratativelor româno-ruse în ansamblul acțiunilor diplomatice ale Antantei pentru atragerea statelor neutre și în strînsă legătură cu chestiunile ridicate de conducerea războiului sînt cu totul lăudabile. Inserarea semnificațiilor acordurilor secrete româno-italiene din 23 sept. 1914 și 6 februarie 1915, a implicațiilor recunoașterii de către Anglia și Franța a drepturilor Rusiei de a ocupa Constantinopolul și a controla Strîmtorile, a consecințelor tentativelor anglo-franceze — eșuate dezastruos — de forțare a Dardanelelor sau a înfrîngerilor militare rusești din iunie și august 1915, a dificultăților provocate României de maniera în care Italia, contrar angajamentelor luate față de guvernul de la București, a negociat cu Antanta, sînt tot atîtea elemente — și nu singurele — care dau contururile acestei situații complexe. Dacă la acestea adăugăm — și V. Vesa ne prezintă date interesante — manifestări politice antantiste în flagrantă contradicție cu interesele românești, ca de pildă încercarea de intimidare inițiată de Sir Edward Grey prin amenințarea cu deschiderea unor negocieri cu Ungaria în vederea încheierii unei păci separate (ian. 1915), gesturile frecvente, defavorabile politicii lui Brătianu, ale ambasadorului Franței la Petrograd, Maurice Paléologue, uneori în discordanță cu linia guvernului său, sau rigiditatea, adeseori penibilă, a diplomației țariste în timpul negocierilor, vor apare mai limpede natura și diversitatea obstacolelor pentru depășirea cărora politicii externe românești i se cerea un deosebit realism, prudența însemnînd evitarea oricăror riscuri inutile, tenacitatea fiind garanția recunoașterii drepturilor seculare ale poporului român. Or, autorul ne oferă numeroase argumente atestînd că guvernul Brătianu era conștient de teribila responsabilitate a fiecărei decizii și atitudini de politică externă. Dacă angajarea României nu s-a produs în vara anului 1915, după recunoașterea plenară a intereselor românești, faptul nu poate fi reproșat cabinetului de la București. „Nu ne îndoim — afirmă pe bună dreptate V. Vesa — că dacă în luna mai s-ar fi dat satisfacție guvernului român, România s-ar fi alăturat Antantei" (p. 130).

---

[3] Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat (Arh. B.C.S.), Fond Saint Georges, Arhiva Filodor, P. CCCXCVI, D. 6; Brătianu către Derussi, 29 nov. 12 dec. 1914.

Cîteva observaţii. În primăvara anului 1915, presiunile Antantei în vederea angajării s-au exercitat nu numai la Roma, Bucureşti şi Sofia, ci în egală măsură la Atena (primul demers prin nota din 12 aprilie), deoarece tentativele de debarcare la Gallipoli cereau imperios sprijinul forţelor elene. De notat că aliaţii şi-au concentrat eforturile decisive, deşi tardive, de convingere a guvernului bulgar, după eşecul demersurilor pe lîngă regele Constantin şi cabinetul grec (13 mai)[4]. În acelaşi timp, evoluţia tratativelor României cu Antanta în mai 1915 nu este total independentă de concluziile preliminare ale negocierilor aliaţilor cu guvernele din Atena şi Sofia[5]. De asemenea, precizium interesante pentru înţelegerea mai nuanţată a raporturilor guvernului român cu Italia şi Tripla Înţelegere ar fi putut aduce şi consultarea altor contribuţii datorate lui Glenn E. Torrey şi Elizei Campus[6].

În ce priveşte Bulgaria, este dificil de acceptat că ,,înfrîngerile suferite de ruşi /.../ o îndepărtau de Tripla Înţelegere" (p. 103) apropiind-o de Puterile Centrale. Cauzele sînt mult mai profunde şi ele trebuie căutate în amploarea pretenţiilor teritoriale ale guvernului Radoslavov imposibil de acceptat de către Antantă chiar în condiţiile unor victorii strălucite ale armatelor ţariste. De altfel, duplicitatea diplomaţiei bulgare a fost notorie. După demersul la Sofia din 29 mai 1915, reprezentanţii Antantei ,,află cu stupoare că oferta lor şi cererea de explicaţie bulgară sînt cunoscute de Germania în aceeaşi zi"[7], în timp ce la 7 iunie, premierul Radoslavov declara ministrului român la Sofia că ,,planul său, conceput de mult timp, al unei colaborări româno-bulgare se naşte şi că nu va ezita, la un moment dat, să se arunce contra turcilor, fapt care ar putea avea loc după şase săptămîni"[8].

Nu credem că în prezentarea notei din 3 mai 1915 lui Sazonov, Diamandi a fost ,,lipsit poate de tactul diplomatic necesar" (p. 113). Chiar paginile următoare reliefează clar că dificultăţile în tratativele româno-ruse nu au fost consecinţele unei maniere nepotrivite a României în conducerea negocierilor. O anume experienţă istorică dicta diplomaţiei româneşti o poziţie fără echivoc. Ataşatului militar britanic la Bucureşti, care întreba ce se va întîmpla dacă Rusia nu va admite punctul de vedere al României, Brătianu îi amintea ,,precedentul tatălui" său care, după ce a văzut refuzîndu-i-se ofertele de cooperare militară, a continuat pregătirile militare şi, după prima înfrîngere de la Plevna, a văzut solicitîndu-i-se concursul"[9].

În paginile următoare (cap. *În perioada crizei militare antantiste din sud-estul Europei*, p. 132—146), autorul analizează noile eforturi ale Quadruplei Înţelegeri, şi în special ale Franţei, pentru obţinerea intervenţiei României (sept.-dec. 1915), perioadă în care apar elemente noi în desfăşurarea generală a războiului: opţiunea deschisă a Bulgariei pentru blocul Puterilor Centrale, înfrîngerea Serbiei, debarcarea corpului expediţionar anglo-francez la Salonic.

V. Vesa observă cu justeţe că noua situaţie politico-militară din sud-estul Europei, schimbările produse în raportul de forţe nu au antrenat o modificare a atitudinii României, favorabilă Antantei, ci au confirmat orientarea guvernului Brătianu care nu concepea o intervenţie riscantă, iar succesul nu putea fi asigurat decît prin împlinirea anumitor ,,condiţii de ordin militar, economic şi politic" (p. 144).

Relaţiile româno-franceze se desfăşoară pe fondul insucceselor Antantei în Balcani, autorul insistînd asupra demersului lui Blondel din 17 sept. 1915 în vederea realizării unui acord greco-sîrb-român, asupra semnificaţiilor notei lui Grey din 13 oct. V. Vesa distinge motivele profunde care l au împiedicat pe premierul român să dea curs acestei propuneri, raţiuni înţelese şi acceptate în final de guvernele Antantei, fără să se pună la îndoială loialitatea României.

În legătură cu problemele acestui capitol, credem că sînt necesare anumite nuanţe în

---

[4] Vezi: Christos Theodoulou, *Greece and the Entente. August 1, 1914 — September 25, 1916*, Thessaloniki, 1971, p. 141 şi urm.; George B. Leon, *Greece and the Great Powers 1914—1917*, Thessaloniki, 1974, p. 152 şi urm.

[5] Vezi cîteva detalii în articolul nostru *L'entrée en guerre de l'Italie et la position des États neutres du Sud-Est européen (avril-mai 1915)*, în ,,Revue Roumaine d'Histoire", 1976, 2.

[6] Vezi: Glenn E. Torrey, *The Rumanian-Italian agreement of 23 September 1914*, în ,,The Slavonic and East European Review", London, July, 1966, p. 411 şi urm.; Eliza Campus, *Din politica externă a României în anii 1914—1915*, în ,,Revista română de studii internaţionale", V, 1971, 2(12), p. 133—152.

[7] Arh. B.C.S., Fond Brătianu, P. IX, D.4; *Rapport sur la Bulgarie du traité de Bucarest au jour de la mobilisation*, Sofia, 24 septembrie 1915, semnat Jules Brun.

[8] *Ibidem*, Fond Saint Georges, P.CCCXCVI, D.7; Derussi către Brătianu, telegrama 1354/7 iunie 1915.

[9] *Ibidem*, D. 8; Brătianu către Mişu; telegramă din 1/14 mai 1915.

prezentarea atitudinii Rusiei. Guvernul de la Petrograd s-a opus ideii războiului preventiv al Serbiei contra Bulgariei (septembrie), cînd calea pe care se va angaja guvernul de la Sofia era precisă şi cunoscută, a refuzat, de asemenea, în esenţă, trimiterea de trupe pe frontul ce urma a fi deschis la Salonic (vezi schimbul de telegrame dintre R. Poincaré şi Nicolae al II-lea din 1 şi 5 oct. 1915). Chiar în faţa tuturor dovezilor privind politica potrivnică Antantei promovată de regele Ferdinand de Coburg şi guvernul Radoslavov, şi sesizată, în sfîrşit la Paris şi Londra, guvernul rus nu a renunţat la ideea unei posibile reveniri a Bulgariei şi în consecinţă la menajarea ei. Este edificator, în acest sens, răspunsul dat de Sazonov lui Paléologue (21 sept. 1915), cînd, în ziua mobilizării bulgare, ambasadorul Franţei solicita imperios acordul la proiectul ofensivei preventive a Serbiei contra Bulgariei: „Nu! ... Bulgaria este coreligionara noastră; noi am creat-o din sîngele nostru; ea ne datorează existenţa naţională şi politică; noi nu putem s-o tratăm ca duşmană" [10]. Se află aici una din dimensiunile mentalităţii de care a fost dominată diplomaţia ţaristă în negocierile cu Bulgaria şi care, alături de alte cauze, a provocat eşecul Antantei la Sofia.

Capitolul *În preajma intrării României în război* (p. 147—168) oferă autorului posibilitatea analizei raporturilor româno-antantiste în timpul noii faze deschise în ianuarie 1916, fază în care se pune concret problema cooperării militare. Urmărirea negocierilor româno-ruse privind încheierea convenţiei militare, a divergenţelor apărute din cauza manierelor diferite de a vedea unele aspecte de ordin strategic ale acestei cooperări, a chestiunilor ridicate de satisfacerea cererilor româneşti privind aprovizionarea cu muniţii şi armament sau a dificultăţilor transportării acestora scot în evidenţă justeţea concluziei că „la mijlocul anului 1916, nici una din condiţiile de ordin militar pe care guvernul român le-a considerat absolut necesare (încă de la 5 nov. 1915) pentru intervenţia României nu era realizată integral". (p. 163).

Înregistrînd semnarea acordurilor economice ale României privind livrarea de cereale Angliei, ianuarie, şi Puterilor Centrale, martie 1916, V. Vesa subliniază semnificaţia reală a acestora, faptul că, alături de alte obiecţii ridicate de guvernul român în negocierile cu Antanta, aceste manifestări nu pot constitui în nici un fel argumente pentru a învinui cabinetul liberal că „a oscilat pe plan politic între cele două tabere beligerante" (p. 167), idee vehiculată temporar de o parte a lumii politice europene a timpului. Este cert că guvernul francez a sprijinit aproape constant punctele de vedere româneşti, în pofida tonului distonant al unora din intervenţiile ambasadorului Franţei la Petrograd, şi politica lui Brătianu s-a bucurat în continuare de creditul cercurilor conducătoare de la Paris, şi după momentele mai dificile din aprilie 1916.

În ultimul, şi cel mai dens, capitol al lucrării, *Franţa şi decizia României de a intra în război* (p. 169—196), V. Vesa readuce în discuţie elementele esenţiale ale negocierilor finale (iunie-august 1916) dintre guvernul român şi Antantă. Analiza porneşte de la ideea că presiunile exercitate de guvernele aliate în vara lui 1916 au constituit unul din factorii „cu o greutate considerabilă" în fixarea momentului intrării în război (p. 170). Demonstraţia deosebit de interesantă pe care o întreprinde autorul în sprijinul acestei idei impune concluzia că „politica circumspectă a premierului român a fost nu numai indicată, dar şi necesară" (p. 195). De la demersurile Franţei din 16 şi 22 iunie la telegrama generalului Alexeev din 3 iulie şi proiectul rus al convenţiei politice din 17 iulie, de la observaţiile lui Brătianu din 24 iunie şi faimosul memorandum din 27 iulie, intervale în care asediul diplomaţiei Antantei a fost concentrat asupra României, şi continuînd cu ultimele episoade ale acestei lupte diplomatice încheiate prin semnarea tratatului din 17 august, în timpul cărora tenacitatea şi abilitatea şefului guvernului de la Bucureşti au făcut ca direcţia presiunilor aliaţilor occidentali, în special ale Franţei, să se mute spre Petrograd — autorul ne oferă datele esenţiale ale unui veritabil „război" purtat între responsabilitatea cu care diplomaţia românească a abordat problema deciziei finale într-un moment limită al istoriei naţionale şi uşurinţa, rigiditatea sau chiar brutalitatea reacţiilor unor guverne aliate, în esenţă a Rusiei.

Analiza propunerilor româneşti privind clauzele convenţiei politice (memorandumul din 27 iulie) determină pe autor să observe îndreptăţit că „guvernul român urmărea, pe de o parte, realizarea aspiraţiilor naţionale, iar pe de altă parte, egalitatea de tratament cu marile puteri" (p. 186). Insistenţa depusă de premierul român în a declara război numai Austro-Ungariei constituie încă o dovadă a faptului că România n-a urmărit tendinţe expansioniste, ideea dominantă la Bucureşti fiind că „numai un singur ţel putea ralia poporul la o acţiune militară şi anume idealul naţional" (p. 187).

Autorul reuşeşte să surprindă esenţa rolului jucat de Franţa în etapa finală a

[10] Maurice Paléologue, *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre* Paris, Plon, vol. II, p. 78.

negocierilor pentru depășirea numeroaselor dificultăți provocate de textul clauzelor convenției politice, acceptarea de către Rusia (12 august) — după o înverșunată opoziție — a propunerilor românești, fiind în mare parte rodul sprijinului eficient acordat de guvernul Aristide Briand.

Dincolo de unele inexactități[11], de unele nuanțări care mai puteau fi operate, lucrarea recentă semnată de Vasile Vesa se impune prin documentare, analiză și interpretare ca o carte de referință pentru oricine se va interesa de problemele politicii internaționale a României, cu precădere în anii neutralității. Departe de a epuiza aspectele complexe și diverse ale acestor probleme, contribuția istoricului clujean vine să umple un gol resimțit în istoriografia marxistă românească și să deschidă noi orizonturi cercetării uneia din perioadele decisive ale istoriei moderne a României.

Constantin Iordan-Sima

SERGIU VERONA, *Cursa înarmărilor nucleare. Implicații politice internaționale*, București, Edit. militară, 1976, 255 p.

În contextul relațiilor internaționale contemporane, cursa înarmărilor, care se desfășoară cu o intensitate crescîndă, reprezintă o componentă cu implicații negative în toate sferele de activitate: politico-militară, juridico-economică, social-umanitară. În aceste condiții, eliminarea consecințelor cursei înarmărilor din viața societații, prin înfăptuirea dezarmării generale și complete și, în primul rînd a dezarmării nucleare, a devenit una din problemele majore cele mai stringente ale vieții internaționale. Așa cum arăta președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „... o problemă vitală pentru viitorul omenirii este înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare. Sîntem hotărîți să militām și în viitor, împreună cu toate popoarele iubitoare de pace, cu forțele înaintate de pretutindeni, pentru trecerea la măsuri concrete, practice de încetare a cursei înarmărilor, de desființare a bazelor și blocurilor militare, de retragere a trupelor străine de pe teritoriile altor state — măsuri care să ducă la eliberarea popoarelor de povara cheltuielilor militare, precum și de spectrul unui nou război nimicitor. Pornim de la convingerea că o datorie esențială a tuturor popoarelor este de a face ca minunatele cuceriri ale științei și tehnicii contemporane să nu mai fie folosite în scopul distrugerii și subjugării, ci să servească exclusiv cauza progresului și civilizației, a bunăstării și fericirii tuturor popoarelor"[1].

Cursa înarmărilor a devenit un fenomen cronic al vieții internaționale, cu efecte nocive în toate domeniile. Ea se desfășoară într-un ritm care crește an de an, ajungînd să înghită peste 300 de miliarde anual. În opoziție cu aceasta, apare cu atît mai îngrijorătoare lipsa de rezultate în domeniul negocierilor de dezarmare, fapt subliniat cu pregnanță în „Introducerea la raportul Secretarului general asupra activității O.N.U. pentru anul 1975": „De treizeci de ani de cînd există O.N.U. și de cînd sîntem în epoca nucleară nu a fost posibilă, în ciuda mai multor acorduri internaționale importante asupra limitării înarmărilor, să se oprească sau să se limiteze cursa înarmărilor nucleare și clasice. Pericolul proliferării nucleare persistă și chiar s-a mărit; experiențele cu arme nucleare continuă; armele sînt din ce în ce mai complexe și distrugătoare, iar cursa tehnologică a înarmărilor face să se întrevadă descoperiri și mai înspăimîntătoare".

Problemele războiului și păcii, multiplele implicații, pe toate planurile, ale spiralei înarmărilor, necesitatea încetării cursei înarmărilor și a înfăptuirii dezarmării au format în mod constant obiect de dezbatere și negocieri interstatale. Stau mărturie acestui fapt sutele de mii de pagini în care s-au concretizat nenumărate documente oficiale, rod al unor contacte cu caracter fie bilateral, fie multilateral (în cadrul Ligii Națiunilor, Organizației Națiunilor Unite, Comitetului pentru dezarmare de la Geneva, al multor altor reuniuni internaționale guvernamentale sau neguvernamentale). Institute de renume mondial, între care Institutul Internațional pentru Cercetarea Păcii de la Stockholm — SIPRI —, Institutul Internațional de Studii Strategice de la Londra și altele, au ca scop examinarea stadiului și evoluției diferitelor componente ale cursei înarmărilor, măsurile ce se impun în prezent pe tărîmul dezarmării. Extrem de numeroase sînt, pe plan

[11] Mai semnalăm la p. 180 că în loc de „Skuladis" — același nume figurează și la indice —, este vorba de Stefanos Skouloudis, președintele Consiliului de Miniștri al Greciei (nov. 1915 — iunie 1916).

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, București, Edit. Politică, 1976, p. 612.

mondial, lucrările diferiţilor autori (sau colective de autori) care abordează această vastă temă în monografii, culegeri de texte şi documente, broşuri, studii, articole. Se poate, pe drept cuvînt, vorbi despre o literatură a cursei înarmărilor, a dezarmării.

În ţara noastră, documentele de partid şi de stat, constituind un preţios îndrumar, izvorul şi temelia literaturii româneşti în acest domeniu, dau o înaltă expresie hotărîrii ferme a României socialiste de a-şi aduce o contribuţie de seamă, activă, la eliminarea din viaţa omenirii a războiului şi a mijloacelor de purtare a acestuia, la instaurarea păcii şi securităţii pe întregul glob, la făurirea unei lumi a cooperării reciproc avantajoase, care să permită dezvoltarea fiecărui popor, fiecărei naţiuni, pe calea bunăstării, a progresului şi civilizaţiei. Un larg ecou internaţional a avut şi continuă să aibă în ultimul timp documentul programatic, depus de România la cea de-a XXX-a sesiune a Adunării generale a O.N.U., intitulat : „Poziţia României în problemele dezarmării, în primul rînd ale dezarmarii nucleare, şi în instaurarea unei păci trainice în lume". Izvorît din hotărîrile de partid şi de stat adoptate în ultimul deceniu, în primul rînd din Programul partidului şi din hotărîrile Congresului al XI-lea al P.C.R., din luările de poziţie ale secretarului general al P.C.R., pr şedintele Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, acest document românesc dă expresie preocupării majore a popoarelor de a se crea condiţii de pace şi securitate pentru toate naţiunile, de a se elimina războiul din viaţa internaţională ; el este, în acelaşi timp, o contribuţie concretă la eforturile ce se depun pentru scoaterea negocierilor de dezarmare din imobilismul în care se găsesc astăzi.

Literatura politică românească privitoare la dezarmare se remarcă atît prin larga cuprindere a tuturor aspectelor din această vastă sferă, cît şi prin actualitate. Într-adevăr, iniţiativele şi măsurile propuse de ţara noastra sau de alte state, dezbaterile vizînd problematica înarmărilor, ce se desfăşoară în diferite organisme internaţionale, tratativele purtate pe plan internaţional în vederea încheierii unor convenţii referitoare la limitarea cursei înarmărilor, sînt oglindite cu promptitudine, în amănunţime şi aprofundat în presa centrală românească, în publicaţiile şi periodicele ce au ca profil relaţiile internaţionale; studiile şi articolele specialiştilor noştri învederează gravele pericole pe care le prezintă cursa înarmărilor pentru existenţa şi dezvoltarea umanităţii, cerinţa îndreptării negocierilor de dezarmare pe un făgaş nou, astfel încît dezbaterile să fie aduse în atenţia tuturor statelor, tuturor popoarelor, necesitatea stringentă de a se trece la elaborarea şi punerea în aplicare a unei politici noi, aceea a dezangajării militare şi dezarmării efective, aduse la îndeplinire cu bună credinţă, sub un strict control internaţional.

Printre autorii români deosebit de prolifici în acest domeniu se numără şi dr. Sergiu Verona, semnatarul cărţii *Cursa înarmărilor nucleare. Implicaţii politice internaţionale*. Putem spune pe drept cuvînt că nu există publicaţie românească de specialitate („Era socialistă", „Lumea", „Revista română de studii internaţionale", „Viitorul social", „Contemporanul", presa centrală etc.), care să nu fi găzduit în coloanele sale studiile competente ale dr. Sergiu Verona abordînd problematica dezarmării. Desigur că lucrările acestui autor nu se rezumă doar la cursa înarmărilor şi dezarmare, aria sa de cercetare fiind mult mai vastă : securitate internaţională (cităm, printre altele, broşura *România şi procesul de edificare a securităţii şi cooperării în Europa*, Edit. Meridiane, 1974, apărută în cîteva limbi de circulaţie universală), probleme generale ale războiului şi păcii (a se vedea volumul *De ce Nurnberg?*, Edit. Albatros, 1974), noua ordine economică şi politică internaţională etc. Ne permitem, totuşi, să remarcăm că problematica dezarmării, cu toate componentele sale deosebit de complexe, ocupă un loc central în preocupările lui S. Verona, dovadă fiind interesul special pe care îl manifestă pentru studierea materialului de arhive şi a bogatei bibliografii axate pe controlul armamentelor şi dezarmare, contactele la faţa locului cu evenimente dintre cele mai diferite în acest domeniu, dialogul permanent pe care îl poartă cu numeroşi specialişti străini, de renume mondial, participări la simpozioane şi conferinţe internaţionale privind dezarmarea. Cunoscută în cercurile specialiştilor străini, activitatea sa s-a materializat şi în lucrări apărute peste hotare, dintre care menţionăm colaborarea sa la volumul *Kann Europa Abrüsten?* (*Poate Europa să dezarmeze?*), publicat la München, Reihe Hanser, 1973.

Literatura politică românească privitoare la cursa înarmărilor şi dezarmare, reflectînd prin studii şi articole valoroase, aşa cum arătam mai sus, cele mai noi şi importante dezvoltări în acest domeniu, rămîne, cu toate acestea, lacunară în ceea ce priveşte tratarea acestor aspecte prin lucrări de mai mare anvergură, care să cuprindă cvasiexhaustiv geneza, evoluţia, stadiul actual şi perspectivele numeroaselor subiecte ce pot fi desprinse din sfera întinsă a armamentelor (atari subiecte ar putea acoperi, spre exemplu, necesitatea dezarmării generale şi complete, măsuri parţiale de dezarmare, interzicerea experienţelor cu arma nucleară şi altele).

La fel ca în cazul altor autori (a se vedea Gheorghe Dolgu, *Economia și înarmările*, Edit. politică, 1974 și alții), eforturile dr. Sergiu Verona se îndreaptă, în ultimul timp, spre împlinirea acestui deziderat, fapt confirmat încă din anul 1970 prin publicarea monografiei *Armele și dezarmarea* (Editura politică). Noul volum al lui Sergiu Verona, *Cursa înarmărilor nucleare. Implicații politice internaționale*, reprezentînd prima carte românească tratînd acest subiect, vine deci să se adauge celorlalte monografii — nu tocmai numeroase, din păcate — care, împreună, pot constitui o bază bună de pornire spre îmbogățirea în continuare a literaturii românești privind dezarmarea, spre acoperirea, prin monografii similare, a tuturor ramurilor acestui domeniu. Tocmai prin această prismă trebuie privite semnificația și importanța volumului recenzat care, neîndoielnic, sporesc. Pe un alt plan, — avem în vedere utilitatea practică a cărții lui S. Verona — bogatul material informativ, în mare parte inedit, inclus în volum, poate satisface în cel mai înalt grad exigențele oricărei categorii de cititori — de la cei ce sînt mai puțin inițiați în tainele armamentului nuclear pînă la persoanele care manifestă un interes constant în această direcție sau care, prin profesie, se află mai aproape de înțelegerea a ceea ce ar putea fi „războiul epocii nucleare".

Volumul *Cursa înarmărilor nucleare. Implicații politice internaționale* nu are pretenția unei lucrări exhaustive și nici nu ar putea cuprinde întreaga arie a armamentelor nucleare după cum mărturisește însuși autorul în „Considerații introductive", dat fiind că domeniul cercetat este extrem de vast și complex. „Ne propunem — se precizează la p. 5 — să încercăm să punem în lumină influența fundamentală pe care tehnica militară a epocii nucleare o exercită pe plan social și politic. Dorim mai cu seamă să demonstrăm că evoluțiile acestei perioade care a trecut de la „cartea de vizită" a bombei atomice — bombardamentul de la Hiroșima — *infirmă în modul cel mai categoric faptul că pacea, stabilitatea internațională ar putea fi asigurate de noua variantă a anticei „păci armate", denumită în mod plastic încă de Robert Oppenheimer, cu mai bine de un sfert de secol în urmă, „echilibru al terorii"*.

În același capitol introductiv, S. Verona face o prezentare succintă a activității neobosite depuse de partidul și statul nostru pe tărîmul dezarmării. Însemnătatea vitală pe care o prezintă pentru întreaga umanitate stăvilirea cursei înarmărilor, scoaterea armelor atomice în afara legii, înfăptuirea pas cu pas a dezarmării, rezidă deopotrivă în înlăturarea spectrului unor conflagrații pustiitoare și, totodată, în sistarea irosirii în scopuri neproductive a unor fonduri uriașe. În spiritul acestei orientări statornice, România socialistă a desfășurat, de-a lungul anilor, la O.N.U., în Comitetul de dezarmare de la Geneva și în alte organizații internaționale o activitate intensă, concretizată printr-un șir de acțiuni, inițiative și propuneri. Măsurile preconizate de țara noastră, cum ar fi : înghețarea și reducerea bugetelor militare ; interzicerea, reducerea treptată și lichidarea armamentului nuclear ; crearea unor zone de pace și colaborare, lipsite de arme nucleare ; măsuri de dezarmare și dezangajare militară, parțiale și la nivel regional ; încheierea unui tratat de dezarmare generală și completă ; sporirea rolului O.N.U. și al Adunării generale în domeniul dezarmării ; interzicerea propagandei de război — conturează un amplu și mobilizator program, avînd drept scop de a scoate din imobilism și inerție tratativele, a imprima negocierilor spirit realist și eficiență. Depunînd eforturi susținute pentru ca în negocierile de dezarmare să se acorde prioritatea cea mai înaltă dezarmării nucleare, țara noastră consideră că obiectivul fundamental trebuie să-l reprezinte scoaterea armelor nucleare în afara legii, oprirea producției lor și trecerea la lichidarea armelor nucleare existente. Așa cum declara președintele R. S. România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Noi nu considerăm că trebuie să ascundem poporului nostru și tuturor popoarelor lumii realitatea despre pericolul armei nucleare, pentru că oriunde ar cădea bomba atomică, ea nu va aduce decît moarte și distrugeri. Iată de ce partidul și guvernul nostru se pronunță cu hotărîre împotriva armelor nucleare, pentru distrugerea și interzicerea lor. Considerăm că avem datoria să acționăm în această direcție cu toată fermitatea și energia, să chemăm toate popoarele să-și ridice vocea pentru a scoate arma atomică și armele de distrugere în masă în afara legii, să lupte pentru dezarmarea generală. Și această luptă exprimă poziția noastră revoluționară." [2]

În subpunctul părții introductive, intitulat „Inovația tehnică pe plan militar (scurtă incursiune istorică)", dr. Sergiu Verona se oprește asupra unor momente-cheie ale influenței exercitate de tehnica militară în diferite epoci istorice, reliefînd consecințele determinate de evoluția și dezvoltarea tehnicii militare. Vom spicui și noi principalele momente și idei evocate de autor în această succintă (16 pagini) dar interesantă incursiune istorică. Astfel, se arată (p. 21),

---

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, București, Edit. politică, 1972, p. 275—276.

că primele înfruntări de forţă au avut loc încă în paleolitic, motivele fiind constante: lupta pentru hrană, pămînt. În Mesopotamia şi Egipt, cuprul începe să fie folosit pentru arme în 3 500 — 3 000 î.e.n. În această perioadă, dezvoltarea tehnicii militare permite crearea unor arme de izbire şi a unor arme de aruncare. Ulterior, o înrîurire directă au exercitat avantajele fierului faţă de bronz şi implicit ale tehnicii militare create pe o asemenea bază. Fiind prima care să recunoască în întregime acest avantaj, societatea asiriană este considerată prima societate militară din istorie. Iar supremaţia armatei asiriene a fost menţinută, după opinia specialiştilor în istoria militară, „printr-o permanentă perfecţionare a armelor şi o instruire atentă a soldaţilor în folosirea lor" (p. 22).

Între anii 400 — 200 î.e.n. se consideră că se află originea strategiei ca şi aplicaţiile tactice ale combinaţiilor de arme. Este epoca în care trăiesc Filip al Macedoniei, Alexandru cel Mare, Hannibal, acesta din urmă fiind considerat, cu toate meritele contemporanilor săi, drept părintele strategiei. Prima forţă militară din istorie, organizată raţional, potrivit unor concepte precise, a fost cea a lui Filip al II-lea al Macedoniei. Acesta folosea aruncarea unor proiectile grele *în coordonare* cu operaţiile infanteriei şi cavaleriei.

Imperiul roman combină la un nivel şi mai înalt eroismul cu tehnica de luptă, aceasta din urmă impunîndu-se tot mai mult. Perioada de înflorire a Romei consacră o supremaţie a infanteriei combinată cu o creştere a nivelului de tehnicizare a armatei, mai cu seamă arta geniului. Declinul militar al Romei are, printre altele, la origine, schimbarea raportului infanterie-cavalerie în favoarea ultimei, raport care se va accentua cîteva secole de-a rîndul.

Pînă la bătălia de la Crécy (1346) cavaleria grea cu zale era mai puternică decît orice alt gen de armă a timpului. O singură importantă evoluţie apare pe planul tehnicii militare — focul grecesc introdus de către bizantini în cursul primului asediu al Constantinopolului. Este vorba de un material exploziv-inflamator, un secret bine păstrat (p. 25).

La asediul Constantinopolului (1453) tunul, folosind praful de puşcă, s-a dovedit o armă redutabilă. Prima consecinţă a apariţiei prafului de puşcă a fost dispariţia cavaleriei, a cărei pondere în armatele vremii scade pînă la 1/11 din totalul efectivelor. Din această perioadă praful de puşcă intră în arsenalul obişnuit al armatelor, fie pentru artilerie, fie pentru întreaga serie de arme portabile create. Dar momentul important al dezvoltării şi aplicabilităţii militare a prafului de puşcă este secolul al XVI-lea. Fluxul tehnic şi tactic produs de întronarea acestuia continuă să se dezvolte. Iar evenimentul cel mai important în această privinţă l-a reprezentat *schimbarea survenită în strategia şi tactica războiului naval*, bazată mai ales pe folosirea tunului. Şi aceasta constituia un fenomen cu atît mai remarcabil, cu cît survenea după 2000 de ani de stagnare (p. 27).

În secolul al XVIII-lea două mari inovaţii în tehnica armelor urmau să aibă o influenţă hotărîtoare. La începutul secolului al XVIII-lea puşca cu cremene prevăzută cu baionetă a înlocuit definitiv lancea din armamentul infanteriei, iar în a doua jumătate armatele sînt înzestrate cu arma de foc portabilă cu încărcare pe la culată. A doua — tendinţa de creare a unor arme cu repetiţie, ceea ce avea să ducă în ultimă instanţă la arma automată. De aici rezultatele spectaculoase în rapiditatea de folosire, în precizie şi în densitatea focului. Soldatul nu mai pierdea timp pentru încărcarea succesivă a armei sale. El avea capacitatea de a-şi atinge mai repede şi mai precis ţinta, dispunînd de o succesiune de focuri (p. 28).

Evoluţiile pe planul tehnicii de război permit crearea unor tipuri noi de arme, unele dintre ele adevărate precursoare ale diverselor arme moderne. Apariţia noilor arme reprezintă un proces tot mai intens, influenţînd arta războiului, sporind arsenalul mijloacelor de distrugere. La Cambrai, la 20 decembrie 1917, comandamentul englez decide să aplice o tactică de folosire a tancurilor, respectiv un atac cu aproximativ 400 de maşini, fără nici o pregătire prealabilă de artilerie. Deşi surpriza nu a fost totală, întrucît germanii au fost informaţi de către prizonieri irlandezi despre iminenţa unui atac cu tancuri, totuşi ofensiva a obţinut un succes total. În cîteva ore de luptă, frontul duşman a fost străpuns pe o distanţă de mai mulţi kilometri, în spatele căruia nu se aflau decît elemente disparate, fără coeziune.

„Şi evoluţia a continuat" — arată în încheierea retrospectivei sale dr. S. Verona. „Apariţia aviaţiei spre sfîrşitul primului război mondial, deşi fără să fi avut o mare influenţă, anunţa o nouă perioadă hotărîtoare în dezvoltarea artei militare. Tranziţia pare a se face pe nesimţite. Epoca unei noi tehnici militare distructive, epoca nucleară, se anunţa." (p. 32).

Cele nouă capitole ale cărţii nu pot face obiectul unei prezentări în recenzia de faţă; complexitatea şi varietatea subiectelor tratate de autor în aceste capitole, în care sînt inserate nu mai puţin de 30 de schiţe, scheme, tabele sinoptice sau comparative, precum şi numeroase date statistice, ar necesita un spaţiu mult mai întins. Cea mai bună dovadă în acest sens o poate constitui însăşi

redarea titlurilor celor nouă capitole, a punctelor şi subpunctelor acestora, ceea ce ne oferă şi o privire de ansamblu asupra problemelor dezbătute. Astfel, capitolul I, intitulat *Tehnica militară a epocii nucleare*, prezintă geneza, evoluţia, stadiul actual şi consecinţele nefaste ale eventualei utilizări a bombei atomice şi cu hidrogen (punctul 1 : ,,Bomba A, şi Bomba H"), precum şi mijloacele de transportare a acestor arme (punctul 2 : ,,Vectorii armelor strategice"). Capitolul II, *Cursa înarmărilor moderne*, abordează : 1 — Tipuri de cursă a înarmărilor ; 2 — Strategii ale cursei înarmărilor ; 3 — Modele şi teorii ale cursei înarmărilor ; 4 — Dinamica cursei înarmărilor. Capitolul III, *Etaloanele cursei înarmărilor*, tratează despre 1 — Indicatori economici şi 2 — Capacitatea distructivă a armamentului, în timp ce capitolul IV, *Premisele şi fundamentul cursei calitative a înarmărilor* abordează 1 — Cursa calitativă şi ştiinţa şi 2 — Fenomenul de cercetare şi dezvoltare. Capitolul V se referă la *Influenţele cursei înarmărilor nucleare asupra unor grupuri socio-profesionale* (1—Raportul civili-militari ; 2 — Elita tehnică). Următorul capitol (VI), intitulat *Implicaţia pe planul doctrinelor strategice*, prezintă punctele : 1 — Noii doctrinari strategici ; 2 — Evoluţia gîndirii strategice în S.U.A. (cu subpunctele : a) represaliile — riposta — masive — 1954—1960 ; b) riposta flexibilă — 1961 şi în prezent ; c) modificări ale doctrinelor strategice) ; 3 — Jocurile strategice şi analiza sistemică ; 4 — Critica abordării exclusiv militare a problemelor strategice. Capitolul VII, *Implicaţii pe planul doctrinelor strategice* (*2*). *Teoria descurajării*, dezvoltă punctele : 1 — Forţa nucleară şi politica ; 2 — Descurajare sau disuasiune ; 3 — Variantă modernă a ,,echilibrului de putere" ; 4 — Problema ,,apărării" şi echilibrul strategic ; 5 — Balanţa strategică şi ,,echilibrul terorii". Capitolul VIII, *Dezechilibrul terorii* (*1*) (*Manipularea cursei înarmărilor nucleare şi limitele sale*)", conţine subpunctele : a) paritate ; b) stabilitate ; c) superioritate. În sfîrşit, capitolul IX şi ultimul, *Dezechilibrul terorii* (*2*) (*Motivare tehnologică şi politico-militară*), cuprinde două puncte : 1 — Scenarii ale tehnologiei armamentelor strategice (avînd următoarele subpuncte : a) rachete balistice intercontinentale cu încărcături nucleare ; b) războiul antisubmarin — A.S.W. ; c) apărarea antirachetă ; d) forţa aeriană strategică ; e) laser ; f) noi opţiuni strategice ofensive ; g) avion cu motor nuclear ; h) surpriză tehnologică) ; 2 — Factori tehnologici ai destabilizării ,,echilibrului terorii" (cu subpunctele : a) eficienţa rachetelor ; b) precizia sau tehnica ghidării rachetei ; c) racheta MIRV).

Volumul *Cursa înarmărilor nucleare. Implicaţii politice internaţionale* nu este o înlănţuire de fapte şi date militare, tehnice sau de altă natură. Cartea dr. S. Verona, prin întreg cuprinsul ei, constituie o vibrantă pledoarie pentru eliminarea din viaţa societăţii umane a armelor nucleare, a tuturor armelor de distrugere în masă, pentru înfăptuirea dezarmării. Acest deziderat este mărturisit de autor, o dată în plus, în ,,Consideraţii finale", unde arată că ,,pînă în prezent, cursa înarmărilor şi influenţele ei politico-doctrinale s-a prezentat ca *un fenomen global*. Contracararea acestora impune strategii la fel de globale. Apare aci în mod necesar *strategia globală a dezarmării* generale, şi în primul rînd, nucleare, element fundamental al epocii contemporane.

Dezarmarea nu a fost niciodată — şi cu atît mai puţin nu este nici în prezent — o problemă în sine. Ea a reprezentat şi reprezintă şi actualmente o strategie impusă (şi în raport cu cursa înarmărilor, cu nivelurile acestora). Dezarmarea este concepută practic ca un proces de negare a cursei înarmărilor. Dezarmarea poate fi considerată, de asemenea, o categorie istorică bine definită." (p. 244)

Subliniind din nou rolul activ şi contribuţia de seamă pe care o aduce ţara noastră în cadrul eforturilor ce se depun pe plan mondial pentru înfăptuirea dezarmării, Sergiu Verona relevă : ,,Poziţia României în legătură cu această chestiune porneşte de la faptul că realizarea dezarmării este importantă pentru înlăturarea unui război nimicitor şi pentru asigurarea păcii mondiale, reprezentînd, totodată, o condiţie *sine qua non* a consacrării de către popoare a eforturilor lor pentru dezvoltarea economică independentă. În concepţia ţării noastre cursa înarmărilor şi cheltuielile militare reprezintă o grea povară pentru toate popoarele lumii ; ea frînează progresul economic şi social, dezvoltarea cooperării între state, constituind, totodată, un obstacol în calea lichidării subdezvoltării." (p. 247).

În loc de concluzie finală, autorul prezintă un fragment din Raportul prezentat la Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român de tovarăşul Nicolae Ceauşescu în care se arată că : ,,Dezarmarea este problema popoarelor înseşi şi acestea au dreptul de a şti — şi trebuie să ştie — cum se acţionează în această direcţie, pentru a-şi spune cuvîntul asupra măsurilor ce se cuvin luate. Problema dezarmării — de care depinde însăşi soarta civilizaţiei umane—nu poate fi soluţionată decît prin lupta unită a maselor populare, a tuturor popoarelor planetei noastre".

Florin Roşu

NGUYEN KHAC VIEN, *Histoire du Vietnam*, Paris, Editions sociales, 1974, 286 p.

După cum precizează încă de la început autorul, lucrarea urmărește să prezinte, într-o lumină veridică, diferitele probleme legate de evoluția istorică milenară a poporului vietnamez, pentru a se clarifica astfel numeroase aspecte prezentate în mod eronat (dintr-o insuficientă cunoaștere a fenomenelor) în lucrări apărute în limbi străine, mai ales în l. franceză.

Pe baza celor mai recente săpături arheologice, se demonstrează existența omului pe teritoriul vietnamez încă din Paleolitic, urmărindu-se apoi evoluția lui neîntreruptă din epoca pietrei și pînă în epoca bronzului, o evoluție determinată în special de factorii interni. Acesta este un aspect asupra căruia N. Khac Vien insistă, arătînd totodată că necesitatea luptelor împotriva capriciilor naturii, în ultimă instanță pentru regularizarea cursurilor de apă, a impus apariția în epoca bronzului a unor regate în Nordul Vietnamului, (Van Lang și Au Lac) de fapt niște federații de triburi; se fac referiri interesante la caracteristicile celor două organizări centralizate, subliniindu-se stadiul înalt atins de civilizația vietnameză în acea epocă.

Urmează o perioadă îndelungată — pînă în sec. XI — în care imperiul feudal chinez, deși a întîlnit o rezistență înverșunată, și-a extins stăpînirea asupra teritoriului vietnamez. Numeroase răscoale populare au materializat opoziția împotriva ocupanților: cele conduse de surorile Trung (40—43), Trieu Thi Trinh (248), Ly Bon (544); Mai Thuc Loan (722) și Phung Hung (791), culminînd cu cea din anul 905 a cărei victorie inaugurează perioada independenței. Este adevărat că pînă la închegarea unui stat feudal vietnamez solid centralizat în țară se vor face simțite diferite mișcări separatiste, cu tendințe centrifuge, dar în cele din urmă, în anul 1009 dinastia Ly reușește să-și impună puterea, ocupînd tronul; iar regele Ly Cong Uan, transferă capitala la Thang Long (pe locul viitorului Hanoi). Opera de unificare și edificare națională începută de reprezentanții acestei dinastii va fi continuată de pînă la sfîrșitul secolului XIV de cei din dinastia Trân, astfel că după aproape patru secole țara înregistrează progrese sensibile pe plan economic și cultural. Se poate constata acum atît asemănări izbitoare cu situația existentă în feudalismul european cît și unele deosebiri ținînd, firește, de specificul societății vietnameze: de pildă, apanajele și domeniile date membrilor familiei regale sau înalților demnitari erau posesiuni exclusiv viagere, deosebindu-se între ele prin aceea că, pe cînd în cazul unui apanaj beneficiarul dispunea integral atît de pămînt cît și de șerbi, pe marile domenii țăranii plăteau rente și taxe proprietarului respectiv, dar aveau anumite obligații și către stat.

Însă marea majoritate a pămîntului cultivabil se afla încă în proprietatea comunelor ai căror membri își împărțeau periodic loturile, plătind laolaltă rente și impozite administrației regale. Datorită unei centralizări administrative eficiente, datorită păcii îndelungate agricultura s-a bucurat în această perioadă de o atenție specială, efectuîndu-se vastele lucrări de îndiguire.

Soliditatea regimului social-economic instituit de dinastiile Ly și Trân va fi curînd din plin verificată în confruntările cu adversari puternici de talia imperialilor chinezi și a hanilor mongoli. Dar atacurilor repetate chineze din sec. XI sau celor mongole din sec. XIII li s-a opus rezistența unanimă a întregului popor dornic de a-și păstra cu orice preț independența. Sistemul tradițional al „țăranilor militari" a asigurat ridicarea la luptă într-un timp scurt a majorității poporului. Desigur și faptul că operațiile vietnameze au fost conduse de generali excepționali ca Ly Thuong Kiet sau Trân Hung Dao a făcut posibil că armatele și flotele uriașe trimise de dinastia chineză Song sau de Kubilai să fie învinse. În numeroasele lupte crîncene, în momentele aproape disperate cînd majoritatea teritoriului se afla în mîinile dușmanilor, întreg poporul nu se gîndea decît la victorie și înțelegea să accepte orice sacrificiu pentru ea.

La sfîrșitul secolului al XIV-lea, marea criză care a zguduit țara, a permis dinastiei chineze Ming să invadeze Dai Vieth-ul (numele tradițional al țării), impunîndu-și dominația 20 de ani (1407 — 1427). După recucerirea independenței naționale Vietnamul înregistrează un nou avînt (sec. XV — XVI), iar reformele inițiate de reprezentanții dinastiei Lê au operat schimbări profunde în structura socială și economică; ele au dus, pe de o parte, la dispariția marilor domenii aristocratice lărgindu-se pătura proprietarilor funciari mici și mijlocii (sporind deci și numărul comunităților de țărani liberi), iar pe de altă parte la crearea chiar a unor unități agricole ale statului menite „să concentreze toate forțele asupra agriculturii ...". În același timp, corporațiile meșteșugărești erau conduse de reglementări riguroase, iar statul exercita un control absolut asupra comerțului exterior.

Treptat, începînd din secolul XVI, apar semnele unei crize a întregului sistem: criză

agrară, criză politică și administrativă, criză ideologică, corupție etc. La declanșarea și agravarea ei (în sec. XVIII) a contribuit atît tendința marilor proprietari de a acapara pămînturile cele mai roditoare, ceea ce ducea în ultimă instanță la convulsii sociale, cît și rămînerea în urmă a comerțului și meșteșugurilor datorită birocrației administrative sau insuficientei dezvoltări tehnice. De asemenea, în secolul XVIII, deși nominal regele Lê domnea peste întreaga țară, puterea în regiunea de Nord aparținea seniorilor din familia Trinh, iar în sud celor din familia Nguyen, fiecare dintre ei avîndu-și propriile curți organizate după sistemul regal, încurajînd abuzurile nobililor vasali, spoliind mii de țărani, ambiționîndu-se să ridice edificii cît mai grandioase. Luptele continue purtate între seniorii Trinh și Nguyen mențineau pe plan intern o stare de nesiguranță permanentă, iar pe plan extern subminau forța de apărare a țării. În 1771, trei frați, Nguyen Nhac, Nguyen Hue și Nguyen Lu declanșară o puternică mișcare insurecțională reușind să atragă imensa masă a țăranilor; folosind cu abilitate dușmănia dintre Trinh-i și Nguyen-i, cei trei reușiră să-i înlăture și pe unii și pe ceilalți, redînd puterea absolută regelui Lê. Momentul acțiunilor acestor frați se înscrie printre cele mai importante din istoria Vietnamului, ei avînd meritul de a reunifica țara, operînd și o serie de reforme economice și culturale (întronat rege, Hue va adopta, ca limbă oficială sub denumirea de nôm limba națională în locul celei chineze) care au readus pacea și prosperitatea, dar numai pentru o scurtă perioadă de timp. Căci ceea ce se realizase rămînea însă între limitele aceluiași sistem feudal anacronic. Analizînd stadiul societății vietnameze în secolul XVIII autorul lucrării demonstrează că în această perioadă acesteia îi lipsea clasa care să fie promotoarea unui nou mod de producție.

Răsturnarea, la începutul secolului XIX, a regimului instituit de cei trei frați a însemnat reîntoarcerea la cele mai reacționare forme ale feudalismului, Vietnamul intrînd într-una dintre cele mai sumbre perioade ale sale. Așa a fost posibil ca în 1858 trupele franceze, care începuseră cucerirea țării prin atacarea în acest an a fortului Da Nang, să întîlnească o monarhie mai interesată de propriile privilegii decît de salvgardarea țării. Dinastia Nguyen, preocupată de reprimarea numeroaselor revolte populare nu putea și nici nu vroia să mobilizeze toate energiile națiunii pentru a face față agresiunii străine, preferînd să ducă politica „Hoa nghi" (de pace și negocieri).

Imperialiștii francezi au îndreptat următoarele atacuri în spre sud, cucerind în 1859 Saigonul, obținînd apoi prin cedări succesive ale monarhiei controlul întregii Conchinchine (trei provincii orientale și trei apusene) și deci implicit a fluviului Meckong. Între timp, în 1863, guvernul francez impusese regelui Cambodgiei statutul de protectorat; iar în 1874, regele Tu Duc acceptă prezența cîte unei garnizoane franceze la Hanoi și Haifong, lăsînd liberă deci circulația colonialiștilor pe Fluviul Roșu. Cucerirea Birmaniei de către colonialiștii englezi a accelerat și acțiunile francezilor în Vietnam în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Violînd tratatul din 1874, în 1882 sînt trimise noi trupe la Tonkin și este ocupat Hanoiul sub pretextul că sînt amenințate de „pregătirile războinice ale vietnamezilor". Deși în împrejurimile acestui oraș francezii suferiseră o gravă înfrîngere din partea armatei vietnameze, totuși confuzia și șovăiala existentă în cercurile ei conducătoare, dădu posibilitate agresorului să-și revină, să-și concentreze noi unități și să cucerească DaNang-ul, avansînd spre Hue, localitatea de reședință a curții regale.

În această situație, noul rege a semnat la 25 august 1883 actul prin care Vietnamul își pierdea suveranitatea devenind protectorat francez; în anul următor unitatea țării fu profund lezată, francezii hotărînd să o divizeze în trei mari zone: Conchinchina — administrată ca o colonie, Tonkin-ul — jumătate colonie, jumătate protectorat și Annam-ul — considerat protectorat. Ca urmare a acestui fapt, atacurile patrioților se intensifică în sudul Annam-ului, în delta Fluviului Roșu, ca și în regiunile muntoase ale Tonkinului unde francezii, avînd de înfruntat și dificultăți naturale deosebite, suferă înfrîngeri severe, trebuind să se mulțumească numai cu ocuparea cîtorva puncte strategice izolate. De abia în 1897, profitînd cu abilitate de disensiunile etnice, ca și de „înțelegerea" unor șefi locali, comandamentul francez își extinde operațiile și lichidează focarele de rezistență; singurul care s-a mai menținut, fiind cel din regiunea montană Yen The, mărginind delta Fluviului Roșu.

Părți integrante din Indochina franceză (care mai cuprindea Laosul și Cambodgia), fiecare din cele trei „țări" amintite ale Vietnamului erau conduse de cîte un rezident superior francez iar posturile cheie ale securității, finanțelor, lucrărilor publice, poștei, dirijării agriculturii, sănătății, comerțului etc. erau deținute de coloniști, administrației vietnameze fiindu-i rezervat un rol minor, subaltern. Această structură a administrației care își avea un promotor în guvernatorul general al Indochinei, Paul Doumer se va păstra pînă la sfîrșitul regimului colo-

nial. Impozitele, taxele şi monopolul impus asupra alcoolului, sării şi opiumului, ca şi desfacerea prioritară a produselor industriale franceze sau acapararea de către colonişti a celor mai bogate mine, plantaţii sau terenuri agricole au agravat nemulţumirea generală existentă în rîndurile celor mai diverse pături ale poporului.

După cum se specifică în lucrare, deoarece clasele sociale proaspăt apărute — clasa muncitoare şi burghezia — erau încă insuficient dezvoltate numericeşte şi ca organizare pentru a-şi asuma rolul de conducere al mişcării naţionale de eliberare, în primele două decenii ale secolului XX numeroşi scriitori patrioţi vietnamezi au catalizat prin apeluri fierbinţi ca şi altă dată eforturile maselor de a se opune cotropitorilor: începînd cu refuzul de a se plăti impozite şi sfîrşind cu ridicări armate în numeroase regiuni.

În deceniul ce a urmat primului război mondial, administraţia franceză a intensificat exploatarea economică a Vietnamului, ceea ce a dus la maturizarea proletariatului, concentrat în centrele economice de primă importanţă; clasa muncitoare devenea conştientă de forţa sa, iar burghezia naţională lezată în interese de colonialismul francez aspira de asemeni spre independenţa ţării. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, avîntul mişcărilor naţionale din India, Indonezia şi Egipt au deschis noi perspective şi pentru acţiunile patrioţilor vietnamezi: în 1923 cercurile burgheziei creează „Partidul constituţionalist", de asemenea se editează ziare şi cărţi progresiste, se organizează mitinguri, manifestaţii, greve. Stabilit temporar la Canton în 1924, Nguyen Ai Quoc (Ho Şi Min) revenit din Franţa unde luase cunoştinţă şi aderase la ideile socialismului ştiinţific, va prelua treptat conducerea luptei pentru eliberare naţională, pentru abolirea instituţiilor feudale şi instaurarea unui veritabil regim democratic. Ho Şi Min pune bazele unei organizaţii revoluţionare de tip nou „Thanh Nien" (Tinerii revoluţionari), iar după ce în martie 1929 este creată prima celulă comunistă la Hanoi, în februarie 1930 Partidul Comunist Vietnamez acţiona pe întreg teritoriul ţării. Criza economică din anii' 30 se făcu simţită cu violenţă şi în Vietnam, astfel că în aceeaşi perioadă au loc greve şi manifestaţii muncitoreşti remarcabile prin nivelul organizării şi conştiinţa politică a participanţilor.

După izbucnirea celui de al doilea război mondial, colonialiştii francezi confruntaţi pe plan extern cu pericolul japonez se văzură nevoiţi să încheie cu Japonia un tratat (la 9 decembrie 1941) prin care i se recunoştea de fapt acesteia supremaţia în Indochina, administraţia franceză însărcinîndu-se să acopere toate necesităţile trupelor nipone. În condiţiile existenţei jugului apăsător franco-japonez, comuniştii vietnamezi au decis să impulsioneze preparativele pentru o insurecţie armată. S-a fondat un larg front ce a cuprins treptat toate forţele progresiste, cunoscut sub denumirea de Viet Min. Unităţile de gherilă tot mai numeroase aplicau lovituri nimicitoare cotropitorilor şi slugilor lor, ceea ce făcu posibil ca după 9 martie 1945 (cînd japonezii dezarmară trupele franceze şi preluară integral administraţia Vietnamului), patrioţii să elibereze 6 provincii la nord de Fluviul Roşu. În august 1945 a avut loc o adevărată revoluţie populară. În numai cîteva zile Armata de eliberare creată de Viet Min, sprijinită pretutindeni de largi mase populare a eliberat întregul teritoriu al ţării.

În faţa guvernului revoluţionar provizoriu nou creat, condus de preşedintele Ho Şi Min se aflau sarcini urgente pe plan intern — lupta împotriva foametei, reforme democratice, lichidarea analfabetismului, lărgirea frontului naţional etc. A fost meritul incontestabil al Partidului Comunist din această ţară să înţeleagă că numai prin rezolvarea lor se putea consolida unitatea naţională, mobilizîndu-se imensele energii ale maselor, implicit sporindu-se capacitatea de apărare a ţării. O victorie prestigioasă au repurtat forţele revoluţionare la 6 ianuarie 1946 cînd s-au ţinut alegerile generale libere (primele din istoria ţării) pentru deputaţi în Adunarea Naţională a noului stat democratic şi popular vietnamez, candidaţii Viet Min-ului obţinînd cele mai multe voturi. Guvernul revoluţionar prezidat de Ho Şi Min primi investitura din partea Adunării iar treptat, pe plan local, autorităţile vechi au fost înlocuite cu comitete populare. Pe de altă parte, în vara lui 1945, odată cu intrarea în derută a japonezilor, colonialiştii francezi care nu recunoscuseră Viet-Min-ul şi independenţa ţării, ocupară în regiunea Nam Bo, în timp ce trupele anglo-indiene debarcară la Saigon încurajînd acţiunile francezilor.

În faţa atacurilor repetate ale trupelor franceze, la 19 decembrie 1946 Ho Şi Min lansă un vibrant apel către întreaga naţiune pentru declanşarea războiului de rezistenţă în toate regiunile. De abia creată, tînăra republică trebuia să-şi cucerească independenţa prin forţa armelor, înfruntînd un adversar infinit superior pe plan tehnic şi financiar. Şi ceea ce apare ca o caracteristică cu totul remarcabilă a acţiunilor vietnameze în toţi anii de lupte crîncene ce au urmat (pînă în 1954)—ca bătălia pentru Hanoi sau cea de la Song Lo şi Hoa Binh —, este că deşi obiectivul principal rămînea apărarea independenţei, nu se neglija nici rezolvarea

sarcinilor economice şi democratice în zonele libere (cum era în N. Viet Bac, leagănul rezistenţei). Un puternic impuls pentru lupta patrioţilor vietnamezi l-a constituit faptul că în 1950 U.R.S.S. şi China populară au recunoscut Republica Democratică a Vietnamului, act la care au subscris ulterior şi alte ţări socialiste acordînd totodată poporului erou sprijin moral şi material în cele mai diverse forme. Treptat, politica preconizată de agresori de „combatere a vietnamezilor prin vietnamezi" sau de „întreţinere a războiului prin război", se dovedi falimentară în faţa gherilei organizate pe plan naţional, mii şi mii de soldaţi francezi fiind scoşi din luptă împreună cu importante cantităţi de tehnică militară, iar zone întinse mai ales în Nord fiind eliberate. În această situaţie, guvernul francez face apel la S.U.A. interesată pe de o parte să-şi extindă influenţa în SE Asiei, iar pe de alta, să obţină sprijinul francez pentru crearea N.A.T.O.-ului. Ca atare, în 1953, Franţa obţine un ajutor de 385 milioane de dolari ulterior mărit, şi completat cu participarea directă la operaţii deocamdată numai a unor misiuni militare americane. Cu tot sprijinul acordat de Statele Unite, cu toată superioritatea în oameni şi material de război, colonialiştii francezi au fost finalmente înfrînţi. Ultima mare ofensivă organizată în iarna lui 1953 şi primăvara lui 1954 în Nord de generalul Navarre se încheie cu înfrîngerea catastrofală de la Dien Bien Phu unde trupele franceze pierdură 16. 200 de oameni. Nevoit să-şi revizuiască politica, guvernul francez a recunoscut, în cadrul Conferinţei deschise la Geneva la 26 aprilie 1954, Vietnamul, Cambodgia şi Laosul ca state independente şi suverane. Pînă în iulie 1956, cînd urmau să aibă loc în Vietnam alegeri libere, ţara rămînea însă împărţită în două zone despărţite de paralela 17°.

După aproape 100 de ani de lupte neîntrerupte, pline de sacrificii, poporul vietnamez a fost nevoit să facă faţă unei noi agresiuni, mult mai puternică şi periculoasă, cea americană, ale cărei episoade şi evenimente destul de detaliat tratate în capitolul IX al lucrării ne sînt în largă măsură cunoscute, fiind evenimente care au polarizat atenţia opiniei publice mondiale în ultimele două decenii, ceea ce ne determină să nu insistăm asupra lor *.

Ţinînd seama de data cînd a fost editată, lucrarea nu putea cuprinde şi evenimentele interne şi internaţionale care au dus la retragerea definitivă a trupelor americane din Vietnam (ca şi din Laos şi Cambodgia), apoi la dezintegrarea regimului Thieu şi de curînd la proclamarea unificării ţării. Astfel, la 2 iulie 1976 Adunarea Naţională a Vietnamului reunificat a proclamat Republica Socialistă Vietnam; ca preşedinte a fost ales Ton Duc Thag, iar ca prim ministru al guvernului Fam Van Dong. Noul stat socialist din Asia de sud-est dispune actualmente de o suprafaţă de 332.552 kmp., o populaţie de cca. 50 milioane locuitori capitala fiind multîncercatul oraş-erou Hanoi. Acest ultim act, menit să încununeze îndelungata luptă pentru cucerirea libertăţii naţionale şi a suveranităţii statului, poate fi socotit pe drept cuvînt cea mai importantă realizare politică din istoria atît de zbuciumată a Vietnamului, în acelaşi timp o victorie de proporţii considerabile a forţelor progresiste din întreaga lume care au sprijinit mereu, fără rezerve, cauza eroicului popor vietnamez.

Amintim în cadrul prezentelor însemnări faptul că poporul român şi-a exprimat permanent sprijinul moral şi material pentru lupta eroica a greu încercatului popor vietnamez împotriva cotropitorilor straini, satisfacţia sa pentru încheierea cu succes a procesului de reunificare paşnică a celor două regiuni ale acestei ţări, separate temporar de vicisitudinile istoriei.

Deşi redusă ca întindere — de fapt un compendiu compus din 2 părţi mari, anexe, un microcorpus de documente şi 4 harţi — sinteza are meritul de a reuşi să redea într-o formă deosebit de clară, de pe poziţiile materialismului istoric, principalele coordonate pe care s-a desfăşurat istoria Vietnamului în diferitele epoci. Şi trebuie remarcată preocuparea autorului de a sublinia cu pregnanţă consecvenţa luptei poporului vietnamez de-a lungul veacurilor pentru drepturile sale legitime. Într-adevăr, lupta pentru neatîrnare împletită cu cea pentru libertate socială străbate ca un fir roşu istoria acestei ţări al cărui popor a plătit un greu tribut de sînge încă din vremuri străvechi pentru atingerea idealurilor; iar victoriile remarcabile obţinute în confruntări cu adversari dispunînd de mijloace materiale mult superioare, dovedesc concludent, odată mai mult, ce forţă de neînvins reprezintă o naţiune hotărîtă să facă totul pentru a-şi salvgarda şi păstra libertatea naţională.

Claudiu Cristescu

* Vezi în acest sens pentru unele detalii prezentarea succintă făcută de Nicolae Rădulescu asupra acestei perioade în nota asupra lucrării *Vietnam. Le ferite aperte*, 1973, în nr. 4/1976 al „Revistei de istorie", p. 644—646.

ISTORIA ROMÂNIEI

*** *Bibliografia militară românească.* Sub egida Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale, vol. I—III, București, 1975, 232 + 376 + 184 p.

La sfîrșitul anului trecut, sub egida Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale și coordonarea colonelului Marius Andone, a apărut în Editura militară lucrarea *Bibliografia militară românească.* Cele trei volume însumează, selectiv și cronologic, cele mai reprezentative elaborate din domeniul militar, începînd din anul 1831 și pînă în anul 1973 inclusiv, de la articole, studii, legi, regulamente și periodice pînă la cursuri și tratate. Aria tematică de cuprindere a volumelor este la fel de întinsă. Pornește de la istorie și artă militară — majoritare sub toate aspectele — și merge pînă la teorie, știință și politică militară, cu toate auxiliarele acestora. Volumul 1, întocmit de Mircea Ionescu, Virgil Hornaru și Eugen Cojocaru, reunește bibliografia publicisticii militare — cu excepția periodicelor — din perioada 1831 — 1913. Volumul 2, elaborat de Aurel Moldoveanu și Theodor Moldoveanu, continuă semnalizarea acelorași categorii de titluri, din anul 1914 pînă în anul 1944. Cel de-al treilea și ultimul volum, alcătuit de Gabriela Șoimaru, colonel Mihai Inoan și colonel Dumitru Matei, consemnează ce s-a publicat în răstimpul 1944—1973; aici sînt adunate separat și toate periodicele apărute între anii 1859—1973.

Este pentru prima oară cînd în țara noastră se întocmește o lucrare cu un asemenea profil și de atari dimensiuni. Precedentele se refereau fie la bibliografii generale, în care elementele militare erau doar parte, fie la bibliografii parțiale, avînd obiectiv expres marile conflagrații din epocile modernă și contemporană. De aceea privirea panoramică, aproape exhaustivă pe unele segmente, pe care ne-o înfățișează parcurgerea *Bibliografiei militare românești* nu poate fi decît salutată cu satisfacție și cu un gînd de recunoștință față de aceia care au izbutit să ducă pînă la capăt această grea și migăloasă trudă. Ea vine să umple un gol de mult resimțit de toți cei ce muncesc pe tărîmul cercetării trecutului, prezentului și viitorului armat românesc.

Se cuvin subliniate din capul locului cîteva calități incontestabile ale lucrării. Mai întîi discernămîntul de care au dat dovadă autorii în eliminarea unor titluri și reținerea altora; cu alte cuvinte trebuie remarcată selecția judicioasă și pertinentă pe care au întreprins-o, dînd deoparte o cantitate apreciabilă din maculatura nesemnificativă sau depreciată de timp, treabă care a presupus din partea tuturora și a fiecăruia în parte profesionalism, pricepere, informație întinsă. Aceasta a fost posibil și datorită despuierii sistematice și complete de către alcătuitori a colecțiilor majorității bibliotecilor bucureștene și din țară, depozitare ale fondurilor de carte militară. Astfel, au fost cercetate atent cataloagele Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Bibliotecii centrale de stat, Bibliotecii centrale a Ministerului Apărării Naționale, Bibliotecii Institutului pedagogic din București, Bibliotecii Muzeului militar central, Bibliotecii centrale universitare din Iași, Bibliotecii Astra din Sibiu. Nu poate lipsi din această înșiruire a virtuților publicației, nici marele evantai problematic pe care aceasta îl etalează. Între coperțile ei sînt adunate titluri reprezentînd toat· sectoarele organismului de apărare românesc: arta, știința, doctrina, tehnica, istoria, geografia, sociologia, legislația, medicina militară etc. și în pofida varietății domeniilor cuprinse bibliografia are o pregnantă varietate tematică, dată poate și de faptul că în chip deliberat au fost lăsate în afară creațiile beletristice (poezia, romanul, nuvela, teatrul, folclorul) precum și producția de critică și istorie literară. De un real folos sînt indicii de la sfîrșitul fiecărui volum — tematic, de instituții și unități militare, geografic, de persoane și cronologic — care ajută la o mai ușoară orientare de citire. În fine, încercarea — nu totdeauna respectată sau realizată — de a da transcrierii tehnice

bibliografice o anume uniformitate, care să confere lucrării, în ansamblu, omogenitatea și ținuta științifică corespunzătoare.

Dar pe deasupra tuturor altor considerente posibile, esențialul atribut al *Bibliografiei militare românești* este marea ei utilitate practică. Nu există subiect aproape pentru care să nu găsești aici o sugestie, o pistă de plecare, un autor sau un titlu de referință. Poate și de aceea unele carențe de concepție, unele scăpări de translare, unele inadvertențe, inerente într-un fel și pînă la un anume punct scuzabile dat fiind opera de pionierat întreprinsă, merită o mai amănunțită observare și un mai insistent comentariu. Mai ales că unele produc oarecare dificultăți în folosirea operativă a bibliografiei de către cei interesați.

Principala cauză care determină greutăți de acest gen izvorăște din însăși concepția de grupare a materialelor pe volume. Adoptarea unei soluții mai puțin obișnuite — lucrările sînt dispuse pe autor în ordine alfabetică, dar cronologic în raport de data apariției fiecăreia — face ca pentru a găsi un autor care a publicat, să zicem, între 1910 și 1950 (cazul generalului Radu R. Rosetti) să trebuiască umblat în toate volumele. Situația nu poate fi evitată decît dacă cel care folosește bibliografia cunoaște datele între care un autor sau altul și-a tipărit opera. În caz contrar, de fiecare dată el este nevoit să parcurgă toate cele trei tomuri. De asemenea, nu totdeauna în interiorul volumelor este respectată așezarea alfabetică corectă, firească. De pildă la volumul III, perioada 1944—1973, o serie întreagă de lucrări — decrete, regulamente, instrucțiuni, programe, directive, statute — cuprinse între pozițiile 1039 — 1142, în loc să apară fiecare la litera cu care începe primul cuvînt, sînt trecute în bloc, probabil din lipsa autorului, la genericul *România* (*Republica Populară Română*). *Ministerul Forțelor Armate*. De pildă, plasarea aici a *Regulamentului de funcționare a cluburilor Forțelor Armate ale Republicii Populare Române*, *Cartea pilot a Mării Negre*, *Codul justiției militare*, *Statutul caselor de ajutor reciproc* etc., etc. apare de neînțeles și evident este eronată. Situații similare sînt și în celelalte două volume.

Modul de transcriere bibliografică a tipăriturilor naște la rîndu-i confuzii și nedumeriri. În forma de acum, atunci cînd autorul a scris mai multe opere, numele lui apare o singură dată, la prima lucrare, însoțit de ultimul grad avut în ierarhia militară; aceasta poate lăsa impresia greșită, fie că celelalte titluri sînt fără autor, fie că întreaga activitate autorul a desfășurat-o numai în perioada deținerii unui singur grad militar, fie și una și alta. Cîteodată, această regulă, dacă poate fi numită așa a fost uitată. În unele cazuri traducerile rămîn fără autor și sînt clasate ca atare (vezi *Datoriile ostașului*, după J. Rocquancourt, poziția 444, vol. I), în altele sînt puse pe numele aceluia care a făcut traducerea. Uneori aceeași lucrare apărută în mai multe ediții, este trecută în tot atîtea poziții, ca și cînd ar fi vorba de lucrări diferite. Un exemplu, din mai multe ce s-ar putea da, ni-l oferă broșura *Datoriile ostașului*, apare și la poziția 444 și la poziția 445 din vol. I, cînd în fond este vorba despre una și aceeași carte publicată odată în 1844 și reeditată apoi în 1876. Nerespectarea riguroasă a unor criterii ferme de clasare sau poate neatenția au dus nu de puține ori la transcrierea de cîte două ori a unor titluri, chiar atunci cînd erau destul de apropiate. Este în afară de orice îndoială că în volumul 1 poziția 477 este aceeași cu poziția 504. Pentru a exemplifica cele de mai sus ca și ușoara superficialitate cu care s-au preluat elementele bibliografice, redăm ambele poziții, cu deosebirile dintre ele:

Poziția
477:

Dimitrescu Mihail (*căpitan*) Amintiri și episòde din resbelul pentru independență, cu *o* privire retrospectivă asupra desvoltărei armatei române dela 1859, de veteranul Căpitan Mihail Dimitrescu. Cu o prefață de I. Nenițescu, Bucuresci, Tipografia Gutenberg Joseph Göbl, 1893, *VIII* + 72 p.

B.A., B.C.S.

Poziția
504:

Dumitrescu Mihail (căpitan)
Amintiri și episoade din resbelul pentru independență, cu *?* privire retrospectivă asupra desvoltărei armatei române *de la* 1859, de veteranul *că*pitan Mihail Dumitrescu. Cu o prefață de I. Nenițescu, Bucuresci, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1893, ? 71 p.

?, B.C.S.

La fel pozițiile 122 și 1021 din volumul 3, unde aceeași culegere de documente apare odată la Berindei Dan și a doua oară la *Războiul pentru independența națională 1877—1878*, adică și la autor și la titlul lucrării; sau pozițiile 1 102 cu 1 289 din volumul 1, 135 și 1 782 din volumul 2 etc. Unor cărți li se dă ediția a II-a, a III-a și nu și prima cum ar fi normal (vezi printre altele poziția 1 913 din vol. 2). Unele titluri par a fi clasate în afara oricărui criteriu. La

poziția 917 din volumul 1 apare la litera M broșura *Carnetul instructorului pentru toate armele*. Sînt și unele neplăcute scăpări de tipografie (vezi litera E, vol. 2 și poziția 2 002 același volum).

Volumele nu sînt realizate uniform din unele puncte de vedere. Fără a intra în amănunte, semnalăm că deși fiecare are indici, nici unul nu-i are pe toți și aceștia diferă de la un tom la altul. Volumul 1 are indice tematic, indice de instituții și unități militare, indice geografic; volumul 2 are în plus un index alfabetic; volumul 3 este fără indice geografic și de instituții și unități militare, dar are în schimb un indice cronologic, inutil dealtminteri. Trimiterile la bibliotecile unde ar putea fi consultate lucrările sînt pe alocurea greșite. Arbitrară se arată cîteodată și selecția care a eliminat cărți și autori — în special dintre nemilitari — de valoare.

Cu toate scăderile, nu esențiale și ușor remediabile la o reeditare viitoare, *Bibliografia militară românească*, reprezintă incontestabil un prețios instrument de lucru, necesar deopotrivă cercetătorului militar ca și celui civil.

Constantin Căzănișteanu

ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1975, 260 p.

În ansamblul studiilor elaborate de cercetătorii marxiști din țara noastră, axate pe problematica feminină și abordînd aspectele multiple ale acestuia, lucrarea Elenei Georgescu și a lui Titu Georgescu se înscrie ca prima prezentare sintetică a mișcării democratice și revoluționare a femeilor din România.

Este meritul incontestabil al celor doi autori de a se fi aplecat, în documentarea lor, cu migală și competență asupra unei asemenea teme pentru a scoate în evidență rolul miilor de femei care au dovedit înțelegere și abnegație pentru cauza progresului social, al independenței și suveranității naționale în mersul istoric al poporului român.

O asemenea lucrare, care analizează afirmarea puternică a femeilor în momentele cruciale ale națiunii — în revoluția din 1848, Unirea Principatelor, războiul de independență, în luptele pentru întregirea României (p. 26), în societatea contemporană, în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism — se impune prin valoarea și utilitatea ei socială, nu numai specialiștilor.

Autorii urmăresc, în spirit critic, drumul parcurs de mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România de la primele începuturi, de factură filantropică burgheză, pînă la lupta pentru emanciparea femeii în concepția socialistă și subliniază mijloace și forme de acțiune diferențiate de la perioadă la perioadă, unele apreciate la timpul lor, altele evidențiate ulterior de practica social-istorică (p. 5).

Sînt arătate cu emoție și creînd tensiune emoțională, fapte și evenimente în care, anonimă sau nu, femeia meleagurilor noastre se găsește în tot ce a fost istoria neamului, în fiecare zi sau clipă, la bine și la rău. Ca omagiu pentru truda și sacrificiul ei, pentru dăruire și eroism femeia a fost cîntată în versuri și proză, imortalizată de mlădierea penelului, de imaginile cioplite în piatră și lemn (p. 10).

Figurilor de femei, soții de domnitori sau mame de eroi — raportate la măreția celor de care le-a fost legată viața — li se adaugă cele multe, care în mersul înainte al societății românești au dovedit un înalt spirit de sacrificiu, responsabilitate socială, tenacitate, înțelegerea imperativelor vremii.

Un exemplu semnificativ cuprins în lucrare este activitatea femeilor din țara noastră în războiul pentru independență din 1877. În acest sens se desprinde concluzia reală că acțiunile lor au constituit, o participare deschisă, de proporții la un act decisiv, că faptele lor, în desfășurarea evenimentelor au însemnat adevărate manifestări patriotice pentru popor (p. 24—25).

Enumerînd aspectele noi ale evoluției mișcării de femei în direcția general-democratică, odată cu dezvoltarea capitalismului în România, autorii se opresc la lupta pentru cucerirea dreptului la învățămîntul de toate gradele. Ei subliniază că obținerea de către femei a posibilității de a face studii superioare în instituțiile universitare „se încadra în mișcarea generală a femeilor pentru afirmarea capacității lor de a fi egale cu bărbații în toate domeniile, pînă la cele mai înalte trepte" (p. 39).

Apariția proletariatului, intensificarea organizării lui de clasă, a pătrunderii ideilor socialismului în România, a contribuit la promovarea antrenării femeilor la înfăptuirea idealurilor de libertate socială și a unei reale independențe naționale, în accepțiunea cea mai înaltă a vremii. În capitolul „Zori ai mișcării socialiste a femeilor" se prezintă suflul nou al ideilor socialiste în raport cu celelalte concepții privind lupta femeilor pentru obținerea de drepturi pentru ele. Autorii se opresc la analiza pe care o face situației femeii și familiei documentul programatic „Ce vor socialiștii români" elaborat de C. Dobro-

geanu-Gherea în 1886 şi la felul în care se preconizează egalitatea femeii în lumina celor mai înaintate considerații ale vremii (p. 51).

În capitolele următoare se urmăreşte evoluţia organizatorică ascendentă a mişcării feminine din România în primele decenii ale secolului al XX-lea, îmbogăţirea ei cu sensuri noi, în anii avîntului revoluţionar ai României întregite, ai perioadei de plămădire a partidului revoluţionar marxist-leninist al clasei muncitoare. Chiar în primele sale documente P.C.R. a prevăzut înfiinţarea cercurilor feminine în cadrul secţiunilor partidului, un delegat al Comitetului Central al cercurilor feminine (p. 123) urmînd să facă parte din Consiliul general al acestuia. Delegatul Comitetului Central feminin lua parte la Congresele partidului cu drept de vot.

În continuare autorii urmăresc cu exemplificări semnificative de la o etapă istorică la alta dezvoltarea ascendentă a procesului organizării mişcării de femei din România în condiţiile existenţei P.C.R., a represiunilor regimului burghezo-moşieresc, a teroarei îndreptate împotriva comuniştilor şi a elementelor democratice. Se arată rolul Comisiei Centrale de propagandă printre femei formată la nivelul Comitetului Central al partidului comunist şi al Cercurilor femeilor muncitoare de pe lîngă Sindicatele Unitare. În acelaşi timp sînt menţionate manifestările feminine ale unor asociaţii necomuniste, care în perioada interbelică au acţionat pentru legiferarea drepturilor femeilor. Se arată că asociaţiile progresiste şi democrat-burgheze ale femeilor din România au contribuit la adoptarea unor legi şi măsuri care, deşi n-au depăşit cadrul instituţional al regimului capitalist, au reprezentat cît de cît ameliorări în situaţia femeii în raport cu stadiul anterior (p. 129).

Autorii urmăresc cursul general al emancipării femeii în perioada interbelică şi în acest sens contribuţia diferitelor categorii de femei, determinată de interese de clasă, de vederi democratice progresiste sau uneori chiar din dorinţa de a ieşi din anonimat.

După ce clasele dominante au interzis partidul comunist, Comisia Centrală de propagandă printre femei, precum şi comisiile locale, care funcţionau pe lîngă organizaţiile P.C.R. şi-au continuat activitatea în condiţii de ilegalitate. Lucrarea analizează activitatea comuniştilor, în condiţiile muncii strict conspirative în rîndul muncitoarelor, ale femeilor — soţii de muncitori neîncadrate în fabrici sau întreprinderi; ale femeilor muncitoare de la sate. În contextul mişcării revoluţionare din România, autorii scot în evidenţă prezenţa femeilor în cadrul organizaţiei Ajutorul roşu, a cărei activitate, desfăşurată între 1924 — 1940, avea drept scop principal ajutorul material şi moral pentru luptătorii revoluţionari şi în primul rînd pentru cei din închisori (p. 135).

În lumina celor mai recente documente, lucrarea cuprinde aspectele importante ale realităţilor din perioada crizei economice din 1929—1933 şi a evenimentelor revoluţionare din 1933, scoţînd în evidenţă rolul maselor de femei muncitoare, organizate şi neorganizate, inepuizabilele lor rezerve de energie, folosite în vederea cuceririi de drepturi şi libertăţi, de apărare a păcii (p. 161).

Cu acelaşi spirit de discernămînt, autorii desprind sensul şi rolul participării femeilor la frontul cuprinzător al mişcării antifasciste din România, condusă de P.C.R., virtuţile lor revoluţionare şi patriotice, spiritul de sacrificiu, activitatea lor susţinută în anii dictaturii militaro-fasciste şi a războiului hitlerist în ţară şi peste hotare pentru apărarea libertăţii neamului, a recîştigării independenţei şi suveranităţii ţării subjugate de cotropitorii fascişti.

Impresionante sînt evocările figurilor de femei care s-au afirmat pe baricadele lui August '44, în războiul antifascist, în anii plini de frămîntări ale revoluţiei populare.

Autorii, împletind tradiţia de luptă a mişcării de femei cu activitatea lor contemporană internă şi externă prezintă succesele de prestigiu obţinute — în afirmare plenară — de femeile ce alături de întregul popor construiesc astăzi — sub conducerea partidului comunist — societatea socialistă multilateral dezvoltată şi contribuie la înaintarea României spre comunism.

Fără a epuiza o temă atît de vastă, lucrarea *Mişcarea democratică şi revoluţionară a femeilor din România* de Elena Georgescu şi Titu Georgescu are marele merit de a lămuri probleme importante şi de a constitui un prilej de analiză şi de perspectivă a unor noi studii care să adîncească în mai mare măsură o temă atît de necesară elucidării celor mai cuprinzătoare aspecte ale istoriei patriei noastre.

Venera Teodorescu

N. DUNĂRE (sub redacţia), *Ţara Bîrsei*, vol. II., Bucureşti, Edit. Academiei, R.S.R., 1974, 413 p.+114 fig. alb-negru + 111 planşe.

Pentru prima oară în domeniul istoriei culturii şi artei populare din ţara noastră sînt tratate laolaltă, într-o lucrare monografică, creaţiile tradiţionale şi contemporane de

masă, la români și sași, ceangăi, relevîndu-se rolul activ al tuturor etniilor din această zonă în procesul de consolidare și dezvoltare a legăturilor permanente ce au existat între provinciile istorice românești, de-a lungul secolelor.

În volumul al doilea * se realizează o analiză multilaterală, antropogeografică, etnologică și sociologică, precum și o tipologie morfologică, structurală și funcțională a așezărilor rurale din Țara Bîrsei și din zonele înconjurătoare, acest capitol introductiv fiind de fapt, veriga teoretică, de legătură, între problematica ambelor volume. Autorii deosebesc trei tipuri morfologice, principale, de așezări : adunate, alungite și risipite, fiecare din acestea fiind amplu tratate cu subtipurile sau variantele lor. Condițiile geografice, economice și istorice, proprii zonei studiate, au imprimat o serie de caractere etnografice, comune sau asemănătoare, acestor așezări.

Criteriul care a stat la baza tipologiei funcționale a așezărilor l-a constituit modul prin care locuitorii și-au obținut mijloacele de existență, în etapa istorică respectivă. Pe baza acestui criteriu se diferențiază următoarele tipuri : așezări agricole, așezări agricole-pastorale, așezări pastorale, așezări agricole specializate, așezări rurale specializate în meșteșuguri și așezări comercial-industriale.

Analiza morfologică, structurală și funcțională a așezărilor rurale din Țara Bîrsei, relevă faptul deosebit de semnificativ, și anume că, un tip de așezare omenească nu este o categorie fixă, constituită odată pentru totdeauna, ci el cunoaște o evoluție continuă, schimbîndu-și conținutul în funcție de nivelul de viață materială, socială și spirituală a comunității respective, pe parcursul diferitelor orînduiri sociale. Totodată, terminologia referitoare la așezări și la componentele funcționale strict necesare ale acestora, evidențiază un proces de continuitate lingvistică, care nu putea să se desfășoare decît în cadrul unei vieți obștești sedentare.

În capitolele următoare, ne sînt prezentate într-o amplă tratare comparativă : istorică, geografică și etnică, domenii specifice ale istoriei artei populare : arhitectura populară, organizarea interiorului țăranesc, mobilierul țărănesc, ceramica populară, pictura populară pe sticlă, arta încondeierii ouălor, țesături și alesături, broderii și împletituri.

În ceea ce privește arhitectura populară, autorul subliniază faptul că, multe din trăsăturile construcțiilor țărănești din Țara Bîrsei sînt datorate contactelor permanente, reciproce, pe care această zonă le-a avut de-a lungul timpului cu Brașovul. Fără cunoașterea și înțelegerea acestui raport sat-oraș, nu s-ar putea explica pe de-o parte, influențele barocului și ale neoclasicului în arhitectura populară din Țara Bîrsei, sau aspectele urbane de factură mai recentă, iar pe de altă parte, influența elementelor țărănești în arhitectura orășenească. Strîns legate de principalele ocupații ale locuitorilor : agricultura și păstoritul, tipurile de construcții reflectă aceste ocupații de bază.

Pe baza materialelor arheologice, istorice și etnografice este analizat tipul de gospodărie cu curte închisă și întărită, a cărui cercetare a condus la descifrarea cauzalității și poligenezei acestui fenomen arhitectonic popular, de continuitate multiseculară, la conturarea unor diferențieri, atît pe plan intern, la români, germani și unguri, cît și pe plan european, la popoarele romanice, germanice și slave.

Pentru prima oară într-o lucrare monografică este studiată și problema hanurilor tradiționale, relevîndu-se raporturi semnificative cu arhitectura populară din zonă, cu tipul de gospodărie țărănească cu curte închisă și întărită.

Analiza principalelor genuri ale creației plastice populare, românești, săsești și ceangăiești, a condus la evidențierea unor note particulare, importante pentru delimitarea și definirea riguroasă a celor cinci subzone ale Țării Bîrsei : Buzaie, Săcele, Bîrsa de Jos, Bîrsa de Sus și Bran, Scheii Brașovului, confirmînd constatările și principiile teoretice de zonare din primul volum.

Monografia *Țara Bîrsei* (în două mari volume), care face parte dintr-un amplu program de cercetări zonale, carpatice, constituie un instrument metodologic de largă aplicabilitate în cercetările de istorie a culturii și artei populare românești și comparate, carpato-balcanice. În contextul ambelor volume monografia *Țara Bîrsei* vine cu o vastă și documentată contribuție teoretică și metodologică la etnologia și sociologia zonării etno-culturale, în raport cu ceea ce s-a consemnat pînă în prezent, marcînd un real pas înainte în acest domeniu atît de controversat.

Maria Constantin

* Colectivul de autori : Erhard Antoni, Pavel Binder, Pompei Boca, Roswith Capesius, Maura Dunăre, Nicolae Dunăre, Albert Eichhorn, Leontin Ghergariu, Ionel Hozoc, Cornel Irimie, Minerva Nistor, Paul Petrescu, András Seres, Laurian Someșan, Judit Szentimrei.

11 – c. 1432

ISTORIA UNIVERSALĂ

IGNACIO HIDALGO DE CISNEROS, *Ejercito y pueblo* (par) general ... București, 1973, 120 p.

Între memorialiștii participanți la războiul civil din Spania (1936—1939) demn de remarcat este generalul din aviația republicană Ignacio Hidalgo de Cisneros y Lopez-Montenegro cunoscut cititorilor din România prin lucrarea *Cotitura*[1], și în care a relatat cu deosebită veridicitate evenimente din viața personală și activitatea sa de cetățean democrat și înflăcărat patriot.

În timpul războiului civil, Cisneros a avut un rol activ în calitate de comandant al Forțelor Aeriene ale Republicii Spaniole. A executat zilnic grele misiuni de luptă; iar după terminarea zborurilor se ocupa de coordonarea acțiunilor întregii aviații, care era redusă ca numerar și demodată.

După victoria franchiștilor Hidalgo de Cisneros a emigrat în afara granițelor Spaniei, unde și-a scris dealtfel interesantele sale memorii și a activat în calitate de membru al C.C. al P.C. din Spania.

Cunoscutul luptător a murit la București la 9 februarie 1966; dar memoria și activitatea sa au rămas întipărite în conștiința tuturor celor ce luptă pentru libertatea popoarelor, Cisneros fiind unul din activii militanți pentru o Spanie democratică, republicană și cu adevărat populară.

Ultima lucrare a militantului spaniol a fost tipărită în țara noastră după moartea autorului. Asupra ei vom încerca să ne oprim în cele ce urmează.

Volumul conține memoriile generalului Hidalgo de Cisneros scrise între toamna anului 1962 și iarna anului 1965, iar subiectele de predilecție ale autorului le constituie comentarea diferitelor evenimente, naționale sau străine, la care a participat sau la care a fost martor, abordarea lor făcîndu-se de pe pozițiile unui real patriotism și internaționalismului proletar.

Convorbirile conțin reflecții asupra rolului armatei în societatea modernă, asupra bazelor americane din Spania, asupra nedreptului proces al lui Julian Grimau, care a culminat cu împușcarea sa, comentarii asupra loviturilor militare din America Latină, rebeliunea OAS-ului, războiul din Vietnam, zborurile spațiale ș.a.

Primul text datat 19 ianuarie 1962 este intitulat „Bazele militare ale S.U.A. în Spania" unde se reflectă poziția autorului, cît și a unor politicieni străini, asupra semnificației și importanței strategice a bazelor militare ale S.U.A. din Spania.

Altă convorbire, „Spania fără baze străine, în afara blocurilor" tratează despre necesitatea desființării acestor obiective militare străine de pe teritoriul Spaniei, pericol potențial pentru pacea și securitatea internațională.

Eseul cu titlul „O.A.S.-ul și implicațiile sale în Spania" (1962) se referă la aspirațiile generalului Salan, șeful organizației O.A.S., care uzînd de atitudinea sa anticomunistă, a încercat să determine sprijinul și influența conducătorului franchist în sprijinul acestei organizații naționalist-extremiste de dreapta.

Consemnările din 23 martie 1962 se referă la „Încetarea focului în Algeria". Autorul relevă aici că pentru Franco și regimul său acest triumf al Republicii Algeriene democratice și independente afecta problema teritoriilor din Maroc ocupate de Spania, pe care marea majoritate a poporului spaniol se pronunța pentru redarea lor adevăraților lor stăpîni.

Conversația din 11 mai 1962 e consacrată conflictului social cel mai important din Spania. Acum Cisneros își exprima opiniile despre „Greva minerilor asturieni", mișcare revendicativă care a dovedit solidaritatea tuturor elementelor antifranchiste din Spania, Autorul combate cu acest prilej afirmațiile guvernului potrivit cărora mișcarea a fost declanșată cu ajutorul străinilor, subliniind că organizatorii și participanții la această mișcare au fost spanioli și că cauzele ei trebuie căutate în anacronismul regimului instaurat de Franco și clica din jurul său.

Scris la finele lunii mai 1962 „Unitate antidictatorială" relevă solidaritatea partidelor de opoziție în fața regimului de opresiune. Se amintește că însăși organul oficial al falangei, „Arriba", acuză înaltele personalități bisericești pentru faptul că fac cauză comună cu opoziția.

Un alt articol datat 17 august 1962 „Nouă faptă de eroism" atrage atenția asupra importanței în cucerirea cosmosului, a întîlnirii spațiale dintre cosmonauții sovietici Nicolaev (pe nava Vostok III) și Popovici (pe nava Vostok IV).

„Asupra unor declarații ale lui Franco" este subiectul altei convorbiri scrisa la 24 august 1962. În interviul acordat de dictator ziaristului nord-american Benjamin Walles, el a declarat că Spania a început să fie obosită. Într-adevăr, scrie Hidalgo de Cisneros. Spania este obosită să mai aștepte. Despre situația poporului spaniol — aflat în plin

---

[1] Ignacio Hidalgo de Cisneros, *Cotitura* (Memorii. Traducere). București, Edit. politică, 1966, 354 p.

apogeu al grevelor muncitorești—ziaristul Welles a scris următoarele: „Întreprinzătorii (*proprietarii de întreprinderi* — n.n.) obțin mari beneficii, în timp ce salariile sînt foarte mici" (p. 39). În ceea ce privește libertățile democratice noile generații ale poporului spaniol luptă pentru obținerea lor, pe care Franco credea că le-a suprimat pentru totdeauna prin declarațiile sale făcute ziaristului nord-american. Hidalgo de Cisneros recomandă militarilor clarvăzători din Spania să reflecteze asupra extinderii grevelor din Asturia.

Problema grevelor din Asturia și misiunea armatei spaniole sînt reluate în conversațiile din 31 august și 7 septembrie 1962.

La 18 ianuarie 1963, sub titlul „Noi baze militare americane în Spania" autorul atrage atenția asupra pericolului pentru Spania, datorită transferării submarinelor atomice nordamericane „Polaris" la baza de la Rota și a creșterii tensiunii în relațiile internaționale odată cu acest episod.

O altă convorbire este intitulată „Asasinarea lui Julian Grimau" (26 aprilie 1963). Cu acest prilej autorul înfierează această monstruoasă crimă, relevă indignarea opiniei publice internaționale în fața metodelor teroriste folosite de autoritățile de la Madrid, pentru a decapita mișcarea opoziționistă democratică.

„Să denuclearizăm Mediterana" este titlul altei conversații (datate 24 mai 1963) în care autorul arată că submarinele atomice nordamericane „Polaris" sînt concepute pentru o lovitură nucleară prin surprindere și nicidecum nu au un caracter defensiv, pronunțîndu-se pentru crearea unei zone a păcii în Mediterana.

Un material din 10 aprilie 1964 poartă titlul „Lovitura militară în Brazilia". Cisneros analizează aici putsch-ul organizat împotriva președintelui Goulart de un grup de generali aflați în serviciul marii oligarhii financiare. Autorul condamnă loviturile militare reacționare, care agravează soluționarea problemelor sociale și naționale în țările sud-americane.

Sub titlurile « Operația „Lansarea de oțel" și „Prietenii lui Goldwater" » autorul atrage atenția în comentariile sale despre pericolul existenței celor trei mari baze nordamericane la Madrid, Zaragoza și Sevilla; precum și a bazei de la Rota, în caz de război pentru poporul spaniol. Pe de altă parte sînt amintite declarațiile senatorului american Goldwater care promitea că dacă va fi ales președinte al S.U.A. va „face un echilibru pe marginea războiului" relevîndu-se caracterul oscilant și periculos pe care l-ar fi reprezentat o asemenea „tactică politică" (p. 77).

Extrem de interesantă și în bună măsură actuală este conversația din 4 decembrie 1964 intitulată „Pronosticurile lui Alonso Vega" — ministru al guvernului —, pe care le-a făcut la 17 noiembrie. Atunci s-a vorbit despre misiunea protectoare a armatei pentru menținerea regimului franchist în eventualitatea dispariției lui Franco, dar autorul atrage atenția că armata de azi nu trebuie confundată cu nucleul de ofițeri și șefi care au inițiat rebeliunea din vara anului 1936.

Comentariul „Mii de muncitori din Madrid fac front sindicatelor verticale" din 29 ianuarie 1965 a constituit o manifestare de protest împotriva franchismului și o concretizare a puterii opoziției. Mii de muncitori din construcții, metalurgiști și studenți s-au reunit în Paseo del Prado cerînd libertatea sindicală, dreptul la grevă și un salariu minimal săptămînal în consonanță cu creșterea prețurilor.

Atitudinea combativă a lui Cisneros față de unele probleme internaționale ale deceniului 7 este relevată și de contribuția „Escaladare în Vietnam" (februarie 1965), în care autorul critică pe generalul Diaz de Villegas care predica adîncirea războiului din Vietnam dus de S.U.A.

Materialul cu care se încheie convorbirile generalului Hidalgo de Cisneros, scris în 19 noiembrie 1964, abordează o problemă deosebit de importantă în orice revoluție, „Comuniștii și armata". În cadrul expunerii Cisneros remarcă faptul că regimul franchist este în criză și cea mai mare neliniște a sa este la ce se putea aștepta după dispariția lui Franco.

Militantul spaniol accentuează caracterul popular al partidului comunist din Spania, un partid al maselor, cu largi aderențe în țară și că, treptat, influența sa în armată crește treptat, aceasta încetînd în cele din urmă de a mai fi un stîlp al regimului de dictatură.

Volumul se încheie cu un articol intitulat „Aviația republicană în războiul din Spania", scris la sfîrșitul anului 1965 pentru o publicație militară din Republica Democrată Germană. În prima parte a materialului sînt cuprinse o serie de date în care se arată că aviația a avut un aport deosebit în apărarea Republicii, păstrîndu-și organizarea, disciplina și conducerea pe tot timpul duratei războiului. La puțin timp după asasinarea generalului Nuñez de Prado, Ignacio Hidalgo de Cisneros a fost numit șef al Forțelor Aeriene ale Republicii, însărcinare pe care o deține, pînă la sfîrșitul războiului. De remarcat că din personalul șefilor și ofițerilor de aviație 30 pînă la 35% au continuat să servească Republica.

Subcapitolele „Bătălia din Madrid. Republica fără avioane. Generosul ajutor al Uniunii Sovietice" redau dramatic episoade din cadrul

războiului național-revoluționar al poporului spaniol. Următorul subtitlu este „Renovarea materialului. Noi promoții de piloți", în care autorul subliniază preocuparea constantă de a se asigura repararea avioanelor și montarea celor primite din U.R.S.S. Marea luptă de la Iarama, Guadalajara, lupta pentru Brunete ș.a. sînt succint prezentate de autor în fazele lor cele mai importante.

Ultimul subcapitol intitulat sugestiv „Alte bătălii. Cercul Republicii devine tot mai strîns. Teruel. Levant. Catalonia" descrie rezistența eroică depusă de aviație în sprijinul operațiilor terestre, precum și retragerea voluntarilor, care în fața forțelor superioare franchiste, au fost nevoiți să se refugieze în Franța, de unde nu au încetat lupta împotriva fascismului și reacțiunii internaționale.

Memoriile și convorbirile lui Hidalgo de Cisneros se constituie astfel ca o prețioasă mărturie asupra personalității și viziunii unui reputat luptător al mișcării comuniste internaționale, relevîndu-i valențele de strateg, om politic, comentator al realităților spaniole și internaționale. Ele reprezintă în același timp un prețios izvor istoric și, nu mai puțin, o analiză lucidă asupra unora din evenimentele epocii contemporane nouă.

Ioan I. Neacșu

ROMAS BATŪRA, *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenų*[1], Leidykla „Mintis", Vilnius 1975, 382 p.

De la sfîrșitul secolului al XII-lea lituanienii au avut de înfruntat alături de alte popoare baltice și finice expedițiile ordinelor cavalerești germane. Expansiunea comercială a orașelor hanseatice și ideologia expedițiilor cruciate au constituit temeiul expedițiilor germane asupra ținuturilor acestor popoare, încă păgîne la vremea aceea. În secolul al XIII-lea formațiunile politice lituaniene au fost unificate (de cneazul Mindaugas), iar după invazia mongolă și prăbușirea cnezatelor ruse, puterea noului stat lituanian, angajat în expansiune progresivă în ținuturile ruse a crescut considerabil. Întîlnirea intereselor lituaniene și tătare pe teritoriile cnezatelor ruse va angaja cele două părți într-un lung șir de războaie, susținute de oștile cnezilor lituanieni concomitent cu luptele grele duse pe celălalt front cu Ordinul teuton.

În vreme ce istoriografia confruntărilor lituano-teutone — ele au durat peste două secole — cunoaște o destul de întinsă bibliografie de lucrări, luptele statului lituanian cu Hoarda de Aur nu au avut parte încă de o analiză satisfăcătoare. Răspunzînd astfel unei necesități de mult resimțită în istoriografia problemei, istoricul lituanian R. Batūra și-a propus în lucrarea de față[1], ca, pe baza izvoarelor, a concluziilor de pînă acum ale istoriografiei mondiale și pe baza învățăturii marxiste să ofere soluții proprii pentru o serie de probleme considerate fundamentale, dar controversate, încercînd să sintetizeze istoria luptei Lituaniei împotriva Hoardei de Aur și să delimiteze contribuția Marelui cnezat al Lituaniei la lupta popoarelor Europei împotriva expansiunii feudalilor tătaro-mongoli.

În prezenta carte se tratează prima etapă a acestei lupte, anume din deceniul 4 5 al secolului al XII-lea și pînă la bătalia de la *Sinie Vody* (1363).

Lucrarea este alcătuită din trei părți: în cea dintîi sînt supuse analizei izvoarele și istoriografia, partea a doua tratează „Lupta statului lituanian cu agresorii tătaro-mongoli în sec. al XIII-lea", iar ultima parte urmărește „Formarea Marelui cnezat al Lituaniei și lupta lui împotriva Hoardei de Aur". Cartea se încheie cu o bogata bibliografie, un tabel cronologic, indici și rezumat în limba rusă.

Analizînd multitudinea izvoarelor — clasificate în șapte grupe — istoricul lituanian stăruie asupra cronicilor ruse (Rogožskaja, Tverskaja, Nikonovskaja), avertizează asupra tendențiozității lui Długosz în privința Lituaniei, Prusiei și mai ales în problema Podoliei și subliniază utilitatea documentară atît a părții legendare din letopisețele lituaniene, cît și a cronicii lui M. Stryjkowski, supuse evident analizei critice de rigoare.

Autorul admite că primele ciocniri lituano-tătare au putut avea loc în anii 1238 39 în legătură cu evenimentele de la Smolensk și asedierea Černigovului de către tătari. Ulterior, luptele lituano-tătare se reeditau aproape cu periodicitate. Expansiunea lituaniană în cnezatele ruse apusene a imprimat luptelor cu Hoarda de Aur un dublu aspect lituano-rus, căci în pofida caracterului tipic feudal al expedițiilor de cucerire ale lituanienilor, ei apareau în majoritatea cazurilor ca eliberatori ai ținuturilor ruse de sub stăpînirea tătară, antrenînd ulterior populația acestora în acțiuni comune. O altă caracteristică a perioadei confruntărilor cu tătarii este dubla angajare militară a statului litua-

---

[1] În traducere: Lituania în lupta popoarelor împotriva Hoardei de Aur. De la invazia hoardelor lui Batu pînă la lupta de la Sinie Vody.

nian, căci în timp ce în est şi sud-est respingea expediţiile hanilor tătari, în apus avea de înfruntat foarte periculoasele atacuri ale Ordinului teuton, permanent împrospătat material şi uman de feudalitatea catolică vest europeană. Aşa s-a întîmplat de exemplu în anii 1258—60, în iarna anului 1278—79 ş.a. În anii 1269—70 Lituania a trebuit să facă faţă unei apropieri baltico-tătare. Statul lituanian a suportat cea mai mare parte a expediţiilor tătare din a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

În prima parte a sec. al XIV-lea se remarcă eforturile cneazului Gedimin (1316—1341) de a promova o politică mai largă, internaţională: astfel se înregistrează contactele lui cu Constantinopolul, în 1318 trimite soli la hanul Hoardei, iar în 1320 autorul admite ajutor tătar în luptele Lituaniei cu cavalerii teutoni. Autorul consideră că în jurul anului 1325, profitînd de conjunctura politică favorabilă, oştile cneazului Gedimin au cucerit Kievul, în care acesta a aşezat un locţiitor, pe Olkgimont (Algimantas) — Fedor, amintit în anii 1330 — 1331. În ciuda compromisului ulterior cu tătarii — conchide R. Batūra — prin eliberarea Kievului de dependenţa nemijlocită de aceştia, Lituania a dobîndit acces la căile meridionale ale comerţului internaţional, ceea ce nu a fost lipsit de urmări pozitive asupra potenţialului economic şi militar al Lituaniei, angajată în rezistenţă împotriva Ordinului teuton.

În anii 40, 50 ai celui de-al XIV-lea veac au avut loc atacuri concentrice asupra teritoriilor lituano-ruse, atît din partea ordinelor cavalereşti învecinate, cît şi a Suediei şi Poloniei. În căutare de ieşire Lituania s-a apropiat succesiv de Moscova, de Hoardă şi de Polonia. Autorul consideră, că solia trimisă de marele cneaz Olgerd (Algirdas) (1345—1377) în frunte cu fratele său Koriat (Kariotas) la han şi predată de acesta din urmă marelui cneaz al Moscovei, nu urmărea o acţiune antimoscovită — cum se spune în cronica rusească — ci, avînd în vedere situaţia politică, mai degrabă căuta sprijin în faţa atacurilor Ordinului teuton şi ale Poloniei.

Cel mai mult spaţiu se acordă în lucrare bătăliei de la *Sinie Vody* şi analizei interpretării date acestui eveniment de istoricul polon St. M. Kuczyński [2]. În conformitate cu majoritatea izvoarelor — ce-i drept ulterioare — oştile marelui cneaz al Lituaniei, Olgerd au învins trei ţărişori tătari Hagibei, Kutlubug şi Dimitrie la *Sinie Vody* sau Apele albastre. Anul bătăliei nu se menţionează sau uneori se dă 1351. Lituanienii victorioşi ar fi eliberat Podolia de stăpînirea celor trei conducători tătari, în care pe urmă s-au instalat Koriatovicii, ajunşi apărători ai regiunii împotriva tătarilor [3].

Problemele cele mai dezbătute în jurul istoriei acestui eveniment privesc: anul bătăliei, localizarea lui *Sinie Vody* şi a lui *Beloberež'e*, identitatea protagoniştilor din ambele tabere şi mai ales consecinţele politice şi teritoriale ale victoriei lituaniene, cu alte cuvinte regimul Podoliei şi accesul Lituaniei la ţărmul Mării Negre.

Din bibliografia acestei expediţii, în mare parte de provenienţă mai veche, se desprind din ultimii zece ani studiile lui St. M. Kuczyński şi R. Batūra. Principala diferenţă între concluziile celor doi specialişti constă în interpretarea consecinţelor politico-teritoriale ale bătăliei.

St. M. Kuczyński situează bătălia în anul 1362, în preajma rîului *Sinjaja Voda* (afluent stîng al Bugului) sau al unei localităţi riverane omonime, iar regiunea *Beloberež'e*, pustiită de învingători, s-ar afla pe malul drept al Niprului, în dreptul vărsării afluenţilor stîngi Sula şi Vorskla în Nipru. Istoricul polon susţine, că „problema Podoliei nu a avut nimic comun cu expediţia de la *Sinie Vody* a lui Olgerd, căci partea apuseană a Podoliei a fost luată în stăpînire de regele polon Cazimir cel Mare <1333—1370>, iar partea sud-estică a fost ocupată de Koriatovici fără ajutor lituanian şi în înţelegere cu populaţia locală (şi poate chiar cu tătarii), iar întreaga Podolie Mare (sub care denumire s-au înţeles ulterior şi ţărmurile Mării Negre), precum şi partea ei sudică au fost luate în stăpînire abia după 1397 de către Jagiełło şi Vitold" [4]. În felul acesta expediţia din 1362 a lui Olgerd a fost doar un episod fără însemnătate, ea nu a adus eliberarea ţinuturilor nordpontice de sub stăpînirea tătarilor, căci Olgerd nu a ajuns să domine ţărmul Mării Negre dintre Nipru şi Nistru şi nici nu a conceput vreo acţiune în această direcţie. Politica pontică a luat naştere abia după încheierea uniunii polono-lituaniene, deci doar din momentul în care s-au găsit mijloace necesare realizării ei, pe care nu le-ar fi avut cnezii lituanieni, ci doar Władysław Jagiełło, rege al Poloniei şi mare cneaz al Lituaniei. Amintita expediţie din 1397 a fost realizată de Vitold (Vytautas) cu substanţial ajutor militar polon.

În urma analizei întreprinse, istoricul lituanian conchide, din contră, că în expan-

[2] St. M. Kuczyński, *Sinie Wody*, în Studia z dziejów Europy wschodniej. X—XVIII w. PWN, Varşovia, 1965.

[3] Vezi de ex. *Polnoe sobranie russkich letopisej*, t. II, p. 350, t. XVII, p. 81—82, 170, 327 etc.

[4] St. M. Kuczyński, *op. cit.*, p. 177.

siunea feudală a Lituaniei spre sud-est, în teritoriile slave, diplomații lituanieni au înțeles importanța căilor comerciale meridionale, a accesului la coloniile italiene pontice și a resurselor economice astfel dobîndite pentru rezistența împotriva agresiunii teutone. După R. Batūra bătălia a avut loc în anul 1363 (poate chiar sfîrșitul anului 1362) în stînga rîului *Sinjaja Voda*, s-a încheiat cu victoria lui Olgerd asupra oștilor celor trei conducători tătari, pustiirea ținutului *Beloberež'e* — care este țărmul pontic lîngă gurile Niprului și a Bugului meridional — și eliberarea Podoliei (Kamenec ș. a.) de sub stăpînirea tătară. Koriatovicii, sprijiniți de Olgerd, consolidîndu-se în Podolia Mică cu asentimentul populației locale au organizat apărarea ținutului împotriva tătarilor construind cetăți. Astfel eliberarea regiunilor sudice (a Kievului, Podoliei mici) de sub stăpînirea nemijlocită a Hoardei de Aur a creat la granița răsăriteană a statelor est-europene limitrofe (Polonia, parțial Ungaria) o situație mai stabilă. Victoria lituaniană de la Sinie Vody a adus — după concluziile autorului lucrării — o puternică lovitură hegemoniei Hoardei de Aur și ea se încadrează în procesul luptelor de eliberare ale popoarelor est-europene de sub dominația tătară.

Concluziile specialistului lituanian R. Batūra își dovedesc în mod netăgăduit utilitatea și pentru istoricii români, lucrarea fiind o importantă contribuție la cercetarea problemei luptei împotriva hegemoniei tătare și a reculului ei în Europa răsăriteană.

Ján Sýkora

TONCIO JECEV, *Bălgarskiiat Velikden ili strastite bălgarski*, Sofia, 1975, Ed. Narodna mladej, 483 p.

Perioada cunoscută în istoria Bulgariei sub numele de „Renaștere" (1762—1878) cuprinde de fapt două mari capitole: lupta pentru eliberare politică, încheiată parțial prin tratatul de la Berlin (1878) și mișcarea pentru o biserică independentă care a luat sfîrșit odată cu crearea Exarhiei bulgare, în anul 1870. Adevăratul conținut al acesteia din urmă a fost subliniat încă din 1907 de către D. Blagoev în cartea sa *Contribuții la istoria socialismului în Bulgaria*. El a caracterizat-o ca pe o luptă de autodeterminare național-politică, avînd ca scop recunoașterea naționalității bulgare din Imperiul otoman. Blagoev a arătat că la această acțiune politică a participat întregul popor bulgar.

Situația poate fi înțeleasă ușor dacă ținem seama de faptul că atunci cînd dominația otomană s-a consolidat în Balcani prin cucerirea Constantinopolului, Mahomed II a desființat bisericile naționale și a recunoscut în populația cucerită, nu popoare ci religii. Astfel grecii, împreună cu bulgarii, sîrbii și albanezii ortodoxi, au intrat sub jurisdicția Patriarhiei grecești, după cum evreii sau armenii (care erau gregorieni) și-au avut comunitățile lor religioase. Dacă inițial, la înmînarea beratului de patriarh ultimul dădea sultanului un peșcheș de 1000 de galbeni, această sumă a crescut mereu ajungînd la începutul secolului al XVIII-lea la 100 000 de galbeni. Patriarhia își obținea fondurile prin vinderea scaunelor metropolitane, episcopale etc. Aceștia din urmă ierarhi își scoteau repede banii din dările bisericești pe care poporul le plătea cu greu. Deseori episcopii plecau prin satele și orașele eparhiei însoțiți de o gardă de turci pentru a-și încasa „canoniconul", sancțiunile pentru neplatnici fiind extrem de severe. Foarte curînd clerul superior din Balcani (cu excepția celui din Serbia — a cărei situație a fost alta pentru cauze ce nu-și au locul a fi dezbătute aici) a ajuns să fie un cler grecesc, deoarece grecii roiau în jurul patriarhiei și ei dispuneau de marile sume cu care își cumparau locurile.

Dacă pînă prin secolul al XVIII-lea epitropii, care formau consiliile metropolitane și episcopale, se înfruptau și ei din acest canonicon, mai tîrziu ierarhii greci au reținut totul, avînd mereu nevoie de bani, deoarece locurile lor erau rîvnite de alți candidați gata să ofere patriarhiei sume mai mari.

Lupta împotriva clerului fanariot din Bulgaria a avut la început un caracter economic. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd patriarhia grecească și unele mari familii fanariote au îmbrățișat ideile panelenismului trecînd la o grecizare a slavilor din Balcani — grecizare care începuse mai înainte prin școală și comerț — problema a devenit mai complexă și ea a îmbrăcat și un caracter politic. Curînd cărțile liturgice slave au fost înlăturate din biserici unde slujba a început a se face predominant în limba greacă. Traducerea în limba bulgară a Noului Testament făcută de Neofit de la Rila a fost interzisă de patriarhia de la Constantinopol. Numai abilitatea mitropolitului Țării Românești, Grigore Dascălul, a reușit să smulgă patriarhiei grecești tipărirea în limba bulgară la București a Noului Testament în traducerea lui Petru Sapunov (1828), unul dintre fruntașii emigrației bulgare din Țara Românească. Din secolul al XIX-lea lupta împotriva clerului fanariot se duce mai ales pe plan politic. Se cerea sultanului să recunoască națiunea bulgară ca o entitate independentă de cea grecească, iar patriarhiei să numească în Bulgaria

episcopi şi mitropoliţi bulgari. Mişcarea îşi atinge apogeul după războiul Crimeii şi în special în anii 1860—1870, în fruntea ei situîndu-se unii clerici bulgari ca Ilarion de Macariopol, Neofit Bozveli ş.a., o serie de personalităţi politice ca G.S. Rakovski, Ştefan Vogoridi, T. Ikonomov, G. Krăstevici ş.a., ca şi unii mari negustori bulgari de la Constantinopol. Deosebit de important a fost rolul maselor populare şi al numeroasei emigraţii bulgare de la Constantinopol, care în această vreme varia în jurul cifrei de 40 000 de oameni.

Deşi istoriografia burgheză bulgară, dar şi cea marxistă au consacrat acestei lupte destule lucrări, au mai rămas totuşi aspecte nelămurite, întrebări la care nu s-a putut încă răspunde sau atitudini necunoscute pînă acum ale unor personalităţi de seamă etc. Ultima carte în această problemă este cea pe care o prezentăm aici, semnată de Toncio Jecev şi publicată în 1975. Ea a apărut la Editura Uniunii Comitetului Central al tineretului dimitrovist bulgar, în colecţia ,,Bulgaria în figuri reprezentative". Prezenţa ei într-o asemenea colecţie îi dă bineînţeles un caracter deosebit de toate celelalte lucrări consacrate acestei lupte. În primul rînd autorul ei, Toncio Jecev, s-a făcut cunoscut pînă acum mai puţin ca istoric, dar ca un foarte talentat şi productiv critic şi istoric literar, în prezent fiind directorul Institutului de Literatură din Sofia. Fapul nu trebuie să ne mire prea mult, deoarece şi în trecut unii dintre cei mai de seamă istorici ai Renaşterii bulgare au fost prin formaţia lor critici şi istorici literari. Este de ajuns să enumerăm doar cîţiva dintre cei mai cunoscuţi: Ivan Şişmanov, Gheorghi Bakalov, Mihail Arnaudov ş.a. Pe această linie se înscrie şi autorul cărţii de faţă, el însuşi pasionat istoric literar dar şi cercetător istoric. Pentru lucrarea sa Jecev a cercetat mai mulţi ani la rînd arhivele de la Constantinopol.

În al doilea rînd cartea analizează în profunzime, ajungînd la explicaţii şi concluzii originale şi juste, acţiunile şi atitudinile unor figuri bulgare de seamă, care au jucat un rol deosebit în această luptă încheiată victorios în 1870, cînd sultanul şi patriarhia grecească au recunoscut independenţa bisericii bulgare prin crearea exarhiei, organul conducător al unei biserici şi naţiuni aparte.

Cartea se bazează pe o foarte bogată documentaţie. În afară de tot ce s-a publicat pînă acum în Bulgaria sau în afara ei, autorul a cercetat nu numai arhivele din Constantinopol, menţionate mai sus, dar şi pe cele din Bulgaria, găsind în ele, ca şi în bogata presă a vremii materiale încă nevalorificate.

Cartea este împărţită în şapte capitole fiecare cuprinzînd cîte patru-opt probleme (subcapitole), grupate tematic. De pildă în primul capitol intitulat ,,Paştele bulgarilor", găsim, în afară de această problemă şi altele ca: Lecţia de la Kukuş, Cneazul Stefan Vogoridi ş.a. Primul capitol poartă acest nume deoarece la slujba de Paşti din 1860 făcută în biserica bulgară de la Constantinopol, pentru prima oară nu s-a mai pomenit numele patriarhului grec. În schimb pentru a se arăta că bulgarii nu erau împotriva sultanului s-a intonat la această slujbă un imn solemn în onoarea padişahului.

Interesant este subcapitolul numit ,,Lecţia de la Kukuş". În 1859 orăşenii de aici au cerut patriarhului să le numească un episcop bulgar. Deoarece acesta a refuzat, comunitatea bulgară locală a intrat în legătură cu consulul francez de la Salonic şi după scurte tratative a trecut la ,,unirea cu Roma". Numai în faţa acestei situaţii patriarhia a cedat şi le-a numit, în schimbul renunţării la ,,unire", un ierarh bulgar.

Deşi în literatura bulgară s-a mai scris despre Ştefan Vogoridi, cele zece pagini ale subcapitolului în care Jecev face portretul politic al acestui bulgar grecizat şi influent sfetnic al sultanului Abdul Medjid, rămîn adevărate pagini de antologie. Dealtfel tot atît de reuşite sînt portretele politice ale lui Alexandru Exarh, Dragan Ţankov, Stoian Ciomakov, Gavril paşa Krăstevici sau Todor Ikonomov. Mulţi dintre aceşti au fost cunoscuţi pînă acum în istoriografia bulgară mai ales prin turcofilismul şi conservatorismul lor. Desigur Jecev recunoaşte acest lucru, dar analiza profundă a tuturor acţiunilor lor desparte neghina de grîu. Nu putem insista aici pe larg asupra acestor analize şi nici nu intenţionăm să facem o prezentare a cărţii prin enumerarea tuturor capitolelor şi subcapitolelor, dar concluzia rămîne: oricît ar fi fost de grecizaţi, de moderaţi, de conservatori sau antirevoluţionari, totuşi ceva bun — mai mult sau mai puţin — a rămas în ei şi Jecev, arătînd greşelile fiecăruia, reuşeşte să desprindă şi părţile pozitive care, mai ales în lupta pentru o biserică independentă, pentru înfiinţarea exarhiei bulgare, nu pot fi trecute cu vederea aşa cum de multe ori s-a făcut. Deosebit de caracteristică şi de adîncă este de pildă analiza personalităţii lui Todor Ikonomov. Autorul consacră un capitol întreg acestui ,,revoluţionar între oamenii bisericii", ,,conservator între liberali şi liberal între conservatori" cum este foarte bine definit. Ikonomov a jucat un rol însemnat în momentul cînd bulgarii, nesprijiniţi de Rusia în lupta lor contra clerului grecesc (patriarhul grec îl convinsese pe cel al Moscovei că înfiinţarea exarhiei bulgare ar fi însemnat distrugerea ortodoxismului) au

trecut oficial la unirea cu Roma (1861), dar tot el a fost acela care, la momentul potrivit a acţionat cu succes pentru desfiinţarea bisericii uniate (catolice) bulgare, totul fiind doar o simplă manevră politică după exemplul de la Kukuş din 1859. Foarte clar explică Jecev atitudinea lui Ikonomov faţă de mişcarea revoluţionară bulgară. De fapt, arată autorul, el nu a fost împotriva unei răscoale generale, ci doar împotriva dezlănţuirii ei într-un moment nepotrivit, după cum nu voia să primească o ,,libertate dăruită" de către o putere străină. Acest mod de obţinere a libertăţii, afirma Ikonomov: ,,aduce după sine obligaţii care nu totdeauna sînt în concordanţă cu forţele şi interesele celor eliberaţi". Desigur multe ar fi de explicat aici. Nu o facem din lipsă de spaţiu, insistînd totuşi asupra acestei interesante personalităţi pentru a sublinia faptul că aceeaşi analiză o găsim şi pentru alţi corifei ai luptei. Bineînţeles Jecev arată şi poziţia unor mari revoluţionari bulgari în problema dată, cum ar fi Rakovski, Karavelov ş.a. De asemenea momentele dramatice ale luptei, unele din ele cunoscute în general, sînt prezentate aici cu acele amănunte caracteristice care le precizează sensul.

Cartea lui T. Jecev, tipărită într-un tiraj de 15 000 exemplare, s-a epuizat imediat, ceea ce e cu totul firesc avînd în vedere numele autorului şi mai ales talentul său de a înfăţişa evenimentele istorice într-un stil foarte atrăgător şi accesibil, cu toată dificultatea elementelor politico-ideologice pe care le conţin. Deşi are unele mici repetări — de care autorul e prea conştient pentru a le mai semnala pe toate aici — cartea este foarte utilă istoricilor şi se citeşte cu mult interes. În privinţa lipsurilor ei, autorul scrie în introducerea lucrării intitulată ,,Pro domo sua" că a purtat în gînd această carte toată viaţa, chiar dacă a realizat-o numai în zece ani. Această realizare adaugă d-sa este legată de multe lipsuri, ,,pe care acum, la sfîrşit, le văd mai limpede chiar decît cei mai severi critici ai mei". Desigur ediţia a doua, care este aşteptată, va aduce satisfacţii depline autorului. Tocmai în vederea acestei a doua ediţii ne permitem să semnalăm întîi două mici scăpări pe care le notăm, deoarece criticii bulgari le vor observa poate mai greu, ele fiind legate de istoria României. Astfel autorul, vorbind de Ştefan Vogoridi şi apoi de fiul acestuia, Nicolae Conachi Vogoridi, afirmă că ultimul ,,ar fi condus Moldova mulţi ani". În realitate Nicolae Vogoridi a fost caimacam doar un an şi şapte luni, adică din martie 1857 şi pînă în octombrie 1858. În al doilea rînd autorul nu ţine seamă în lupta împotriva patriarhiei greceşti de un element de seamă şi anume de secularizarea averilor mănăstireşti făcută de Alexandru Ioan Cuza în 1863. Această reformă a domnitorului român a lipsit patriarhia de însemnate fonduri băneşti tocmai atunci cînd lupta era mai aprigă şi necesitatea banilor mai strigentă. Autorul ar fi putut face aceasta fie atunci cînd vorbeşte despre Rakovski, fie în capitolul al IV-lea intitulat ,,Lupta diplomatică". Şi pentru că sîntem la acest capitol, în care se menţionează detronarea lui Cuza şi ,,Sacra coaliţie dintre români şi bulgari" este cazul să precizăm că pentru elaborarea acestui important act s-au făcut mai multe proiecte, dar pînă la urmă nu s-a ajuns la semnarea lui (aşa cum afirmă autorul la p. 239) deoarece, între altele, partea românească nu mai era interesată în această semnare după sosirea la Bucureşti a principelui Carol. Faptul nu înseamnă însă că relaţiile dintre cele două părţi s-au rupt. Dimpotrivă ,,Sacra coaliţie" a fost un act diplomatic, care nu s-a semnat, şi cu toate acestea s-a aplicat în cele mai multe puncte ale lui. Existenţa Comitetului Central secret bulgar de la Bucureşti înfiinţat cu acest prilej nu a încetat atunci (cum se afirmă la p. 260) şi nici nu poate fi vorba de tăierea prevazutei subsidii băneşti din partea României. Comitetul Central secret bulgar a primit un fond de organizare, aşa cum se prevedea ,,Sacra Coaliţie", a fost ajutat mereu de partea românească şi şi-a continuat activitatea, aşa cum dealtfel arată şi autorul atunci cînd vorbeşte de cunoscutul ,,Memoriu" din 1867 al aceluiaşi comitet.

Aparatul critic al cărţii este destul de bogat, dar la ediţia a doua este neapărat necesar un indice general.

Toate aceste mici observaţii nu scad valoarea lucrării scrisă de un istoric literar, dar care rămîne în acelaşi timp şi un cercetător istoric pasionat. Aşteptăm ediţia a doua a lucrării, fiind sigur că autorul o poate încă îmbogăţi şi completa cu documente şi interpretări noi.

Constantin N. Velichi

AUREL DECEI

(1905—1976)

S-a stins din viață în ziua de 24 aprilie 1976 istoricul Aurel Decei, unul din cei mai cunoscuți medieviști și orientaliști români. Moartea sa lasă un mare gol în istoriografia românească, Aurel Decei remarcîndu-se prin studiile cu privire la istoria Imperiului otoman și a legăturilor sale cu numeroase state europene și asiatice. Cunoașterea mai multor limbi orientale—turcă, arabă, persană—ca și a limbilor greacă, latină, germană, italiană, franceză, spaniolă, engleză, rusă, bulgară și maghiară, a făcut ca Aurel Decei să aducă în această direcție o contribuție dintre cele mai largi, el fiind unul din continuatorii cei mai competenți ai tradiției orientaliste românești, stabilite de Dimitrie Cantemir, Timotei Cipariu, Nicolae Iorga.

Născut la 15 aprilie 1905 în comuna Gura Rîului din județul Sibiu, Aurel Decei a făcut parte din primele serii de studenți ai Universității românești ai Clujului, după absolvirea căreia și-a continuat studiile la Școala Română din Roma (1928 — 1930) — unde a adunat un bogat material arhivistic — la Universitatea din Istanbul (1932) și apoi la catedrele de turcă, arabă și persană de la Paris și Berlin (1933 — 1935). În anul 1935 a devenit diplomat al Școlii de limbi orientale (Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes).

Revenit în țară și-a trecut doctoratul în 1938 în științele istorice cu o teză intitulată *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armenești* (1937). A funcționat ca arhivar la Arhivele Statului din Cluj, ca profesor la Turnu Severin și apoi la Academia comercială și industrială din Cluj, ulterior ca cercetător la Arhivele Statului din București, de unde în 1966 a trecut la Institutul de Istorie „N. Iorga". La 1 mai 1975, s-a pensionat pentru limită de vîrstă.

Aurel Decei a debutat în anul 1926 cu o broșură intitulată *Luptele lui Mihai Viteazul povestite de el însuși*, în care a utilizat unul din memoriile înaintate de voievodul român Marelui duce de Toscana.

În anii următori a desfășurat o apreciată activitate în paginile publicațiilor clujene „Anuarul Institutului de istorie națională" „Societatea de Mîine", „Ardealul tînăr", „Gînd românesc" și „Revue de Transylvanie" — la aceasta din urmă fiind și secretar de redacție — „Revista istorică română" de la București, „Apulum" de la Alba Iulia ș.a.

După 23 August 1944 contribuțiile sale științifice au apărut îndeosebi în „Revista Arhivelor", „Revista de istorie", „Revue Roumaine d'Histoire", „Apulum",

„Transilvania”, „Sargetia” ş.a. A avut de asemenea o apreciată colaborare la alcătuirea, în colaborare cu Mihail Guboglu, Doina Duca şi Veronica Vasilescu, a vol. II al *Catalogului documentelor turceşti* editat în 1965 de Direcţia generală a Arhivelor Statului de la Bucureşti.

Deşi specializat în istoria medie, datorită vastei sale culturi şi cunoaşteri directe a numeroase izvoare, Aurel Decei a îmbrăţişat toate epocile istoriei românilor, aducînd remarcabile contribuţii la elucidarea unor importante probleme. A urmărit astfel pe baza surselor italiene informaţiile date despre români de Giovanni Ferdinando Marsigli, Giovanandrea Gıomo şi a tradus în limba italiană lucrarea profesorului Ioan Lupaş *I principalli periodi delle storia dei Romeni.* Alte studii au fost destinate Podului lui Traian de la Turnu Severin, situaţiei politice a românilor din Transilvania în sec. XIII şi XIV, participării lui Mircea cel Bătrîn la unele războaie anti-otomane (Bătălia de la Ankara), unor „avvisi” italiene din anii 1596—1597 cu privire la ţările române, cetăţii Salgo de la Sibiel, războaielor lui Mihai cu tuıcii, memoriului lui Inochentie Micu (Supplex libellus) din 1744 înaintat împărătesei Maria Tereza, morţii şi înmormîntării lui Avram Iancu pe baza unor noi documente, activităţii Consiliului naţional al Blajului în săptămînile precedente adunării naţionale din 1918 de la Alba Iulia. În anul 1939, în legătură cu manifestările consacrate împlinirii a două decenii de la unirea Transilvaniei cu România, a scris o amplă sinteză istoriogıafică intitulată *Istoriografia română transilvană în cei douăzeci de ani de la Unire,* ıemarcînd progresele realizate în această perioadă.

Apreciat pentru soliditatea cercetărilor sale de orientalist, Aurel Decei a colaborat la noua *Enciclopedie a Islamului* (Islam Ansklopediai), lui încredinţîndu-i-se partea privitoare la relaţiile româno-turce. Competenţa lui a determinat Comitetul de redacţie al Enciclopediei să-l solicite a scrie şi capitolul referitor la oraşul Istanbul, de la începuturile relaţiilor tuıco-bizantine şi pînă la ocuparea lui de către Mahomet al II-lea (1453).

O bună parte din rezultatele cercetărilor sale au fost reproduse şi în enciclopediile *Türk Tarih Terimleri Lugati* (Dicţionarul termenilor turceşti istoıici) şi *Tüık Ansiklopedisi.* Colaborarea sa a fost solicitată şi de Comitetul de redacţie în limbile franceză şi engleză al lucrării *Encyclopedia of Islam* tipărită la Oxford. Constituindu-se în 1946 la Istanbul *Societatea Internaţională a Orientaliştilor* (La Société Internationale des Orientalistes), Aurel Decei a fost printre primii membri fondatori ai acesteia, iar în 1957 a fost ales vicepreşedinte al ei. Diferite alte societăţi cu caracter orientalist l-au ales ca membru al lor: *Royal Asiatic Society* (Londra), *Academie Internationale Libre des Sciences et des Lettres* (Paris).

Cu prilejul congreselor organizate de aceste societăţi, Aurel Decei a făcut substanţiale comunicări cu privire la contribuţiile poporului român la dezvoltarea istoriei sud-estului european. O parte din studiile sale cu privire la această chestiune, ca *Tratatul de pace — sulhnâme — încheiat între sultanul Mehmed II şi Ştefan cel Mare (1479)* şi *Tipăriturile orientale la Bucureşti în secolul al XVIII-lea,* au fost publicate în „Revista Istorică Română” de la Bucureşti.

Un contact atît de strîns cu istoria, cu societatea şi cu arhivele turceşti, era firesc să-l familiarizeze cu ideea scrierii unei noi istorii a

Imperiului otoman, menite să înfăţişeze, de pe o bază modernă şi totodată prin utilizarea documentelor originale turceşti, începuturile, dezvoltarea şi căderea acestui mare imperiu alături de care — în diferite moduri — am convieţuit şi noi timp de aproape 500 de ani.

Ultimii ani ai vieţii lui Decei au fost consacraţi acestei iniţiative, care ar fi urmat să dea istoriei universale — în două volume — o nouă istorie a turcilor scrisă de un român. Moartea l-a găsit lucrînd la această istorie din care n-a izbutit să definitiveze decît volumul I, care cuprinde evenimentele istoriei otomane de la începuturi şi pînă în secolul al XVII-lea. Volumul a fost predat Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice şi, sub titlul *Istoria Imperiului otoman*, se află în curs de apariţie. Din volumul al doilea n-au fost scrise decît primele părţi, dar care, împreună cu diferite alte studii asupra relaţiilor româno-turce şi româno-orientale, vor constitui un alt volum intitulat *Relaţii româno-orientale de-a lungul veacurilor*. Alături de studiile menţionate, şi de numeroase altele, Aurel Decei s-a remarcat şi printr-un mare număr de comunicări şi conferinţe ţinute în cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga" şi a numeroase manifestări culturale din oraşele Timişoara, Arad, Alba Iulia, Cluj-Napoca, Sibiu, Drobeta-Turnu Severin şi altele, pasiunea sa pentru ştiinţă şi cultură manifestîndu-se în toate modurile.

Prin orizontul amplu al pregătirii sale ştiinţifice, prin puterea sa de muncă, prin diversitatea domeniilor abordate, ca şi prin optimismul inepuizabil, distincţia şi caracterul său, Aurel Decei a fost o personalitate proeminentă, un savant de factură benedictină, care a murit cu condeiul în mînă la masa de scris.

A fost înmormîntat la Gura Rîului alături de părinţii săi.

Vasile Netea

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a Romaniei şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Actes du XIV-e Congrès international des études byzantines**, 1975,656 p., 107 fig., 57 lei.

ADĂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. V, 1957, 276 p., 24 lei.

BUSUIOC ELENA, **Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova (Secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)**, 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.

CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția) **Relations between the autochtonous population and the migratory populations on the territory of Romania**, 1975, 324 p., 30 lei.

* * * **Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729 (Pseudo-Amiras)**, 1975, 172 p., 17,50 lei.

ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE-ȘERBAN (sub redacția) **Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae** /vol/. III, 1975, 571 p., 41 lei.

GÜNDISCH GUSTAV (publicate de) **Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen**, vol. V, **1438—1457**, 1975, 639 p., 54 lei.

* * * **Inscripțiile Daciei Romane**, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl. 31 lei.

MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), **Studii și cercetări de numismatică**, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie medie**, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.

MIOC DAMASCHIN (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească**, vol. XI, **1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul**, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.

MIOC DAMASCHIN (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească**, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.

* * * **Mihai Viteazul, Culegere de studii**, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire**, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.

NEAMȚU VASILE, **La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle**, 1975, 271 p., 12 lei.

NICOLĂESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, **Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România**, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.

OLTEANU ȘTEFAN, **Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)**, 1975, 159 p., 13,50 lei.

PIPPIDI D. M., **Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire**, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.

POTRA GEORGE, **Documente privitoare la istoria orașului București (1821—1848)**, 1975, 572 p., 43 lei.

ȘANDRU D., **Reforma agrară din 1921 în România**, 1975, 360 p., 24,50 lei.

CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI L. (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448)**, volumul I, 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO — 3878

I.P. „Informația" c. 1342

Lei 10